MARK TWAIN

KIRJAD MAA PEALT

MARK TWAIN · KIRJAD MAA PEALT

68 kop.

MARK TWAIN

KIRJAD MAA PEALT

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»
TALLINN 1966

2
T 95

Originaali tiitel:
Mark Twain
LETTERS FROM THE EARTH
Tõlkinud H. Tiidus

Sellesse raamatusse on kogutud suure ameerika satiiriku Mark Twaini usu- ja kirikuvastased teosed. «Kirjad Maa pealt» jäid üle viiekümne aasta lugejatele tundmatuks ning nad nägid päevavalgust alles 1962. aastal New Yorgis. Raamatusse on kogutud ka teisi ateistlikke jutustusi, esseesid, pamflette, mis iseloomustavad autorit kui veendunud ateisti, leppimatut võitlejat julmuse, ebaõigluse ja silmakirjalikkuse vastu.

KIRJAD MAA PEALT

Looja istus aujärjel ja mõtles. Tema taga laotus ääretu taevakontinent, mis lausa uppus valguse ja värvide hiilgusesse. Tema ees kerkis müürina maailmaruumi kottpime öö. Tema võimas kogu kerkis nagu mägi otse seniiti ja Tema jumalik pea hiilgas kõrguses nagu kauge päike. Tema jalge ees seisis kolm kolossaalset kuju, mis tundusid aga kontrasti tõttu täiesti tühistena — need olid peainglid, kes ulatusid Talle ainult pahkluuni.

Kui Looja oli mõtlemise lõpetanud, ütles ta:

«Ma olen mõelnud. Ennäe!»

Ta tõstis käe ning Tema peopesast sööstsid välja lausa fontäänina tuleojad — miljonid tohutud päikesed, mis kihutasid läbi pilkase pimeduse ja kandusid maailmaruumi kõige kaugematesse nurkadesse, muutudes üha väiksemaks ja ähmasemaks, kuni sarnanesid viimaks teemantsete naelapeadega, mis vilkusid universumi ääretus avaruses.

Tunni aja pärast oli Suur Nõukogu laiali aetud.

Peainglid eemaldusid aujärje varjust vapustatuina ja murelikena, kiirustades otsima vaikset nurgakest, kus võiks omaette vabalt juttu ajada. Muide, ükski neist kolmest ei näinud soovivat juttu alustada, kuigi igaüks ootas, et mõni teine juba pihta hakkaks. Kõik põlesid ihast seda suurt sündmust kommenteerida, kuid keegi ei tahtnud ise riskida, enne kui teised on oma arvamuse avaldanud. Nii algaski mõttetu ja igav jutuajamine tühjast-tähjast, mis kuhugi välja ei viinud, kuni lõpuks peaingel Saatan võttis julguse kokku — seda oli tal küllaltki palju tagavaraks — ja haaras härjal sarvist. Ta ütles:

«Meie, mu härrased, teame, millest me siia rääkima tulime, nii et jätame nüüd silmakirjatsemise ja asume asja juurde. Kui see on Nõukogu ühine arvamine . . .»

«On küll, on küll!» hüüdsid Gaabriel ja Miikael tänulikult vahele.

«Hea küll, lähme siis edasi. Me olime suurepärase sündmuse tunnistajad; selles suhtes oleme kõik muidugi mõista ühel meelel. Mis aga puutub selle teo praktilisse väärtusesse — kui sellel seda üldse on —, siis isiklikult meisse see küsimus nagu ei puutu. Meil võib olla selles suhtes niipalju arvamusi kui tahes ja sellega asi piirdubki. Meil hääleõigust ei ole. Mina arvan, et maailmaruum oli hea ka enne, niisugusena nagu ta oli, ja seejuures üsna kasulik. Külm, pime, meeldiv paik, kus võis vahetevahel puhata pärast taeva ülidelikaatse kliima ja tüütava hiilguse hooaega. Kuid see kõik on pisiasi, millel pole mingit tähtsust. Tänane uuendus, tohutu tähtsusega uuendus, kujutab endast aga mida, džentelmenid?»

«Automaatse, isetoimiva ja isereguleeriva s e a d u s e leiutamist ja kehtestamist, mis on määratud nende tiirlevate ja pöörlevate ning üksteise võidu kihutavate päikeste ja maailmade müriaadide juhtimiseks!»

«Nii see on!» nõustus Saatan. «Te märkasite, et see on kolossaalne idee. Kõrgem Mõistus ei ole veel midagi taolist sünnitanud. Seadus — a u t o m a a t s e l t kehtiv seadus — täpne ja muutumatu seadus —, mis ei nõua kontrollimist, parandamist ega õiendamist igavesest ajast igavesti! Tema ütles, et need loendamatud hiigelkehad jäävad kihutama maailmaruumi tühjusesse lõputuiks sajandeiks, sööstma kujuteldamatu kiirusega oma määratutele orbiitidele, kusjuures nad ei põrka kunagi kokku, ei kiirenda ega kahanda oma tiirlemisperioode isegi sajandiku sekundi võrra kahe tuhande aasta jooksul! Selles seisabki uus ime ning ühtlasi ka kõige suurem imede ime — a u t o m a a t s e l t k e h t i v s e a d u s! Ja Tema andis sellele nimeks LOODUSE SEADUS, ja ütles, et Looduse Seadus on JUMALA SEADUS — need on ühe ja sellesama asja kaks vaheldumisi tarvitatavat nimetust.»

«Jah,» kinnitas Miikael, «ja Tema ütles veel, et Ta kehtestab Looduse Seaduse — Jumala Seaduse — kõigis oma valdustes ja et sellest peab saama kõige kõrgem ja vääramatum võim.»

«Ja veel,» lisas Gaabriel, «ütles Ta, et Ta loob aja jooksul loomad ning allutab ka need sellele Seadusele.»

«Jah,» lausus Saatan, «ma kuulsin, kui Ta seda ütles, kuid ei saanud millestki aru. Mida tähendab «loomad», Gaabriel?»

«Ah, kust mina peaksin seda teadma? Kuidas meie võiksimegi seda teada? See on uus sõna.»

(Möödub kolm sajandit taevase ajaarvamise järgi — see vastab sajale miljonile aastale maapealse ajaarvamise järgi. Siseneb inglist käskjalg.)

«Kulla isandad, Tema teeb loomi. Kas te ei võtaks vaevaks vaatama tulla?»

Nad läksid, nad nägid ja olid hämmeldunud. Äärmiselt hämmeldunud — ja Looja märkas seda ja ütles:

«Küsige. Ma tahan vastata.»

«Oo jumalik olend,» alustas Saatan sügava kummardusega. «Milleks on need tehtud?»

«Need on vajalikud selleks, et eksperimenteerida moraali- ja käitumisnormidega. Jälgige neid ja te saate targemaks.»

Neid oli tuhandeid. Kõik nad olid tulvil tegevusiha. Kõik olid ametis, väga ametis — peamiselt üksteise hävitamisega. Saatan uuris üht läbi võimsa mikroskoobi ja tähendas: «See suur elukas tapab endast nõrgemaid loomi, oo jumalik olend.»

«Seda küll — see on tiiger. Tema looduse seadus on metsikus. Tema looduse seadus on Jumala Seadus. Tiiger ei tohi sellest üle astuda.»

«Nii et sellest seadusest kinni pidades ei tee ta mingit pattu, oo jumalik olend?»

«Ei, teda ei saa milleski süüdistada.»

«See teine olevus siin on väga arg, oo jumalik olend, ja võtab surma vastu ilma end kaitsmata.»

«Küülik — muidugi. Tema on vaprusest ilma jäetud. Niisugune on tema looduse seadus — Jumala Seadus. Ta peab sellele alluma.»

«Tähendab, et oleks ebaõiglane nõuda temalt loomuvastast käitumist ning enese kaitsmist, oo jumalik olend?»

«Muidugi. Mitte üheltki olevuselt ei saa nõuda, et ta käituks oma looduse seaduse — Jumala Seaduse vastaselt.»

Saatan esitas veel tükk aega igasuguseid küsimusi ja sõnas siis:

«Ämblik tapab kärbse ja sööb ta ära; lind tapab ämbliku ja sööb ära; ilves tapab hane ja ... lühidalt: kõik nad tapavad üksteist. Mõrvamine käib igal pool, kuhu sa ka ei vaata. Neid elukaid on arvutu hulk ja nad kõik tapavad, tapavad, tapavad. Nad kõik on mõrvarid. Ometi ei saa neile seda pattu ette heita, oo jumalik olend.»

«Neile ei saa midagi ette heita. Niisugune on nende looduse seadus. Aga looduse seadus on alati Jumala Seadus. Aga nüüd ... Pange tähele ... ennäe! Uus olevus ... pealegi meistriteos ... I n i m e n e!»

Kohe hakkas tekkima trobikondade, karjade ja miljonite kaupa mehi, naisi ja lapsi.

«Mida sa nendega peale hakkad, oo jumalik olend?»

«Annan igaühele erineval määral ja erivarjundiga kõiki neid mitmekesiseid moraalseid omadusi, mida jagasin iseloomulike joonte kaupa kõigile tummadele elusa maailma esindajatele — julgust, argust, metsikust, malbust, ausust, õiglust, kavalust, reetlikkust, suuremeelsust, julmust, tigedust, salakavalust, liiderlikkust, kaastunnet, kahjutunnet, omakasupüüdmatust, egoismi, õrnust, au, armastust, vihkamist, alatust, õilsust, ustavust, kahekeelsust, tõearmastust, valelikkust — iga inimene saab endale kõik need omadused, millest kujunebki tema loomus. Mõnedel saavad kõrgemad kaunimad jooned võitu halbade üle, ja niisuguseid hakatakse nimetama «headeks inimesteks», teistel aga jäävad domineerima halvad jooned ja neid hakatakse kutsuma «halbadeks inimesteks». Vaadake ... ennäe ... nad kaovad!»

«Kuhu nad lähevad, oo jumalik olend?»

«Maa peale — nii nemad kui ka kõik nende kaaslased — loomad.»

«Mida tähendab Maa?»

«See on kera, mille ma valmistasin üks ajastu, kaks ajastut ja veel pool ajastut tagasi. Te nägite seda maailmade ja päikeste plahvatuse ajal, kui nad mu peopesast välja sööstsid, kuid te ei pannud tähele. Inimene on eksperiment, teised loomad on teine eksperiment. Aeg näitab, kas üldse maksis nendega jännata. Demonstratsioon on lõppenud; võite vabad olla, mu härrad.»

Möödus mitu päeva.

Need vastavad (meie) ajaarvamise järgi väga pikale ajavahemikule, kuna taevane päev võrdub tuhande aastaga.

Saatan ülistas tormiliselt mõningaid Looja hiilgavaid väljamõeldisi, kuid nendes kiidukõnedes polnud raske märgata sarkasmi. Ta väljendas oma mõtteid usaldusliku oma truudele sõpradele, teistele peainglitele, kuid keegi tavalistest inglitest juhtus pealt kuulama ning kandis sellest kohe Peastaapi ette.

Karistuseks saadeti Saatan üheks päevaks taevast välja — üheks taevaseks päevaks. Tema oli aga juba ammugi harjunud taoliste karistustega, mis talle ühtepuhku tema terava keele tõttu kaela sadasid. Varem saadeti ta lihtsalt maailmaruumi, sest teist paika polnud, ning ta oli seal nukralt lehvitanud igaveses öös ja polaarpakases; nüüd aga otsustas ta üles otsida Maa ja vaadata, kuidas areneb eksperiment inimsooga.

Vahetevahel kirjutas ta koju — kõige eraviisilisemalt — pühale Miikaelile ja pühale Gaabrielile kõigest sellest, mida ta nägi.

SAATANA KIRI

See on väga veider paik, ebatavaline ja üsnagi huvitav koht. Meil kodus pole midagi taolist. Kõik inimesed on hullumeelsed, teised elajad on ka kõik hullumeelsed, kogu Maa on hull. Loodus ise on ka hullumeelne. Inimene on haruldaselt veider olevus. Oma kõige paremal kujul tuletab ta meelde kõige madalama kategooria lakeeritud inglit; kõige halvemal kujul aga sarnaneb ta kirjeldamatule

ja kujuteldamatule olevusele. Kõikjal, kõiges ja kogu aeg kujutab ta endast paroodiat. Ometi nimetab ta ennast täie tõsiduse ja siirusega «jumala kõige õilsamaks kätetööks». Ausõna, see mis ma teile räägin, on õige. Ja ei saa öelda, et see idee oleks tal uus. Seda on ta rääkinud läbi kõikide aegade ja sellesse uskunud. Uskunud, ja mitte keegi sellest tõust ei ole veel kordagi märganud, kui naeruväärsed nad on.

Peale selle — hoidke, et te pikali ei kuku! — inimene peab ennast Looja lemmikuks. Ta usub, et Looja on temale uhke; ta isegi usub, et Looja armastab teda, tunneb temale kaasa, istub ööd läbi üleval, et teda imetleda, jah, ja valvab tema üle ja vabastab muredest. Ta palub Teda, ja mõtleb, et Tema seda kuuleb. Kas pole jabur mõte? Ta täidab oma palved jämedate labaste otsekoheste meelitussõnadega ja arvab, et Tema istub ja lööb nurru niisuguste ekstravagantsuste pärast ning tunneb neist rõõmu. Ta palub abi, heldust ja kaitset iga päev; kuigi seniajani kogu tema lootustele ja usule vaatamata pole tema palvetele veel kordagi vastatud. Ent niisugune igapäevane tulemusteta vaev, igapäevane läbikukkumine ei vähenda tema agarust ja õhinat — tema jätkab ikka oma palvetamisi, nagu poleks midagi juhtunud. Selles visaduses on isegi midagi toredat. Ja lõpuks palun teid veel: võtke end kokku, et te minestusse ei lange! — inimene usub, et ta pääseb taevasse!

Tal on olemas palgalised õpetajad, kes seda kinnitavad. Need kinnitavad talle samuti, et on olemas põrgu, igavene tuli, ja et inimene satub sinna, kui ei pea kinni «käskudest». Mis on käsud? Väga veidrad asjad. Edaspidi püüan teile nendest aeg-ajalt kirjutada.

II KIRI

«Kõik, mida ma teile inimesest teatan, on puhas tõde.» Te peate mulle andeks andma, kui ma neid sõnu ühtepuhku oma kirjades kordan; tahan, et te suhtuksite tõsiselt minu sõnadesse, ning tunnen, et kui mina oleksin teie asemel ja teie minu asemel, siis oleks mulle tõepoolest aeg-ajalt vaja taolist meeldetuletust, sest vastasel juhul võiks mu usk kõikuma lüüa.

Inimese juures on ju kõik lausa surematult veider. Tema vaated asjadele on hoopis erinevad meie omadest; tema kujutlused nähtuste vastastikustest suhetest ei sarnane üldse meie omadega, ja tema mõõdupuu kõige hindamisel on meie omast nii kaugel eemal, et isegi kõige andekamad meie hulgast, kogu meie intellektist hoolimata, suudaksid vaevalt tema seisukohti lõpuni mõista.

Võtame kas või kõige lihtsama näite: ta on enesele välja mõelnud taeva ning on sealt absoluutselt eemaldanud temale teadaolevatest naudingutest kõige kõrgema, ekstaasi, mida tema sugu (nagu meiegi) üle kõige hindab — seksuaalse vahekorra!

See on niisama hea, kui kuumas kõrbes hukkuvale rändurile pakuks tema päästja kõike, mida too õnnetu piinavatel tundidel igatseb, välja arvatud üksainus erand... ja rändur loobuks veest!

Inimese taevas on tema enda sarnane: veider, huvitav, üllatav, kentsakas. Ausõna — seal ei ole paika millelgi, mida inimene t õ e p o o l e s t h i n d a b. See taevas koosneb tervenisti ja täielikult niisugustest meelelahutustest, mida siin, Maa peal, inimesed üldse ei hinda — ometi on aga inimene veendunud, et taevas talle need ära kuluvad. Kas see pole pentsik? Kas pole see huvitav? Ja ärge arvake, et ma liialdan, — kaugeltki mitte. Toon ära mõningad üksikasjad.

Enamik inimesi ei laula, enamik inimestest ei oska laulda, enamik inimesi ei suuda teiste laulu kuuldes üle kahe tunni vastu pidada. Pidage meeles.

Sajast inimesest oskab umbes paar mängida mingisugusel muusikariistal, ja sellestsamast majast ei leidu neljagi, kes sooviks seda õppida. Pidage ka seda meeles.

Paljud inimesed palvetavad, kuid paljudele nendest see tegevus ei meeldi. Ainult üksikud palvetavad kaua, ülejäänud püüavad võimalikult lühidalt läbi ajada.

Paljud inimesed, kes käivad kirikus, teevad seda vastumeelselt.

Neljakümne üheksale inimesele viiekümnest on hingamispäeva pühitsemine kõige igavamaks ja tüütavamaks kohustuseks.

Kõigist inimestest, kes istuvad pühapäeviti kirikus, on kaks kolmandikku tüdinenud juba siis, kui jumalateenistusest pole veel pooltki läbi, ja kõik ülejäänud enne selle lõppemist.

Kõige õnnelikumaks hetkeks neile on silmapilk, millal vaimulik tõstab käed viimaseks õnnistuseks. Siis võib üle kogu kiriku kuulda vaikset kergendusohet, ning on ilmne, et tegemist on siira tänutundega.

Iga rahvus peab ennast kõigist teistest rahvustest paremaks.

Igale rahvusele on kõik teised rahvused vastumeelt.

Iga valge rahvus põlgab kõiki värvilisi rahvusi, olgu nende nahavärv millise varjundiga tahes, ja rõhub neid nii palju kui jaksab.

Valged inimesed ei taha läbi käia «mustanahalistega», rääkimata nendega abiellumisest.

Valged ei luba mustanahalisi oma koolidesse ega kirikutesse.

Kogu maailm vihkab juute ja talub neid üksnes siis, kui nad on rikkad.

Palun teid kõiki neid üksikasju hästi meeles pidada. [1]

Edasi. Kõik normaalsed inimesed põlgavad lärmi.

Kõik inimesed, olgu nad normaalsed või ebanormaalsed, armastavad elus vaheldust. Üksluisus muutub neile kiiresti tüütavaks.

Iga inimene treenib vastavalt temale antud intellektuaalsetele võimetele oma aju, ning see treening moodustab ühtlasi olulise, väärtusliku ning tähtsa osa tema elus. Ka kõige arenematum inimene (nagu ka kõige haritum) evib mingisuguseid võimeid ning tunneb tõelist naudingut neid rakendades, demonstreerides ja täiustades. Tänavapoiss, kes on oma kaaslastest mõnes mängus üle, ammutab oma talendist niisama palju rõõmu ning arendab seda niisama hoolikalt edasi nagu skulptor, kunstnik, klaverdaja, matemaatik ja nõnda edasi. Ükski neist ei saaks tunda end õnnelikuna, kui tema talent keelu alla pandaks.

Tõmbame nüüd joone alla. Kõik faktid on teil käes. Sellega on teil teada, mis inimsoole meeldib ja mis mitte. Inimene mõtles välja taeva omaenda peaga, ilma mingi kõrvalise abita: püüdke siis nüüd mõistatada, millega see sarnaneb. Tuhande viiesaja igaviku jooksul te ka ei arva seda ära! Kõige teravmeelsem mõistus, mida teie või

[1] Siin ja edaspidi esineb Mark Twain maapealset elu iseloomustades temaaegse Ameerika Ühendriikide kriitikuna, paljastades kiriku silmakirjalikkust, natsionalismi, antisemitismi, šovinismi, neegrite tagakiusamist, mis juba tol ajal iseloomustasid ameerika elulaadi. (Toim.)

mina üldse tunneme, ei suudaks selle peale tulla isegi viiekümne miljoni igaviku jooksul. Heakene küll, ma räägin teile selle ära.

1. Kõigepealt juhin teie tähelepanu tagasi sellele erakordsele faktile, millega alustasin. Nimelt sellele, et inimene peab nagu kõik surematud loomulikult kõige kõrgemaks naudinguks seksuaalset vahekorda, ent ometi jätab selle taevaväravate taha! Isegi mõte seksuaalsele vahekorrale erutab teda; kui aga avaneb selleks võimalus, muutub ta metsikuks — sel puhul on ta valmis riskima eluga, reputatsiooniga, kõigega — isegi oma nigela taevaga —, et kasutada seda võimalust ja saavutada ülimat õndsust. Varasest noorusest kuni kõrge eani hindavad kõik mehed ja naised seksuaalset vahekorda kõrgemaks kui kõiki teisi naudinguid ühtekokku, ent ometi, nagu ma juba ütlesin, pole sellel kohta nende taevas; seda asendavad palvused.

Nad hindavad seksuaalset vahekorda erakordselt kõrgelt, ent ikkagi on see, nagu kõik teisedki nende niinimetatud «õndsused», vilets asi. Isegi parimal juhul on see akt neil kujuteldamatult lühike — muidugi mõista surematute vaatevinklist lähtudes. Isegi selle kordamise suhtes on inimene niivõrd piiratud, et... ei, surematud ei suuda seda üldse mõista. Meie, kes me naudime seda õndsust ja kõrgemat ekstaasi vahetpidamata ja katkestamata terveid sajandeid, ei suuda kunagi tõeliselt ja vajaliku kaastundega mõista inimeste kohutavat viletsust igas suhtes, mis puutub sellesse suurepärasesse taeva andi, mis muudab kõik ülejäänud naudingud tühiseks ja väärtusetuks, kui seda vaid vallatakse nõnda nagu meie.

2. Inimese taevas k õ i k l a u l a v a d! Inimene, kes maa peal ei laulnud, hakkab seal laulma; inimene, kes maa peal ei osanud laulda, omandab seal selle võime. Ja see üldine laulmine kestab kogu aeg vahetpidamata ega anna mahti kas või hetkeliselegi vaikusele; see kestab vahetpidamata terve päeva, kõik päevad, kusjuures ühe hingetõmbega lauldakse kaksteist tundi järjest. Ja k e e g i e i l a h k u; kuigi maa peal oleks niisugune paik olnud juba kahe tunni pärast jumala tühi. Ja lauldakse ainult hosiannat. Ja-jaa — ainult ü h t ja s a m a salmi. Sõnad on kogu aeg ühed ja samad ja neid pole rohkem kui kümmekond; puudub riim ja poeesia: «Hosianna,

hosianna, hosianna, Issand Jumal Seebaot, 'raa, 'raa, 'raa! Biss! Pumm!... a-a-ah!»

3. Peale selle mängivad kõik kuni viimaseni kannelt — kõik need miljonid ja miljonid! —, kuigi maa peal ei leidu kahtekümmendki inimest tuhande hulgast, kes oskaksid mängida mõnel muusikariistal või kes üldse sooviksid seda õppida.

Kujutage ette seda kõrvulukustavat helide orkaani — miljoneid ja miljoneid hääli korraga kisendamas, ja miljoneid ja miljoneid kandleid neile krigiseva kõlinaga vastamas! Lubage küsida: kas see pole õudne, vastik, kohutav?

Ja tuletage meelde: seda kõike tehakse Jumala k i i t u s e k s; et valmistada meelehead, et lipitseda, et väljendada meelitusi! Võib-olla tahate teada, kes võiks olla vabatahtlikult nõus taluma niisugust idiootlikku kiitust, mis teeks au isegi hullumajale; kes võiks seda taluda ja sellest isegi rõõmu tunda, seda nautida, seda nõuda, isegi k ä s k i d a? Kes? Võtke enne igaks juhuks istet ja kuulake!

See on jumal! Inimsoo jumal muidugi! Tema istub oma aujärjel, ümbritsetuna kahekümne neljast kõrgemast aukandjast ja teistest taevalistest, silmitseb oma märatsevate kummardajate lugematuid ruutmiile ja naeratab, lööb nurru ning noogutab rahul olles pead põhja, ida ja lõuna suunas. Olen valmis pea andma, et kogu maailmaruumis pole veel keegi välja mõelnud idiootlikumat ja lapsikumat vaatepilti.

Pole raske arvata, et selle taeva leiutaja ei mõtelnud seda välja iseseisvalt, vaid lihtsalt kopeeris mingisuguse Oriendi tagahoovi ärakadunud tillukese kuningriigi õuetseremooniat.

Kõik normaalsed valged inimesed vihkavad lärmi; sellest hoolimata aktsepteerivad nad kuulekalt niisugust taevast — pikemalt järele mõtlemata, järele kaalumata ja küsimust uurimata —, ja isegi ihaldavad sinna pääseda! Vagad, hallpäised raugad pühendavad suurema osa oma ajast unistustele sellest õnnelikust päevast, mil nad jätavad maha maise elu mured ja hakkavad nautima teise maailma õndsusi. Samal ajal on aga üpris hõlbus märgata, kuivõrd see taevas on neile ebareaalne ja kui vähe nad tegelikult sellesse usuvad; nad ei valmistu ju põrmugi ette selleks suureks pöördeks: ükski neist ei

harjuta kandlemängu ja samuti pole kuulda olnud, et nad laulaksid.

Nagu te juba nägite, vajatakse seda ebatavalist vaatepilti kiituseks — kiitus hosiannaga, kiitus põlvitamisega. See asendab «kirikut». Aga maa peal ei suuda needsamad inimesed taluda jumalateenistuse suuremaid annuseid — tund ja veerand on ülim piir, ja sedagi ainult üks kord nädalas. See tähendab pühapäeviti. Üks päev seitsme kohta, ja isegi niisugustes tingimustes ei oodata seda erilise igatsusega. Niisiis — mida tõotab neile nende taevas? «Kirikut», mis kestab igavesti, ja hingamispäeva, millel pole otsa ega äärt! Maapealne lühike hingamispäev, mis esineb vaid kord nädalas, tüütab neid kiiresti, kuigi see on üürike; ometi igatsevad nad, et see kestaks igavesti; nad unistavad sellest, nad kõnelevad sellest, nad arvavad, et nad arvavad, et see tõotab neile õndsust; kogu oma liigutava lihtsameelsusega mõtlevad nad, et nad mõtlevad, et nad võivad olla õnnelikud niisuguses taevas.

Ja see kõik tuleb sellest, et nad ei oska üldse mõelda; nad ainult mõtlevad, et nad mõtlevad. Tegelikult ei ole nad võimelised mõtlema; kümne tuhande inimese kohta ei leidu kahtegi, kellel oleks seda, millega mõelda. Mis aga puutub nende kujutlusvõimesse — siis parem vaadake nende taevast! Nad aktsepteerivad seda, kiidavad selle heaks, on sellest vaimustuses. Kas pole sellest küllalt, et saada ettekujutust nende intellektuaalsest tasemest?

4. Nende taeva leiutaja puistab sellesse ilma valikuta kõik maailma rahvused. Kõik on seal täielikult võrdsed, keegi ei saa tõusta teistest kõrgemale ja kedagi maha suruda; nad peavad olema «vennad»; nad peavad viibima kogu aeg koos, palvetama koos, koos kannelt mängima, koos hosiannat laulma — nii valged, neegrid, juudid kui kõik teised —, mingit vahet nende vahel ei tehta. Siin, maa peal, vihkab iga rahvus teisi rahvusi ja kõik nad vihkavad juute. Ometi jumaldab iga vaga inimene seda taevast ja igatseb sinna pääseda. Täiesti siiralt. Omas pühas vaimustuses mõtleb ta, et ta mõtleb, et sinna sattudes kaisutab ta kõiki maapealseid inimtõuge, surub need oma rinnale ja kaisutab ja kaisutab ja kaisutab!

Inimene on tõeline ime! Tahaksin teada, kes ta välja mõtles.

5. Igal inimesel maa peal on olemas omajagu arukust, ühel rohkem, teisel vähem; ja olgu seda palju või vähe, püüab ta selle üle uhke olla. Ja tema süda on tulvil uhkustunnet, kui ta kuuleb oma soo suurte mõtlejate nimesid, ning talle meeldib kuulata nende imepärastest saavutustest. Sest eks ole ju need temaga ühest verest, ja ennast austades austavad nad ka teda. Näete, milleks on võimeline inimese mõistus! Nii hüüavad nad ja loendavad kõikide aegade tarku, meenutavad surematuid raamatuid, mida need on maailmale kinkinud, tehnikaimesid, mida nemad on välja mõelnud, — kogu seda hiilgust, mida nemad on andnud teadusele ja kunstile; nende ees paljastab ta pea nagu kuninga ees ja tervitab neid kõigi avaldustega, mida võib välja mõelda tema rõõmust tulvil süda, tõstes sellesamaga mõistuse kõrgemale kõigest, mida võib leida maa peal, ja tunnistades selle ainsaks ning kõige kõrgemaks valitsejaks! Aga pärast seda soperdab ta kokku mingisuguse taeva, kus pole leida viletsat mõistuse raasugi!

See on veider, imelik, arusaamatu! Ometi on lood täpselt nõnda nagu ma teile kirjeldasin, kuigi see tundub uskumatuna. Too siiras mõistuse kummardaja, kes oskab väärikalt hinnata arukuse ülimat osatähtsust maa peal, on välja mõelnud religiooni ja taeva, kus pole kohta mõistusele, kus seda ei jätku ja kus seda üldse ei hinnata — ühesõnaga: taevas ei mainita mõistuse olemasolust isegi poolt sõna.

Te olete muidugi juba veendunud, et inimese taevas on välja mõeldud ja rajatud vastavalt kindlale plaanile, mis seisab selles, et see taevas sisaldaks kuni viimse peensuseni kõike seda, mis inimesele on vastumeelt, ja et see ei sisaldaks midagi niisugust, mis talle meeldiks!

Nõndaks! Ja mida sügavamale me selle küsimuse sisusse tungime, seda silmanähtavamaks muutub see üllatav fakt.

Niisiis, pidage meeles: inimese taevas ei ole paika mõistusele ja seal pole võimalik intellekti kuskil rakendada. Mõistus pehkiks seal juba ühe aastaga — pehkiks ja tuhmuks. Pehkiks ja tuhmuks — ja muutuks pühaks. Ja see ongi hea: sest üksnes pühad hinged võivad taluda taolise vaimuhaigete varjupaiga rõõmusid.

III KIRI

Te olete juba märganud, et inimolend on tõeline kurioosum. Möödunud aegadel on tal olnud sadu igasuguseid religioone (mida ta on läbi kulutanud ja siis minema visanud); tänapäeval on tal samuti sadu religioone, ja igal aastal laseb ta käiku veel vähemalt kolm uut religiooni. Oleksin võinud neid arve tunduvalt suurendada, kuid oleksin seejuures ikkagi faktide piiridesse jäänud.

Üks peamistest religioonidest kannab nime r i s t i u s k. Arvan, et lühike ülevaade sellest võiks teile huvi pakkuda. Selle usu olemus on üsnagi üksikasjalikult kätketud raamatusse, mis sisaldab kaks miljonit sõna ja mida kutsutakse «Vanaks ja Uueks Testamendiks». Sellel raamatul on ka veel teine nimetus — «Jumala Sõna». Kristlased ju arvavad, et iga sõna selles raamatus on dikteeritud jumala poolt — muidugi selle jumala poolt, kellest ma teile juba kirjutasin.

See raamat on äärmiselt huvitav. Selles leidub suurepäraseid poeetilisi kohti; ja mitmeid tarku muinasjutte; ja mitmeid veriseid ajaloolisi kroonikaid; ja mitmeid kasulikke õpetussõnu; ja terve hulk roppusi; ja uskumatul hulgal valet.

See piibel on koostatud peamiselt teiste, veelgi vanemate piiblite katkenditest; need piiblid olid oma aja ära elanud ning põrmuks varisenud. Loomulikult on too hilisem piibel seega ilma jäetud originaalsusest. Kolme-nelja kõige tähtsamat ja rabavamat sündmust, mida piiblis kirjeldatakse, on juba mainitud ka varasemates piiblites; kõik piibli parimad reeglid ja ettekirjutused on samuti varasematest piiblitest üle võetud; kristlaste piiblist võime leida ainult kaks uut mõistet: esiteks põrgu, ja teiseks too omapärane taevas, millest ma teile juba kirjutasin.

Mida me peaksime tegema? Kui me usuksime nagu nood inimesed, et nende jumal need õelad paigad välja mõtles, siis teeksime ülekohut Temale; kui me aga usuksime, et nood inimesed mõtlesid need paigad ise välja, siis teeksime ülekohut neile. Ebameeldiv dilemma, midagi pole öelda; ei ole ju ometi kumbki pool m e i l e mingit kurja teinud.

Enese rahustamiseks peame siiski valiku tegema. Võtame omaks inimeste seisukoha ja veeretame kogu

selle ebameeldiva koorma — nii taeva, põrgu, piibli ja kõik muu — T e m a kaela. See tundub olevat küll ülekohtune, isegi ebaaus, aga kui meenutada nende taevast ja seda, millise hoolega on see täidetud kõige niisugusega, mis tekitab inimestes vastikust, siis on lihtsalt võimatu uskuda, et inimesed oleksid ise selle kupatuse välja mõelnud. Ja kui ma kirjeldan teile veel põrgut, siis tundub see idee teile veelgi ebatõenäolisemana ja te hüüate kindlasti: «Ei, inimene ei võinud valmistada enesele või mõnele teisele taolist paika; see on lihtsalt võimatu!»

Nende naiivne piibel kirjeldab ka maailma loomist. Mille loomist? Maailmaruumi loomist? Just nimelt — maailmaruumi loomist. Kuue päevaga!

Seda tegi Jumal. Tema ei kasutanud sõna «maailmaruum»; see nimetus on liiga moodne. Tema tähelepanu oli pööratud sellelesinasele maailmale. Tema valmistas selle viie päevaga, ja siis... Siis aga kulus tal kõigest üks päev kahekümne miljoni päikese ja kaheksakümne miljoni planeedi loomiseks!

Milleks olid need vajalikud? Mida ta mõtles nendega peale hakata? Tema lõi need selleks, et varustada valgusega sedasinast väikest nukumaailma. Tema kavatsused kaugemale ei ulatunud; muud plaani tal nendega polnud. Üks kahekümnest miljonist päikesest (kõige väiksem) pidi valgustama sedasinast maailma päeva ajal, ülejäänud pidid aga abistama maailmaruumi üht arvututest kuudest, et mahendada pilkast ööpimedust.

On enam kui kindel, et Ta oli veendunud, nagu võiksid vilkuvate tähtede müriaadid kaunistada Tema värsket taevavõlvi otsekohe, kui Tema päikeseketas esmakordselt loojub; kuid kõige esimene täht süttis tollel pigimustal taevakaarel alles kolm ja pool aastat pärast tolle mälestusväärse nädala aukartustäratava töö sooritamist.[1] Alles siis hakkas paistma esimene taevatäht ja vilkus seal ihuüksi. Kulus veel kolm aastat, enne kui teine taevatäht paistma hakkas. Nüüd vilkusid nad kahekesi üle nelja aasta, enne kui nendega seltsis kolmas. Esimese

[1] Kulub kolm ja pool aastat, enne kui kõige lähema tähe (number 61 Luige tähtkujus) valgus Maale jõuab, kusjuures valgus liigub kiirusega 186 000 miili sekundis. Arkturus säras juba kakssada aastat, enne kui ta kiired Maa peale jõudsid. Kaugemad tähed muutusid nähtavaks järk-järgult paljude tuhandete aastate jooksul. (M. T.)

saja aasta pärast võis tolle sünge taeva avaral võlvil loendada vaevalt kakskümmend viis vilkuvat tähekest. Tuhande aasta pärast oli neid juba rohkem, kuid mitte nii palju, et sellest maksaks rääkida. Miljoni aasta pärast paistis alles pool praegusest tähtede hulgast (isegi läbi teleskoobi) ja kulus veel miljon aastat, enne kui teine pool järgnes esimese eeskujule, nagu lihtlabaselt väljendatakse. Kuivõrd aga noil aegadel teleskoope veel ei tuntud, siis jäi nende tähtede ilmumine tähelepandamatuks.

Nüüd on möödunud juba kolmsada aastat sellest ajast, millal ristiusku astronoomid said teada, et nende jumalus ei loonud taevatähti nonde tähelepanuväärsete kuue päeva jooksul, kuid kristlastest astronoomid eelistavad sellest pisiasjast vaikida, samuti nagu nende vaimulikudki.

Oma raamatus ei ole Jumal kitsi kiidusõnadega oma vägeva töö aadressil ning ta valib selleks kõige lopsakamaid väljendeid, mida ta üldse tunneb, tõestades sellesamaga, et Ta on — ja seda täiesti põhjendatult — tohutute suurusjärkude pooldaja; Ta ju valmistas miljoneid kolossaalseid päikesi, et need valgustaksid mikroskoopilist kera, selle asemel et asetada üksainuke tilluke päike maailma teenistusse. Oma raamatus mainib Ta Arkturust — te vist mäletate Arkturust; me käisime kord seal. Ja see on ainult üks väike öölambike maakera jaoks, see tohutu kera, mis on viiskümmend tuhat korda suurem maakera valgustavast päikesest; viimane on Arkturuse kõrval sama mis kõrvits katedraali kõrval.

Kuid pühapäevakoolides õpetatakse lastele endist viisi, et Arkturus loodi ainult maapealse öö valgustamiseks; laps kasvab üles ja usub seda isegi siis, kui avastab, et tõenäosuse seaduse põhjal ei saa seda kuidagi tõeks pidada.

See raamat ja tema teenijad kinnitavad, et maailm olevat kõigest kuus tuhat aastat vana. Üksnes viimasel sajandil läks teadlaste uurivatel ajudel korda kindlaks teha, et maakera vanus on ligikaudu seda miljonit aastat.

Nonde Kuue Päeva jooksul lõi Jumal inimese ja teised loomad.

Ta lõi mehe ja naise ning paigutas nad koos teiste elukatega kaunisse aeda. Nad elasid seal kõik rahus ja üksmeeles, olid õnnelikud ja nautisid igavest noorust; siis aga juhtus õnnetus. Jumal oli hoiatanud meest ja naist, et

nad ei tohi maitsta teatud puu vilja. Ja Ta tegi selle juures äärmiselt veidra märkuse: Ta ütles, et kui nad söövad seda vilja, siis nad peavad tingimata surema. Veider oli see märkus seepärast, et inimesed polnud ju veel surma näinud ega võinud taibatagi, millest Ta räägib. Ei Tema ega ükski teine jumal poleks suutnud nondele võhiklikele lastele selgeks teha nende sõnade mõtet ilma ilmeka näiteta. See sõna iseendast oli neile niisama arusaamatu kui vastsündinud lapselegi.

Peagi ilmus mingisugune madu nende juurde omavahelist juttu ajama, ja ta tuli jalgadel kõndides, sest tol ajal oli madudel niisugune komme. Madu ütles, et see keelatud vili täidab nende tühjad pead teadmistega. Nii nad siis sõidki seda vilja, mis oli ka täiesti loomulik, sest inimene on alati olnud teadmishimuline; kuigi vaimulik (nagu jumalgi, keda ta järele aimab ja keda ta maa peal esindab) on juba algusest peale võtnud endale ülesandeks takistada teda kasulike teadmiste omandamisel.

Aadam ja Eeva sõid keelatud vilja, ja kohe valgustas nende ähmaseid ajusid ere hiilgus. Nad olid omandanud teadmisi. Milliseid teadmisi? Kas kasulikke teadmisi? Sugugi mitte — nad said lihtsalt teada, et on olemas asi, mida nimetatakse heaks, ja on olemas asi, mida nimetatakse kurjaks; peale selle õppisid nad tegema kurja. Varem nad seda teha ei osanud. Seepärast olid kõik nende teod kuni selle hetkeni olnud puhtad, süütud ja ilma patuta.

Kuid nüüd oskasid nad teha kurja ja pidid sellepärast kannatama; nüüd olid nad omandanud selle, mida Kirik nimetab kõige väärtuslikumaks aardeks — nad olid omandanud Moraalitunde, mis eraldab inimese loomadest ja tõstab ta nendest kõrgemale. Mitte aga loomadest madalamale, nagu oleks võinud oletada, sest inimene on oma mõtetes räpane ja patune, loom aga puhas ja süütu. Teiste sõnadega: seda kella, mis käis valesti, hinnati kõrgemalt kui neid, mis käisid õigesti.

Kirik peab aga ikka endist viisi Moraalitunnet inimese kõige kõrgemaks aardeks, kuigi ta väga hästi teab, et Jumal oli selle tunde suhtes kõige halvemal arvamisel ning püüdis paradiisiaias oma tavalise kohmakusega takistada õnnelikke lapsi, kui need püüdsid seda aaret omandada.

Hea küll! Aadam ja Eeva said nüüd teada, mis on kuri ja kuidas seda teha. Nad said teada, kuidas sooritada mitmesuguseid halbu tegusid, nende hulgas ka kõige olulisemat, seda, mida Jumal tegelikult silmas oli pidanudki. See aga oli seksuaalse vahekorra kunst ja müsteerium. Neile oli see avastus suurepäraseks ilmutuseks ning nad lõpetasid otsekohe sihitu aias ümberhulkumise ja andusid kogu õhinaga uuele tegevusele — vaesekesed olid ju veel nii noored ja sundimatud!

Selle õnneliku pidutsemise tuhinas kuulsid nad äkki, et Jumal jalutab aias põõsaste vahel, nagu oli Ta igapäevaseks harjumuseks, ja vaesekesed kohkusid hirmsasti. Miks? Aga seepärast, et nad olid alasti. Varem nad seda karta ei osanud. Varem nad ei pannud seda isegi tähele, ka Jumal oli olnud selles suhtes seni ükskõikne.

Sel mälestusväärsel hetkel sündis kõlblusetus, ja nii mõnedki inimesed hindavad seda sellest ajast peale üle kõige, kuigi nad ei oska seletada — mispärast.

Aadam ja Eeva ilmusid maailma ihualasti ja häbi tundmata — paljalt ja puhta hingega; ja ükski nende järeltulija pole kunagi teisiti sündinud. Kõik on tulnud siia maailma alasti, häbi tundmata ja puhta hingega. Kõik sünnivad moraalsetena. Ebamoraalsust ja räpaseid mõtteid tuleb neil omandada mujalt, kõrvalt — muud teed selleks ei ole. Kristlasest ema esimeseks kohuseks on sisendada oma lapsele räpaseid mõtteid, ja ükski ema ei ole seda kohust kunagi täitmata jätnud. Tema pojake kasvab suureks, saab misjonäriks ja siirdub lihtsameelsete metslaste või tsiviliseeritud jaapanlaste juurde neile räpaseid mõtteid sisendama. Nii muutuvad ka nemad ebamoraalseteks, hakkavad varjama oma ihu rõivastega ning loobuvad ühisest alasti suplemisest.

Kombekusel, mida ekslikult kõlbluseks nimetatakse, ei ole ühtseid norme ega saagi olla, kuna see on vastuolus looduse ja mõistusega ning kujutab endast väljamõeldist, mis allub igasugustele tujudele ja haiglastele kapriisidele. Nii näiteks Indias varjab hästi kasvatatud daam nägu ja rindu, kuid jätab jalad kuni puusadeni paljaks; samal ajal varjab hästi kasvatatud Euroopa leedi jalgu ja jätab paljaks näo ja rinnad. Lihtsameelsete metslaste maal harjub hästi kasvatud Euroopa leedi õige pea täiskasvanud pärismaalaste alastiolekuga ning see ei riiva enam tema tundeid. Kaheksateistkümnendal sajandil loobusid Prantsuse

krahv ja krahvinna, läbini ilmalikud inimesed, kes polnud sugulased ega ka abielus, pärast laevaõnnetust särgiväel asustamata saarele sattudes õige pea ka sellest viimasest riidehilbust. Tõsi küll, esialgu nad häbenesid oma alastiolekut — terve nädala. Siis aga lakkas see neid häirimast ja läks hoopis meelest.

Teie pole ju veel kunagi näinud rõivastatud isikut. Pole viga, te pole sellega midagi kaotanud.

Pöördume nüüd tagasi piibli kurioosumite juurde. Teie muidugi mõista eeldate, et Jumal ei viinud oma ähvardust täide ja et Aadama ja Eeva sõnakuulmatus jäi karistamata, sest nad ei loonud ju ennast ise, nad ei loonud ju ise oma iseloomu, soove ja nõrkusi, ja seepärast oli ju tegelikult võimatu nõuda täit vastutust nende tegude eest. Kuid ma siiski üllatan teid: teadke, et see ähvardus viidi ometi täide. Aadamat ja Eevat karistati, ja see kuritegu leiab veel tänapäevalgi tuliseid kaitsjaid. Surmaotsus viidi täide.

Nagu te juba kahtlemata märkasite, pääses selle vaese paarikese üleastumise ainuke süüdlane karistusest. Vähe sellest — temast sai süütute timukas.

Meie ühisel kodumaal võime me muidugi naerda taolise moraali üle, kuid siin oleks see ometi südametu. Paljudel nendel inimestel on olemas mõtlemisvõime, ent kui asi puutub religiooni, siis ei kasuta keegi seda võimet.

Parimad pead ütlevad teile, et kui inimene on sigitanud lapse, on ta moraalselt kohustatud oma võsu eest hellalt hoolitsema, teda hädade eest kaitsma, hoidma haiguste eest, teda katma, toitma, taluma kannatlikult tema tujusid, heatahtlikult karistama ning tegema seda üksnes lapse enda kasuks, ja mitte kunagi, mitte mingil tingimusel pole tal õigust karistada last mõttetu piinamisega. Päeval ja ööl toimib Jumal oma maapealsete lastega risti vastupidi; ja needsamad paremad pead õigustavad tuliselt neid kuritegusid, kaitsevad neid, vabandavad välja ning keelduvad üldse kuritegudeks pidamast, kuna need on sooritatud Tema poolt. Meie ühine kodumaa on väga huvitav paik, kuid seal pole leida midagi, mis oleks pooltki nii huvitav nagu seda on inimese mõistus.

Hea küll! Jumal kihutas Aadama ja Eeva aiast välja ja tegi neile aja jooksul lõpu peale. Üksnes sellepärast, et nad ei kuulanud käsku, mida Temal polnud õigust anda. Aga nagu te edaspidi veenduda võite, ei piirdunud ta üksnes sellega. Temal on üks moraalikoodeks iseenda

jaoks ja hoopis teine koodeks oma laste jaoks. Ta nõuab oma lastelt, et need oleksid õiglased — ja tasased! — kurjategijate suhtes ja annaksid neile andeks seitsekümmend ja seitse korda; kuid ise ei ole Ta kellegi suhtes õiglane ega tasane, ja Ta ei andnud andeks kergemeelsele ja kogenematule noorpaarile isegi kõige esimese üleastumise puhul; Tema ei ütelnud neile: «Noh, hea küll, seekord saate andeks. Annan teile võimaluse ennast parandada.»

Otse vastupidi! Tema arvas heaks karistada ka kõiki Aadama ja Eeva järeltulijaid põlvest põlve, läbi kõikide aegade, ja seda t e i s t e p o o l t ammu enne nende maailmale tulekut sooritatud tühise üleastumise eest. Ta karistab neid isegi veel praegu. Võib-olla teeb ta seda isalikult? Ei, hoopis metsiku julmusega.

Muidugi mõista saate isegi aru, et seda laadi Olevus ei vääri erilist kiitust. Ärge eksiteele sattuge: maailm hüüab teda Kõige-Õiglasemaks, Kõige-Ausamaks, Kõige-Paremaks, Kõige-Armulisemaks, Kõike-Andestavaks, Kõige-Tõearmastavamaks, Kõike-Armastavaks ja kõikide moraaliseaduste allikaks. Neid sarkastilisi sõnu lausutakse veel tänapäevalgi üle kogu maailma. Aga inimesed ei märka seda sarkasmi. Nemad lausuvad neid sõnu täiesti siiralt, ilma vähimagi muigeta.

IV KIRI

Nii lahkus esimene paar paradiisiaiast, viies endaga kaasa needuse, igavese needuse. Nad jäid ilma kõikidest rõõmudest, mida tundsid enne «pattulangemist», kuid olid siiski rikkamad, sest vastutasuks olid nad omandanud selle, mis oli rohkem väärt kui kõik muu: nad olid tundma õppinud Ülimat Kunsti.

Nad tegelesid sellega usinasti ja olid õnnelikud. Jumal käskis neid sellega tegelda. Ja seekord nad kuulasid sõna. Ja oligi hea, et see keeld kaotati, sest vastasel korral oleksid nad selle kunstiga tegelnud nagunii, isegi sel juhul, kui tuhat jumalat oleksid selle ära keelanud.

Tulemused ei lasknud end kaua oodata. Neid nimetati Kainiks ja Aabeliks. Neil oli ka õdesid ja nad teadsid, mida nendega peale hakata. See aga viis omakorda uutele tagajärgedele: Kainil ja Aabelil sündis terve hulk vennapoegi ja -tütreid. Need aga omakorda sünnitasid terve hulga lapselapsi. Edasisi sugulusastmeid liigitada oli juba keerulisem ja kõik katsed sellesse selgust tuua on nurjunud.

Maailma asustamise meeldiv töö jätkus ajast aega ja väga suure viljakusega; noil õnnelikel päevil olid mõlemast soost isikud Ülimaks Kunstiks võimelised veel isegi nii kõrges eas, millal nad oleksid pidanud kõigi reeglite kohaselt juba rohkem kui kaheksakümmend aastat hauas kõdunema. Nõrgem sugu, õrnem sugu, kaunim sugu omandas tol ajal kahtlemata oma kõrgeima õitsengu, kuna nad suutsid meeldida isegi jumalatele. Tõelistele jumalatele. Taevased olevused tulid maa peale ja veetsid kõige meeldivamal kombel aega nende tuliste noorte õiekestega. Nii jutustab piibel.

Taoliste väliskülaliste abil kasvas maailma elanikkond järjest ja tõusis mitmele miljonile. See aga valmistas jumalusele pettumuse. Temale ei meeldinud nende moraal, mis mitmes suhtes polnud tõepoolest parem Tema omast. Üldse kujutas see ebameeldivalt täpset koopiat Tema enda moraalist. Tegemist oli väga halbade inimestega; Jumal ei teadnud, kuidas neid parandada, ning tegi targa otsuse: inimesed ära hävitada. Niisugune ainuke tõeliselt valgustatud ja vääriline idee, mida piibel Jumalale omistab, oleks võinud igaveseks ajaks päästa Tema reputatsiooni, kui Ta oleks vaid olnud võimeline seda ellu viima. Kuid Tema peale ei saa ju kunagi lootma jääda — kuigi Ta ise muidugi mõista reklaamib vastupidist — ja Tema head kavatsused kukkusid läbi. Ta oli uhke inimese üle; inimene oli Tema parim leiutis; inimene oli Tema esimene lemmik (kui mitte arvestada kärbseid) ja nii ei suutnud Ta temast igaveseks loobuda; seega otsustas Ta lõppude lõpuks alles jätta ühe näidise ning kõik ülejäänud uputada.

Miski ei saa Teda paremini iseloomustada. Tema ise oli ju loonud kõik need lurjused ja üksnes Tema kandis vastutust nende käitumise eest. Ükski inimene eraldi võetuna ei olnud ju surma ära teeninud, kuigi nende kõigi hävitamine oleks olnud kahtlemata tark tegu, seda enam, et juba nende loomine oli ennekuulmatu kuritegu, samuti nende paljunemise käsk jne. tähendas üksnes selle kuriteo süvendamist. Kuid selle juures soosikutele erandi tegemine oli ebaaus ja ebaõiglane — uputada oleks tul-

nud nad kõik ilma mingi erandita, ja muud midagi. Tema aga muidugi mõista ei arvanud heaks nõnda toimida; Talle oli tingimata tarvis alles jätta pool tosinat seemne jätkamiseks. Ta polnud võimeline ette nägema, et see uus inimkond läheb samuti hukka, sest kõike ettenägev on Ta ju üksnes omaenda reklaamis.

Ta valis päästmiseks välja Noa ja selle perekonna ning valmistus kõigi ülejäänud inimeste hävitamiseks. Tema projekteeris laeva ja Noa ehitas selle valmis. Kumbki neist ei olnud varem ühtegi laeva ehitanud ega teadnud selle tehnikast mõhkugi; mida siis võis oodata taolisest üritusest. Ja nii oligi. Noa oli põlluharija, ja kuigi ta teadis, milleks seda laeva tarvis läheb, ei suutnud ta ometi välja arvestada, kas selle aluse mõõtmed vastavad esitatud nõudmistele (need muidugi ei vastanud), ometi pidas ta paremaks mitte kellegi käest nõu küsida. Ka Jumal ei märganud, et laev tuleb väike, ja jätkas huupi projekteerimist, tegemata vajalikke mõõtmisi. Lõppude lõpuks tuli laev liiga kitsas ning maailm kannatab veel tänapäevalgi selle tagajärjel, et too sõiduk ei suutnud ära mahutada kõike vajalikku.

Noa ehitas laeva. Ta püüdis teha seda võimalikult paremini, kuid ei suutnud vältida tervet rida üsnagi olulisi lünki. Laeval ei olnud rooli, purjesid, kompassi, pumpasid, merekaarte, loodi, ankrut, logiraamatut, tulesid, ventilatsiooni; ja mis puutub trümmidesse (need aga olid kõige olulisemad), siis mida vähem me neist räägime, seda parem. Laev pidi ujuma keset merd üksteist kuud, ja järelikult oleks tulnud varuda magedat vett tervelt kaks niisama suure laeva lasti, kuid täiendavale laevale ei mõelnud keegi. Pardatagust vett polnud ju võimalik kasutada: see oleks ju pooleldi koosnenud mereveest, ja niisugust segu ei saa juua ei inimesed ega ka muud kuivamaa loomad.

Sest päästa ei tulnud ju ainult mõningad inimesed, vaid ka kõikide teiste loomade näidised. Asi seisab selles, et kui Aadam sõi õuna paradiisiaias ja õppis sugu tegema ja paljunema, omandasid ka teised loomad selle kunsti (nad võtsid Aadamalt eeskuju). Nad toimisid üpris targasti ja ettevaatlikult: sellega nad ammutasid ju õunalt kõik, mis oli kasulik, ilma seda maitsmata, ja seetõttu ei omandanud nad hukutavat kõlblustunnet, kõikide ebamoraalsete tegude ürgpõhjust.

V KIRI

Noa hakkas loomi kokku koguma. Ta pidi varuma ühe paari kõigist ja igasugustest maapealsetest elukatest, kes kõndisid või roomasid, ujusid või lendasid; kogu loomariigist. Seda, kui palju aega kulus loomade kokkuajamiseks ja kui palju see maksma läks, võime üksnes umbkaudu oletada, sest taolisi üksikasju pole kuskil fikseeritud. Kui Symmachus[1] valmistas oma noort poega ette Rooma impeeriumi kõrgemasse seltskonda astumiseks, saatis ta oma kliendid välja Aasiasse, Aafrikasse ja kõikidesse teistesse paikadesse tsirkuseareenil toimuvate võitluste jaoks metsloomi koguma. Nende loomade kogumine ja Rooma toimetamine nõudis tema klientidelt kolm aastat. Ometi oli siin tegemist, nagu te isegi aru saate, üksnes neljajalgsete ja alligaatoritega — nad ei toonud linde, madusid, konni, ussikesi, täisid, rotte, kirpe, puuke, tõuke, ämblikke, kärbseid, moskiitosid —, mitte midagi peale kõige lihtsamate ja tavalisemate neljajalgsete ja alligaatorite; ja nendegi hulgast üksnes niisuguseid, keda võis areenil võitlema panna. Ja ometi kulus nende kokkuajamiseks, nagu ma juba ütlesin, kolm aastat, ning ostu- ja veokulud, loomakogujate ülalpidamine moodustasid ühtekokku neli miljonit viissada tuhat dollarit.

Kui palju oli seal loomi? See pole teada. Igal juhul vähem kui viis tuhat, sest viis tuhat oli kõige suurem loomade arv, keda kunagi tsirkuseetendusteks Rooma kokku veeti, ning selle kollektsiooni ajas kokku Titus, mitte aga Symmachus. Kuid mõlemad need kollektsioonid olid lihtsalt lapsemäng võrreldes Noale antud ülesandega. Tema pidi koguma sada nelikümmend kuus tuhat erinevat liiki linde, loomi ja värskes vees elunevat elukat, peale selle veel üle kahe miljoni putukaliigi.

Niisuguste olevuste tuhandeid liike on äärmiselt raske koguda, ja kui Noa poleks käega löönud ega asja pooleli jätnud, oleks ta veel tänapäevalgi palehigis vaeva näinud, nagu kolmandas Moosese raamatus öelda tavatsetakse. Kuid ma ei taha sellega põrmugi öelda, et Noa oleks oma ettevõttest loobunud. Sugugi mitte. Tema ajas kokku nii palju elukaid, kui palju laevas ruumi oli, ja oligi kõik.

[1] Quintus Aurelius Symmachus (ligikaudu 345—402) — kõrge võimukandja vanas Roomas.

Kui ta oleks juba algusest peale osanud ette kujutada kogu selle ürituse täit ulatust, oleks ta kindlasti taibanud, et võimatu on toime tulla ilma laevastikuta. Kuid ta ei teadnud, kui palju igasuguseid elukaliike maa peal eksisteerib; seda ei teadnud ka tema Pealik. Seepärast ei võtnud ta laeva kängurut, opossumit, Gila [1] monstrumit, nokklooma ja veel tervet rida teisi vajalikke ande, keda armastav Jumal oli inimeste tarvis varunud ning hiljem unustanud, sest et nood olid kolinud maailma teisele poolele, mida Tema kunagi ei näinud ja millest Tal polnud vähimatki ettekujutust. Niisiis kõik need elukad oleksid äärepealt viimseni uppunud.

Neid päästis vaid lihtne juhus. Vett oli vähe ja maailma teise poole jaoks sellest ei jätkunud. Vett jätkus vaid hädavaevalt selleks, et uputada tilluke osa maakera pinnast — kogu ülejäänud osa sellest oli tol ajal veel tundmata ning seda peeti olematuks.

Kuid ühel viimasel päeval toimus sündmus, mille peale Noa otsustas piirduda seni kogutud liikidega, millest oli ka juba küllalt inimese praktiliseks tegevuseks, ning ülejäänud liikidel lubas ta lihtsalt jääda väljasurnute kategooriasse. Seda põhjustas kellegi erutatud võõramaalase ilmumine, kes tõi kaasa kõige kohutavamad sõnumid. Võõras teatas, et ta oli löönud oma laagri üles orus mingisuguste mägede keskel siit kuuesaja miili kaugusel ning olnud kõige imelikuma vaatepildi tunnistajaks: ta oli seisnud avara oru serval ning näinud kaugel tumedal merel lähenevaid tundmatuid elukaid. Peagi tormasid need loomad all orus tema jalge eest mööda üksteist tõugates, kakeldes, end tagajalgadele püsti ajades, kisendades ja turtsudes — need olid vastikud, tohutud lopsaka liha massid! Nende jalalabad olid niisama suured kui elevandil; mõned neist olid nagu lehmasuurused konnad; megateerium oma haaremiga — õudsed tohutud koletised, sisalikud, sisalikud, sisalikud, kari karja järel, perekond perekonna järel, liik liigi järel, kõik sada jalga pikad, kolmkümmend jalga kõrged ja veelgi enam tigedad; üks neist lõi asja ees teist taga oma sabaotsaga lömaks süütu simmentali pulli: õnnetu loom lendas kolmesaja jala kõrgusele, sadas raske ohkega sõnumitooja jalge ette ja oligi otsas. Võõras mees seletas, et need koletud loomad olid kuulda saanud laeva ehitamisest ja olid nüüd teel siia. Nemad tahavad ka uputuse eest pääseda. Ja nad ei tule igast liigist ainult ühe paari kaupa — nad tulevad k õ i k: nad polnud kuulnud, jätkas võõras, et reisijaid võetakse peale ainult üks paar igast liigist: ja nad poleks ka mingil juhul arvestama hakanud kehtestatud reegleid. Neile oli selge vaid üks: emb-kumb — neid kas võetakse pardale või nad õiendavad kapteniga arved omal viisil. Võõras lisas veel, et laev ei mahutavat neist pooligi; peale selle olevat aga need kohutavad elukad äärmiselt näljased ning söövat kindlasti ära kõik toiduvarud, kogu loomaaed ja Noa perekond kaasa arvatud.

Piiblilood vaikivad kõigist nendest faktidest. Sealt ei leia te selle kohta ühtegi sõna. Kogu lugu mätsiti kinni. Isegi nonde tohutute kolosside nimesid pole mainitud. Seega võite veenduda, et inimesed, kes pahatahtlikult ei täida mingisuguse kokkuleppe tingimusi, oskavad sellest suurepäraselt vaikida isegi piiblis. Kuid need võimsad elukad oleksid võinud käesoleval ajal inimesele erakordselt kasulikud olla, eriti nüüd, millal kaupade transpordikulud on nii suured ja transpordivahendeid ei jätku. Kuid kõik need loomad on päästmatult kadunud. Hävinud Noa süü tõttu. Nad on kõik uppunud. Mõned neist isegi juba kaheksa miljoni aasta eest.

Heakene küll, kui see võõras mees oli oma jutu ära rääkinud, taipas Noa kohe, et tal on parem kaduda enne, kui need koletised kohale jõuavad. Ta olekski sedamaid otsad lahti teinud, kuid maalrid ja mööbelsepad, kes valmistasid eluruumi kärbestele, ei olnud veel jõudnud tõmmata viimaseid kriipse, ning ta pidi seetõttu veel ühe päeva kaotama. Veel üks päev kulus kärbeste pardale saamiseks — neid oli kokku kogunenud kuussada kaheksa miljardit, kusjuures Jumal kartis, et neist on ikkagi veel liiga vähe. Ja veel kulus üks päev, see kulus neljakümne tonni valitud sõnniku pealelaadimiseks, mis oli mõeldud kärbeste toitmiseks.

Alles siis võis Noa lõpuks otsad lahti teha — ning oligi viimane aeg, sest laev polnud veel silmapiirilt kadunud, kui kaldale ilmusid õudsed koletised; nende röökimine ja karjumine sulas ühte arvutute isade, emade ja surmani hirmunud laste hädakisa ja oietega, kõigi nende nutuga,

[1] Jõgi Arizona osariigis Ameerika Ühendriikides, kus elutseb eriline koorikloomade liik.

kes paduvihma all mööda kaljuseinu üles ronisid, lainete eest pääsu otsisid ja palusid abi Kõige Õiglasemalt, Kõike Andestavalt ja Kõige Armulisemalt Loojalt, kes aga pole kuulda võtnud mitte ühtegi palvet juba sellest ajast peale, millal need kaljud osakeste kaupa liivast tekkisid, ega võta kuulda ka siis, kui aastatuhanded need jälle liivaks muudavad.

VI KIRI

Kolmandal päeval lõuna paiku selgus, et üks kärbes oli kaldale maha unustatud. Tagasisõit osutus pikaks ja raskeks, kuna puudusid kaardid ja kompass ning kuna kaldajoon oli uputuse tagajärjel tundmatuseni muutunud, kadunud olid endised orientiirid ning mäetipud olid omandanud teistsuguse kuju. Ent siiski õnnestus pärast kuusteist päeva kestnud väsimatuid otsinguid lõpuks kärbes üles leida, ning see võeti kiidu- ja tänulaulude helide saatel pidulikult pardale, kusjuures Noa perekond seisis paljastatud peadega, andes sellega au kärbse jumalikule päritolule. Kärbes oli väsinud, kurnatud ja läbimärg, kuid kõige muu osas oli tema tervislik seisund täiesti rahuldav. Inimesed olid tervete perekondade kaupa paljastel kaljutippudel nälga surnud, kuid kärbsed ei saanud nende kombel nälga tunda: nemad võisid täiesti vabalt pidutseda arvutute roiskunud laipade kallal. Nii päästis kõige kõrgema käsi püha linnukese.

Kõige kõrgema käsi. See on õige sõna. Sest kärbse kaldale unustamine polnud sugugi juhuslik. Ei, siin oli jällegi Kõigekõrgema käsi mängus. Juhust ei saa üldse olla. Kõik, mis sünnib, sünnib mingil eesmärgil. Iga sündmus on ette nähtud aja algusest peale, kõik on aja algusest peale ette määratud. Juba loomise algul nägi Issand ette, et Noa satub paanikasse, kui kuuleb lähenevatest tohututest patenteeritud fossiididest, teeb enneaegselt otsad lahti, nägemata ette teatud tühist tõbe. Kõik ülejäänud tõved on tal kaasas, et hiljem oleks võimalik neid levitada uute inimsuguharude seas, vastavalt nende maailma sündimisele, kuid jääb ilma ühest parimast — tüüfusest —, tõvest, mis soodsate tingimuste juures võib sandistada patsienti, teda tapmata, nii et ta paraneb ja elab veel kaua, olles muutunud igerikuks pimedaks kurdiks

tummaks poolidioodiks. Toakärbes on selle kurja peamine levitaja ja tema üksi kaalub üles kõik muud selle kurnava tõve laialikandjad. Seepärast jäetigi esialgu see kärbes laevast maha selleks, et ta leiaks tüüfusesse surnud inimese laiba, ammutaks sealt nakatavaid pisikuid, varuks oma koibade külge võimalikult rohkem mikroobe ning kannaks neid edasi vastasustatud maailma edasise väsimatu töö nimel. Tänu sellele kärbsele on pärast uputust miljardid inimesed vaevelnud tõvevoodis, miljardid sandid on nukralt virelnud oma ülejäänud elupäevade jooksul ja miljardid surnuaiad on laipadega täidetud.

Piibli jumala iseloom on niivõrd vastuoluline, et selles pole kerge orienteeruda: tuuleliputaoline järjekindlusetus ja raudne kangekaelsus; abstraktsed imalalt heldivad sõnad ja konkreetsed põrgulikud teod; harvad headteod lakkamatu kurjuse meres.

Kuid pärast pikka peamurdmist leiate siiski lõpuks võtme Tema iseloomu mõistmiseks ja hakkate viimaks sellest kohati ka aru saama. Lapse üllatava naiivsuse ja kentsaka avameelsusega pistab Ta ise teile selle võtme pihku. See on kadedus!

Kardan, et võite end tummaks ehmatada. Minu eelmistest kirjadest on teile teada, et inimesed peavad kadedust halvaks omaduseks, tühise hinge tunnuseks, k õ i g i tühiste hingede omaduseks, mida isegi kõige tühisemad nende hulgast häbenevad; nad isegi solvuvad, kui neid selles süüdistatakse, ja nimetavad valelikult niisugust süüdistust laimuks.

Kadedus. Ärge seda unustage, pidage seda meeles. Selles peitubki võti. Selle abil võite te edaspidi kas või mõnelgi määral Jumalat mõista; ilma selleta on see aga võimatu. Nagu ma juba ütlesin, pistab Ta ise avalikult selle paljastava võtme kõigile pihku. Ta ütleb naiivselt, avameelselt, ilma vähimagi piinlikkustundeta: «Mina, sinu Issand Jumal, olen kade Jumal.»

Nagu näete, on see niisama hea kui öelda: «Mina olen Issand, sinu Jumal, tühine Jumal; tühine Jumal, kes solvub iga tühja asja pärast.»

Nendes sõnades peitub hoiatus: Temale on talumatu mõte, et mõni teine jumal võib endale saada kas või osakesegi nendest komplimentidest, millega Teda tilluke inimsugu pühapäeviti üle külvab; Ta ei taha neid kellegagi jagada. Tema hindab neid kõrgelt. Temale on need

tõeliseks rikkuseks just nagu inglistinast mündid suulu neegritele.

Aga oodake — ma ei ole Tema suhtes täiesti õiglane; ma tõlgendan Tema sõnu valesti; eelarvamus sundis mind tõest kõrvale kalduma. Ta pole ju öelnud, et kavatseb kõik need kiidusõnad enesele jätta; Ta ei keeldu sugugi jagamast neid ka teiste jumalatega; Ta ütles vaid: «Sul ei tohi olla teisi jumalaid minu palge e e s.»

See on hoopis teine asi, ja ma pean tunnistama, et see asetab Tema hoopis soodsamasse valgusesse. Jumalaid on olnud suur hulk; metsad, nagu räägitakse, on neist lausa kubisenud; Tema aga nõudis üksnes seda, et Teda seataks teistega ühele pulgale — mitte kõrgemale, kuid mingil tingimusel mitte ka madalamale. Ta oli meeleldi nõus, et teised jumalad viljastasid maapealseid neitsisid, kuid üksnes nendessamades tingimustes, mis võis talle endale vaja minna. Tema nõudis, et Teda peetaks teistega võrdseks. Ja ta nõudis seda vägagi selgelt ja arusaadavalt; Ta vaid ei soovinud, et teised jumalad tema palge ära varjaksid. Marssigu nad koos Temaga ühises rivis, mitte aga rongkäigu ees, kusjuures ta ise ka ei pretendeeri esimesele kohale.

Kas te arvate, et Ta oli võimeline jäämagi sellele õiglasele ja Talle au tegevale seisukohale? Ei. Halbadest otsustest võib ta terve igaviku kinni pidada, kuid headest mitte ainsat kuudki. Peagi loobus Ta oma sõnadest ja kuulutas end külmavereliselt ainsaks jumalaks kogu maailmaruumis.

Nagu ma juba ütlesin, on kõige võtmeks kadedus; see tunne etendab peaosa kogu Tema pikas loos. See on Tema vaimsete kalduvuste nurgakivi ja Tema iseloomu alusmüür. Isegi kõige tühisem asi võib Teda tasakaalust välja viia, röövida Talt mõttekuse, kui see kas või riivamisigi Tema musta kadedust puudutab! See tunne lööb äärmise järjekindlusega leegitsema kõige vähemagi kahtlustuse puhul, et keegi kavatseb Tema jumalikule monopolile kallale kippuda. Hirm selle ees, et Aadam ja Eeva võivad pärast Hea- ja Kurjatundmise Puu vilja maitsmist olla «nagu jumalad», riivas Tema õelat kadedust niivõrd, et Tal läks pea segi ja Ta polnud enam võimeline olema õnnetute vastu õiglane või suuremeelne; nii jätkas Ta oma julmusi, valas kuritegelikult viha välja isegi inimeste süütutele järeltulijatele.

Kuni tänapäevani pole Ta arunatuke sellest vapustusest toibunud; sellest ajast peale painab teda pidev kättemaksumaania, ja ta on tühjaks ammutanud kogu oma loomupärase leidlikkuse igasuguste kannatuste, hädade, alanduste ja murede väljamõtlemiseks, et nende abil mürgitada Aadama järeltulijate lühikesi eluaastaid. Mõelda ainult, milliseid tõbesid on ta nendele soetanud! Neil pole otsa ega äärt; ükski raamat ei suudaks nende kõigi nimetusi ära mahutada. Ja iga niisugune tõbi on ühtlasi ka lõks, mis on süütu ohvri varitsemiseks üles seatud.

Inimolevus on ju masin. Automaatne masin. See koosneb tuhandest keerulisest ja õrnast detailist, mis täidavad laitmatult ja täielikus kooskõlas ühiselt oma funktsioone vastavalt erilisele seaduspärasusele, mille suhtes inimesel enesel pole mingit võimu ega kontrolli. Ja igale detailile neist tuhandeist on Jumal leiutanud vaenlase, kellele Ta on teinud ülesandeks vastavat detaili häirida, rikkuda, takistada seda funktsioneerimast, purustada see, panna see valutama, seda kõigiti kahjustada ja lõpuks täielikult hävitada. Mitte ükski detail pole Tal silmapaari vahele jäänud!

Hällist kuni hauani jälitavad need vaenlased inimest väsimatult; nemad ei tunne puhkust ei päeval ega ööl. Nad moodustavad armee, regulaarse armee, piirava armee, ründava armee; valvsa, sõjaka ja halastamatu armee; pidevalt võitleva armee, kes pole nõus mingisuguse vaherahuga.

See armee tegutseb rühmade, kompaniide, pataljonide, rügementide, brigaadide, diviiside, armeekorpuste kaupa; puhuti aga sööstab ta inimesele kogu oma jõududega korraga kallale. See on Looja «Suur Armee», ja Tema on selle kõrgem ülemjuhataja. Selle armee pea kohal lehvib päikesele väljakutset esitav lahingulipp deviisiga: «Taudid, Tõved jne.»

Tõved! Need on peamine võitlusüksus, mis kunagi ei tagane ja mis pühib kõik oma teelt. Ta sööstab kallale inimkule kohe pärast tema sündimist; üks haigus järgneb teisele: krupp, leetrid, mumps, seederikked, hambavalu, sarlakid ja muud spetsiaalsed lastehaigused. See lahinguüksus jälitab last, kuni temast saab nooruk, kellele on varutud uued tõved. Need jälitavad noorukit, kuni ta jõuab küpsesse ikka, siis vanasse ikka, ja viivad ta lõpuks hauda.

Nüüd, kõiki neid fakte teades, püüdke ära arvata, millise hellitusnimega austab inimene kõige sagedamini seda metsikut ülemjuhatajat? Ma vabastan teid sellest murest, ärge ainult naerma hakake: «Meie taevane isa!»

Inimese mõtte loogika on tõepoolest äärmiselt veider. Kristlane lähtub järgmisest selgest, täiesti kindlast ja vaieldamatust eeldusest: *Jumal on kõikteadja ja kõikvõimas.*

Kui see on nõnda, siis Ta teab ette kõike, mis peab sündima, ja kõik sünnib üksnes Tema valikul ja tahtel.

See on küllaltki selge, kas pole? Niisugune eeldus paneb Loojale vastutuse kõige eest, mis maailmas sünnib; kas pole tõsi?

Kristlane tunnistab seda kursiivis antud lausega. Ta tunnistab seda sügava tundmusega, vaimustusega.

Ja pärast seda, olles asetanud sel kombel Loojale vastutuse kõigi ülalloetletud kannatuste eest, tõbede ja õnnetuste eest, mida Tema võiks ära hoida, hüüab kristlasest tarkpea midagi taipamata Teda «Meie Isaks»!

Asi on täpselt nõnda, nagu ma teile kirjutan. Inimene annab Loojale kõik omadused, mis peaksid kuuluma kuradile, ja jõuab seejärel seisukohale, et kurat ja isa on üks ja seesama! Kuid kõige selle juures pole ta sugugi nõus, et tige hullumeelne ja pühapäevakooli direktor on tegelikult üks ja sama. Noh, mida te nüüd ütlete inimese mõistuse kohta? Muidugi sel juhul, kui niisugune asi teie arvates üldse eksisteerib.

VII KIRI

Noa ja tema perekond pääsesid — kas see aga neile kasuks tuli, on hoopis teine küsimus. Tegin selle kõrvalmärkuse seepärast, et pole veel leidunud ühtki arukat kuuekümneaastast inimest, kes oleks nõus oma elu otsast peale uuesti läbi tegema. Või mõne teise elu. Noa ja tema perekond pääsesid, see on tõsi, kuid nad tundsid end äärmiselt halvasti, sest olid tulvil mikroobe. Kuni kulmudeni; mikroobidest lausa puhevil nagu õhupallid. See oli äärmiselt vilets olukord, aga midagi polnud parata — oli tarvis päästa küllaldane hulk mikroobe, et varustada kogu tulevast inimkonda surmatoovate haigustega, ja laeva

pardal viibis ainult kaheksa isikut, kes võisid neile hotelliks olla. Laeva kõige väärtuslikumaks lastiks olid mikroobid, kelle pärast Looja kõige enam muret tundis ja keda Ta lausa jumaldas. Ta nõudis, et neid toidetaks võimalikult rikkalikult ja et neile loodaks kõige luksuslikumad elutingimused. Tüüfuse mikroobid, koolera mikroobid, marutõve mikroobid, kangestustõve mikroobid, tiisikuse mikroobid, musta katku mikroobid ja veel sajad taolised aristokraadid, Jumala lemmiklapsed, kes peavad kuulutama Tema armastust inimese vastu, õrna Isa õnnistatud annid oma lastele, — kõik need tuli suure hoolega ära paigutada ja varustada kõige valitumate maiusroogadega. Nad majutati kõige sobivamatesse kambritesse, mida üldse oli võimalik leida Noa ja tema perekonna sisemuses: kopsudesse, südametesse, ajudesse, neerudesse, verre, soolikatesse. Kõige luksuslikumaks sanatooriumiks neile olid soolikad. Eriti jämesooled. Sinna kogunesid mikroobid arvutute müriaadidena ja töötasid, ja toitusid, ja vingerdasid, ja laulsid kiidu- ning tänulaule; vaiksel ööl võis kuulda nende hümnide nõrka kaja. Jämesooled olid neile lausa paradiisiks. Nad tuupisid need nii tugevasti täis, et sooled muutusid kõvaks nagu kõverdunud gaasitorud. Mikroobid olid selle üle väga uhked. Oma ülemlaulus meenutavad nad seda suure rahuldustundega:

Oo, kallis kõhukinnisus ja pärasool!
Siin hea on olla soojas!
On suur me vastu Taevaisa arm ja hool!
Kõik kiitku meie Loojat!

Mitmesuguseid ebamugavusi oli Noa laevas lugematu hulk. Kapten pidi oma perekonnaga elama kirju loomakarja keskel, sisse hingama nende sõnniku lehka, peaaegu kurdiks jääma elukate pidevast möirgamisest ja kisast; lisaks oli tegemist kogu aeg piinlike momentidega, mida daamid pidid läbi elama: nemad ei saanud oma silmi üldse üles tõsta, sest kõikjal ümberringi tegelesid tuhanded elukad sigitamise ja paljunemisega. Ja siis veel kärbsed! Tervete pilvedena sumisesid nad kõikjal ega andnud Noa perekonnale päevad läbi üldse asu. Kõigist elukaist olid nemad hommikuti kõige esimestena üleval ja õhtu hilja läksid viimastena puhkama. Kuid neid ei tohtinud keegi tappa ega vigastada, sest nad olid pühad, nende päritolu jumalik ning nad kuulusid Looja esimeste soosikute, Tema südameaarete hulka.

Aeg-ajalt tuli teistel elukatel siin-seal laevast välja minna, maa peale laiali hajuda: tiigreid ootas India, lõvisid ja elevante tühjad kõrbed ja džunglite kõrvalised padrikud; lindusid ääretud õhuavarused; putukaid üks või teine ala, olenevalt nende maitsest ja vajadustest. Aga kärbest? Temal ei ole rahvust; kõik maailma maad kuuluvad temale, tema kodupaik on kogu maakera, kõik elukad on tema saak, ja ta on neile kõigile nuhtluseks ja piinajaks.

Inimesele on ta aga jumalik saadik, täievoliline minister, Looja isiklik esindaja. Ta sumiseb imiku hälli kohal, jalutab lapse punnpõskedel, hammustab teda, kiusab, röövib une, ja riisub väsinud emalt, kes näeb ränka vaeva, et asjatult oma maimukest selle egiptuse nuhtluse eest kaitsta, viimase jõuraasu. Kärbes kiusab haiget kodus, haiglas ja isegi surivoodil. Ta ei anna inimesele rahu eine ajal, ja enne seda on ta kindlasti kokku puutunud nendega, kes põevad mingit vastikut või ravimatut haigust. Kärbes jalutab nende mädaseil haavandeil, kogub oma jalgade külge miljoneid surmatoovaid mikroobe ja lendab siis terve inimese söögilauale, puistab nakatust võisse ning reostab tüüfusepisikutega tema leiva. Toakärbes külvab rohkem kannatusi ja hävitab enam inimelusid kui kõik ülejäänud loendamatud Jumala hädade ja surma sõdalased ühtekokku.

Sem oli täis kidausse. Lihtsalt üllatav, millise põhjalikkuse ja hoolega on Looja ära õppinud suure kunsti — teha inimesi õnnetuks. Ma juba mainisin, et Ta leiutas spetsiaalse vaenlase igale inimorganismi detailile, jätmata neist ühtegi silmapaari vahele, ja ma väljendasin sulaselget tõtt. Paljud vaesed inimesed peavad käima paljajalu, sest neil pole raha jalanõude ostmiseks. Looja kasutas ka sel puhul ära soodsa juhuse. Märgin muuseas, et Ta ei jäta kunagi vaeseid inimesi oma muredega üksi. Üheksa kümnendikku Tema poolt leiutatud haigustest on määratud vaestele — ja need kõik tabavad märki. Rikaste inimeste tarvis jäävad üksnes viletsad tõvejäänused. Ärge arvake, et ma niisama tühja lobisen! Sugugi mitte! Enamus Looja tõbetekitavatest leiutistest on mõeldud spetsiaalselt selleks, et rikkuda vaeste elu. Te võite seda arvata kas või juba sellestki, et kirikutes jutlustavad vaimulikud ülistavad kõige sagedamini Loojat «Vaeste Sõbraks». Aga nendes kiidusõnades, millega Loo-

jat kirikutes ülistatakse, pole mingil tingimusel kunagi kübetki tõtt. Vaeste kõige julmem ja agaram vaenlane on just nende Taevane Isa. Vaeste ainuke tõeline sõber on nende kaaslane — inimene. Inimene tunneb neile kaasa, haletseb ja tõendab seda tegudega. Ta püüab kõigiti kergendada vaeste kannatusi, aga iga kord ülistatakse selle eest Taevast Isa.

Täpselt sama lugu on haigustega. Kui teadus hävitab mõne tõve, mis on seni ustavalt Jumalat teeninud, siis kirjutatakse see vägitegu tingimata sellesama Jumala kontosse, ning kõikidest kantslitest hakkab kajama vaimustatud kiidulaulude reklaamikoor, mis kutsub usklikke

järjekordselt veenduma selles, kui hea Tema on! Oo jaa, seda tegi «Tema». Võib-olla venitas enne tuhandeid aastaid, kui asja käsile võttis. Sest pole midagi — kirik kinnitab, et Ta mõtles sellest kogu aeg. Kui piinatud rahvas tõuseb üles, pühib minema sajandeid kestnud türannia ja vabastab oma maa, siis kuulutab kirik selle sedamaid suure vaimustusega Jumala armuks ning kutsub kõiki põlvili heitma, et pidada sel puhul tänupalvust. «Teadku türannid, et Kõikenägev Silm jälgib neid, ja pidagu nad meeles, et Issand Jumal ei ole igavesti kannatlik ja et Ta kindlaksmääratud päeval valab nende peale välja oma püha viha.»

Kirik unustab mainimata, et Temast aeglasemat olevust pole kogu maailmaruumis üldse olemas; et Ta võiks rahulikult oma Kõikenägeva Silma looja lasta, ja keegi ei märkaks mingit muutust, kuna sellele Silmale on vaja sajandeid, et märgata nähtusi, mida tavaline silm paneb tähele juba nädala jooksul; et kogu ajaloos pole ühtegi näidet, kus Tema oleks e s i m e s e n a välja mõelnud mõne õilsa ürituse — alati jääb Ta pisut hiljaks ja mõtleb heateole alles siis, kui mõni teine on juba jõudnud selle välja mõelda ja ellu rakendada. Viimasel juhul jõuab ta aga alati tingimata kohale dividende lõikama.

Heakene küll! Kuus tuhat aastat tagasi oli Sem kidausse täis. Need olid mikroskoopiliste mõõtmetega, palja silmaga nähtamatud. Kõik kõige surmatoovamad Jumala tõvetekitajad on nähtamatud. See oli osav võte. Tänu sellele polnud inimene tuhandete aastate jooksul võimeline oma haiguste juurteni jõudma ega suutnud seetõttu ka nendega toime tulla. Alles üsna hiljuti õnnestus teadusel mõned taolised õelad salakavalused paljastada.

Üheks viimaseks teaduse üllaks saavutuseks võib pidada niisuguse salamõrtsuka avastamist ja äratundmist, keda nimetatakse kidaussiks. Selle koletise lemmikohvriteks on paljasjalgsed vaesed. Tema varitseb soojas liivases paigas ja uuristab enesele teed läbi vaeste kartmatute jalgade.

Kidaussi avastas paar-kolm aastat tagasi arst, kes pühendas palju aastaid tolle vaenlase ohvrite hoolikale uurimisele. Kidaussi poolt tekitatud tõbi tegi oma räpast tööd kogu maailmas, alates juba sellest ajast, millal Sem Araratil laevast väljus, kuid keegi ei osanud seda haiguseks pidada. Seda tõbe põdevaid inimesi peeti lihtsalt laiskvorstideks ja neid põlati, nende üle naerdi. Neid aga

oleks tulnud hoopis haletseda. Kidauss oli eriti õel ja alatu väljamõeldis, mis tekitas takistamatult kurja pikkade sajandite vältel; praegu aga teeb see arst oma abilistega tollele kurjategijale jäädavalt otsa peale.

Muidugi seisab nende inimeste taga Jumal. Juba tervelt kuus tuhat aastat kavatses Ta hävitada kidaussi, kuid ei jõudnud kuidagi asja juurde asuda. Idee kuulub Temale. Ta oleks peaaegu isegi pisut varem selle mõtte teoks teinud, kui see õnnestus doktor Charles Wardell Stiles'il. Kuid igal juhul õnnestus Tal omastada selle avastuse au. Niisugustel puhkudel ei hiline Ta kunagi.

Mainitud tõve likvideerimine läheb maksma miljon dollarit. Võib-olla tahtis Jumal just parajasti selle summa ohverdada, kuid nagu tavaliselt jõudis inimene temast ette. Mister Rockefeller. Tema annab vajaliku miljoni, kuid au läheb teisele — samuti nagu tavaliselt ikka. Tänahommikused ajalehed teatavad meile üht-teist kidaussi kohta:

«Need parasiidid kahandavad sageli haige organismi elutegevust niivõrd, et isegi pidurdavad tema füüsilist ja vaimset arengut, teevad ta vastuvõtlikumaks teiste haiguste suhtes, vähendavad inimese töövõimet, ning neis piirkondades, kus see tõbi on eriti levinud, võib täheldada tuberkuloosi, kopsupõletiku, tüüfuse ja malaaria ohvrite arvu kasvu. On tõestatud, et paljude inimeste elutegevuse nõrgenemine, mida varem seletati malaaria ja kliima mõjuga ning mis tõsiselt mõjutab vastavate piirkondade majanduslikku arengut, on tegelikult tingitud selle parasiidi toimest. See tõbi pole sugugi omane ainult ühele klassile; see nõuab oma osa, kannatusi ja surma niihästi jõukate ja vaimse tööga tegelevate inimeste kui ka nende vähem õnnelike kaasmaalaste hulgast. Kõige tagasihoidlikuma arvestuse järgi on ligi kaks miljonit meie kaasmaalast selle parasiidi ohvriks langenud. Kõige massilisemalt on see tõbi levinud koolilaste hulgas ning toob neile kaasa ka kõige raskemaid komplikatsioone.

Kuigi see haigus on laialt levinud ja ohtlik, võime siiski lootusrikkalt tulevikku vaadata. Tõbi on hõlpsasti diagnoositav, ilma suurema vaevata ravitav ja kõige lihtsamate sanitaarsete vahendite abil efektiivselt välditav [tänu Jumala abile].»

Nagu näete, on Kõikenägev Silm suunatud vaeste lastele. Sajandite jooksul oli see õnnetuseks kogu aeg nõnda. Ei neil ega «Jumala kerjustel» — kui kasutada käibel olevat sarkastilist väljendit — pole kunagi hetkekski õnnestunud ära lipsata tolle tähelepaneliku Silma alt.

Jaa, leplikud tumedad vaesed — nendele just saavadki täiel määral osaks need hüved. Võtkem näiteks Aafrika «unehaigus». Seda kõige julmemat piina peavad taluma kirjaoskamatud ja kahjutud mustanahalised, keda Jumal paigutas kõrvalistesse tihnikutesse, et hiljem jälgida neid oma isaliku Silmaga, mis kõike näeb ja kunagi ei tuku, kui avaneb paras juhus kellelegi kurja teha. Tema hoolitses nende inimeste eest juba enne Uputust. Oma tahte elluviijaks valis Ta kärbse, tsetsekärbse sugulase, kes valitseb Sambesi jõe basseini üle, külvates surma sarvloomadele ja hobustele ning muutes sellega kogu ala inimesele sobimatuks. Tsetsekärbse kohutav sugulane levitab mikroobe — unehaiguse tekitajaid. Ham oli neist mikroobidest tulvil, ja kui ta kuivale maale asus, levitas neid üle kogu Aafrika, mille järel kohutav epideemia märatses kuus tuhat aastat, kuni lõpuks teadus tungis tõve saladusesse ja avastas haigusetekitaja. Jumalakartlikud rahvad tänavad nüüd Jumalat ja ülistavad Teda selle eest, et Ta tuli oma neegritele appi. Pühad mehed seletavad, et kiita tuleb nimelt Teda, sest just Tema valgustas teadlaste päid. Tõepoolest on Ta küllaltki veider olend. Ta mõtleb välja kõige räpasemaid kuritöid, sooritab neid vahetpidamatult kuus tuhat aastat ja nõuab siis kiitust selle eest, et tegi mõnele teisele ülesandeks kuritegevus lõpetada. Teda nimetatakse kannatlikuks, ja ta on tõepoolest ülimalt kannatlik, vastasel juhul oleks ta juba ammugi purustanud kõik kirikud taolise enam kui kahemõttelise kiituse pärast, mida Talle sealt lauldakse.

Mida aga kõneleb teadus unehaigusest ehk teiste sõnadega neegrite letargiast:

> «Seda iseloomustavad vahelduvad unehood. Haigus vältab neljast kuust kuni nelja aastani ja lõpeb alati surmaga. Esmalt muutub haige loiuks, nõrgaks, tuimaks ja juhmiks. Ta silmalaud paistetavad, ihule tekivad lööbed. Ta uinub isegi kõneldes, süües ja töötades. Haiguse arenedes lakkab inimene söömast

> ja nii saabub täielik kurnatus. Järgnevad halvatushood, värinad ja surm. Mõned haiged kaotavad mõistuse.»

Ja nimelt too, keda kirik ja inimesed kutsuvad «Meie Taevaseks Isaks», leiutas räpase kärbse ja saatis selle nii kestvaid kannatusi tekitama, häda ja viletsust külvama, ihu ja vaimu hukutama vaestel metslastel, kes pole teinud Kõige-Kuritegelikumale midagi halba. Ei ole maailmas inimest, kellel poleks kahju vaesest mustanahalisest kannatajast, ja maailmas pole inimest, kes ei tunneks rõõmu tema terveksravimisest. Et leida niisugust olevust, kellel temast kahju ei ole, tuleb pöörduda taeva poole; sinna tulebki teil siirduda, kui tahate leida taolist subjekti, kes võiks vaeseid õnnetuid ravida, kuid kes kõigi palvete kiuste ei taha seda teha. On olemas ainult üks isa, kes on nii julm, et võib piinata oma lapsi taolise tõvega — ainult üks. Teist niisugust ei looda kogu igaviku jooksul. Kas teile meeldib värssidesse valatud põletav viha? Niisugune on karjatus, mis purskab orja südamest:

Kuis suudab inimene inimese vastu
nii ebainimlikult olla julm!

Jutustan teile üsna kenakese ja vahest ehk isegi liigutava loo. Keegi inimene astus ristiusku ja ta päris vaimulikult, kuidas tuleb elada, et oma usku mitte rüvetada. Vaimulik kostis: «Võta eeskuju Meie Taevaselt Isalt, õpi olema niisugune nagu Tema.» Too inimene uuris piibli põhjalikult läbi ja palus Jumalat, et Tema oma juhatusi annaks, ning asuski Teda järele aimama. Ta korraldas nõnda, et ta naine kukkus trepist alla, vigastas selgroo ega saanud enam elu lõpuni käsi-jalgu liigutada; ta andis oma venna aferisti kätte, viimane röövis õnnetu olevuse paljaks ja saatis ta vaestemajja; ühe oma poja nakatas ta kidaussidega, teise unehaigusega, kolmanda tripperiga; üht tütart õnnistas ta sarlakitega, ja too jäi maast-madalast pimedaks kurttummaks; seepeale abistas ta ühel hulgusel võrgutada oma teise tütre, kihutas selle majast välja, nii et õnnetu pidi oma isa needes lõpetama elupäevad lõbumajas. Pärast pihtis ta kõike vaimulikule, kes tähendas, et n õ n d a Taevast Isa järele ei aimata. Kui aga vaga tööinimene küsis, milles tema eksitus seisis, tegi vaimulik kohe teist juttu ja tundis huvi selle vastu, missugune ilm täna tuleb.

VIII KIRI

Inimene on kahtlemata kõige huvitavam lollpea, keda üldse võib ette kujutada. Samuti kõige ekstsentrilisem. Kõik tema kirjutatud seadused, olgu need siis piiblis või mitte, on suunatud ainult ühele eesmärgile, ühele ülesandele: *piirata või tühistada jumala seadust.*

Mistahes kõige ilmsemast faktist teeb ta tingimata ebaõige järelduse. Ta ei saa siin midagi parata — nii on juba kord konstrueeritud see segadus, mida ta ise oma mõistuseks tituleerib. Vaadake ise, milliseid argumente ta kasutab ja milliseid ootamatuid järeldusi ta nende põhjal teeb.

Näiteks tunnistab ta, et inimese lõi Jumal. Lõi ilma inimeselt nõusolekut küsimata ja temaga eelnevalt nõu pidamata.

Sellest tuleks nagu paratamatult järeldada, et Jumal — ja ainult Jumal — kannab vastutust inimese tegude eest. Kuid inimene eitab seda.

Ta tunnistab, et Jumal lõi inglid täiuslikena, ilma vähimagi plekita, kannatustele ja surmale kättesaamatuina; ta tunnistab, et kui Jumal oleks tahtnud, oleks Ta võinud luua ka inimese samasugusena, kuid eitab, et Jumal oleks pidanud olema moraalselt kohustatud seda tegema.

Ta tunnistab, et ükski isa ei oma moraalset õigust saata oma lapsi teadlikult mõttetutesse piinadesse, haigustesse ja surma, kuid arvab, et Jumalal on täielik õigus õiendada oma lastega arveid, nii nagu Talle meeldib.

Piibli ja inimese seadused keelavad tappa, liiderdada, hoorata, valetada, reeta, röövida, türanniseerida ja muid kuritegusid sooritada, kuid inimene arvab, et Jumal seisab neist seadustest kõrgemal ja võib neid rikkuda, kui seda heaks arvab.

Ta tunnistab, et Jumal annab igale inimesele temperamendi ja iseloomu; ta tunnistab, et inimesel pole võimalik oma loomust muuta ja et ta on sunnitud alati selle käskudele alistuma. Kuid seejuures peetakse õiglaseks ja mõistlikuks karistada üleastumise eest inimest, keda on õnnistatud taltsutamatute kirgedega, ning inimest, kes on niisugustest kirgedest ilma jäetud, autasustatakse selle eest, et ta taolisi üleastumisi ei soorita.

Püüdkem neid totrusi lähemalt uurida.

T e m p e r a m e n t *(loomulikud kalduvused).*

Võtame kaks vastandlikku temperamenti — kitse ja kilpkonna oma.

Need mõlemad olevused pole ise loonud oma temperamenti, vaid sündisid koos sellega täpselt samuti nagu inimene; ja nagu inimeselgi pole nende võimuses seda muuta.

Temperament on Jumala seadus, mis on vajutatud Jumala enda käega iga elusolendi südamesse, ja Tema käsku t u l e b täita ja seda täidetakse hoolimata kõigist keeldudest ja piiramistest, tulgu need kelle poolt tahes.

Suurepärane. Lihahimu on valdav joon kitse temperamendis, see on Jumala seadus, mis on vajutatud kitse südamesse; kits peab täitma seda nõuet ja täidabki kogu jooksuaja vältel, unustades isegi joomise ja söömise. Kui piibel annaks kitsele käsu: «Ära liiderda, ära hoora!», siis tunnistaks isegi inimene — tühja peaga inimene — taolise keelu idiootlikuks ning nõustuks, et kitse ei saa karistada, kuna ta peab kinni vaid oma Looja seadusest. Ent seesama inimene peab õigeks ja õiglaseks, et niisugune keeld kehtestatakse inimestele. Kõigile inimestele. Kõigile võrdselt ja ilma mingi erandita.

See totrus on silmanähtav, kuna temperamendilt — Jumala t õ e l i s e seaduse järgi — on paljud mehed kitsesarnased ja liiderdavad igal sobival juhul, kas nad seda ise tahavad või mitte; ent samal ajal eksisteerib küllaltki palju mehi, kelle temperament lubab neil säilitada puhtust ja mööda lasta taolist soodsat juhust, kui naine ei ole küllalt veetlev. Piibel aga keelab liiderdamise üldse, arvestamata seda, kas inimene on võimeline keelust kinni pidama või mitte. Piibel ei tee vahet kitse ja kilpkonna vahel — tulise kitse, kirgliku kitse, kes närbub ja sureb, kui ei saa iga päev sooritada paari-kolme abielurikkumist, ja kilpkonna, külma, häirimatu puritaanlase vahel, kes lubab enesele seda lõbu üksnes kord kahe aasta tagant, jääb selle toimingu haripunktil isegi magama ega ärka enne paari kuud. Ükski kitsede õrnema soo esindaja ei julge end pidada kuritegeliku kallaletungi eest kaitstuks isegi hingamispäeval, kui kuskil alla tuult kolme miili ulatuses viibib mõni galantne kitseisand ja kui neid ei eralda miski, peale neljateistkümne jala kõrguse plangu. Samal ajal ei tunne kilpkonnaisand ega -emand kunagi nii tugevat kihku ihulise naudingu järele, et hakata selle pärast hingamispäeva rahu rikkuma. Aga inimese omapärase loogika järgi pälvib kits karistust ja kilpkonn kiitust . . .

«Sina ei pea mitte abielu rikkuma!» See käsk ei tee mingit vahet isikute vahel, kelle loetelu järgneb allpool. Sellest käsust peavad karmilt kinni pidama nad kõik:

Vastsündinud.
Imikud.
Koolilapsed.
Noormehed ja neiud.
Keskealised.
Vanemad inimesed.
Mehed ja naised üle neljakümne.
Üle viiekümne.
Üle kuuekümne.
Üle seitsmekümne.
Üle kaheksakümne.
Üle üheksakümne.
Üle saja.

Selle käsu koorem ei lasu kaugeltki mitte ühtlaselt kõigil loetletud kategooriatel, ega saagi lasuda.

Seda pole raske täita kolmel esimesel — laste — kategoorial.

Kuid raske — järjest raskem on sellest kinni pidada järgmisel kolmel kategoorial, — lausa piinavalt raske.

Järgmise kolme kategooria juures muutub aga ülesanne õnnistavalt kergemaks, järjest hõlpsamaks.

Nüüd on juba sooritatud kõik vastavad pahandused, milleks võimelised oldi, ja selle käsu võiks juba kõrvale heita. Aga kus sa sellega: idiootliku jonnakusega kehtib see keeld halastamatult ka kõigi ülejäänud nelja kategooria kohta. Nood vanad vrakid ei suudaks isegi parema tahtmise juures seda rikkuda. Ja pange tähele: neid kiidetakse selle eest, et nad vagalt hoiduvad abielurikkumisest! Ja täiesti asjatult — piibel ise tunnistab, et niipea, kui mõni vana veteran tema veergudelt oleks tunnikeseks oma kunagise jõu tagasi saanud, oleks too saatnud kohe selle käsu kus see ja teine ja ära ruineerinud kõige esimese ettejuhtuva naise isegi sel juhul, kui tegemist oleks olnud võhivõõraga, keda talle pole veel üldse esitletud.

Asi on täpselt nõnda, nagu ma mainisin: kõik piibli ettekirjutused ja mistahes seaduste kogud on kõige otsesemaks katseks tühistada Jumala seadust — see tähendab vääramatut ja muutumatut looduse seadust. Nende inimeste jumal on neile oma miljonite tegudega näidanud,

et ta ei austa piibli ettekirjutusi. Ta ise rikub kõiki käske, nii seda, mis puutub abielurikkumisse, kui ka teisi.

Jumala seadus, mis on selgesti väljendatud naise organismi struktuuris, kõlab järgmiselt: Ärgu olgu seatud mingeid piiramisi sinu läbikäimisel teise sooga kogu sinu elu jooksul.

Jumala seadus, mis on selgesti väljendatud mehe organismi struktuuris, kõlab: Kogu oma eluajal pead sa sugulises vahekorras arvestama igasuguseid piiramisi ja keelde.

Mees on suguliseks aktiks võimeline vaid lühikest aega ja sedagi üsnagi mõõdukalt. Ta on selleks võimeline alates viieteistkümnendast-kuueteistkümnendast eluaastast ja edasi kolmekümne viie aasta jooksul. Pärast viiekümnendat eluaastat läheb tal see asi järjest viletsamini, üha kestvamate vaheaegadega, ja mõnu, mida mõlemad pooled sellest tunnevad, on üsnagi kahtlase väärtusega, samal ajal kui tema vanavanaema alles õieti pihta hakkaks. Vanavanaema mehhanism on veel täiesti korras. Tema küünlajalg on endiselt tugev, kuna aga mehe küünal muutub järjest pehmemaks ja sulab ära mööduvate aastate toimel, kuni ta lõpuks ei suudagi enam seista, jääb nukralt igavesesse rahusse, lootes õndsale ülestõusmisele, mis aga kunagi ei saabu.

Kuid naise organism on korraldatud nõnda, et tema mehhanism läheb rivist välja kolmeks päevaks igas kuus ja mõningaks ajaks raseduse perioodil. Need on päevad, mil naine tunneb end halvasti ja mõnikord kannatab isegi tugevaid valusid. Õiglase ja seaduspärase kompensatsioonina on antud naisele selle eest kõrge eesõigus — piiramatu võime suguliseks naudinguks kogu oma elu ülejäänud päevadel.

Niisugune on Jumala seadus, mis on kätketud naise organismi struktuuri. Kuid mida annab naisele see kõrge eesõigus? Kas ta saab seda elus vabalt kasutada? Ei. Mitte kuskil maailmas talle seda ei lubata. Kõikjal jäetakse ta vägivaldselt sellest eesõigusest ilma. Kes on selles süüdi? Mees. Mehe poolt väljamõeldud statuudid, — kui piibel on tõepoolest Jumala Sõna.

See on jällegi hiilgav näide inimese «loogikast», nagu nad ise väljendavad. Mees märkab vastavaid fakte tingimata. Näiteks, et ei ole olnud päeva tema elus, millal ta oleks võinud rahuldada üht naist — ja samuti, et naise

elus pole olnud päevagi, millal ta poleks suutnud surmani ära väsitada, ära kurnata ja rivist välja viia kümneid mehemehhanisme, mis oleksid tema voodisse toodud.[1] Mees kõrvutab neid üllatavalt selgeid ja enda eest kõnelevaid fakte ning teeb sellest järgmise jalustrabava järelduse: Looja otsustas piirata naist ühe mehega.

Seejärel rajab ta sellele enam kui veidrale järeldusele igavese seaduse.

Ja toimib nõnda, ilma et oleks nõu pidanud naisega, kuigi viimane on tuhat korda rohkem kui tema huvitatud selle küsimuse õigest lahendusest. Mehe võimed paljunemiseks piirduvad keskelt läbi saja harjutusega aastas, ja seda viiekümne aasta ulatuses; naine aga on võimeline sooritama kolm tuhat harjutust aastas ja seda nii kaua, kui talle on antud elada. Seega võrdub mehe eluaegne rent viiele tuhandele meeldivale värskendusele; naise oma aga sajale viiekümnele tuhandele; ent ikkagi, selle asemel et anda ausalt ja õilsalt seaduse kehtestamine sellele isikule, kelle suhtes see on niivõrd olulise tähtsusega, koostab too räpane orikas, kes nagunii midagi ei kaota, selle ise!

Minu eelmistest õpetussõnadest võisite te juba järeldada, et mees on lollpea; nüüd aga saite teada, et naine on kuradi loll.

Kui näiteks teie või veel mõni tõeliselt arukas olevus hakkaks kehtestama ausaid ja õiglasi suhteid meeste ja naiste vahel, siis annaksite te mehele kaheprotsendilise osa ühest naisest ning naise varustaksite haaremiga. Kas pole tõsi? Muidugi mõista. Aga kujutage ette: too sulanud küünlaga veis korraldas kõik hoopis vastupidi. Saalomon, üks Jumala lemmikuid, oli paarituskabineti omanik, kus peeti seitsesada naist ja kolmsada liignaist. Isegi surmaähvardusel poleks ta suutnud rahuldada nagu kord ja kohus kas või kahtki neist noortest olevustest, kuigi teda oleks seejuures abistanud isegi viisteist eksperti. Järelikult pidi peaaegu terve tuhat hinge aastast aastasse nälgima. Kujutlege, kui julma südamega võib olla inimene, kes suudab iga päev tekitada niisuguseid kannatusi ega tee midagi selleks, et neid leevendada. Mõttetu julmusega ta isegi veel süvendas neid piinu, paigutades neid naisi valvama erksad tunnimehed, nii et vaesekestel hakkas suu vett jooksma, nähes nii suurepärase kehaehitusega noorukeid, kel polnud, millega küünlajalgu lohutada, sest nad olid eunuhhid. Eunuhh on mees, kelle küünal on kustutatud. Kunstlikul teel.[1]

Edaspidi hakkan aeg-ajalt lahkama üksikuid piibli statuute ja näitan teile, et iga kord rikuvad need mingit Jumala seadust, satuvad siis erinevate maade koodeksitesse, kus need rikkumised kinnistatakse. Kuid kõik tuleb omal ajal, milleks kiirustada.

[1] 1866. a. suri Havai saarel lopsakas printsess. Aukohal tema matuserongis kõndisid 36 suurepärase kehaehitusega noort päristalent, nimetati neid 36 täkku tema «haaremiks», ning kõneldi, et ta ise olevat uhkustanud sellega, nagu poleks ta ühelegi neist logelemiseks mahti andnud, ning kordagi polevat juhtunud, et paljud neist oleksid suutnud nõuda «ületunnitööd». (M. T.)

IX KIRI

Noa laev jätkas oma teekonda, triivis sinna ja tänna ilma kompassita ja roolita, olles seega tuulte ja tormiste vetevoogude mängukanniks. Ja kogu aeg vihm, vihm, vihm! Vett tuli taevast alla nagu kapast, ladinal, kohinal ja kõike uputades. Veel mitte kunagi polnud keegi näinud niisugust paduvihma. Varem oli mõnikord esinenud sademeid kuusteist tolli päevas — sellest oldi vähemalt kuuldud; kuid seekord oli vihm ennekuulmatu: sada kakskümmend tolli päevas — tervelt kümme jalga! Ja see uskumatu sadu kestis nelikümmend päeva ja nelikümmend ööd ühtejärge ning uputas kõik mäed, mis olid nelisada jalga kõrged. Siis aga oli taevas ja isegi inglid täiesti kuivad; rohkem polnud vett kusagilt võtta.

See polnud küll kõige õnnestunum ülemaailmne veeuputus, kuid võrreldes kõigi nende ülemaailmsete veeputustega, mis olid esinenud varematel aegadel ja millest tunnistavad kõigi rahvaste piiblid, oli see niisama hea kui üks parimaid.

Lõppude lõpuks lendas laev kõrgele õhku ja maandus Ararati mäe tipul — seitseteist tuhat jalga kõrgemal kui org — ning elav laadung pääses vabadusse ja laskus mäest alla.

[1] Kavatsen avaldada need kirjad siin, Maa peal, enne kui teie juurde tagasi pöördun. Kahes väljaandes. Üks, täielik, on mõeldud piibli lugejatele ja nende lastele; teine, tsenseeritud, hea maitsega inimestele. (M. T.)

Noa istutas viinamäe, jõi veini ja jäi purju.

See isik valiti välja kogu rahva hulgast seepärast, et temast paremat eksemplari ei leidunud. Tema pidi panema aluse uuele inimkonnale, uuel alusel. Ja see siis oligi uus alus. Niisugune asi ei tõotanud head. Taolise eksperimendi jätkamine tähendas suurt ja täiesti asjatut riski. Oli saabunud hetk toimida nende inimestega niisama targalt nagu nende eelkäijategagi — uputada nad. Igaüks, peale Looja, oleks seda taibanud. Tema aga ei taibanud. See tähendab — võib-olla ei taibanud.

Kinnitatakse, et aja algusest peale on Ta ette näinud kõike, mis maailmas juhtub. Kui see on tõsi, siis nägi Ta ette, et Aadam ja Eeva söövad õuna, et nende järeltulijad lähevad käest ära ja et need tuleb ära uputada; et Noa järeltulijad lähevad omakorda ülekäte ja et Ta ise peab teatud ajavahemiku pärast lahkuma oma taevaselt troonilt, tulema alla maa peale ja laskma end risti lüüa, et päästa veel kord seda tüütavaks muutunud inimsugu. Kas terve inimsugu? Ei! Ainult osa sellest? Jah. Kui palju neist? Igast põlvkonnast, sadadest ja sadadest põlvkondadest sureb miljard inimest, kellest kõik lähevad igavesse hukatusse, välja arvatud vahest ehk kümme tuhat miljardi kohta. Need kümme tuhat tuleb välja valida tühisest kristlaste hulgast, ja üksnes ühel saja taolise seast on võimalus pääsemiseks: ainult niisugusel rooma-katoliiklasel, kel õnnestub kutsuda preester oma hinge surivoodil puhastama, ja veel paaril presbüüterlasel. Kõik ülejäänud pääsemisele ei kuulu. Kõik ülejäänud on ära neetud. Hulgi, miljonite kaupa.

Kas te tõesti olete nõus sellega, et Tema nägi kõike seda ette? Kirik kinnitab seda. Aga sellesamaga kinnitab ta, et nende Jumal on intellektuaalses suhtes kõige suurem kerjus maailmaruumis, ja moraalses suhtes, iseloomult seisab Ta kuskil madalal, Taaveti tasemel.

X KIRI

Mõlemad testamendid on huvitavad, kumbki omamoodi. Vana Testament annab meile pildi nende inimeste jumalast, nagu too oli enne tõelise usu vastuvõtmist inimeste poolt; Uus Testament aga näitab, milliseks Ta muutus pärast seda, Vana Testament on huvitatud peamiselt

verest ja lihahimust. Uus Testament aga hingede päästmisest. Päästmisest tule abil.

Kui Jumal esmakordselt alla maa peale tuli, tõi Ta kaasa elu ja surma; kui Ta teistkordselt tuli, tõi Ta põrgu.

Elu ei olnud väärtuslik and, kuid surm oli seda. Elu oli palavikuline sonimine, mis koosnes muredest rikutud rõõmudest, piinadest mürgitatud mõnudest; luupainajalik uni, kus üürikesed ja kramplikud vaimustuspuhangud, õndsus, lühikesed õnnehetked on läbisegi lõputute hädadega, muredega, ohtudega, õudustega, pettumustega, kibedate ebaõnnestumistega, igasuguste alandustega ja meeleheitega; elu oli kõige kohutavam needus, mida jumalik leidlikkus oli võimeline välja mõtlema. Surm aga oli leebe, surm oli lahke, surm oli hea; surm ravis terveks haavatud vaimu ja purustatud südame, kinkis neile rahu ja unustuse, surm oli inimese parim sõber — kui elu muutus talumatuks, siis tuli surm ja vabastas õnnetu hinge.

Kuid aja jooksul Jumal taipas, et surm oli eksitus; viga seepärast, et ta polnud küllaldane; küllaldane polnud ta aga seepärast, et kuigi ta oli suurepäraseks relvaks elavatele muret tekitama, leidsid surnud ise hauas kindla varjupaiga, kus neid enam ei saanud keegi piinata. Sellega ei saanud Jumal rahule jääda. Tuli leida vahend, millega võiks ka hauataguseid vaevata.

Jumal murdis selle probleemi kallal pead vähemalt neli tuhat aastat, aga niipea kui Ta maa peale tuli ja kristlaseks hakkas, läks Ta mõistus kohe selgeks ja Ta teadis kohe, mida ette võtta. Ta mõtles välja põrgu ja kuulutas seda kohe kõigile.

Siin põrkame kokku ühe väga huvitava asjaoluga. On hakatud uskuma, et seni, kuni Jumal viibis taevas, oli Ta vali, karm, kättemaksuhimuline, kade ja julm; aga niipea kui Ta maa peale laskus ja võttis enesele Jeesus Kristuse nime, muutus Ta kohe otse vastupidiseks: see tähendab, temast sai malbe, lahke, armuline ja andestav jumal; kõik julmad jooned kadusid Ta iseloomust; sügav ja ustav armastus vaeste inimlaste vastu sigines selle asemele. Aga just Jeesus Kristusena mõtles ta välja põrgu ja kuulutas sellest kogu maailmale!

Teiste sõnadega, lahke ja tasase Lunastajana oli Ta tuhat miljardit korda julmem kui Vana Testamendi aega-

del, — oh, võrratult metsikum, paistku meile Tema eelmised kuriteod nii õudsed kui tahes!

Lahke ja tasane? Edaspidi pöördume vahetevahel selle käibel oleva sarkastilise väljendi juurde tagasi sellesama põrgu valguses, mille Ta välja mõtles.

Kuigi halastamatuse võidupärg tuleb anda Jeesusele, põrgu leiutajale, oli Ta ometi kõige jumalikumalt julm ja südametu juba ammu enne kristlaseks saamist. Paistab, et Talle ei tulnud pähegi pidada inimeste rumalates tegudes süüdlaseks ennast, Jumalat, kuna inimene käitub üksnes vastavalt loomusele, mida Tema on talle andnud. Ei, Tema karistas inimest, selle asemel et karistada iseennast. Vähe sellest — karistused olid tavaliselt kaugelt rängemad, kui üleastumised seda tingida võisid. Sageli ei langenud karistused süüdlaste pihta, vaid tabasid mõnda teist — näiteks vanemat, kogukonna pead.

«Ja Israel elas Sittimis. Ja rahvas hakkas minema hooratööd tegema Moabi tütardega.

Ja Jehoova ütles Moosese vastu: Võta kõik rahva peavanemad, ja poo nad üles Jehoovale päeva kätte, et Jehoova tuline viha pööraks ära Iisraelist.»

On see teie arvates õiglane? Nii palju kui otsustada võib, polnud «peavanemad» hooratööst osa võtnud, kuid üles poodi ikkagi nemad, mitte «rahvas».

Kui see oli aus ja õiglane tol korral, siis peab see olema aus ja õiglane ka praegu, sest kirik õpetab, et Jumala kohtumõistmine on igavene ja muutumatu, ja et Jumal on igasuguse moraali allikaks ning Tema moraal on igavene ja muutmatu. Suurepärane. Järelikult peame uskuma, et kui New Yorgi rahvas hakkab tegema hooratööd New Jersey's, siis on ainuke aus ja õiglane samm püstitada raekoja ette võllas ning riputada selle külge kõlkuma linnapea, šerif, kohtunikud ja peapiiskop, kuigi nemad isiklikult pole seda mõnu maitsta saanudki. Mulle isiklikult tundub küll, et see pole õiglane.

Aga siiski võite olla täiesti kindlad ühes asjas: niisugune akt ei saaks juhtuda. Need inimesed ei lubaks seda. Nemad on paremad kui nende piibel. Midagi ei juhtuks. Kui skandaali ei läheks korda maha summutada, siis antaks mõni isik kohtu alla, nõutaks kahjude hüvitamist; isegi Lõunas ei puudutaks nad neid, kes hooratööst osa ei võtnud; seal oleks võetud nöör ja mindud asjaosalisi otsima, ja kui neid poleks leitud, oleks piirdutud mõne neegri lintšimisega.

Rääkigu vaimulikud oma kantslitest mis tahes, kuid olukord on pärast Kõige-Vägevama võimutsemist maa peal märgatavalt paranenud.

Võib-olla tahaksite pisut lähemalt tutvuda selle Jumala moraaliprintsiipidega, tema iseloomu ja käitumisega? Ja on teil meeles, et pühapäevakoolides manitsetakse lapsi kõigiti Kõige-Vägevamat armastama, Teda austama ja kiitma, nägema Temas eeskuju, kellest tuleb võimalikkuse piirides õppust võtta? Noh, siis lugege:

1. Ja Jehoova rääkis Mosese vastu ja ütles:
2. Maksa Israeli laste pärast Midjani rahva kätte; pärast pead sa oma rahva juurde saama ära koristatud...
7. Ja nemad sõdisid Midjani rahva vastu, nõnda kui Jehova Mosest oli käskinud, ja tapsid kõik meesterahvad ära.
8. Nende hulgas, keda maha löödi, tapsid nemad ka Midjani kuningad, (nimelt) Evi ja Rekemi ja Suri ja Uri ja Reba, viis Midjani kuningat, nemad tapsid ka Peori poja Pileami mõõgaga.
9. Ja Israeli lapsed viisid (kõik) Midjani maa naisterahva ja nende väetimad lapsed vangi, ja riisusid ära kõik nende lojuksed ja kõik nende veiksed ja kõik nende varanduse.
10. Ja põletasid tulega ära kõik nende linnad ja nende elumajad ja kõik nende tugevad linnad.
11. Ja nad võtsid kõik saagi, ja mis ial sündis võtta inimestest ja lojustest.
12. Ja viisid leeri Mosese ja preestri Eleasari juure, ja Israeli laste koguduse juure vangid, ja mis sündinud võtta, ja saagi Moabi lagedate peale, mis on Jordani ääres Jeriku kohal.
13. Ja Moses ja preester Eleasar, ja kõik koguduse vürstid tulid välja nende vastu leeri taha.
14. Ja Moses vihastas väga väeülemate peale, kes olid pealikud iga tuhande üle ja pealikud iga saja üle, kes sõjast ja taplusest tulnud.
15. Ja Moses ütles nende vastu: Kas olete kõik naesterahva jätnud elama?
16. Vaata, need on Pileami sõna peale Israeli lapsed saatnud vallatuse sisse Jehova vastu Peori pärast, et nuhtlus Jehova koguduse peale sai.
17. Siis tapke nüüd ära kõik meesterahvas väetima laste seast, ja kõik naesterahvas, kes mehega ühte saanud, meesterahva juures magades, tapke ka ära.

18. Ja kõik väetimad lapsed naesterahva seast, mis ei ole tundnud meesterahva juures magamist, jätke enestele elusse.

19. Ja teie, lööge leer üles leeri taha seitsmeks päevaks; teie peate igamees, kes ühe inimese ära tapnud, ja igamees, kes ühe külge neist, kes mahalöödud, on puutunud, endid puhastama, teie ja teie vangid kolmandamal ja seitsmendamal päeval.

20. Ja kõiki riideid ja kõiki nahkriistu ja kõik, mis kitsekarvust tehtud, ja kõiki puuastjaid peate teie puhastama.

21. Ja preester Eleasar ütles sõjameeste vastu, kes olid käinud sõjas: See on see käsuseadmine, mis Jehova Mosesele on käskinud...

25. Ja Jehova rääkis Mosese vastu ja ütles:

26. Võta aru üles sest, mis sündinud, võta vangidest, ja lojustest, sina ja preester Eleasar ja koguduse vanemate peamehed.

27. Ja jaga seda, mis võetud, pooleks neile, kes olnud taplemas, kes sõjas käinud ja kõige kogudusele.

28. Pärast pead sa ise osa võtma Jehovale sõjameeste käest, kes sõjas käinud, üks hing viiest sajast, inimestest ja veistest ja eeslitest ja pudulojustest...

31. Ja Moses ja preester Eleasar tegid nõnda, kui Jehova Mosest oli käskinud.

32. Ja nemad olid võtnud, mis üle jäänud saagist, mis sõjarahvas riisunud, seda oli kuus sada tuhat ja viis kaheksatkümmend tuhat pudulojust.

33. Ja kaks kaheksatkümmend tuhat härga,

34. Ja üks seitsmetkümmend tuhat eeslit,

35. Ja inimeste hingesid naesterahva seast, kes ep olnud mehega ühte saanud meesterahva juures magades, kõiki hingesid oli kaks neljatkümmend tuhat...

40. Ja inimeste hingede aru oli kuusteistkümmend tuhat, ja neist sai Jehovale ise-osa kaks neljatkümmend hinge.

41. Ja Moses andis Jehova ülestõstmise-anni osa preester Eleasari kätte, nõnda kui Jehova Mosest oli käskinud...

47. Ja Moses võttis Israeli laste poolest jaust ühe viiestkümnest, mis kätte tuli inimestest ja lojustest, ja andis need Levitide kätte, kes Jehova maja tegemist teevad, nõnda kui Jehova Mosest oli käskinud.

10. Kui sa tuled ühe linna ligi, selle vastu sõdima, siis pead sa temale rahu pakkuma...

13. Ja kui Jehova, su Jumal seda su kätte annab, siis pead sa kõik ta meesterahva mõõga teraga maha lööma.

14. Aga naesterahvas ja väetimad lapsed ja lojuksed ja kõik,

mis seal linnas on, kõik tema saak riisu enesele ja söö oma vaenlaste saagist, mis Jehova, su Jumal sulle annab.

15. Nõnda pead sa tegema kõige linnadele, mis väga kaugel sust ära on, mis ei ole nendesinaste paganate linnade seast.

16. Aga sellesinatse rahva linnade sisse, mis Jehova, su Jumal sulle pärisosaks annab, ei pea sa ühteainust hinge elusse jätma.

Piibli seadus ütleb: «Sa ei tohi tappa.»

Jumala seadus, mis on kätketud inimese südamesse tema sünnimomendist peale, kõlab: «Sa pead tapma.»

Peatükk, mille ma välja valisin, näitab teile, et piibli eeskirjad on järjekordselt läbi kukkunud. See ei suuda võita hoopis võimsamat looduse seadust.

Vastavalt nende inimeste uskumusele olevat Jumal ise öelnud: «Sa ei tohi tappa.»

Sel juhul on selge, et Ta ei suuda kinni pidada omaenda käskudest.

Tema tappis kõik nood inimesed — kõik meessoost hinged.

Nood mehed olid millegagi Jumalat solvanud. Me võime kohe aimata, milline see üleastumine oli — see tähendab, et tegemist oli kindlasti mingisuguse tühise asjaga, pisiasjaga, millele keegi peale Jumala poleks tähelepanu pööranudki. Enam kui tõenäoline, et mõni Midjani mees järgnes kellegi Onani eeskujule, kellele anti käsk: «Heida oma venna naise juurde!», mida ta ka täitis; kuid selle asemel et asi lõpuni viia, juhtus nii, «et ta maha pillates selle ära rikkus». Ja Jumal «suretas ka tema ära», sest Jehoova ei võinud sallida halbu kombeid. Jumal tappis Onani, ja kuni tänapäevani ei suuda kristlik maailm mõista, miks Ta piirdus üksnes Onaniga ega nottinud maha kõiki elanikke kolmesaja miili ulatuses — need polnud ju milleski süüdi, aga süütuid ongi Tal enamasti just kombeks surmata. Niisugune on olnud Tema iidne arusaamine õiglusest ja ausast mängust. Kui Tal oleks olnud kunagi mingi moto, siis see oleks kõlanud järgmiselt: «Ükski süütu olend ei tohi pääseda!» Te ju mäletate, mida Ta uputuse ajal tegi? Mäletate lugematut hulka inimkuid ja mudilasi? Tema ju teadis, et need polnud teinud Talle kunagi midagi halba; kuid nende sugulased tegid, ja sellest oli Temale küllalt: Ta vaatas pealt, kuidas vesi kerkis nende kisendavate suukeste juurde, nägi nende surmahirmust pärani silmakesi, nägi meeleheitlikku piina

ja palveid emade nägudel, mis oleks liigutanud iga südant, mitte ainult Tema oma, sest Ta ju pidas süütutele spetsiaalselt jahti. Ja Ta uputas halastamatult kõik need tillukesed olevused.

Te mäletate samuti, et k õ i k miljardid Aadama järeltulijad olid süütud — ükski neist pole Tema kuritegudest osa võtnud! —, kuid Jumal peab neid praegugi veel süüdlasteks. Ainuke võimalus karistusest kõrvale hiilida on see, kui tunnistada end Aadama patu kaasosaliseks: vähem kisendava valega siin toime ei tule.

Mõni Midjani mees tegi tõenäoliselt sedasama mida Onangi, ja kutsus sellega raske õnnetuse oma rahvale kaela. Aga kui taoline kasvatamatus Jumala peent maitset ei riivanud, siis ma kindlasti enam ei eksi, kui nimetan teise Tema raevu põhjuse: mõni Midjani mees pissis vastu seina! Olen selles veendunud, sest niisugust sündsusetust ei saa Kõikide Etiketireeglite Allikas iialgi lubada. Inimene võib pissida vastu puud, ta võib pissida oma ema peale, ta võib pissida omaenda püksi, ja sellest poleks hädagi; aga ta ei tohi pissida vastu seina — see läheb juba üle igasuguse piiri! Kust võis tekkida jumalik eelarvamus selle süütu toimingu suhtes? Seda pole kuskil lähemalt selgitatud; kuid meie igal juhul teame, et see eelarvamus oli üsnagi vali, nii vali, et Jumalat võis sel puhul rahuldada üksnes kõigi nende täielik hävitamine, kes elasid ümbruses, kus seina oli sellisel kombel reostatud.

Võtkem näiteks Jorobami lugu. «Seepärast vaata, ma tahan kurja saata Jorobami sou peale ja Jorobamile ära kautada, mis vastu seina kuseb...» Nii tehtigi. Ja hävitati kõik ümberkaudsed, mitte ainult need, kes vastu seina kusid.

Sama juhtus Paasa kojaga: kõik tapeti maha — sugulased, sõbrad ja muud, nii et ei jäänud järele ühtegi, «kes vastu seina kuseb».

Jorobami lugu annab meile hiilgava näite jumala harjumustest mitte piirduda süüdlaste karistamisega — kõik süütud kannatasid samuti. Jorobami õnnetu koda «roogiti» ära, «otsekui rooja roogitakse». See tähendab, et hävitati naised, neiud ja pisitüdrukud. Ja keegi neist polnud süüdi, sest nemad ju ei saanudki vastu seina kusta. Nende soo esindajaist ei tule ükski sellega toime. Taolise silmapaistva trikiga saavad hakkama üksnes vastassoo esindajad.

Veider eelarvamus. Ja see eksisteerib ikka veel. Protestantidest vanemad hoiavad ikka veel piiblit kodus kõige silmapaistvamas kohas, et lapsed seda lugeda saaksid, ning väikesed poisid ja tüdrukud, kes on alles äsja lugema õppinud, saavad teada, et nad peavad olema vagad ja pühad ega tohi vastu seina pissida. Niisuguseid kohti uurivad nad kõige innukamalt, kui välja arvata taolised salmid, mis neid käsikiimlusele ergutavad. Need peatükid ja salmid uuritakse ja otsitakse hoolikalt välja, et neisse üksi olles veelgi enam süveneda. Protestantide perekondades pole ühtegi last, kes ei tegeleks käsikiimlusega. See kunst on üks esimesi ande, millega religioon poisse õnnistab. Ja üks neist, millega religioon tüdrukuid õnnistab.

Piiblil on muude raamatute kõrval, mis õpetavad head tooni ja kombeid, see eelis, et ta satub lapse kätte esimese raamatuna. Laps õpib seda tundma eas, millal inimene on kõige vastuvõtlikum ja mõjutatavam. Muud raamatud peavad etiketi kohaselt järge ootama.

«Ja vai peab sul olema oma sõjariistade juures, ja see peab sündima, kui sa võtad maha istuda oma asjale, et sa pead seega augukese üles kaevama ja oma rooja jälle kinni katma.»

See korraldus anti nendel ammustel päevadel sellepärast, et «Jehova, su Jumal, käib alati su leeri sees».

Võib-olla ei tasugi vaeva kulutada aega ja energiat selleks, et täpselt kindlaks teha, miks Midjani rahvas hävitati. Kuid üht võime küll kindlasti öelda: nende üleastumine ei olnud kuigi tõsine. Selles veenab meid Aadama, veeuputuse ja reostatud seina analoogia. Võibolla unustas mõni Midjani mees oma vaia koju, ja sellest kogu pahandus algaski. Aga muide — sel pole mingit tähtsust. Peaasi on see õnnetus ise ja see moraal, mida Ta pakub kaasaegsetele kristlastele õpetuseks, et nende hingi puhastada.

Jumal kirjutas kivitahvlitele: «Sa ei pea mitte tapma.» Ja veel: «Sa ei pea mitte abielu ära rikkuma!»

Apostel Paulus soovitas jumalikule inspiratsioonile tuginedes inimestel üldse loobuda igasugusest suguelust. Midjanite vahejuhtumile järgnenud aja jooksul on Jumala vaated ilmselt tunduvalt muutunud.

XI KIRI

Inimkonna ajalugu on olnud kogu ulatuses verega määritud, vihkamisest mürgitatud ja metsikustest rüvetatud, kuid piiblile järgnenud aja jooksul on siiski mõningaid ohjeldamisi märgata. Isegi kirik, kes, nii palju kui teada, on valanud oma valitsemise kehtestamise ajast peale rohkem süütute verd, kui seda on tehtud kõikides poliitilistes sõdades ühtekokku, on ka end lõpuks mingil määral piiranud. Vähe küll, kuid ta on seda siiski teinud. Aga pange tähele: kui Issand Jumal, taeva ja maa käskija, inimsoo jumaldatud Isa, sõtta läheb, siis ei tunnista ta mingeid piire. Tema on totaalselt ilma armuta — Tema, keda hüütakse Halastuse Allikaks. Tema tapab, tapab, tapab! Kõik mehed, kõik lojused, kõik poisslapsed, kõik imikud; samuti ka kõik naised ja tütarlapsed, välja arvatud need, kes pole veel neitsilikkust kaotanud.

Tema ei tee vahet süütute ja süüdlaste vahel. Mudilased olid ju süütud, lojused olid süütud, paljud mehed, paljud naised, paljud poisslapsed, paljud tütarlapsed olid süütud, kuid nad pidid kannatama koos süüdlastega. Hullumeelne Isa tahtis näha verd ja viletsust; Talle oli ükskõik, kes parajasti ette juhtus!

Ja kõige rängem karistus langes nendele, kes polnud küll kuidagi nii õudset saatust ära teeninud — kolmekümne kahele tuhandele neitsile. Need võeti alasti, et uurida, kas nende neitsinahk on terve; pärast seda alandavat ülevaatust veeti nad kodumaalt ära ja müüdi orjusesse — kõige nurjatumasse ja häbistavamasse orjusesse, mis muutis nad prostituutideks; voodiorjadeks, kes pidid äratama lihahimu ja rahuldama seda oma ihuga; õigusetuks orjaks igale ostjale, oli see siis džentelmen või toores ja räpane lurjus.

Nii õudse ja ärateenimata nuhtluse saatis neile vaeslasteks jäänud kaitsetuile neidudele nende Isa, kes alles äsja oli nende silme all hukanud kõik õnnetute omaksed. Nemad aga küllap vist isegi palusid Teda sel hetkel, otsides Temalt abi ja pääsu? Kahtlemata.

Need neiud olid «riis», saak, trofeed. Tema nõudis oma osa ja sai selle. Aga milleks Temale oli tarvis neitsisid? Tutvugem loo edasise käiguga ja saagem teada.

Tema preestrid said samuti oma osa neist neitsitest. Aga milleks oli preestritel tarvis neitsisid? Vastuse sel-

lele küsimusele saate rooma katoliku kiriku pihtimise sakramendi salajasest ajaloost. Kogu kiriku eksisteerimise sajandite jooksul on olnud pihiisade peamiseks meelelahutuseks pihil käivate naiste võrgutamine. Isa Hyazinth tunnistab, et sajast temale pihtinud vaimulikust on üheksakümmend üheksa edukalt kasutanud pihtimist abielunaiste ja noorte neidude võrgutamiseks. Üks vaimulik tunnistas, et üheksasajast naisest ja neiust, kelle pihi-isa ta oli olnud, olid tema liiderlikest kaisutusist pääsenud üksnes vanad ja inetud. Ametlik nimekiri küsimustest, mida vaimulik on kohustatud pihi ajal esitama, ärritab kindlasti üles iga naise, kui ta just halvatud pole.

Kogu barbaarse ja tsiviliseeritud ajaloo jooksul pole maailmas olnud nii halastamatut hävitussõda, kui seda oli kampaania, mida Halastuse Allikas pidas Midjani rahva vastu. Ametlik aruanne ei anna selle kohta mingeid üksikasju ega kirjelda üksikuid episoode ega momente, — see informeerib meid üksnes kõige üldisemates joontes: k õ i k neitsid, k õ i k mehed, k õ i k poisslapsed, k õ i k elavad hinged, k õ i k majad, k õ i k linnad. See aruanne rullib meie silme ees lahti üheainsa tohutu pildi tulekahjudest ja rüüstamistest, ning teie fantaasia lisab sellele juurde hauavaikuse, õudse hääletuse — surmavaikuse. Kuid pidid ometi ju olema ka üksikud episoodid. Kust neid leida?

Eilsete sündmuste ajaloost. Ajaloost, mida on teinud Ameerika punanahad. See kordab Jumala tempe, järgneb täpselt Jehoova eeskujule.

1862. aastal tõusid Minnesota indiaanlased, keda Ameerika Ühendriikide valitsus oli halastamatult rõhunud ja reeturlikult petnud, üles valgete asunike vastu ja hakkasid neid hävitama — nad hävitasid kõik, kes neile kätte sattusid, heitmata armu raukadele, naistele ja lastele. Tutvugem ühe episoodiga:

Kaksteist indiaanlast tungisid koidikul farmeri majja ja võtsid kinni kogu perekonna — farmeri enese, tema naise ja neli tütart, kellest noorem oli alles saanud neljateistkümneaastaseks, vanem aga oli kaheksateistkümneaastane. Nad lõid vanemad risti, see tähendab asetasid nad alasti elutoa nurka ja naelutasid kättpidi seina külge. Seejärel rebisid nad tütardelt riided seljast, paiskasid õnnetud lapsed vanemate ette põrandale maha ja vägis-

tasid järjekorras ära. Siis lõid nad ka tüdrukud vanemate vastu seina külge risti, lõikasid neil ära ninad ja rinnad, ja siis . . . kuid ma ei hakka sellest ometi pikemalt kirjutama. Igal asjal on piir. Maailmas on olemas nii õudseid rõvedusi, et sulg keeldub neid kirjeldamast. Kui paar päeva hiljem abi kohale jõudis, oli üks õnnetutest veel elus — nimelt isa.

Te tutvusite ühe episoodiga Minnesota verepulmast. Oleksin võinud esitada teile neid veel viiskümmend. Need demonstreeriksid kõiki julmusi, mida inimelajas on võimeline välja mõtlema.

Ja need näited maalivad meile usutava pildi sellest, mis võis juhtuda Halastuse Allika isiklikul juhtimisel Midjani rahva vastu suunatud kampaania ajal. Minnesota kampaania oli ainult täpne koopia Midjani rahva vastu peetud sõjast. Ja teine annab meile esimesest täieliku ettekujutuse.

Ei, see pole sugugi hii. Indiaanlane oli armulikum kui Halastuse Allikas. Tema ei müünud tütarlapsi orjusesse, kus nad oleksid pidanud äratama oma omaste timukate lihahimu kuni rõõmututе elupäevade lõpuni; tema vägistas tüdrukud ära ja lõpetas seejärel armuliselt nende kannatused, kinkides neile ihaldatud surma. Ta pistis küll maja põlema, kuid see pole veel kõik. Ta ajas ära süütu tumma loomakarja, kuid ei hävitanud seda.

Ja kas võis keegi oodata, et seesama südametu jumal, see moraalne pankrot, hakkab äkki jutlustama kõlblusest, tasadusest, leplikkusest, vagadusest, puhtusest? See tundub totrana, uskumatuna, kuid kuulake Tema sõnu. Tema isiklikke sõnu:

Õndsad need, kes vaimust vaesed; sest nende päralt on taevariik.

Õndsad need, kes kurvad on; sest nemad peavad saama rõõmustatud.

Õndsad on tasased; sest nemad peavad maa pärima.

Õndsad on need, kellel nälg ja janu on õiguse järele; sest nemad peavad täis saama.

Õndsad on armulised, sest nemad peavad armu saama.

Õndsad on need, kes puhtad südamest; sest nemad peavad Jumalat nägema.

Õndsad on rahu nõudjad; sest neid peab Jumala lapsiks hüütama.

Õndsad need, keda taga kiusatakse õiguse pärast; sest nende päralt on taevariik.

Õndsad olete teie, kui inimesed teid minu pärast laimavad, ja taga kiusavad, ja räägivad kõiksugu kurja teie peale, kui nemad valetavad.

Suu, mis lausus neid ääretult sarkastilisi sõnu, neid silmakirjalikke lubadusi, oli sama suu, mis käskis täielikult hävitada Midjani mehed, poisslapsed ja karja; põletada maha kõik majad ja linnad; saata kõik neitsid orjadena räpasele, äärmiselt ropule tööle. Seda ütleb seesama jumal, kes karistas Midjani rahvast saatanliku julmusega, nagu toimisid Minnesota indiaanlased kaheksateist sajandit hiljem. Midjanite episood valmistas Talle kõige elavamat rõõmu. Minnesota roim samuti — muidu poleks Ta seda sündida lasknud.

Seda «mäejutluse» osa tuleks kirikus lugeda koos ülaltoodud peatükkidega neljandast ja viiendast Moosese raamatust, et koguduseliikmed võiksid meie Taevase Isa voorusi igast kandist tundma õppida. Ent ma pole veel juhtunud kuulma, et kas või üksainuski vaimulik oleks seda teinud.

AADAMA
PEREKONNA ARHIIV

AADAMA PÄEVIK

(Katkendid)

ESMASPÄEV. See uus pikkade juustega olend tüütab mind väga. Ta tolgendab kogu aeg mu nina all ja käib kannul. Mulle see põrmugi ei meeldi: ma pole seltskonnaga harjunud. Ta võiks minna teiste loomade juurde... Täna on pilves ilm, tuul puhub idast, arvan, et me võime saada head paduvihma... Meie? Kust ma võisin selle sõna pähe võtta?... Ah-jaa, tuli meelde — uus olend kasutab seda.

TEISIPÄEV. Uurisin suurt juga. Küllap see on vist kõige parem minu valdustes. Uus olend nimetab seda Niagaara joaks. Miks? Keegi ei tea. Räägitakse, et see pidi n õ n d a v ä l j a n ä g e m a. Minu meelest pole see veel küllaldane argument. Minu arust on see mingisugune loll väljamõeldis ja ogarus. Kuid ma ise ei saa enam üldse võimalust millelegi nime anda. Uus olend mõtleb need välja, enne kui ma jõuan suud avada. Ja iga kord on tal ikka üks ja seesama argument: see n ä e b n i i v ä l j a. Võtta näiteks kas või dodo[1]. Uus olend väidab, et pruugib ainult dodot vaadata, ja kohe on näha, «et ta on kõige ehtsam dodo». Ni see lind peabki dodoks jääma, pole midagi parata. Mul ei jätku jõudu selle vastu võidelda, ja millekski... See oleks nagunii asjatu! Dodo! Ta sarnaneb dodoga niisama palju kui ma ise.

KOLMAPÄEV. Ehitasin enesele okstest onni, et vihmavarju saada, aga ei saanud selles minutitki rahulikult üksi, omapead istuda. Uus olend tungis sisse ilma kutsumata. Ja kui ma püüdsin teda välja ajada, hakkas ta nendest lohkudest, mida ta kasutab ümbritsevate esemete silmitsemiseks, niiskust välja ajama, ning pärast hakkas

[1] Dodo ehk dront (indoneesia k.) XVII—XVIII saj. hävinud lind tuviliste seltsist. (Toim.)

seda niiskust käppade tagumiste pooltega ära pühkima ja laskis kuuldavale häälitsusi, mis sarnanesid hätta sattunud loomade kiunumisele! Olgu pealegi! Kui ta vaid vakka oleks! Aga ta räägib vahetpidamata. Võib-olla on mu sõnad mõnevõrra pilkavad, sarkastilised, kuid ma ei tahtnud sugugi vaesekesele liiga teha. Ma pole lihtsalt veel harjunud inimese häälega — varem polnud seda kuulda —, mis häirib siinset pidulikku tukkuvat vaikust ja üksildust, riivab mu kõrva nagu valenoot. Pealegi kajavad need valenoodid nii lähedal! Need helisevad kogu aeg mu selja taga, otse kõrva juures — kord ühelt, siis teiselt poolt. Mina aga olen harjunud niisuguste häältega, mis tulevad mõnevõrra kaugemalt.

REEDE. Nimede andmine jätkub nüüd ikka, nii nagu juhtub, kõigist minu jõupingutustest hoolimata. Minul oli väga hea nimetus oma valduste jaoks, musikaalne ja ilus: Paradiisi aed. Endamisi kasutan seda ikka veel, kuid avalikult enam mitte. Uus olend kinnitab, et siin on liiga palju puid, kaljusid ja lagendikke, ning järelikult ei olevat see üldse aia sarnane. Ta ütleb, et see nägevat välja nagu park, ja ainult nii nagu park. Nii ristiski ta minuga nõu pidamata minu aia Niagaara pargiks. Minu arvates näitab juba ainuüksi see tegu veenvalt, kui palju ta lubab enesele omavoli. Pealegi sigines siia äkki niisugune silt:

MURUL KÄIMINE KEELATUD!

Ma ei ole enam nii õnnelik kui varem.

LAUPÄEV. Uus olend sööb liiga palju puuvilja. Niiviisi me kaua läbi ei tule. Jälle «meie» — see on tema sõnake. Aga nüüd on see juba ka minu oma — pole midagi imestada, kuna pean seda iga hetk kuulma. Täna on juba hommikust peale tihe udu. Mis minusse puutub, siis uduse ilmaga ma välja ei lähe. Uus olend toimib aga vastupidi. Tema longib igasuguse ilmaga mööda loikusid ja tuleb siis oma räpaste jalgadega minu eluaset reostama. Ja muudkui räägib. Kui vaikne ja mugav elu oli mul siin kunagi!

PÜHAPÄEV. Püüdsin kuidagi aega surnuks lüüa. Pühapäevased päevad muutuvad mulle üha rusuvamaks. Juba novembrikuus eraldati pühapäev ainukeseks nädalapäevaks, mis on määratud ainult puhkamiseks. Varem oli mul kuus niisugust päeva nädalas. Täna hom-

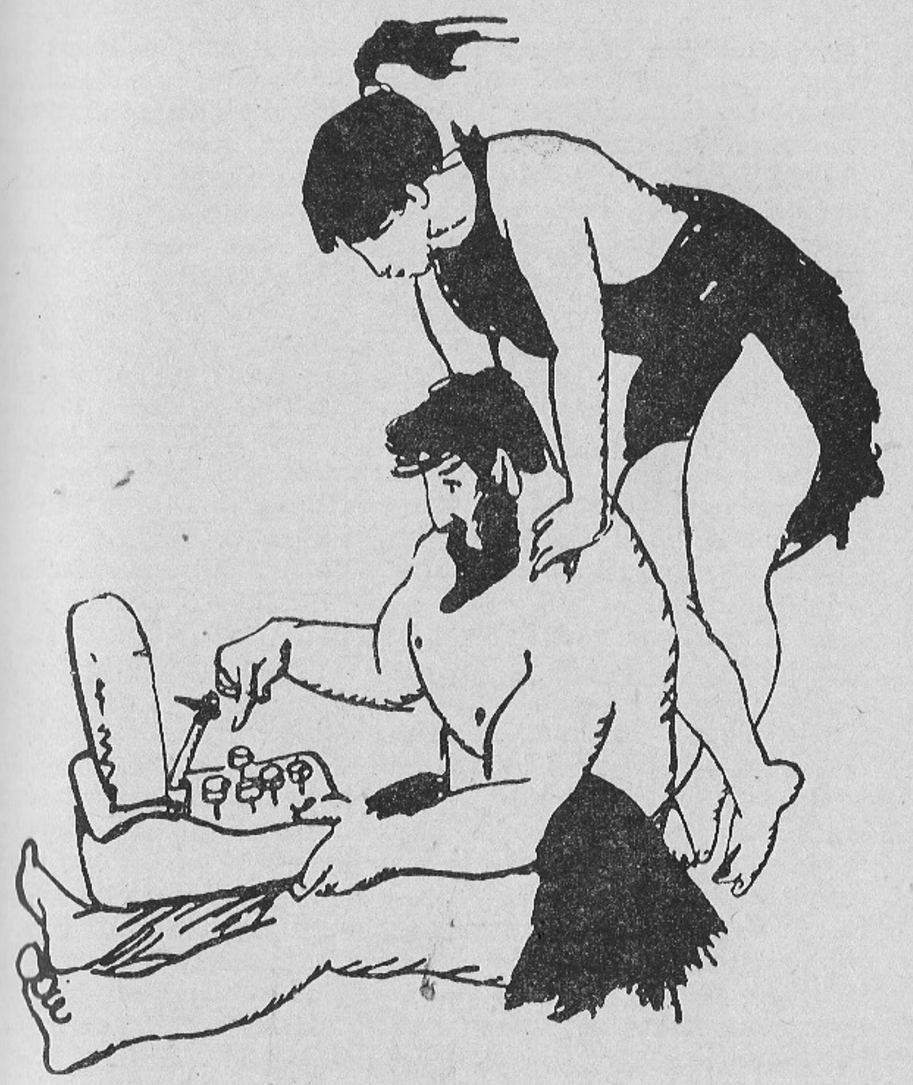

mikul nägin, kuidas uus olend püüdis alla visata õuna sellelt puult, mis on keelu alla pandud.

ESMASPÄEV. Uus olend kinnitab, et teda kutsutakse Eevaks. Mis siis ikka, mul pole midagi selle vastu. Ta ütleb, et ma pean teda hüüdma selle nimega, kui tahan, et ta minu juurde tuleks. Ütlesin, et minu meelest on see juba teatud liialdus. See sõna ilmselt tõstis mu tema silmis tunduvalt kõrgemale. See on tõepoolest küllaltki veniv ja hea sõna, mida tuleb edaspidigi kasutada. Uus

olend kinnitab, et tema ei ole tema, vaid temake. Arvan, et see on kahtlane asi. Muide, mul ükskõik, kes ta niisugune on. Olgu ta kas või temake, jätku ainult minu hing rahule ja olgu vakka.

TEISIPÄEV. Temake rikkus ära kogu pargi igasuguste inetute teeviitadega ja erakordselt solvavate siltidega:

JOA JUURDE.
KITSE SAARELE.
TUULTE KOOPASSE.

Ta räägib, et sellest pargist võiks teha väga suursuguse kuurordi, kui vaid vastav publik kokku tuleks. Kuurort — see on veel üks temakese leiutus, mingisugune ilma igasuguse mõtteta metsik sõna. Mis tähendab kuurort? Kuid ma eelistan mitte küsida; ta on mind niigi oma seletamismaaniaga ära tüüdanud.

REEDE. Nüüd käib ta mulle jälle uue kiusuga närvidele: palub, et ma enam läbi joa ei läheks. Keda see segab? Temake aga ütleb, et see panevat ta lausa värisema. Mina ei saa aru, mispärast? Teen seda alati — mulle meeldib viskuda vette, tunda meeldivat erutust ja värskendavat jahedust. Arvan, et juga on selleks loodudki. Ei näe temast mingit muud kasu. Aga millekski peab ta ju ometi loodud olema? Temake kinnitab, et juga loodi lihtsalt niisama — nagu ninasarvik ja mastodongi —, et anda maastikule maalilisust.

Sõitsin läbi joa vaadis — see temakest ei rahuldanud. Siis kasutasin astjat — temake polnud jällegi rahul. Ujusin üle joa ja kärestiku viigilehest supelkostüümis. Kostüüm sai põhjalikult kannatada, ja mul tuli kuulata kõige igavamat manitsust — temake süüdistas mind pillamises. Niisugune eestkostmine läheb juba liiale. Tunnen, et tuleb eluaset muuta.

LAUPÄEV. Jooksin ära teisipäeva öösel ja muudkui läksin ja läksin. Kõndisin tervelt kaks päeva ja ehitasin siis enesele uue lehtonni üksikus kohas ning püüdsin võimalikult hästi jälgi varjata, kuid tema otsis minu ikkagi üles looma abil, keda tal läks korda taltsutada ja keda ta hundiks nimetab; ilmus siia ja hakkas jälle tegema neid kaeblikke häälitsusi ning eraldama niiskust lohkudest, mida ta kasutab ümbritsevate esemete silmitsemiseks. Tuli koos temakesega tagasi pöörduda; aga ma jooksen jälle minema, kui selleks paras juhus avaneb.

Temake heietab alatasa peas igasuguseid kujuteldamatuid rumalusi, nagu näiteks: miks lõvideks ja tiigriteks ristitud loomad söövad rohtu ja lilli, kui nad ometi — temakese sõnade järgi — on loodud niisuguse arvestusega, et teineteist nahka panna; piisab sellest, kui heita pilk nende hammastele. See on muidugi erakordselt totter mõttekäik, sest teineteise nahkapanemine tähendaks teineteise tapmist, see tähendaks, nii palju kui mina aru saan, midagi niisugust, mida nimetatakse «surmaks», aga surm — tean seda täpselt — pole veel parki tunginud. Mida, omavahel öeldes, mõnikord isegi kahetseda võib.

PÜHAPÄEV. Lõin kuidagi aega surnuks.

ESMASPÄEV. Ma vist taipasin, milleks on olemas nädal: et võiks puhata pühapäevasest igavusest. Minu meelest on see väga õige oletus. Temake ronis jälle selle puu otsa. Ajasin ta sealt alla mullakamakatega pildudes. Temake seletas, et teda polevat keegi näinud. Temale on see nähtavasti küllaldaseks õigustuseks, et riskida ja viia end ohtu. Nii ma talle ütlesingi. Sõna «õigustus» viis ta vaimustusse... ja vist äratas tas kadedustki. See on hea sõna!

TEISIPÄEV. Temake teatas, et ta on loodud minu küljeluust. See on väga kahtlane, et mitte rohkemat öelda. Mul on kõik ribid omal kohal... Temake on mures hiireviu pärast, ütleb, et viu ei saa rohust kõhtu täis, seedimine hakkavat vastu. Temake kardab, et ei saa kullikest ravida. Ta arvab, et hiireviu peaks sööma raipeid. Kuid hiireviu ise peab leidma võimalusi läbi tulla sellega, mis olemas on. Meie ei või ju kogu oma süsteemi mingisuguse hiireviu pärast pea peale pöörata.

LAUPÄEV. Eile kukkus temake järve; vaatas oma tavalisel kombel vette ja kukkuski. Ta pidi peaaegu ära lämbuma ja ütles, et see olevat üpris ebameeldiv tunne. See tunne äratas temas kaastunde kõigi nende olevuste suhtes, kes elavad järves ja keda ta kaladeks kutsub. Temake jätkab ikka endist viisi nimede väljamõtlemist igasugustele elukatele, kuigi need seda põrmugi ei vaja ega kunagi tema kutse peale ei reageeri; temake aga ei osuta sellele mingit tähelepanu, sest räägi mis tahes — tema on siiski lihtsalt lollike. Ühe sõnaga, eile püüdis ta suure hulga neidsamu kalu, tassis need onni ja asetas minu asemele, et nad sooja saaksid; kuid mina jälgisin neid täna aeg-ajalt ega märganud, et nad oleksid eriti

õnnelikud olnud, kui mitte pidada selle tunnuseks asjaolu, et need elukad jäid päris vait. Öösel viskan nad ära. Enam ma ei hakka magama nendega ühel asemel, sest nad on külmad ja libedad, ning selgus, et ei olegi nii väga meeldiv lebada nende vahel, eriti alasti olles.

PÜHAPÄEV. Lõin kuidagi aega surnuks.

TEISIPÄEV. Täna sobitas temake sõpruse maoga. Kõik teised loomad on selle üle rõõmsad, sest ta on teinud nendega alatasa kõikvõimalikke eksperimente ja nad ära tüüdanud. Olen samuti rõõmus, sest madu oskab rääkida ja annab mulle sellega võimaluse pisut puhata.

REEDE. Temake kinnitab, et madu soovitavat tal maitsta sedasama õuna, sest siis ta pidavat tunda saama midagi suurepärast, õilsat ja kaunist. Mina ütlesin, et ega see asi ainult tundasaamisega piirdu, see toob peale selle veel maailma surma. Tegin vea; oleksin pidanud olema ettevaatlikum: minu märkus viis temakese kohe hoopis teisele mõttele. Tema arvas, et surma saabudes on tal kergem ravida haiget hiireviud ning toita värske lihaga nukraid lõvisid ja tiigreid. Soovitasin temakesele sellest puust kaugemale hoiduda. Tema aga vastas, et ei mõtlegi seda teha. Aiman õnnetust juba ette. Hakkan põgenemiseks ettevalmistusi tegema.

KOLMAPÄEV. Läbielamusi oli enam kui küllalt. Põgenesin juba samal ööl, istusin hobuse selga ja kihutasin teda kogu jõust takka kuni koiduni; lootsin pargist välja jõuda ja leida eluaset kuskil teisel maal, enne kui katastroof juhtub. Kuid võta näpust! Umbes tund aega pärast päikesetõusu, kui ma parajasti kappasin õitsval aasal, kus loomad rahulikult rohtu sõid ja tavalisel kombel üksteisega mängisid või millegi üle mõtisklesid, hakkasid äkki kõik asja ees teist taga pööraselt, metsikult röökima. Orus valitses silmapilkselt tohutu tohuvabohu, ja ma nägin, et iga loom püüdis oma naabrit nahka panna. Taipasin, mis oli juhtunud: Eeva oli hammustanud keelatud vilja ja maailma oli tulnud surm... Tiigrid sõid ära mu hobuse ega pannud minu sõnu millekski, kuigi ma kategooriliselt käskisin neil niisugune asi sedamaid lõpetada. Nad oleksid ka minu nahka pannud, kui oleksin sinna kauemaks tolgendama jäänud, kuid ma ei hakanud muidugi enam aega viitma ja andsin, nagu suutsin, jalgadele valu... Jõudsin ühte paika pargi taga ja tundsin mõne päeva siin end võrdlemisi talutavalt, kuid temake otsis mu ka siit

üles. Otsis üles ja ristis selle paiga sedamaid Tonaundiks, seletades, et see nägevat nii välja. Tõtt öelda ma polnudki nii väga kurb, kui teda nägin, sest siin polnud just eriti palju kraami, mida hamba alla panna, aga tema tõi mitu sama puu otsast võetud õuna kaasa. Olin nii näljane, et pidin need ära sööma. See oli küll vastuolus minu põhimõtetega, kuid ma veendusin, et põhimõtted püsivad jõus ainult nii kaua, kui kõht on täis... Temake ilmus mu palge ette okste ja lehepatakatega drapeeritult; kui ma talt pärisin, mis lollus see on, ja rebisin need ta ümbert ära ning viskasin maha, hakkas ta naeru kihistama ja punastas. Selle hetkeni polnud ma veel kunagi näinud itsitamist ja punastamist; leidsin selle olevat äärmiselt idiootliku ja sündsusetu. Temake aga ütles, et ma ise hakkan seda ka varsti tunda saama. Ja tal oli õigus. Näljast hoolimata panin hammustatud õuna maha (õun oli tõepoolest parim, mida ma kunagi olin maitsnud, eriti veel, kui arvestada, et õunte hooaeg oli juba ammugi läbi), korjasin mahavisatud lehed ja oksad kokku ning seadsin need enesele ümber; seepeale tegin küllatki valju peapesu temakesele, käskisin tal tuua veelgi lehti ja oksi ning edaspidi kõlblusnormidest kinni pidada ja mitte ilmuda nii väljakutsuvalt mu silme ette. Temake tegigi nii, nagu ma käskisin; pärast seda läksime orgu, kus oli toimunud loomade lahing, võtsime sealt mõned nahad, ja ma käskisin tal valmistada neist mõned kostüümid, millega võiksime seltskonda ilmuda. Pean tunnistama, et neis ei tunne ma end kõige mugavamini, kuid see-eest on taolised rõivad siiski teatud määral elegantsed, ja tõtt öelda — seda neilt nõutaksegi... Lean, et temaga võib küllaltki meeldivalt aega viita. Nüüd oma valdustest ilma jäänuna tunnen ma üksindust ja nukrust, kui teda mu juures ei ole. Ja veel üks asi: temake ütleb, et nüüdsest peale on meile ette kirjutatud palehigis oma igapäevast leiba teenida. Siin võib temast kasugi olla. Juhtima hakkan mina.

KÜMME PÄEVA HILJEM. Temake süüdistab mind: ütleb, et mina olevat katastroofis süüdi! Tema kinnitab, ja nagu isegi täiesti siiralt ja tõemeeli, et mao sõnade järgi ei ole keelatud vili sugugi õun, vaid sidrun! Ma ütlesin, et see võib vaid liigne kord minu süütust kinnitada, sest ma pole kunagi sidrunit söönud. Temake aga kinnitas, et madu olevat talle seletanud, nagu oleks sellel mõistusõnaline tähendus, sest sõnaga «sidrun» mõeldakse

tinglikult kõike, mis otsekohe tekitab vastiku hapu krambi, nagu näiteks lamedad, kulunud teravmeelitsemised. Nende sõnade peale kahvatasin, kuna olin tegevusetuse sunnil tihti lubanud enesele teravmeelitseda, ja küllap vist mõni minu naljake võis tõepoolest olla just niisugust liiki, kuigi ma ise oma puhas lihtsameelsuses pidasin neid tabavateks ja värsketeks. Temake päris, kas ma ehk ei püüdnud juhuslikult jälle teravmeelitseda just katastroofi eel. Tuli tunnistada, et ma tõepoolest lubasin enesele midagi taolist, kuigi mitte valjusti, vaid endamisi. Asi oli nimelt nõnda. Mulle meenus juga ja mõtlesin: «Kui üllatavat vaatepilti pakub kogu see veehulk, mis ülevalt alla paiskub!» Ja samas sähvatas läbi mu pea nagu välk hiilgav teravmeelsus, ja mõttes lubasin ma enesel valada selle järgmistesse sõnadesse: «Aga oleks veelgi üllatavam, kui kogu see veehulk paiskuks enne alt üles!» Siis puhkesin laginal naerma, nii et pidin peaaegu lõhkema, — ja samal hetkel muutus kogu loodus äkki pööraseks, vaen ja surm tuli orgu, ning ma olin sunnitud põgenemisega oma elu päästma.

«Noh, näed!» lausus temake võidurõõmsalt. «Nii see oligi. Just niisuguseid teravmeelsusi pidaski madu silmas, kui ta ütles, et need võivad esile kutsuda vastiku hapu krambi nagu sidrungi, sest neid kasutatakse juba maailma loomisest alates.»

Oh õnnetust! Nähtavasti olen kõiges süüdi mina! Parem, kui mul üldse poleks teravmeelsust! Parem, kui see hiilgav nali poleks mulle kunagi pähe tulnud!

JÄRGMISEL AASTAL. Me ristisime ta Kainiks. Temake tõi ta koju sel ajal, kui olin parajasti ära — seadsin üles püüniseid Erie järve põhjakaldal. Temake püüdis ta nähtavasti kinni kuskilt metsast, meie eluasemest paari miili kaugusel, või veelgi kaugemalt, kolmneli miili eemalt, — temake ise ka ei tea kindlasti öelda, kust. Mõnes suhtes on see olend meiesarnane ja kuulub võib-olla meie suguseltsi. Nii igatahes arvab temake, kuid minu arvates on see eksitus. Kasvu erinevus näitab juba isegi, et Kain on mingi uus olend, kes pole meie tõugu. Võib-olla on ta kala, kuigi siis, kui ma ta prooviks järve viskasin, põhja vajus; temake aga tormas kohe vette ja tõi Kaini välja, laskmata mul sellega eksperimenti lõpule viia ning tõde kätte saada. Ikkagi kaldun arvama, et Kain on kala tõugu, kuid temakesele on ilmselt täiesti ükskõik,

kes see olend niisugune on, ja ta ei luba mul püüda seda välja selgitada. Mina temakesest aru ei saa. Sellest ajast peale, kui meile see olend ilmus, on ta nagu ära vahetatud — arutu kangekaelsusega sõdib ta mistahes eksperimendi vastu. Ükski loom pole veel vallutanud kõiki tema meeli nõnda nagu see väike elukas, kuid ometi pole temake üldse võimeline põhjusi selgitama. Ta on segaseks läinud — kõik tundemärgid selleks on olemas. Mõnikord kannab ta peaaegu öö läbi seda kalakest kätel, kui too kisa tõstab — soovides nähtavasti vette pääseda. Temake silitab kalakest, teeb suuga küllaltki õrnu häälitsusi, püüdes kalakest rahustada, ja ilmutab veel sajal viisil oma hoolitsust pisikese olendi vastu, tunneb sellele kõigiti kaasa, ja lohkudest, mida ta kasutab ümberolevate esemete silmitsemiseks, tilgub jälle niiskust. Ma pole veel kunagi näinud, et temake oleks teiste kaladega nõnda käitunud, ja see teeb mulle suurt muret. Kui me veel oma valduste peremehed olime, juhtus mõnikord küll, et ta kandis kätel väikesi tiigrikutsikaid ja hullas nendega, kuid see oli lihtsalt mäng. Ta poleks kunagi seda nii südamesse võtnud, kui tiigrikutsikal oleks pärast lõunat kõht korrast ära läinud.

PÜHAPÄEV. Pühapäeviti ta nüüd enam ei tööta, vaid lesib rammestunult asemel ja laseb kalakesel endast üle ronida — ja see valmistab talle ilmselt suurt mõnu. Temake teeb suuga mingisuguseid totraid häälitsusi, et kalakest lõbustada, ähvardab selle olevuse jäsemeid ära hammustada, aga kala naerab. Ma pole veel kunagi näinud, et kala naerab. See paneb mind järele mõtlema... Täna hakkas minulegi pühapäev meeldima. Juhid kogu nädala ja siis tunned end füüsiliselt täiesti purustatuna. Tuleks sisse seada rohkem pühapäevi. Varem ei võinud ma neid üldse seedida, nüüd aga tundub, et nad saabuvad erakordselt õigel ajal.

KOLMAPÄEV. Ei, see pole kala. Mina ei oskagi kindlaks teha, mis see niisugune on. Kui ta pole millegagi rahul, siis laseb kuuldavale nii hirmsaid hääli, et külmajudinad üle ihu jooksevad, aga kui teda hellitatakse, siis ütleb «u-huu». Ta pole meie tõugu, sest ei kõnni, kuid pole ka lind, sest ei lenda, ega konn, sest ei hüppa, ega madu, sest ei rooma; olen peaaegu kindel, et ta pole kala, kuigi mul pole seni olnud võimalust kindlaks teha, kas ta oskab ujuda. Peamiselt lebab ta selili ja sirutab

jalgu ülespoole. Ma pole veel kunagi näinud, et mõni loom niiviisi käituks. Mina ütlesin, et see on mingisugune mõistatus, kuid temake, kuigi sattus sellest sõnast vaimustusse, ei saanud mõttest aru. Arvan, et ta on kas mõistatus või mingi putukas. Kui ta kärvab, siis tükeldan ta ära, et tema sisemust uurida. Esmakordselt elus olen tõsiselt ummikusse sattunud.

KOLM KUUD HILJEM. Olen lõplikult segi löödud, ja mida kaugemale, seda hullemaks asi läheb. Olen kaotanud une. Kain ei lesi enam selili, vaid hakkas neljakäpakil liikuma. Kuid ta erineb ikka veel tugevasti teistest loomadest, kes neljal jalal kõnnivad, sest tema esijalad on ebanormaalselt lühikesed ja seetõttu kerkib tema kere esiletungiv osa veidralt üles, mis jätab küllaltki ebameeldiva mulje. Kehaehituselt on ta küll üsnagi meiesarnane, kuid tema liikumisviis sunnib oletama, et see olevus pole meie tõugu. Pikad tagumised ja lühikesed esimesed käpad viitavad känguru perekonnale, kuid see on kahtlemata täiesti erinev liik, sest kängurud tavaliselt hüppavad, tema aga ei tee seda kunagi. Üldiselt on see üsna huvitav ja omapärane eksemplar, mida seni pole veel klassifitseeritud. Kuivõrd ta on minu poolt avastatud, siis arvan enesel õiguse olevat selle avastuse au enesele võtta ja nimetada ta minu auks — Känguru Aadama-taoline... Küllap ta sattus vist meie juurde väga varajases nooruses, sest et pärast seda on ta lihtsalt uskumatult kasvanud. Nüüd on ta vähemalt viis korda suurem, ja kui miski asi talle meele järgi pole, siis on ka kisa kakskümmend-kolmkümmend korda valjem kui enne. Jõu kasutamine teda ei rahusta, vaid annab isegi sootuks vastupidiseid tulemusi. Tuli loobuda sellest mõjutamisvahendist. Temake rahustab teda veenmise teel või sellega, et pistab talle pihku esemeid, mida alles nüüdsama keeldus andmast. Nagu ma juba mainisin, polnud mind kodus, kui too olend meile ilmus, ja temake ütles tookord, et oli leidnud ta metsast. Mulle tundub ebatõenäolisena, et see oli ainuke eksemplar maailmas, kuid nähtavasti on see ometi nõnda. Olen täiesti ära piinatud — hulgun juba mitu nädalat ringi ja püüan leida veel üht temataolist, et täiendada oma kollektsiooni ja et tol olendil oleks, kellega mängida (küllap ta siis rahuneks pisut ja meil oleks kergem teda taltsutada), kuid pole seni leidnud midagi, mis oleks kas või enam-vähemgi

tema sarnane, ja mis kõige imelikum — niisugustest pole kuskil vähimatki jälge. Ta ju peab ometi mööda maad liikuma, kas ta seda ise tahab või mitte, aga kuidas ta ometi oskab oma jälgi nii hästi varjata? Seadsin üles terve tosina püüniseid, kuid ei mingit tulemust. Neisse sattusid kõik olemasolevad väikesed loomakesed, kuid temataoline mitte. Ja needki loomakesed sattusid minu arvates lõksu üksnes uudishimust — tahtsid näha, milleks sinna piima on pandud. Keegi polnud sööta üldse puudutanud.

KOLM KUUD HILJEM. Känguru kasvab ikka suuremaks — see on väga imelik ja põhjustab kartust. Ma pole veel näinud ühtegi looma, kes vajaks nii pikka aega kasvamiseks. Nüüd on ta pea kaetud karvadega, mis sugugi ei sarnane känguru nahaga, vaid tuletab kangesti meelde meie juukseid, erinevus on üksnes selles, et tema karvad on õhemad ja pehmemad ning mitte mustad, vaid punased. Mina lähen küll varsti hulluks selle teaduse poolt uurimata bioloogilise värdja ennekuulmatute koletute kapriiside pärast. Kui mul vaid õnnestuks kinni püüda veel üks temataoline... Kuid kõik on asjatu. See on ainuke eksemplar mingisugusest täiesti uuest zooloogilisest eriliigist. Selles ei saa enam kahtlust olla. Kuid ma püüdsin kinni tavalise känguru ja tõin selle koju kaasa, eeldades, et meie oma tunneb sellestki rõõmu, kuna tal pole seltsiks ühtki omataolist ning on üldse ilma jäetud omaealistest, kellega ta võiks sõbrustada ja kes tunneksid talle kaasa tema õudses üksinduses talle võõraste olevuste keskel, kes ei mõista tema kalduvusi, käitumist, ega oska selgitada talle, et ta viibib sõprade hulgas. Kuid see oli viga: ta kohkus kängurut nähes niivõrd, et pidi peaaegu rabanduse saama, ja ma taipasin — ta polnud oma elus veel kunagi kängurut näinud. Mul hakkas vaesest kisavast loomakesest kahju, kuid ei suutnud teda kuidagi kas või natukegi rõõmustada. Kui ma ometi suudaksin teda taltsaks teha... Kuid sellest ei maksa mõeldagi: mida rohkem ma püüan, seda hullemaks asi läheb. Mul on valus näha, kuidas see tühine loomake märatseb, kui ta millegi peale pahandab või tusaseks saab. Mina laseksin ta jälle metsa lahti, kuid temake ei taha sellest kuuldagi. Minu meelest on see temakesest väga julm ja sündsusetu — ent ikkagi, võib-olla on tal õigus. Võib-olla on see olevus siis veelgi enam üksi, —

sest kui juba mina ei suuda leida teist temataolist, siis kas niisugust üldse olemas ongi?

VIIS KUUD HILJEM. See ei ole känguru. Ei, sest ta teeb mõned sammud tagumistel jalgadel temakese sõrmest kinni hoides ja kukub kohe maha. Võib-olla on see mingisugune karu eriliik, kuigi tal pole saba — seni igatahes veel mitte — ja karvkatet, kui mitte arvestada pead. Ta jätkab ikka veel kasvamist, ja see asjaolu tundub mulle ülimal määral veidrana, sest karud kasvavad hoopis kiiremini vajaliku suuruseni. Karud on nüüd ohtlikud (pärast katastroofi), ja ma ei tahaks, et too olend ka edaspidi ringi jalutaks seal, kus heaks arvab, ilma suukorvita. Lubasin temakesele püüda känguru, kui ta nõustub karupoega metsa lahti laskma, kuid sellest ei tulnud midagi välja. Nagu ilmneb, tahab ta, et me kõige idiootlikumal kombel oma elu ohtu asetaksime. Enne arukaotamist oli temake hoopis teistsugune.

KAKS NÄDALAT HILJEM. Uurisin ta suud. Praegu pole ta veel ohtlik: tal on ainult üks hammas. Ja saba pole ikka veel. Nüüd teeb ta veelgi rohkem lärmi, eriti öösiti. Kolisin onnist välja lageda taeva alla. Muide, hommikuti käin onnis einetamas ja kontrollimas, kas karupojale pole ehk uusi hambaid siginenud. Kui ta suu kasvab hambaid täis, siis — olgu tal saba või mitte — tuleb tal siit kaduda. Lõppude lõpuks pole karul saba sugugi tarvis selleks, et kujutada endast ohtu ümbruskonnale.

NELI KUUD HILJEM. Olin ligi kuu aega kodunt ära; püüdsin kala ja küttisin paigas, mida temake teadmata miks kutsub Piisoniks, tõenäoselt seepärast, et seal pole ühtegi piisonit. Minu äraoleku ajal on karupoeg õppinud täiesti iseseisvalt tagumistel jalgadel käima ja ütlema: «papa» ja «mamma». Kahtlemata on see täiesti uus liik. Asjaolu, et need helidekombinatsioonid sõnadele sarnanevad, võib muidugi seletada mingisuguse juhusega; täiesti mõeldav, et neil puudub igasugune mõte ja et nad ei tähenda midagi, kuid sellest hoolimata on see karu kohta täiesti erakordne ja üle jõu käiv. See kõne imitatsioon ning karvkatte ja saba täielik puudumine on küllaltki ilmekaks tõendiks, et meil on tegemist karu uue eriliigiga. Selle olendi edasine uurimine võib anda erakordselt huvitavaid tulemusi. Seni aga kavatsen siirduda kaugele ekspeditsioonile ning kõige põhjalikumal kombel uurida põhja pool asetsevat metsa. Ei või olla, et seal ei

leidu kas või ühtegi taolist eksemplari; ja too, kes meil elab, kujutab endast kahtlemata väiksemat ohtu, kui saab võimaluse seltsida omasugusega. Otsustasin viivitamatult teele asuda. Aga enne panen talle suukorvi pähe.

KOLM KUUD HILJEM. Oh, kui väsitav oli see jahiretk, ja mis kõige hullem — tulemusteta! Ja samal ajal kodunt sammugi väljumata püüdis temake veel ühe taolise olendi! Ma pole oma elus veel kordagi näinud, et kellelgi oleks nõnda vedanud! Mina aga ei saaks niisugust kraami iialgi kätte, kui ma kas või veel sada aastat metsas ringi hulguksin.

JÄRGMISEL PÄEVAL. Võrdlen uut vanaga ja olen täiesti kindel, et nad on üht tõugu. Tahaksin teha ühest topise oma kollektsioonile, kuid temake on millegipärast selle vastu. Tuli loobuda sellest üritusest, kuigi ma arvan, et ilmaaegu. Kui nad minema jooksevad, on see teadusele korvamatuks kaotuseks. Vanem on nüüd taltsamaks muutunud, on õppinud naerma ja papagoi moodi rääkima — ilmselt seetõttu, et veedab nii palju aega papagoi seltsis ning et tal on erakordselt arenenud matkimisvõime. Oleksin väga üllatatud, kui lõppude lõpuks selguks, et tegemist on uue papagoiliigiga, kuigi muide mul oleks juba aeg enam mitte millegi üle imestuda, kuna nendest päevadest peale, millal too olend veel kala oli, on ta jõudnud muutuda kõigeks maailmas — kõigeks, mis talle võib pähe tulla. Noorem olend on täpselt niisama inetu nagu vanemgi esialgu; värvuselt tuletab ta meelde toorest liha, millel on mingi kollakashall varjund, ja pea on tal samuti ebatavaliselt veidra kujuga ja ilma mingite karvkatte tunnusteta. Temake ristis noorema Aabeliks.

KÜMME AASTAT HILJEM. Need on poisid: me avastasime selle juba ammu. Meid viis segadusse ainult see, et nad ilmusid maailma nii tillukestena ja ebatäiuslikul kujul — me lihtsalt polnud selleks ette valmistatud. Nüüd on meil juba ka tüdrukud. Aabel on hea poiss, aga Kainil oleks kasulikum olnud karuks jääda. Nüüd tagasi vaadates näen, et olin eksinud Eeva suhtes: parem on elada väljaspool paradiisi koos temaga kui paradiisis ilma temata. Kunagi ma arvasin, et ta liiga palju räägib, kuid nüüd oleksin kurb, kui see hääl vaikiks ja jäädavalt mu elust lahkuks. Olgu õnnistatud see halb nali, mis meid jäädavalt ühendas ning andis mulle võimaluse tundma õppida tema südame puhtust ja tasast meelt.

LAUPÄEV. Olen juba peaaegu terve päev vana. Ilmusin maailma eile. Nii mulle igatahes tundub. Ja küllap see vist nõnda ongi, sest kui oligi olemas üleeile, siis mind veel ei olnud olemas, — muidu oleksin seda mäletanud. Muide, väga võimalik, et ma lihtsalt ei pannud tähele, millal oli üleeile, kuigi ta oli. Noh, mis siis? Nüüd olen tähelepanelikum, ja kui veel kord kordub üleeile, siis kirjutan selle tingimata üles. Küllap on parem alustada otsekohe, et pärast kronoloogias midagi segi ei läheks; mingi sisemine hääl ütleb mulle, et kõik need üksikasjad võivad pärastpoole ajaloole väga tähtsad olla. Asi seisab selles, et ma olen minu arvates eksperiment; ja ma tunnen end täielikult eksperimendina, lihtsalt võimatu on ennast veel tugevamini eksperimendina tunda, kui mina seda teen, ja seepärast veendun ma üha rohkem selles, et see on just nimelt nõnda: mina olen eksperiment, lihtsalt eksperiment, ja muud midagi.

Noh, aga kui ma olen eksperiment, siis tähendab, et eksperiment — see olen mina? Kuid ei, minu arvates mitte. Mulle tundub, et kõik teised on samuti osa sellest eksperimendist. Mina olen selle peamine osa, kuid ka kõik teised võtavad minu arvates sellest eksperimendist osa. Kas võib arvata, et minu positsioon on lõplikult kindlaks määratud, või pean ma veel enda pärast kartma ja kogu aeg valvel olema? Tõenäoliselt vist viimane on õigem. Sisemine hääl ütleb mulle, et üleolek lunastatakse vaibumatu valvsuse hinnaga. (Mulle tundub, et see on väga õnnestunud väljend niisuguse noore olendi kohta, nagu seda olen mina.)

Täna paistab kõik tunduvalt paremana kui eile. Eile läks lõpuks niisuguseks tormamiseks, et mäed aeti hunnikusse nagu juhtus ja tasandikud jäid täis igasuguseid kaljupanku ja muud risu; üldse jättis see erakordselt rusuva mulje. Kunsti kauneid ja ülevaid teoseid ei tohi luua kiirustades; aga see majesteetlik uus maailm — tõeliselt kaunis ja ülev teos — seisab ju täiuslikkuse piiril, kuigi ta loodi nii väga lühikese ajaga. Tähti on mõnes kohas vast ehk liiga palju ja teistes kohtades neid ei jätku, kuid seda pole kahtlemata raske parandada. Kuu tuli möödunud ööl taevavõlvi küljest lahti,

veeres alla ja kadus. See on väga suur kaotus, ja mu süda lõhkeb, kui sellele mõtlen. Kõigi ornamentide ja kaunistuste hulgas pole midagi, mida võiks võrrelda tema ilu ja täiuslikkusega. Kuu oleks tulnud paremini kinnitada. Kui vaid saaks selle ilusa taevakeha jälle tagasi . . .

Kuid muidugi mõista pole kedagi, kes teaks, kuhu ta võis kukkuda. Ja muidugi ka see, kes ta leiab, püüab ta kuhugi kaugemale ära peita, — tean seda seepärast, et ma ise toimiksin täpselt samuti. Mulle tundub, et igas muus suhtes võin ma olla aus, aga ma hakkan juba praegu aru saama, et minu loomuse aluste alus on armastus kauni vastu, kohutav tung ilu poole, ja seepärast on ohtlik usaldada minu kätte võõraid kuusid, eriti veel siis, kui isik, kellele kuu kuulub, ei tea, et see on minu hoole all. Ma võiksin kuu omanikule tagasi anda vahest ehk siis, kui leiaksin ta päise päeva ajal, — kardaksin, et mõni võib juhtuda nägema, kui ma ta ära võtan. Aga kui ma leiaksin ta pimedas, siis küll arvan, et oskaksin mingil ettekäändel varjata oma leidu. Seepärast, et ma olen lausa meeletu kuude järele — nad on nii ilusad ja nii romantilised. Tahaksin, et meil oleks neid vähemalt tükki viis või kuus. Siis ma küll üldse ei magaks, ma ei tüdineks iialgi pehmel samblal lesimisest, taevasse vaatamisest ja kuude nautimisest.

Tähed meeldivad mulle samuti. Tahaksin väga võtta neist paar-kolm ilusamat ja oma juustesse torgata. Kuid kardan, et see pole võimalik. Lihtsalt raske on uskuda, kui kaugel nad meist asuvad, sest et silma järgi seda küll ütelda ei saa. Kui tähed esmakordselt taevasse ilmusid — möödunud ööl —, siis katsusin mõningaid neist kepiga alla lüüa, kuid ei ulatanud, ei saanud ühtegi kätte, ja see pani mind väga imestama. Siis hakkasin neid savikamakatega pilduma, ja pildusin nii kaua, kuni jäin päris oimetuks, aga alla ei saanud ühtegi. Seepärast vist, et olen kurakäeline ja mul pole täpset silma. Isegi siis, kui ma meelega viskasin seda tähte, mida ei sihtinudki, ei õnnestunud mul alla virutada ei üht ega teist, kuigi ma tabasin küllaltki täpselt ja nägin, kuidas must savikamakas vähemalt nelikümmend, kui mitte isegi viiskümmend korda lendas otse kuldse kobara keskele ja ainult mingi ime läbi midagi alla ei toonud. Tõesti, kui mul oleks jätkunud jõudu veel pisut

vastu pidada, siis oleksin tingimata kas või ühegi tähe alla koksanud.

Pean tunnistama, et ma nutsin natuke, mis, nagu mulle tundub, on täiesti loomulik minu eas; puhkasin pisut ja võtsin siis korvi ning hakkasin minema meie ümmarguse lagendiku servale, kus tähed ripuvad täiesti madalal maa kohal ja kus neid võib lihtsalt palja käega noppida, — mis on muuseas hoopis parem, sest seda võib teha ettevaatlikult, ilma et nad puruks läheksid. Kuid see serv asub kaugemal, kui ma arvasin, ja lõppude lõpuks olin ma sunnitud oma kavatsusest loobuma: olin nii väsinud, et ei jõudnud enam sammugi astuda; peale selle hõõrusin oma jalad ära ja need hakkasid õudselt valutama.

Ma ei saanud koju tagasi minna, sest olin tulnud liiga kaugele ja mul hakkas väga külm; aga ma kohtasin tiigreid ja seadsin enda nende vahele magama nii mugavasti, et tundsin end olevat õndsuse tipul: tiigritel on üllatavalt meeldiv aromaatne hingeõhk — see tuleb sellest, et nad toituvad maasikatest. Enne seda hetke polnud ma veel kunagi tiigreid näinud, kuid tundsin nad kohe ära, sest nad on triibulised. Kui ma saaksin enesele kuskilt niisuguse naha, siis saaksin sellest imetoreda kleidi.

Täna hakkan juba paremini kaugustest aru saama. Mul on nii suur himu kõigi ilusate asjade järele, et torman kohe ülepeakaela neid haarama, kuid selgub, et ühed on minust hoopis kaugemal, kui ma arvasin, ja teised vastupidi: arvasin, et nendeni on terve jalg, kuid tegelikult olid nad ainult kuue tolli kaugusel, — aga selle eest, oh häda! — kui palju okkaid iga tolli kohta! See oli mulle õppetunniks. Peale selle avastasin ühe aksioomi — jõudsin selleni omaenda mõistusega — ja see oli minu esimene aksioom; kriimustada saanud eksperiment kardab okkaid. Mulle tundub, et nii noore olendi kohta nagu mina, on see üsnagi hästi öeldud.

Eile pärast südapäeva jälgisin kaua üht teist eksperimenti; seisin sellest pisut kaugemal, et selgitada, kui see peaks õnnestuma, milleks ta olemas on, — kuid mul ei õnnestunud. Arvan, et see on mees. Ma pole oma elus veel kunagi meest näinud, kuid too olend näeb välja nagu mees, ja ma tunnen, et nii see ongi. Tegin avastuse, et see olend äratab mu uudishimu tugevamini kui mistahes teine roomaja. Muidugi, kui ta on roomaja;

aga mulle tundub, et see on just nõnda, sest tal on salkus juuksed, sinised silmad, ja üldse on ta roomaja moodi. Tal ei ole puusi, ta läheb altpoolt kitsamaks nagu porgand, aga kui ta seisab, siis ajab jalad harki nagu ragulka. Ühe sõnaga, ma arvan, et see on roomaja, kuigi võib ka olla, et ta on konstruktsioon.

Esialgu ma kartsin teda ja pistsin jooksu iga kord, kui ta minu poole pöördus, — arvasin, et ta tahab mind kinni püüda; kuid vähehaaval hakkasin aru saama, et ta, vastupidi, püüab minu eest kõrvale hoiduda; siis lakkasin olemast nii häbelik ja jooksin mitu tundi tema kannul paarikümne jardi kaugusel temast, mille tulemusel ta muutus väga kartlikuks ning võttis üpris õnnetu ilme.

Lõppude lõpuks läks ta niivõrd ähmi täis, et ronis puu otsa. Valvasin teda kaua aega, kuid siis tüdinesin ära ja pöördusin koju tagasi.

Täna kordus kõik jälle otsast peale. Ajasin ta jälle puu otsa.

PÜHAPÄEV. Ta istub ikka veel puu otsas. Küllap vist puhkab. Aga see on lihtsalt riugas: puhkepäev pole pühapäev, selleks on määratud laupäev. Mulle tundub, et see olend armastab üle kõige puhata siin maailmas. Minu meelest on aga uskumatult väsitav nii palju puhata. Mind väsitab isegi see puu all istumine ja tema valvamine. Tahaksin kangesti teada, milleks ta olemas on: ma pole veel kordagi näinud, et ta midagi teeks. Eile õhtul riputati kuu taevasse tagasi ja ma olin nii õnnelik! Leian, et see oli väga viisakas tegu nende poolt, kes selle asja ära korraldasid. Kuu aga veeres jälle alla ja kadus, kuid nüüd ma pole enam kurb: kui on olemas niisugused naabrid, siis pole vaja millegi üle muretseda — nemad riputavad kuu jälle taevasse tagasi. Tahaksin kuidagi väljendada neile oma tunnustust. Oleks näiteks kena saata neile natuke tähti, sest meil endilgi pole neid enam kuhugi panna. Õigemini, mitte meil, vaid mul, kuna roomajad, nii palju kui mina olen tähele pannud, ei tunne absoluutselt mingit huvi niisuguste asjade vastu.

Tal on kehv maitse ja kuri süda. Eile läksin tema juurde videvikus ja nägin, et ta ronis puu otsast alla ja katsus kinni püüda väikesi tähnilisi kalu, kes järves ujuvad; ja mul tuli käiku lasta mullakamakad, et ta jätaks kalad rahule ja roniks tagasi puu otsa. Kas ta tõesti

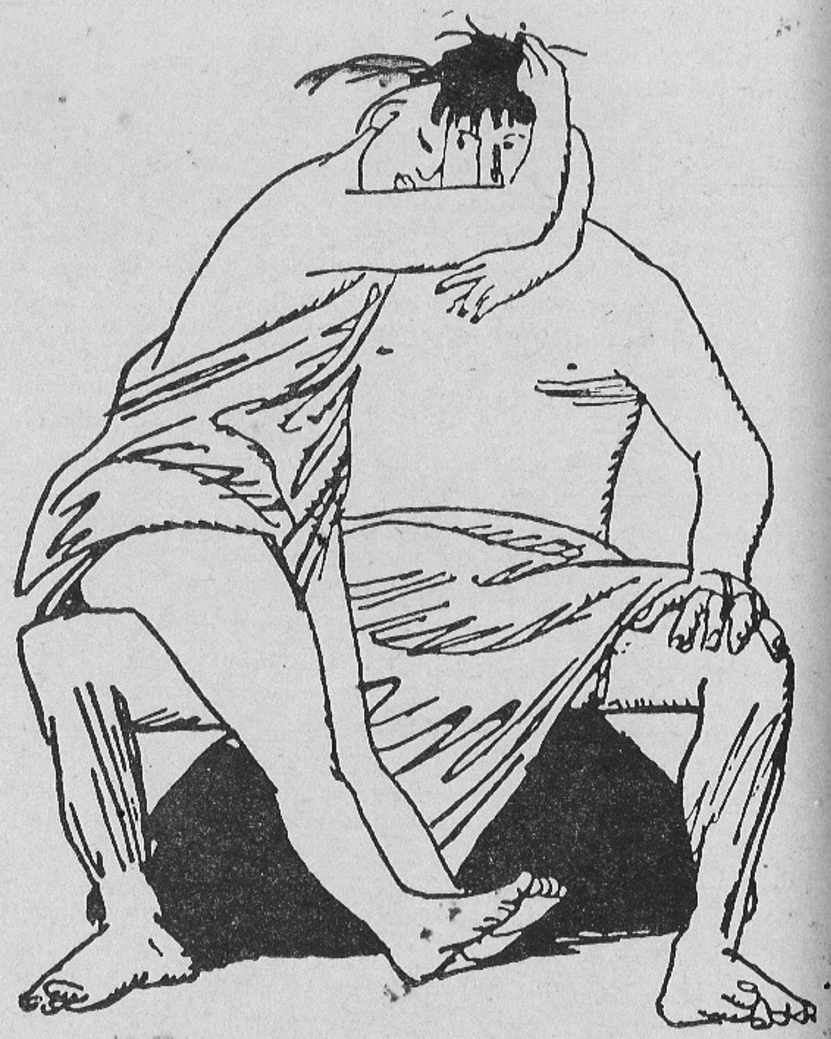

ainult selleks olemas ongi? Kas tal tõesti pole südant? Kas tal tõesti pole kaastunnet nende tillukeste olevuste suhtes? Kas ta tõesti on mõeldud ja loodud niisuguseks nurjatuks tegevuseks? Paistab küll nõnda. Teda mullaga loopides tabasin kord ta pead, ja selgus, et ta oskab rääkida. See liigutas mind meeldivalt, kuna kuulsin esmakordselt kellegi kõnet peale minu enda oma. Sõnadest ma aru ei saanud, kuid need kõlasid küllaltki väljendusrikkalt.

Kui avastasin, et tal on olemas kõnevõime, siis mu huvi tema vastu tõusis, sest mulle meeldib väga lobiseda. Ma lobisen kogu päeva läbi ja isegi unes, ja mulle meeldib väga kuulata; aga kui mul oleks keegi, kellega võiks lobiseda, siis oleks kaks korda huvitavam, ja ma võiksin vahetpidamatult lobiseda, kui keegi seda minult vaid paluks.

Kui roomaja on mees, siis ta pole ju a s j a s o o s t, kas pole? See oleks grammatiline viga, eks? Mulle tundub, et teda tuleb pidada meessoost olevuseks; mina küll igatahes arvan niimoodi. Sel puhul tuleks teda käänata järgmiselt: nimetav — m e e s; osastav — m e e s t; alaleütlev — m e h e l e. Ühe sõnaga, mina pean teda meheks ja nimetan teda «temaks» seni, kuni selgub, et ta on midagi muud. Nii on mugavam, muidu võib tulla liiga palju segadusi m i n u m e h e g a.

JÄRGMINE NÄDAL. PÜHAPÄEV. Terve nädala jälitasin teda pidevalt ja püüdsin tuttavaks saada. Kogu jutuajamine tuli mul võtta enda peale, sest ta on väga häbelik; aga muide, ega see mulle mingit raskust ei valmistanud. Talle nähtavasti meeldib, et ma käin kogu aja tema kannul, ja ma püüan viisakusest võimalikult sagedamini kasutada sõna «meie», — mulle näib, et talle valmistab lõbu kuulda seda väljendit, mis nagu ühendab teda minuga.

KOLMAPÄEV. Saame juba teineteisega üsnagi hästi läbi ja tutvume üha lähemalt. Ta ei katsugi enam minu eest ära lipsata; ja see on hea tundemärk — ilmselt talle meeldib minu seltskond. Mulle on see meeldiv ja ma õpin olema talle kasulik nagu suudan, et teda veelgi enam enese külge köita. Viimastel päevadel vabastasin ta vajadusest otsida nimetusi mitmesugustele asjadele, mis oli talle suureks kergenduseks. Tal pole ju selleks mingeid võimeid ja ta on mulle selle eest väga tänulik. Ta ei suuda — tapa või maha! — välja mõelda ühtki enam-vähem arukat nimetust, kuid mina teen näo, et ma seda tema puudust üldse ei märka. Niipea kui nähtavale ilmub mõni uus elukas, annan sellele kohe samal silmapilgul nime, et ta ei jõuaks paljastada oma võhiklikkust piinliku vaikimisega. Olen teda sel kombel juba korduvalt raskest olukorrast välja aidanud. Minul ei ole küll millegipärast üldse niisugust puudust nagu temal. Niipea kui heidan pilgu mingisugusele loomale,

tean kohe, kes ta niisugune on. Ma ei vaevu silmapilgukski mõtlema hakkama: õige nimetus sünnib mul välkkiirelt, nagu oleks see taevast antud, — ja nii see kahtlemata ka ongi, sest ma tean täiesti kindlalt, et veel sekundi eest polnud mul sellest sõnast õrna aimugi. Küllap vist lihtsalt iga eluka välimuse ja liigutuste järgi tunnen ma kohe ära, mis elukas ta on.

Näiteks, kui dodo välja ilmus, pidas tema teda metskassiks — taipasin seda ta silmist. Kuid ma päästsin ta hädast välja. Ja ma püüdsin seda teha nii, et tema uhkustunne ei kannataks. Ütlesin vaid kõige loomulikuma tooniga, nagu oleksin olnud meeldivalt üllatatud: «Vaata, see on ju dodo! No muidugi — dodo!» Ja ma ütlesin seda nõnda, nagu ei võiks mulle pähegi tulla, et ta vajab minult informatsiooni. Ja ma selgitasin nagu mitte midagi selgitades, kust ma tean, et see on dodo; ja kui teda kergelt riivaski fakt, et mina tundsin seda lindu, tema aga mitte, oli sellest hoolimata ometi täiesti ilmne, et ta oli minust vaimustatud. Mulle oli see äärmiselt meeldiv ning ma tuletan seda ikka ja jälle enne magamaminemist tohutu naudinguga meelde. Milline tühiasi võib meid teha õnnelikuks, kui me tunneme, et see on tõepoolest meie poolt ära teenitud!

NELJAPÄEV. Minu esimene mure. Eile ta vältis mind ega tahtnud ilmselt, et ma temaga juttu ajan. Ma ei suutnud seda uskuda ja arvasin, et tegemist on mingi arusaamatusega, — sest mulle ju meeldib nii väga olla tema juures ja kuulata, mida ta räägib; kuidas võis juhtuda, et ta hakkas minusse halvasti suhtuma, kui ma pole talle midagi halba teinud? Kuid lõppude lõpuks nägin siiski, et see asi on ometi nõnda, ja siis ma läksin ära ja istusin täiesti üksi seal, kus ma teda tol hommikul esmakordselt nägin, kui meid loodi ja kui ma veel ei teadnud, kes ta niisugune on, ja kui ma olin veel tema suhtes täiesti ükskõikne. Kuid nüüd oli see paik mulle kurvaks tunnistajaks, kus iga pisiasi mulle teda meelde tuletas, ja mu süda nuttis. See oli mulle täiesti uus tunne, ja ma ise ka ei tea, miks ma nukrutsen. Ma pole veel kunagi midagi niisugust tundnud; kõiges selles oli midagi salapärast, ja ma ei suuda mõista, mis minuga lahti on.

Aga kui saabus öö, siis tundsin, et ma ei suuda enam üksindust taluda, ja läksin uude lehtonni, mille ta oli

enesele ehitanud: ma tahtsin küsida, mida ma talle halba teinud olen ja kuidas ma saaksin tema poolehoiu jälle tagasi võita. Aga tema ajas minu välja vihma kätte, ja see oli minu esimene mure.

PÜHAPÄEV. Nüüd on jälle kõik korras ja ma olen õnnelik. Kuid need olid mulle väga rasked päevad ja ma püüan neid unustada.

Tahtsin tema jaoks alla visata mõned õunad sellelt puult, kuid ma ei suuda kuidagi täpselt pilduda. Minu üritusest ei tulnud midagi välja, kuid mulle tundub, et minu hea kavatsus oli talle meele järele. Seda õunapuud on keelatud puudutada, ja ta ütles, et ma tõmban enesele õnnetuse kaela. Aga kui ma tõmban enesele õnnetuse kaela selleks, et temale meelehead valmistada, siis on ju mulle ükskõik!

ESMASPÄEV. Täna hommikul teatasin talle oma nime; arvasin, et see huvitab teda. Kuid ta ei pööranud sellele mingit tähelepanu. Kui imelik. Kui tema teataks mulle enda nime, siis mulle poleks see põrmugi ükskõik. Mulle tundub, et tema nime kõla oleks minu kõrvadele kõige magusamaks muusikaks.

Ta räägib väga vähe. Võib-olla seepärast, et tal on vähe taipu ja ta ise vaevleb seetõttu ning püüab seda varjata? Kui see tõepoolest teda vaevab, siis on mul temast väga kahju, sest et mõistus pole midagi, vaid süda — see on juba väärtus. Tahaksin panna teda mõistma, et süda, mis on võimeline armastama, kujutab endast rikkust, tõelist rikkust; mõistus on aga ilma südameta lihtsalt null.

Hoolimata sellest, et ta nii vähe räägib, on ta sõnavara küllaltki rikkalik. Täna hommikul kasutas ta üht üllatavalt head sõna. Küllap ta vist seda ise ka taipas, sest et kordas seda hiljem veel mõned korrad nagu muuseas. Ei saa öelda, et see oleks tal kõige osavamalt õnnestunud, kuid sellele vaatamata on selge, et tal on siiski mõnevõrra ka vaistu. Ei saa olla mingit kahtlust, et need seemned võivad kanda head vilja, kui nende eest hästi hoolitseda.

Kust ma võtsin need sõnad? Ei mäleta, et oleksin neid kunagi varem tarvitanud.

Ei, minu nimi ei huvita teda põrmugi. Püüdsin varjata oma pettumust, kuid kardan, et see mul ei õnnestunud. Siis läksin ära ja istusin kaua samblasse kasva-

nud kaldal, jalad vees. Teen alati nõnda, kui mul pole seltsi ja kui tahaksin näha kedagi, kellega rääkida. Muidugi ei ole mul ka sellest küllalt — mulle ei piisa sellest kaunist valgest kujust, mis paistab mulle vastu sealt, järvest —, ent ometi on see siiski midagi, ja midagi on ka parem kui täielik üksindus. Tema räägib siis, kui mina räägin; kui mina olen kurb, on ka tema õnnetu; ta tunneb mulle kaasa ja lohutab mind; ta ütleb: «Ära lase pead norgu, vaene üksik tütarlaps, mina olen sulle sõbraks.» Ja tõesti — tema on minu ustav sõber, ja pealegi ainuke. Tema on minu õde.

Oh seda tundi, millal ta mu esimest korda maha jättis! Ma ei unusta seda kunagi — mitte iialgi. Kui raske valu oli mu südames! Ma ütlesin: «Peale tema polnud mul midagi, ja ka teda ei ole enam!» Ma ütlesin meeleheites: «Oo, süda, lõhke! Mul pole jõudu enam elada!» Ja ma katsin näo kätega ja töinasin lohutamatult. Ja kui ma mõne hetke pärast tõstsin pea, oli järvekuju jälle mu ees — valge, sädelev ja ilus, ja ma sööstsin tema embusesse! See oli tõeline õndsus. Olin õnne juba ennegi tundnud, kuid see oli hoopis midagi muud, see oli joovastav. Sellest ajast peale ei kahtle ma temas enam kunagi. Mõnikord ta kadus kuhugi — mõnikord tunniks, mõnikord isegi terveks päevaks, kuid ma ootasin ja uskusin teda. Ma ütlesin: «Tal on asjatoimetusi või ta läks reisima. Kuid ta tuleb tagasi.» Ja tõesti — ta tuleb alati tagasi. Ta on arg, hirmunud olevus ega näita end seetõttu kunagi pimedal ööl, aga niipea kui kuu taeva tõuseb, ilmub ta jälle. Ise ma pimedat ei karda, kuid tema on minust noorem: enne sündisin mina, ja alles siis tema. Olen õige palju kordi käinud tema juures; tema on mu lohutus ja tugi rasketel elumomentidel, ja neid momente on ju nii väga palju.

TEISIPÄEV. Töötasin kogu hommiku läbi — korrastasin meie valdusi — ja püüdsin meelega mitte tema silma alla sattuda, lootes, et tal hakkab igav ja ta tuleb mu juurde. Kuid ta ei tulnud.

Keskpäeval lõpetasin oma päevased askeldused ja puhkasin: mängisin liblikate ja mesilastega ning õrnutsesin keset lilli — neid imekauneid jumala poolt loodud olevusi, kes püüavad taevast Looja naeratusi ja säilitavad neid oma õiekarikates. Noppisin lilli, punusin neist pärgi ja vanikuid, ehtisin end nendega ja einestasin teist-

kordselt — nagu alati sõin õunu. Siis istusin viluvarju, nukrutsesin ja ootasin. Tema aga ei tulnud.

Aga ükskõik. Midagi head poleks sellest nagunii välja tulnud, sest ta ei armasta lilli. Ta ütleb, et see olevat rämps; ta ei oska üht lille teisest eraldada ja arvab, et see tähendab üleolekut tühistest asjadest. Ta ei armasta mind, ei armasta lilli, ta ei armasta õhtutaeva värve, — huvitav, kas ta üldse armastab midagi peale melonite patsutamise, puu otsas kasvavate pirnide kobamise ja valmivate viinamarjade kompamise, et kontrollida, kas kõik hästi küpseb, ning peale selle veel okstest onnide ehitamise, et pugeda sinna varju hea värskendava vihma eest.

Asetasin maha kuiva kepi ja püüdsin teise kepiga sellesse auku puurida. Mul oli seda vaja üheks katseks, mida kavatsesin korraldada, kuid samas pidin läbi elama õudse ehmatuse. Augu kohale kerkis midagi kerget, läbipaistvat, sinakat, ja ma viskasin kepi minema ja panin jooksu! Arvasin, et see on vaim, ja ehmusin hirmsasti! Siis vaatasin üle õla tagasi ja nägin, et ta mind taga ei aja; toetusin siis kalju najale, et pisut puhata ja end koguda, ja ootasin, kuni mu käed ja jalad enam ei värisenud ning hakkasid jälle nii nagu vaja sõna kuulma. Siis hiilisin ettevaatlikult tagasi; olin iga hetk valmis kohe ülepeakaela putku panema. Lähemale jõudes lükkasin roosipõõsa oksad kõrvale ja vaatasin keppi (kahju, et mehi polnud läheduses, — ma nägin sel hetkel kindlasti väga veetlev välja!), kuid vaim oli kadunud. Läksin veelgi lähemale ja nägin puuritud augus peotäit punast tolmu. Torkasin sõrme sinna sisse — tahtsin katsuda —, kuid pistsin kohe karjuma ja tõmbasin käe ära. Tundsin põletavat valu. Panin siis sõrme suhu, kargasin esiteks ühel, siis teisel jalal, oigasin natuke, ja see tõi mulle pisut kergendust. Kuid terav huvi oli minus juba tärganud ja ma hakkasin uurima.

Tahaksin kangesti teada, mis see punane tolm on. Ja ootamatult tuli mulle mõte, kuigi ma polnud sellest varem kuulnud: see on t u l i! Kui üldse võib keegi olla milleski täiesti veendunud, siis mina olin absoluutselt veendunud, et see on tuli, ja seepärast nimetasingi ta ilma vähimagi kõhkluseta tuleks.

Lõin midagi niisugust, mida varem pole olnud; lisasin loendamatute asjade maailmale veel ühe asja. Ma

mõistsin seda ja olin uhke; tahtsin juba joosta meest otsima, et talle oma saavutusest rääkida ja ennast sellega tema silmis tõsta, kuid mõtlesin pisut järele ja otsustasin seda mitte teha. Ei, teda sellega ei raba. Ta küsib kohe: milleks seda vaja peaks olema? Ja mida ma talle selle peale vastan? Kas ainult selleks, et tuli on lihtsalt ilus, ainult ilus; peale selle pole seda kellelegi vaja, s e e e i k õ l b a m i l l e k s k i ...

Ühe sõnaga, ma ohkasin ega läinud teda otsima, sest et minu avastus ei kõlba tõepoolest millekski, — tema abil ei saa ehitada onni, parandada melonisorti ega kiirendada viljade valmimist; tuli on täiesti kasutu, — see on lihtsalt rumalus ja tühi auahnus; tema muidugi suhtub sellesse põlgusega ja ütleb midagi mürgist. Kuid mina ei saanud suhtuda oma leiutisse põlgusega. Ma ütlesin: «Oh, sina, tuli! Ma armastan sind, sa elegantne õrnpunane olevus! Armastan seepärast, et sa oled i l u s, ja mulle piisab sellestki.» Öelnud nõnda, tahtsin teda rinnale suruda. Kuid pidurdasin siiski seda puhangut. Samas mõtlesin välja uue aforismi — jõudsin selleni omaenda mõistusega, kuid see on nii väga sarnane minu esimesele tarkussõnale, et ma isegi kardan: see võib kujuneda plagiaadiks — «Põletada saanud eksperiment kardab tuld».

Asusin jälle tööle, ja kui mul oli juba küllalt suur hunnik tuletolmu, puistasin selle kuivanud rohutuustile — tahtsin seda koju tuua, et ta mul alati käepärast oleks ja et ma saaksin temaga mängida alati, kui tuju tuleb —, kuid tuul puhus rohutuustile, paiskas selle õhku ja tuli hakkas nii kohutavalt minu peale sisistama, et ma pillasin ta käest maha ja pistsin põgenema. Ja kui ma tagasi vaatasin, väänles ja keerutas seal sinine vaim nagu õun, ja samal sekundil tundsin selle ära — see oli suits! Kuid ma annan sõna, et selle hetkeni polnud ma veel kunagi suitsu näinud.

Ja peaaegu samal hetkel tungisid silmipimestavalt kollased ja punased keeled läbi suitsu; nimetasin need otsekohe leekideks, ning muidugi ei eksinud, kuigi need olid kõige esimesed leegid maa peal. Leegid hakkasid hüplema puudel, lõid võimsalt sädelema ja tungisid läbi tohutu ja üha kasvava paksu suitsuõesriide, siis jälle kadusid selle taha; plaksutasin tahtmatult käsi, puhkesin naerma ja hakkasin vaimustusest tant-

sima, — kõik see oli nii uus ja imekaunis, nii üllatav ja ilus!

Tema jooksis kohale nii ruttu, kui jalad võtsid, jäi seisma, jõllitas pärani silmi tuld ega lausunud viiekümne minuti jooksul ühtki sõna. Siis aga küsis: mis see on? Ah, miks tal oli tarvis küsimust nii otseselt esitada? Muidugi mõista olin sunnitud vastama ja ma tegingi seda. Ütlesin, et see on tuli. Kui tal oli ebameeldiv, et pidi seda minult küsima, siis pole minu süü. Ma ei tahtnud teda põrmugi pahandada.

Ta vaikis ja küsis siis jälle:

«Kust ta välja ilmus?»

Veel üks otsene küsimus, mis nõudis otsest vastust.

«Mina tegin selle.»

Tuli levis üha kaugemale. Tema aga läks põlenud aasa servale, seisatas, vaatas maha ja küsis:

«Aga mis see on?»

«Söed.»

Ta võttis ühe söe pihku, et seda paremini silmitseda, kuid nähtavasti mõtles ümber ja pani selle maha tagasi. Siis läks minema. T e d a e i h u v i t a m i s k i a s i.

Mind aga huvitab. Maas vedeles tuhk — hall, pehme, õrn, punane ja kaunis, ning ma sain kohe aru, et see on tuhk. Seal oli ka veel miilavaid puutükikesi. Tundsin need ka kohe ära. Ja ma leidsin sealt oma õunad ja kraapisin need tuha seest välja. Olin nende üle väga rõõmus, sest olen ju veel noor ja mul on hea isu. Kuid ma olin pettunud: kõik õunad olid lõhkenud ja täielikult rikutud. Muide, selgus, et need olid ainult pealtnäha rikutud, — tegelikult maitsesid nad palju paremini kui enne, toorelt. Tuli on ilus asi, ja mulle tundub, et ta hakkab kunagi kasu tooma.

REEDE. Esmaspäeva hilisõhtul nägin jälle hetkeks t e d a, kuid ainult hetkeks. Lootsin, et ta kiidab mind vaevanägemise eest, meie valduste korrastamise eest — ma ju töötasin käsi rüppe laskmata ja mu kavatsused olid kõige paremad —, kuid tema ei väljendanud millegagi oma heakskiitu, pöördus ja läks. Veelgi enam — ta polnud rahul, ning seda järgmisel põhjusel: tegin veel ühe katse teda veenda, et ta enam joast läbi ei ujuks. Asi seisab selles, et tuli tekitas minus uue tunde — täiesti uue ja armastusest absoluutselt erineva tunde, mis pole isegi kurbuse ega muu tunde sarnane, mida ma

olen juba kogenud. See tunne on — h i r m. Ja see on kohutav tunne! Milleks ma küll pidin seda tundma õppima? See muudab mu elu süngeks, takistab mind olemast õnnelik, sunnib mind värisema, lõdisema ja võpatama. Kuid mul ei läinud korda teda veenda, sest ta pole veel hirmu tundnud ja pole seepärast järelikult ka võimeline mind mõistma.

AADAMA PÄEVIKUST
(katkend)

Küllap ma vist ei tohi unustada, et temake on veel väga noor, alles tütarlaps, kui asja tõsiselt võtta, ja nõuab seetõttu armulikumat suhtumist. Temake on tulvil uudishimu, kõik huvitab teda, elu pulbitseb temas allikana, ja ta silmades on terve maailm — see on ime, saladus, rõõm, õndsus; kui ta märkab uut lille, siis ei saa ta vaimustusest sõnagi suust — ta hellitab õit, mängib sellega, räägib temaga, nuusutab teda ja külvab üle kõige õrnemate nimetustega. Ja ta on lausa hull värvide järele: pruunid kaljud, kollane liiv, hall sammal, rohelised lehed, sinine taevas; pärlroosa koiduvalgus, lillakad varjud kaljulõhedes, pilvede kuldsed saarekesed ehataeva kumavas ookeanis, kahvatu kuu ujumas rebitud pilvetuustakate vahel, taevasse puistatud teemantsed tähed vilkumas ääretus avaruses, — kõigel sellel, nii palju kui mina aru saan, pole kõige vähematki praktilist tähtsust, aga kui neis on olemas värve ja ülevust, siis on temakesele sellest küll, — ta lihtsalt kaotab pea. Kui ta suudaks kas või harvagi jätta oma igavese askeldamise ja püsida paar-kolm minutitki rahulikult paigal, siis oleks see erakordselt rõõmustav vaatepilt! Mulle tundub, et niisugusel puhul oleks teda meeldiv vaadata; olen isegi veendunud, et see oleks mulle meeldiv, kuna hakkan märkama, et ta on haruldaselt nägus olend: sihvakas, sale, kaunis, ümar, osav, väle, graatsiline ... Ja ükskord, kui temake seisis marmorvalgena päikesekiirtest kullatuna suurel kivil, pea kuklas, käega silmi varjates, ja jälgis lindude lendu taevas, sain ma aru, et ta on ilus.

ESMASPÄEV, KESKPÄEVAL. Kui kogu planeedil on olemas üks objekt, mis temakest ei huvita, siis mina

igatahes ei söanda küll seda nimetada. Mitmed loomad ei paku mulle vähimatki huvi, kuid talle pole niisuguseid üldse olemas. Tema ei tee mingit vahet, armastab ühtviisi neid kõiki, peab neid oma aareteks ja võtab iga uue eluka avali süli vastu.

Kui hiiglane brontosaurus ilmus meie laagrisse, siis leidis temake, et too on väga väärtuslik leiutis, samal ajal kui mina suhtusin sellesse kui õnnetusesse. See on suurepärane näide meie vaadete täieliku ebakõla kohta. Temake tahtis brontosaurust koduloomaks teha, mina aga tahtsin tollele elukale meie maatüki ära kinkida ja ise teise kohta kolida. Temake usub, et brontosaurusega hellitavalt ümber käies võib toda hiiglast dresseerida ning teha temast midagi lemmik-toakoera taolist; mina aga ütlesin, et kahekümne ühe jala kõrgune ja kaheksakümne nelja jala pikkune toakoer pole eriti mugav koduses miljöös, kuna too hiigelkoletis võib isegi kõige paremate kavatsuste puhul istuda kogemata meie elamu peale ja selle pannkoogiks litsuda, — pole ju raske märgata, kui hajameelne see tõbras on; piisab juba sellestki, kui tema silmavaadet jälgida.

Temake aga juba tahtis maksku mis maksab endale koletist saada, ega olnud kuidagi nõus sellest lahkuma. Ta arvas, et me võiksime organiseerida piimafarmi, ja palus mind, et ma abistaksin teda seda elukat lüpsta. Mina aga keeldusin, kuna see oleks olnud liiga riskantne. Kõigepealt — too eksemplar polnud hoopiski mitte sobivast soost, ja pealegi ei olnud me veel jõudnud enesele soetada vastavat redelit. Siis aga tahtis temake sõita selle koletise seljas ratsa ja imetleda ümbritsevat maastikku. Umbes kolmkümmend-nelikümmend jalga koletise saba lebas maas nagu langenud puu, ja temake otsustas ronida mööda seda koletisele selga, kuid see tal ei õnnestunud. Temake jõudis ronida ainult selle kohani, kus tõus muutus liiga järsuks, ja lendas sealt alla, sest saba oli libe, ja kui ma poleks teda õigel ajal kinni püüdnud, oleks ta tugevasti põrutada saanud.

Te võib-olla arvate, et ta pärast seda rahunes? Mitte põrmugi! Temake ei rahune kunagi enne, kuni on kõik järele proovinud: kogemuste poolt kontrollimata teooria temale ei kõlba, see teda ei rahulda. Pean tunnistama, et see on väga hea omadus, mis mulle äärmiselt meeldib; tunnen, et ka mina nakatun sellest temakese põhi-

mõttest ja et ma võtaksin selle täielikult omaks, kui me temaga rohkem läbi käiksime. Muide, temakesel oli veel üks idee selle kolossi suhtes: ta arvas, et meil läheb korda seda elukat kodustada ning meiega sõbrustama panna, — sellisel juhul võiksime asetada ta risti üle jõe ja kõndida tema peal nagu sillal. Kuid selgus, et see elukas oli juba niigi küllaldaselt kodustatud — igatahes temakesega oli elukas täiesti taltsas —, ja temake püüdis oma ideed ellu rakendada, kuid sellest ei tulnud midagi välja: niipea kui temake paigutas koletise vajalikku asendisse põiki üle jõe ja tuli ise kaldale, et oma uut silda proovida, ronis saurus kohe veest välja ja traavis temakesele järele nagu dresseeritud mägi. Täpselt samuti nagu kõik teised elukad. Need kõik teevad nii.

EEVA PÄEVIKUST

REEDE. Teisipäev, kolmapäev, neljapäev ja täna — kõigil neil päevadel ma teda ei näinud. Raske on nii kaua üksi olla, kuid siiski on parem olla üksi kui olla ebasoovitav seltsiline.

Kuid ma ei suuda vastu pidada ilma seltskonnata; mulle tundub, et seltskond on minu stiihia, ja ma soetan sõprust loomadega. Nad on võluvad, neil on kerged meeldivad kombed ja kõige viisakam käitumine; nemad ei ole kunagi sünged, ei anna kunagi mõista, et oled tulnud ebasobival ajal; nad naeratavad ja liputavad saba, kui see neil olemas on; alati on nad valmis sinuga hullama või sooritama koos väikese ekskursiooni, — ühe sõnaga, nad on nõus kõigega, mis neile ette pannakse. Arvan, et nemad on tõelised džentelmenid. Kõik need päevad me veetsime suurepäraselt aega ja ma ei tundnud end kordagi üksi. Üksi? Ei, mitte sugugi! Neid on ju terve kari ümber, mõnikord võtavad nad enda alla nelja-viie aakri suuruse maa-ala — lihtsalt võimatu on neid loendada; ja kui seista kaljul ja ringi vaadata sellele villamerele, mis on nii kirju, lõbus, värvikas, kui vaadata kõiki neid tähne ja vööte, mis päikesepaistel kirendavad nagu virvendus, siis võib tunduda, et see on tõeline meri; aga ma tean, et see pole siiski nõnda. Aeg-ajalt lendab kohale tõeline armaada seltsivaid

linde, kes tekitavad oma tiivalöökidega lausa tormikeerise, ja kui päikesekiired tungivad läbi selle sulgedekaose, siis sähvivad su silme ees mitmevärvilised välgud, leegitsevad ja kiirgavad kõik maailma värvitoonid, ja seda võib vaadata pärani silmi, seda võib nautida.

Me käisime pikal ekskursioonil ja ma nägin suurt osa maailmast; mulle tundub isegi, et nägin ära terve maailma. Seega olen mina esimene rändur maa peal, ja seni ka ainuke. Kui me teel oleme, siis pakub see väga ülevat vaatepilti, millele pole võrdset. Liikumise hõlbustamiseks ratsutan tavaliselt tiigri seljas, või leopardi turjal, sest nendel on pehme ümar selg, kus on hea istuda, ja ka seepärast, et nad on nägusad loomad; kuid pikemateks rännakuteks või neil puhkudel, kui tahan imetleda ümbrust, kasutan elevanti. Oma londiga tõstab ta mu enda selga, kuid alla saan ma sealt ilma kõrvalise abita: kui me otsustame vahepeatuse teha, istub ta maha, ja mina pääsen alla nii-öelda köögiukse kaudu.

Kõik linnud ja kõik loomad sõbrustavad üksteisega ja nende vahel ei teki kunagi mingeid lahkhelisid. Nad kõik oskavad rääkida ja vestlevad minuga, kuid ilmselt mingis võõrkeeles, millest mina sõnagi aru ei saa. Kuid nad ise saavad tihti aru, kui mina neile midagi ütlen; eriti hästi saavad minust aru koer ja elevant, ja mul on taolistel puhkudel alati väga piinlik: see ju näitab, et nemad on minust targemad, ja ma pean tunnistama nende üleolekut. See on kurb, sest ma tahan olla peamiseks eksperimendiks ja loodan siiski ka selleks saada.

Olen juba küllaltki palju mitmesuguseid asju tundma õppinud ja pean ennast nüüd harituks, mida varem minu kohta kuidagi öelda ei saanud. Esialgu olin ma täiesti võhik. Esialgu ei suutnud ma kuidagi tähele panna, tee mis tahad! — millal juga tagasi mäkke voolab; mul ei jätkunud selleks kujutlusvõimet ja mul oli väga piinlik, kuid nüüd olen rahunenud. Ma jälgisin ja kõrvutasin ning nüüd tean, et vesi ei jookse kunagi mäkke tagasi valges, — ta teeb seda ainult pimedas. Sain aru, et ta teeb seda pimedas, sest järv ei kuiva ära; aga kui vesi ei läheks öösel oma kohta tagasi, siis kuivaks ta tingimata ära. Kõige parem on iga asja kontrollida eksperimentaalselt: alles sel teel võib tõepoolest omandada t e a d m i s i, kuna oletuste tegemine ja targutamine ei tee kedagi tõeliselt haritud inimeseks.

Mõningaid asju on võimatu mõista, kuid te ei mõista, et need on arusaamatud, seni kuni püüate neid ära arvata ja hakkate igasuguseid oletusi tegema; ei, te peate koguma kannatust ja tegema katseid, kuni avastate, et midagi avastada ei saa. Ja see ongi vaimustav — maailm muutub siis erakordselt huvitavaks. Ja kui midagi poleks enam avastada, siis muutuks elu ju igavaks. Ja lõppude lõpuks — püüda avastada ja mitte midagi avastada, see on niisama huvitav, kui püüda avastada ja avastada; võib-olla isegi huvitavam. Joa saladus oli tõeliseks aardeks, kuni ma selle avastasin; pärast seda kadus mul igasugune huvi selle vastu ja ma tajusin kaotustunnet.

Eksperimentide abil tegin kindlaks, et puu ujub, samuti kuivanud lehed, ja suled, ja veel suur hulk igasuguseid esemeid; sellest üldistusi tehes võib jõuda järelduseni, et ka kalju peab ujuma, kuid tuleb lihtsalt tunnistada, et see on nõnda, sest et pole mingit võimalust seda katsega tõestada... seni igatahes veel mitte. Mina muidugi leian selleks vahendi, aga siis kaob jälle huvi selle vastu. Muutun kurvaks, kui sellele mõtlen: sest aja jooksul avastan ma ju kõik, ja siis pole enam millegi üle erutust tunda; mulle aga meeldib nii kangesti erutuda! Möödunud ööl ei saanud ma kuidagi sõba silmale — kogu aeg mõtlesin sellele.

Varem ma ei suutnud mõista, milleks mind maailma loodi, kuid nüüd tundub mulle, et ma taipan: selleks et avastada selle imedest tulvil maailma saladusi, olla õnnelik ja tänada Loojat selle eest, et ta maailma lõi. Arvan, et on olemas veel väga palju saladusi, mida ma pean tundma õppima — loodan, et see on nõnda; ja kui tegutseda ettevaatlikult, ilma liigse kiirustamiseta, siis peaks nendest jätkuma rohkem kui üheks nädalaks — loodan, et see on nõnda. Kui visata sulg üles, siis jääb ta õhku hõljuma ja kaob silmist. Aga kui visata üles savitükk, siis see nõnda ei toimi. See kukub alati maha tagasi. Proovisin pahatihti, kuid alati oli sama lugu. Huvitav, miks? Muidugi, ma saan aru, et tegelikult ta maha ei kuku, aga miks peab siis asi niiviisi paistmagi? Küllap see on vist optiline pete. See tähendab — ma tahan öelda, et üks neist kahest nähtusest on optiline pete. Aga kumb neist, seda ma ei tea. Võib-olla sule-juhtum, võib-olla savitükikatse; ma ei saa tõestada ei üht ega teist; ma võin vaid

mõlemat katset demonstreerida, ja siis selgub, et üks neist on pete, aga kumb nimelt, seda võib igaüks ise oma äranägemise järgi otsustada.

Ma jälgin ja tean, et tähed ei ole igavesed. Ma nägin, kuidas mõned neist, kõige ilusamad, hakkasid äkki ujuma ja veeresid mööda taevast alla. Aga kui ühed võivad alla veereda, siis võivad seda teha ka kõik teised, — ja kui kõik võivad alla veereda, siis tähendab, et nad võivad kõik ühel ilusal ööl ära kaduda. Ja see õnnetus kunagi juhtubki, ma tean seda. Ja ma otsustasin istuda igal ööl ja silmitseda tähti seni, kuni suudan unele vastu panna; ma püüan mällu talletada kogu selle sillerdava avaruse, et siis, kui tähed kaovad, kujutlusvõime abil need vilkuvate tulukeste müriaadid mustavale taevakuplile jälle tagasi manada ning panna need läbi mu pisarate kristalsete prismade kahekordselt särama.

PÄRAST PATTULANGEMIST

Kui ma tagasi vaatan, siis tundub mulle, et meie aed oli üldse üks suur unenägu. Ta oli ilus, võrratult kaunis, joovastavalt kena, aga nüüd on ta meile kadunud ja ma ei näe teda enam kunagi.

Aed on igaveseks kaotatud, kuid ma leidsin t e m a ja olen rahul. Tema armastab mind, nagu oskab; mina armastan teda kogu oma kirgliku natuuri tulega, nagu minu arvates sobibki minu eale ja soole. Kui ma eneselt küsin, miks ma teda armastan, siis on mul selge, et ma pole selle kohta selgusele jõudnud, ja tõtt öelda ei püüagi eriti seda selgust saada; arvan, et armastus on juba kord niisugune, ja sellel tundel pole midagi ühist targutamistega ega statistikaga, samuti mitte armastusega teiste roomajate või loomade vastu. Jah, küllap vist kogu asi selles seisabki. Ma armastan mõningaid linde nende laulu pärast, kuid Aadamat ei armasta ma sugugi sellepärast, et ta laulab, — ei, mitte sellepärast. Mida rohkem ta laulab, seda vähem see mulle meeldib. Ja ometi ma palun teda laulda, sest et tahan õppida armastama kõike, mis temale meeldib, ja olen kindel, et ma ka õpin; esialgu ma ei võinud üldse tema laulu taluda, aga nüüd juba suudan. Tema laulust läheb piim kokku, aga see pole tähtis, — hapupiimaga võib ju ka ära harjuda.

Ma ei armasta teda ka tema taibukuse pärast, — ei, mitte ka sellepärast. Olgu ta milline tahes — see pole tema süü, sest ega ta ise ennast loonud. Ta on niisugune, nagu Issand ta lõi, ja sellest on mulle küll. Selles on ilmutatud erilist tarkust, olen selles täiesti kindel. Aja jooksul ta vaimsed võimed arenevad, kuigi ma arvan, et see nii väga ruttu ei lähe. Aga kuhu kiirustada? Ta on küllalt hea ka niisama.

Ma ei armasta teda seepärast, et ta on delikaatne, hoolitsev ja taktitundeline, — ei; tal on selles suhtes puudusi, kuid ta on küllaldaselt hea, vaatamata neile puudustele; pealegi on ta juba hakanud neist pikkamööda vabanema.

Ma ei armasta teda seepärast, et ta on töökas, — ei, mitte seepärast. Mulle tundub, et tal on see omadus, ja ma ei saa aru, miks ta peab seda minu eest varjama? See on ainuke asi, mis mind kurvastab. Kõige muu suhtes on ta minuga nüüd juba täiesti avameelne. Olen veendunud, et peale selle ei varja ta minu eest enam midagi. Mind teeb nukraks, et ta peab vajalikuks hoida minu eest midagi saladuses, ja nii mõnigi kord ei saa ma uinuda, — aina mõtlen sellest. Kuid ma sunnin ennast need mõtted peast välja viskama, — sest peale nende ei tumesta miski mu õnne.

Ma ei armasta teda seepärast, et ta on väga haritud, — ei, mitte seepärast. Ta on diletant ja teab tõepoolest suure hulga igasuguseid asju, aga see pole siiski nõnda.

Ma ei armasta teda seepärast, et ta on rüütellikult üllas, — ei, mitte seepärast. Ta andis mu välja, kuid ma ei süüdista teda, — see on tema sugupoole omadus, nagu mulle näib, ja ega ta ise oma sugupoolt loonud. Muidugi, mina poleks teda kunagi välja andnud; oleksin ennem hukkunud, kuid see on ka minu sugupoole omadus, ja ma ei pea seda enda teeneks, kuna ma ise pole oma sugupoolt loonud.

Aga miks ma siis teda armastan? Tõenäoliselt l i h t s a l t s e e p ä r a s t, e t t a o n m e e s.

Hingepõhjas on ta hea, ja ma armastan teda seepärast, — aga kui oleks teisiti, siis armastaksin teda nagunii. Kui ta hakkaks mind sõimama ja peksma, armastaksin teda ikkagi edasi. Ma tunnen seda. Mulle

tundub, et kogu asi seisab selles, et minu sugupool on juba kord niisugune.

Ta on tugev ja ilus, ja ma armastan teda seepärast, olen temast vaimustatud, olen talle uhke, — aga nagunii armastaksin teda ka siis, kui ta niisugune ei oleks. Kui ta oleks inetu välimusega, armastaksin teda ikkagi; kui ta oleks vigane, siis ma armastaksin teda ja töötaksin tema eest, oleksin talle ori, paluksin tema eest, ja oleksin ergas tema aseme juures, kuni elan.

Jah, ma arvan, et armastan teda lihtsalt seepärast, et ta on m i n u, ja seepärast, et ta on m e e s. Teisi põhjusi ei ole, nagu mulle näib. Ja seepärast ma vist otsustasingi juba algusest peale õigesti: niisugusel armastusel pole midagi ühist targutamistega ega statistikaga. See tunne lihtsalt t u l e b kuskilt täiesti tundmatust kohast ja seda seletada ei ole võimalik. Ja pole vajagi seletada.

Nõnda arvan mina. Kuid ma olen üksnes naine, peaaegu laps, ja pealegi veel esimene naine, kes püüab selgusele jõuda selles küsimuses, — ja võib väga tõenäoline olla, et ma oma kogenematusest ja võhiklikkusest tegin ebaõigeid järeldusi.

NELIKÜMMEND AASTAT HILJEM

Minu ainuke soov ja kõige kirglikum palve on see, et me võiksime lahkuda sellest maailmast koos; ja see palve ei lakka kunagi maa peal kajamast; see jääb elama iga armastava naise südamesse kõikideks aegadeks, ja seda nimetatakse Eeva palveks.

Aga kui üks meist peab minema ennem, siis olgu see mina, ja see on samuti mu palve; tema on ju tugev, mina aga nõrk, ja mina pole temale nii vajalik nagu tema minule; elu ilma temata pole mulle elu; kuidas ma seda siis edasi vireleksin? Ja see palve jääb samuti igaveseks ja kajab taeva poole, kuni elab maa peal inimsugu. Mina olen esimene naine maa peal, ja ma kordun viimases naises.

EEVA HAUAL

Aadam: Seal, kus oli temake, oli paradiis.

. . . Armastus, vaikus, rahu, lõputu tasane rõõm — niisugusena tundsime elu paradiisiaias. Elu oli nauding. Mööduv aeg ei jätnud meile mingeid jälgi — ei kannatusi ega nõtrust; haigustel, muredel, vaevadel polnud kohta Eedenis. Need kõik jäid aia taha ega saanud sisse tungida. Kõik päevad möödusid seal rahulikult üksteise järel ja iga päev oli tulvil ääretut vaimustust.

Ja kui palju oli seal huvitavat! Me olime ju lapsed, pealegi veel rumalad lapsed. Nüüd on isegi võimatu kujutleda, kui rumalad me olime. Me ei teadnud m i d a g i, mitte midagi. Meil tuli alustada A-st, B-st peale. Pidime ära õppima kogu maailma aabitsa. Nüüd teab nelja-aastane lapski niisuguseid asju, millest meil polnud isegi kolmekümneaastaselt mingit ettekujutust. Me ju olime lapsed ilma hoidjate ja õpetajateta. Keegi ei selgitanud meile kunagi midagi. Meil polnud sõnaraamatuid ja me ei teadnud, kas me tarvitame sõnu õigesti või mitte; me eelistasime pikki sõnu, aga nagu ma nüüd tean, meeldis meile nende kõla ja soliidsus, ent tegelikult polnud meil vähimatki ettekujutust, mida need õieti tähendasid. Ja meie õigekirjutus oli midagi kujuteldamatut! Kuid taolised pisiasjad ei häirinud meid põrmugi. Meie tahtsime koguda võimalikult rohkem kõlavaid sõnu, aga millisel teel, see polnud tähtis.

Kuid kõige enam meeldis meile õppida, teadmisi omandada, uurida põhjusi, loodust ning kõigi asjade ja nähtuste ülesannet, millega me kokku puutusime, — see oli meile tõeliseks kireks. Aadam oli nii oma kalduvuste kui ka iseloomu poolest tõeline teadlane; ilma võltsi tagasihoidlikkuseta võin ma sedasama öelda ka enese kohta, ja meile meeldis hüüda ennast selle üleva sõnaga. Kumbki meist püüdis teist üle trumbata teaduslike avastustega, ja see sõbralik võistlus innustas meid ega lasknud meil langeda tegevusetusse või anduda tühjade meelelahutuste otsingutele.

Esimeseks meeldejäävaks teaduslikuks avastuseks, mida me tegime, oli seadus, mis näeb ette, et vesi ja muud selletaolised vedelikud voolavad allapoole, mitte aga alt üles. Selle avastas Aadam. Mitu päeva järjest korraldas ta salaja oma katseid ega rääkinud mulle neist sõnagi, kuna ta ei tahtnud seda teha enne, kui oli tulemustes lõplikult kindel. Ma teadsin, et tema suurepärane mõistus on tegevuses mingisuguse tähtsa probleemi lahendamisega, sest ta uni oli häiritud ja öösiti vähkres ta rahutult oma asemel. Aga lõppude lõpuks haihtusid tema viimased kahtlustused ja ta jutustas sellest mulle. Mina lihtsalt ei võinud teda uskuda — see tundus olevat nii uskumatu. Minu üllatus oli talle tasuks, tema triumfiks. Ta viis mind ühe allika juurest teise juurde — me vaatasime neid vähemalt kümmekond — ja kordas alalõpmata: «Vaata, kas näed, ta jookseb künkalt alla. Iga kord ta jookseb alla, ja ükski allikas ei voola üles, mäkke. Minu hüpotees on õige. Kõik faktid kinnitavad seda. See on tõestatud. Keegi ei saa seda ümber lükata.» Kui meeldiv oli näha rõõmu, mida talle see suur avastus valmistas!

Nüüd ei leidu enam ühtki väikest last, kes üllatuks, nähes, et vesi voolab mäest alla ja mitte vastupidi. Kuid tol ajal tundus see lausa vapustavana ja ebatõenäolisena. Mina, kas teate, vaatasin seda lihtsat nähtust hajameelselt juba sel hetkel, kui mind loodi, kuid ei pööranud sellele kunagi tähelepanu. Ma ei suutnud otsekohe selle mõttega harjuda ning kohaneda, ja veel tükk aega hiljem, alati kui ma voolavat vett nägin, jäin kohe tahtmatult jälgima, kuhu see voolab, oodates, et võin iga hetk avastada erandi selle Aadama seaduse suhtes; aga lõppude lõpuks veendusin ma täielikult, ja nüüd oleksin väga üllatatud ja segi löödud, kui näeksin äkki juga, mis voolab alt üles ja mitte ülalt alla. Teadmisi tuleb omandada raske tööga. Ühtki osakest sellest ei anta meile niisama.

See seadus oli esimeseks oluliseks panuseks, mida Aadam teadusele andis, ja üle kahe sajandi kandis see tema nime: «Aadama seadus vedelikkude voolamise kohta.» Aadamat võis alati heasse tujju viia, kui nagu juhuslikult tema juuresolekul poetati jutu sekka paarkolm meelitavat sõnakest selle seaduse kohta. Ta oli oma avastuse üle erakordselt uhke — ma ei hakka seda salgama —, kuid nina ta ometi püsti ei ajanud. Tal polnud kombeks uhkeldada, sest ta oli nii hea, meeldiv ja õrna südamega. Tavaliselt lõi ta sel puhul pahaselt käega ja vastas, et see on tühiasi, et teine teadlane oleks sellesama asja ka tingimata avastanud. Aga ometi, kui mõni sissesõitnu tema juurde audientsile ilmus ja unustas seal

taktitult seda seadust mainida, siis panime alati tähele, et seda võõrast teistkordselt enam vastu ei võetud. Paar sajandit hiljem tekkisid kahtlused, kes tõtt öelda selle seaduse avastas; igasuguste seltside teadlased vaidlesid rohkem kui pool sajandit ja omistasid siis selle au kellelegi uutest õpetlastest. See oli julm löök. Aadam ei suutnudki sellest enam toibuda. Kuussada aastat vaevas see mure tema südant, ja ma olen veendunud, et see ta hauda viiski. Muidugi mõista seisis ta oma elupäevade lõpuni Esimese Inimesena kõrgemal kõigist kuningatest ja muudest inimestest ning sai kõigi auavalduste osaliseks, mida see tiitel annab, ent niisugused privileegid ei suutnud hüvitada seda kibedat kaotust, sest ta oli ju tõeline teadlane — esimene õpetlane maa peal; ta tunnistas seda mulle korduvalt; oleks temale jäetud alles vedelikkude voolamise seaduse avastaja au, siis oleks ta olnud nõus isegi sellega, kui teda oleks peetud omaenda pojaks ja Teiseks Inimeseks. Ma lohutasin teda, nagu suutsin. Ütlesin talle, et tema kuulsus, Esimese Inimese kuulsus, on igavene, ja et tuleb aeg, millal selle seaduse, vee allapoole jooksmise seaduse vääravastaja nimi unustatakse, ning see kõduneb ja kaob maa pealt. Ja ma usun seda. Ma pole kunagi lakanud sellesse uskumast. Muidugi see päev saabub.

Oma järgmise suure triumfi võlgneb teadus minule. Ja nimelt: ma tegin kindlaks, kuidas piim lehma sisse satub. Me mõlemad murdsime kaua aega pead selle saladuse üle. Käisime aastate kaupa lehmade kannul — muidugi mõista päeva ajal —, kuid ei näinud kordagi, et nad oleksid seda värvi vedelikku joonud. Seepärast jõudsime viimaks järeldusele, et nad ammutavad piima öösiti. Siis hakkasime vaheldumisi neid öösiti jälgima. Ja ikkagi oli tulemus sama — mõistatus jäi lahendamata. Muid meetodeid ei saanud ju algajatelt oodata; nüüd on muidugi hõlbus märgata, kui ebateaduslikud need olid. Kuid aja jooksul andsid kogemused meile kindlama metoodika. Ühel ööl, kui ma mõtteisse süvenenult lesides taevatähti vaatasin, tuli mulle pähe suurepärane idee, ja ma nägin, kuidas seda on võimalik teha. Tahtsin juba Aadama üles äratada ja talle kõik ära rääkida, kuid hoidsin end siiski vaos ega reetnud oma saladust. Kuni hommikuni ei saanud ma silma kinni. Niipea kui esimene koidukiir välja ilmus, roomasin tasahilju onnist

välja, otsisin sügavas metsas rohtukasvanud lagendiku, piirasin selle teivastest aiaga ja sulgesin sellesse lehma, nii et ta sealt välja ei saanud. Lüpsin ta tühjaks ja jätsin sinna vangi. Juua polnud tal seal midagi, ja nüüd oli olemas kaks võimalust: ta kas valmistab piima mingisuguse salapärase protsessi abil või jääbki tühjaks.

Kogu päeva ei saanud ma asu ja vastasin kõikidele küsimustele hajameelselt, sest et mõtlesin ainult oma katsele. Aadam aga oli tegevuses ükskordühe leiutamisega ega märganud midagi. Pisut aega enne päikese loojangut oli ta juba kindlaks teinud, et kuus korda üheksa on kakskümmend seitse, ja oli sellest avastusest vaimustatuna unustanud nii minu olemasolu kui ka kõik muu maailmas; mina aga hiilisin jälle salaja oma lehma juurde. Erutusest ja hirmust ebaõnnestumise ees värisesid mu käed sedavõrd, et ma ei suutnud mitme minuti jooksul nisasid korralikult pihku haarata. Viimaks see siiski mul õnnestus ja neist pritsis jälle piima! Kaks gallonit. Kaks gallonit, kuigi lehmal polnud midagi, millest seda teha! Siis ma leidsingi seletuse: *piima ei ammutata suuga, see kondenseerub õhust läbi lehma karvade ja naha.*

Jooksin kohe kõigest sellest Aadamale rääkima, ja tema oli niisama õnnelik kui mina ning minu üle ääretult uhke.

Siis ta äkki ütles: «Tead, sa tegid rohkem kui ainult ühe tähtsa ja paljutõotava panuse teadusesse; sa tegid tervelt kaks panust.»

Ja see oli tõsi. Pärast katsete seeriat olime juba ammugi veendunud järgmises: atmosfääri õhk on vesi nähtamatus suspensioonis, ja vesi koosneb vesinikust ja hapnikust, kusjuures kahe osa vesiniku kohta tuleb üks osa hapnikku, mida väljendatakse valemiga H_2O. Minu avastus tõestas, et on olemas veel üks ingreedienss — piim; ja me panime kirja valemi — H_2OP.

EEVA AUTOBIOGRAAFIASSE PAIGUTATUD KATKENDID TEMA PÄEVIKUST

Veel üks avastus. Ühel päeval märkasin, et William McKinley[1] paistis olevat haiglane. Ta on kõige esimene lõvi ning ma olen temasse juba algusest peale kiindunud. Vaatasin vaesekese läbi, et leida haigestumise põhjust, ja avastasin, et talle oli kõrisse kinni jäänud puruksnärimata kapsajuurikas. Mul ei õnnestunud seda välja tõmmata; seepärast võtsin luuavarre ja tõukasin sellega juurika tal kõrist alla. Lõvil oli kohe kergem olla. Temaga askeldades tõmbasin ta lõuad laiali, et paremini näha, ja märkasin, et tal on kuidagi imelikud hambad. Nüüd panin toime tähelepaneliku teadusliku ülevaatuse ja avastasin oma suurimaks üllatuseks järgmise tõe: lõvi ei ole taimetoitlane, vaid kiskja, lihasööja! Igal juhul on ta tehtud liha söövaks murdjaks.

Jooksin kohe Aadama juurde ette kandma, kuid tema lõi muidugi jälle käega ja ütles pilkavalt: «Aga kust ta liha peaks leidma?»

Pidin tunnistama, et ma seda ei tea.

«Suurepärane. Tähendab, ta näeb isegi oma jutu alusetut fantaasiat. Liha pole mõeldud söömiseks. Vastasel juhul oleks taevas meid sellega varustanud. Kuna aga lihaga varustamist ei ole, siis järgneb paratamatult, et maailma loomise plaan pole liha söövaid elukaid ette näinud. See on ju loogiline järeldus, kas pole?»

«On küll.»

«On selles järelduses nõrku kohti?»

«Ei.»

«Väga hea. Mida sa siis võid selle peale kosta?»

«Seda, et on olemas midagi, mis on loogikast parem.»

«Kas tõesti? Mis see niisugune siis on?»

«Faktid.»

Kutsusin kohale esimese ettejuhtuva lõvi ja käskisin tal lõuad laiali ajada.

«Vaata seda vasakparda ülemist lõualuud,» ütlesin ma. «Kas see pikk esihammas ei ole kihv?»

Tema oli üllatatud ja vastas kaalukalt: «Vannun oma aupaiste nimel: nii see on!»

---

[1] USA president (1897—1901), kelle imperialistliku poliitika tulemusel okupeeriti Kuuba. (Toim.)

«Aga mis on need neli sellest tagapool?»

«Väikesed purihambad, kui mu aru mind ei peta!»

«Ja need kaks, tagapool?»

«Purihambad, või ma pole võimeline silma järgi eraldama purihammast mineviku kesksõnast. Mul pole enam midagi lisada. Statistika ei või valetada: see elukas ei ole taimetoitlane.»

Ta on alati niisugune: ei mingit väiklust ega kadedust — üksnes õiglus ja suuremeelsus; tõestage temale midagi, ja ta on sealsamas ilma vähimagi solvumiseta valmis tunnistama, et tal polnud õigus. Ma ei teagi, kas ma üldse olen väärt seda suurepärast noormeest, nii kaunist ja õilsat inimest?

See juhtus möödunud nädalal. Me uurisime paljusid loomi ja veendusime, et siinne ümbrus on täis lihasööjaid, kuigi me seda varem üldse ei märganud. Nüüd on aga millegipärast väga kurb vaadata esinduslikku bengaali tiigrit, kes peab õgima maasikaid ja sibulaid; see on nii kokkusobimatu tema loomusega, kuigi ma varem midagi taolist ei tajunud.

(H i l j e m.) Täna kuulsime metsas Häält.

Otsisime teda kaua, kuid ei leidnud. Aadam ütles, et ta oli seda ka juba varem kuulnud, kuid pole veel kunagi näinud, kuigi viibis otse tema kõrval. Aadama meelest on see Hääl midagi õhutaolist, mida ei saagi näha. Palusin, et ta jutustaks kõigest, mida ta selle kohta teab, kuid ta teadis väga vähe. Ta ütles, et see pidi olema Aia Valitseja, kes käskis teda aia eest hoolitseda ja seda valvata; ja veel olevat see Hääl ütelnud, et me ei tohi süüa ühe puu vilja, ja kui me seda teeme, siis peame tingimata surema. Sel juhul pidi meie surm kindel olema. See oli kõik, mida Aadam teadis. Ma tahtsin seda puud näha, ja me jalutasime mööda pikka ja erakordselt meeldivat teed üksikusse ning väga ilusasse paika, kus see puu kasvab; seal istusime maha, vaatasime kaua seda puud ja ajasime juttu. Aadam ütles, et see olevat hea ja kurja tundmise puu.

«Hea ja kurja?»

«Jah.»

«Mis see on?»

«Mis «mis see on»?»

«Noh, seesama... Mis on hea?»

«Ma ei tea. Kust ma võiksin seda teada?»

«Noh, aga ütle siis, mis on kuri?»

«Arvan, et see on mõne asja nimi, kuid ma ei tea, missuguse.»

«Aga, Aadam, sul peab ometi olema mingisugune ettekujutus sellest.»

«Miks peaks mul olema mingi ettekujutus? Ma pole seda kunagi näinud. Kuidas mul saab olla siis mingi ettekujutus? Aga mis see sinu arvates siis on?»

Muidugi ei osanud ma talle midagi vastata ja sain aru, kui rumal oli minu poolt seda temalt küsida. Me ei suutnud kuidagi ära arvata, mis see võiks olla. Lihtsalt üks uus sõna nagu «heagi» — me polnud neid varem kuulnud ja neil polnud meie meelest mingit mõtet. Mu mõte keerles ikka veel nende ümber, kui ma varsti pärast seda küsisin: «Aadam, aga need teised uued sõnad — «sureme» ja «surm» —, mida need tähendavad?»

«Mul pole aimugi.»

«Noh, aga mis sa arvad, mida need võiksid tähendada?»

«Kulla laps, kas sa tõesti ei näe, kuivõrd võimatu on kas või umbkaudugi ära arvata, millest on juttu, kui ma üldse sellest midagi ei tea? Inimene pole võimeline mõtlema, kui tal pole, mille üle mõtelda. Kas see pole tõsi?»

«Jah... muidugi; aga kui kahju sellest on. Just sellepärast, et ma midagi ei tea, tahangi ma rohkem teada.»

Istusime mõne aja vaikides ja murdsime pead selle mõistatuse üle, kuid äkki tuli mulle mõte, mida teha, et kõiki kahtlusi hajutada, ja ma isegi imestasin, kuidas me kohe sellele ei tulnud — see oli nii lihtne. Hüppasin jalule ja ütlesin: «Kui rumalad me oleme! Sööme seda vilja; siis me sureme ja siis me saame teada, mida see tähendab, ja siis pole meil tarvis enam selle üle pead murda.»

Aadam oli minuga nõus, et see on õige idee, ta tõusis ka püsti ja sirutas käe õuna järele, kui äkki lendas meist mööda äärmiselt huvitav olevus, keda me varem veel polnud näinud; ja muidugi mõista unustasime kohe pisiasjad, millel pole teadusega midagi tegemist, ja hakkasime taga ajama elukat, kellel oli teadusega kõige otsesem side.

Palju miile jooksime mööda mägesid ja orge tolle kohmaka, plagisevate tiibadega värdja kannul, kuni jõudsime oru läänepoolsesse ossa, kus kasvab suur viigipuu, ja seal püüdsime ta kinni. Milline rõõm! Milline vaimustus! See loom või lind oli pterodaktülos! Kui veetlev, võluv koletis! Ja missugune meelerahu, ja kui vastikult ta kraaksub! Kutsusime kaks tiigrit ja sõitsime koju ratsa, võttes selle lendava eluka kaasa, ja nüüd ta istub mu kõrval; on juba hilja, kuid ma ei heida magama — ta on ju nii oivaline koletis, pealegi veel tõeliselt kuninglik panus teadusesse. Ma tean; võimatu on silmi sulgeda: mõtlen kogu aeg temale ja kiirustan hommikut, et teda rutem uurida, läbi vaadata, tema päritolu saladust mõistatada ja otsustada, kui palju ta on lind, kui palju roomaja, ja kindlaks teha, kas ta on relikt või loomuliku valiku tulemus; kusjuures muide viimane võimalus on tema välimust arvestades kahtlane. Oo, teadus! Sinu kõrval haihtuvad kõik muud huvid nagu udu!

Aadam ärkas. Palub, et ma ei unustaks kirja panemast need neli uut sõna. Tähendab — temal on need juba meelest läinud. Mina aga mäletan. Olen tema pärast alati valvel. Need on mul juba kirja pandud. Ta koostab sõnaraamatut — vähemalt nii talle näib; kuid mina märkan, et kogu see vaev tuleb jällegi minu kaela. Aga mis sellest? Mulle meeldib teha kõike, mida tema mult palub, ja töö sõnaraamatuga valmistab mulle erilist mõnu, sest vastasel juhul satuks vaene poiss väga piinlikku olukorda. Tema õigekirjutus on liiga ebateaduslik. Ta kirjutab «kass» kahe s-iga ja «kassett» ühe s-iga, kuigi mõlemad sõnad on ühest tüvest.

KOLM PÄEVA HILJEM. Me hüüame teda Terriks — lühendamise mõttes, ja ta on lihtsalt võluv! Kõik need kolm päeva oleme ainult temaga tegelnud. Aadam ei suuda mõista, kuidas teadus seni ilma Territa toime tuli, ja ma olen temaga nõus. Meie kass nägi võõrast elukat ja lubas enesele vabaduse temaga hullama hakata, kuid samas kohe kahetses seda. Terri sakutas Toomast ninast kuni ahtrini nii vägevasti, et Toomas eemaldus niisuguse näoga, nagu oleks ta üllatuse valmistanud ja kavatseb nüüd jõudehetkel järele mõelda, miks kõik vastupidi välja kukkus. Terri on suurepärane ja temaga ei saa kedagi võrrelda. Aadam uuris ta põhjalikult läbi ja on nüüd veendunud, et too lendaja on loomuliku valiku tulemus. Mulle näib, et Toomas on hoopis teisel arvamisel.

KOLMAS AASTA. Juuli algul märkas Aadam, et ühel kalal meie tiigis kasvasid jalad; see kala kuulub vaalaliste perekonda, kuid see pole vaal, vaid viimase kääbuslik eriliik. Teda nimetataksę «kulleseks». Jälgisime teda suurima huviga, sest otsustasime, et juhul kui ta jalad küllalt suureks kasvavad, tugevnevad ja asjaks kõlvuliseks muutuvad, siis aretame neid ka teistel kaladel, et nad võiksid kuivale tulla ja vabalt ringi jalutada. Tihti kurvastame nende vaesekeste pärast, kes elavad igaveses niiskuses ja on määratud jäädavasse veevangistusse, kuna aga kõik teised võivad hulkuda lillede vahel ja rõõmu tunda. Peagi muutusid ta jalad täiesti korralikuks ja vaalast sai konn. Ta ronis kaldale, hakkas hüppama ja lõbusasti laulma — eriti õhtuti —, sest ta tänutundel polnud piiri. Teised järgnesid tema eeskujule, ja nüüd on meil öösiti muusikat küllalt, mis on väga meeldiv, võrreldes endise vaikusega.

Vedasime kaldale kõige erinevamaid kalu ja lasksime nad aasale jalutama; ent alati ootas meid uus pettumus — mingeid jalgu neile alla ei kasvanud. See oli äärmiselt veider; me ei saanud millestki aru. Ei möödunud nädalatki, kui nad kõik roomasid vette tagasi, ja paistis, et neile meeldib seal rohkem kui kuival maal. Tegime järelduse, et kalad ei armasta üldse kuiva maad ega tunne selle vastu huvi — kõik, peale vaalade. Siit kolmesaja miili kaugusel elavad avaras järves suured vaalad, ja Aadam läks• sinna, et neile jalgu alla aretada ja muuta nende elu veelgi õnnelikumaks.

Nädal pärast tema lahkumist sündis väike Kain. Ma imestasin väga ega osanud aimatagi, et midagi niisugust võib juhtuda. Aga nagu Aadam öelda armastab: alati sünnib midagi niisugust, mida ei oska oodata.

Esialgu ma ei taibanud, mis see niisugune on, ja arvasin, et on tegemist uue loomaga. Kuid teda lähemalt uurides jõudsin veendumusele, et see on viga, sest sel abitul tillukesel olendil polnud hambaid ega mingit karvkatet. Mõned jooned olid tal täiesti inimlikud, kuid neid polnud nii palju, et mul oleks olnud teaduslikku õigust teda sellesse liiki arvata. Nii vaatasin esialgu teda kui *lusus naturae*'d [1], värdjat — ja ajutiselt tuli sellega piirduda ning oodata tema edasist arengut.

[1] Looduse mäng (lad. k.).

Kuid peagi hakkas ta mulle huvi pakkuma; see huvi kasvas päev-päevalt ja muutus hoopis soojemaks tundeks — kiindumuseks, siis armastuseks ja siis pimedaks jumaldamiseks. See olevus vallutas kogu mu hinge ja ma olin ütlemata õnnelik ning tänasin saatust. Elu muutus õndsuseks, vaimustuseks, ekstaasiks, ja iga päev, iga tund, iga hetk ma igatsesin, et Aadam rutem tagasi jõuaks ja jagaks minuga minu peaaegu talumatut rõõmu.

NELJAS JA VIIES AASTA. Lõpuks jõudis ta tagasi, kuid pole nõus sellega, et see on poisslaps. Kavatsused on tal kõige paremad, ma armastan teda väga, kuid ta on alati eeskätt teadlane ja alles siis inimene — niisugune on juba kord ta loomus — ning tahab iga fakti tingimata teaduslikult kontrollida. Kui palju muret pidin ma tundma järgmisel aastal, kui ta oma katseid tegi, seda on võimatu kirjeldada. Ta jättis poisipõnni ilma igasugustest asjadest ja mugavustest, et selgitada, kas ta on lind, roomaja või neljajalgne, ja milline on tema ülesanne, nii et ma pidin väsimusest ja meeleheitest kurnatuna päevad ja ööd tema kannul käima, püüdes pisikest lohutada ja abistada katsumuste puhul. Aadam arvas, et ma leidsin pisikese metsast, ja ma ei hakanud teda ümber veenma, kuna see mõte pani teda ajuti metsas käima, et otsida teist taolist olevust, ja meie poisikesega võisime seni puhata ja jõudu koguda. Keegi ei suuda vist mõista, millist kergendust ma tundsin, kui ta lõpetas oma õudsed katsed, korjas lõksud ja püünised kokku ja läks metsa. Niipea kui ta metsa oli kadunud, surusin kohe oma pisikese südame vastu, hellitasin teda suudlustega ja nutsin rõõmust. Vaene väike sai vist ka aru, et oli juhtunud midagi meeldivat meile mõlemale, ja peksles jalgadega, häälitses ja avas hambutu suu laiaks õnnelikuks naeratuseks kuni ajudeni, muidugi kui ta aju just seal asetseb.

KÜMNES AASTA. Hiljem tuli ilmale meie väike Aabel. Minu meelest olime ise poolteise-kaheaastased, kui sündis Kain, ja kolm või kolm ja pool aastat vanad, kui meie perre lisandus Aabel. Selle aja jooksul oli Aadam juba nii mõnestki asjast aru saama hakanud. Tema katsed muutusid järjest ohutumaks, ja lõpuks, pärast Gladyse ja Edwina sündimist (viiendal ja kuuendal aastal) lakkasid need hoopis. Ta hakkas lapsi õrnalt

armastama pärast seda, kui oli õppinud neid klassifitseerima, ja sellest ajast peale valitseb Eedenis täielik õndsus.

Nüüd on meil üheksa last — pooled on neist poisid, pooled tüdrukud.

Kain ja Aabel hakkasid õppima. Kain juba oskab liita niisama hästi kui mina, ja peale selle veel natuke korrutada ja lahutada. Aabel pole nii võimekas kui ta vend, kuid ta on väga püüdlik, ja see voorus nagu asendaks tema taiplikkust. Kolme tunni jooksul õpib Aabel niisama palju kui Kain, kuid Kain jõuab selle aja vältel veel paar tundi mängida. Seega, kuigi Aabel liigub mööda teed aeglaselt ja kaua, nagu Aadam ütleb, «jõuab ta siiski kohale täpselt sõiduplaani järgi». Aadam jõudis järeldusele, et püüdlikkus on samuti talent, ja paigutas selle sõnastiku vastavasse lahtrisse. Mina olen aga veendunud, et kirjaoskus on samuti talent. Vaatamata tema hiilgavatele võimetele kirjutab Kain grammatiliste vigadega. Selles suhtes on ta väga oma isa sarnane, kes on võimeline kõigeks, kuid kes ortograafia suhtes on täiesti hädavares. Mina kirjutan õigesti, ja Aabel samuti. Need üksikud faktid ei tõesta veel midagi, sest nii napist näidete hulgast ei piisa üldise põhimõtte väljatöötamiseks, kuid need sunnivad ometi eeldama, et kirjaoskus on eriline and, mis kingitakse inimesele sündides ja mis on keskmise arukuse tunnuseks. Siit võib teha järelduse vastupidises suunas, et kirjaoskamatus viitab kõrgele intellektile. Mõnikord kui Aadam laseb läbi oma veski mingisuguse mõjuka sõna, nagu näiteks «ratsionatsioon», ja seisab laubalt higi pühkides selle rusude juures, siis olen valmis ta jalge ette põlvitama — nii intellektuaalselt võimas, vägev ja võrratu tundub ta mulle. Ta on võimeline kirjutama sõna «ftisiaatria» rohkemates variantides, kui seda inimese mõistus üldse välja mõelda suudab.

Kain ja Aabel on väga head poisid ning hoolitsevad õrnalt oma väiksemate õdede-vendade eest. Neli vanemat hulguvad ringi, kus tahavad, ja tihti me ei näe neid paarkolm päeva järjest. Ükskord kaotasid nad Gladyse ära ja tulid koju ilma temata. Nad ei osanud kuidagi seletada, kus nad õieti õekese kaotasid. Kuskil kaugel, ütlesid nad, aga kus nimelt, seda nad ei teadnud, kuna nad polnud kunagi varem sealses ümbruses käinud. Nad olid õginud õunu ja taimi, mida meie nimetame «surmatoovaks belladonnaks» — miks surmatoovaks, seda me ei

tea isegi. Sel sõnal pole meie meelest mingit tähendust — me kasutame seda kui üht nendest, mida olime Häälelt kuulnud, sest meile meeldib kasutada uusi sõnu igal sobival juhul, et need muutuksid taltsamaks ja kodusemaks. Lastele meeldivad need marjad väga, ja neid korjates olid nad kaua põõsaste vahel hulkunud; ja kui nad tahtsid minna teise kohta, selgus, et Gladys on kadunud, ja ta ei vastanud ka nende hüüdmistele.

Järgmisel päeval ta tagasi ei tulnud. Ja ülejärgmisel päeval ning kolmandal päeval mitte. Möödus veel kolm päeva, aga tema ei tulnud ikka veel. See oli väga kohutav — midagi taolist polnud varem veel juhtunud. Meis hakkas tärkama uudishimu. Aadam otsustas, et kui ta ei tule homme, ega äärmisel juhul ülehomme, siis tuleb saata Kain ja Aabel tüdrukut otsima.

Nii me tegimegi. Kain ja Aabel olid ära kolm päeva, kuid leidsid siiski õekese üles. Tal oli olnud palju seiklusi. Esimesel ööl oli ta pimedas vette kukkunud, vool oli kandnud ta kaugele — kui kaugele, seda ta ei teadnud ütelda — ja paisanud liivasele kaldale. Pärast seda oli ta olnud külas känguru perekonnas, kes oli teda väga kenasti vastu võtnud ning kõigiti tema eest hoolitsenud. Känguru-ema oli olnud tema vastu äärmiselt lahke ja hoolitsev; iga päev võttis ta oma pojakesed kõhukukrust välja ja läks küngaste ja orgude keskele toitu otsima ning tõi koju terve kukrutäie kõige küpsemaid puuvilju ja pähkleid; ja peaaegu iga päev käisid tal külalised — karud, küülikud, hiireviud, kanad, rebased, hüäänid, metssead ja igasugused teised loomad — ja kõigil oli olnud kohutavalt lõbus. Loomad olid ilmselt mures, et tüdrukul pole karvkatet, ja kui Gladys magama jäi, katsid ta kinni lehtede ja samblaga, et kaitsta ta õrna nahka külma eest. Vennad olidki ta leidnud lehehunniku alt. Esimestel päevadel oli tüdruk väga õnnetu kodunt nii kaugel ära olles, aga hiljem oli see tunne üle läinud.

«Õnnetu olnud» — see on Gladyse enda väljend. Paigutasime selle sõnaraamatusse ja varsti otsime sellele ka mingi tähenduse. Raamat koosneb meile juba tuntud sõnadest, millel on iseseisev täpne tähendus, kuigi sõnaühendites need alati midagi kaotavad. Sõnaraamatu koostamine on erakordselt köitev, kuid raske töö — nagu Aadam ütleb...

LEHEKÜLG EEVA AUTOBIOGRAAFIAST
920. AASTA MAAILMA LOOMISEST

Oh jaa, noil kaugeil naiivsetel, lihtsameelsetel aegadel ei tulnud meil oma kergemeelsuses pähegi, et meie, tagasihoidlikud, tundmatud, väikesed inimesed äiutame, kussutame ja hällitame kõige tähtsamat ja ebatavalisemat sündmust, mis on juhtunud maailmaruumis viimase tuhande aasta jooksul — inimsoo asutamist!

Tõsi küll, noil esimesil päevil oli maailm tühi, kuid selgus, et see asi oli parandatav. Kui me saime kolmekümneaastaseks, oli meil juba kolmkümmend last, ja meie lastel oli neid kolmsada; veel kakskümmend aastat, ja elanike arv oli tõusnud juba kuuele tuhandele, ja esimese sajandi lõpul on see arv kasvanud juba mitmele miljonile. Sest meie perekond oli pika elueaga ja vaid vähesed meist surid. Üle poolte minu lastest elab veel tänapäevalgi. Sünnitasin seni, kuni jõudsin vanasse ikka. Peaaegu mitte keegi minu lastest, kes õnnelikult üle elasid esimesed õrnad eluaastad, pole pärast seda surnud. Nii on lood ka teiste perekondadega. Nüüdset inimkonda loendatakse miljardites.

METUUSALA PÄEVIK

ESIMENE KATKEND

747. AASTA MAAILMA LOOMISEST, NELJANDA KUU ESIMENE PÄEV. Täna sain 60-aastaseks, sest ma sündisin 687. aastal pärast maailma loomist. Minu juurde tulid minu omaksed ja käivad mulle peale, et ma abielluksin, — muidu võib meie sugu otsa saada. Ma olen veel liiga noor, et võtta enesele niisugust koormat, kuigi ma tean, et mu isa Eenok ja mu vanaisa Jered ja mu vanavanaisa Mahalalel ja vanavanavanaisa Keenan astusid kõik abiellu selles vanuses, nagu mina nüüd olen. Ja nad kõik kõnelesid minuga minust, ja kõik soovivad, et ma võtaksin naise, sest ma olen oma isa kõige vanem poeg ja meie vürstisoo tulevane pea, kui tuleb kätte minu järg, kes peab valitsema linnade, maade ja talle kuuluvate tiitlite üle, kui jumalatel tuleb tahtmine enda juurde kutsuda seni veel maa peal elavad minust vanemad päri-

jad ja sugulased, kes seisavad minu ja selle kõrge aujärje vahel.

KÜMNES PÄEV. Austasin kingitustega mitut tarka ja nende sulast ning saatsin nad nende kodupaikadesse tagasi, sest mul pole enam tarvis õpetajaid, sest mu noorus on nüüd läbi ja ma astun üle küpse ea läve. Targa Uutsiga, kes elab kaugel Noodimaal, vanas linnas, mida nimetatakse Eenokiks, saatsin kaasa väepealiku paljude vaprate sõjameestega minu isikliku ihukaitseväe koosseisust, et nad kaitseksid tema karavani Jaabali laste eest, kes luusivad kõrbes, kust tema tee läbi läheb. Tema lapselapselaps Silla jäi seniks nende sugulase Habakuki majja, sest see naisterahvas pole väsinud selle sugulase külastamisest, ja Habakuk omakorda pole väsinud nägemast Sillat oma külalisena. Silla on ju ilus ja tagasihoidlik neitsi.

KAHEKSATEISTKÜMNES PÄEV. Meie linna rajamise aastapäev — elagu Aumrat ja need, kes elavad tema müüride vahel! Minu vanavanaisa Mahalalel, kes linnale 300 aasta eest nurgakivi pani, istus pidulikult templi pühas paigas ja võttis vastu linnavanemaid, kes kiitsid tema vägevust, kuulsust, ülevust, toredust ja ütlesid, et tema on näinud, kuidas ehitati esimene maja, ja jälginud, kuidas kerkis linn sellest rahulikust seemnest, kuni kattis viimaks nüüdsed viis küngast ja nendevahelise oru, nii et elavaid hingi ei suuda enam keegi siin ära lugeda. Ja tõepoolest, see on uhke linn oma templite, losside, tugevate müüride ja tänavatega, millel pole otsa ega äärt, ja siin pole maja, mis poleks ehitatud kivist. Kõige esimene maja on juba pehkinud ja kokku varisenud, kuid inimesed käivad ikka seda hardunult vaatamas, ja kellelgi ei lubata seda puudutada, kuigi paljud rumalad külalised kaugetelt maadelt on tekitanud halva kombe kriimustada selle iidsetele kividele oma ja kõigile tundmatute asulate nimesid, kust nad pärit on; see komme on totter, ja see, kes sellest kinni peab, lollpea.

KAHEKÜMNE NELJAS PÄEV. Täna andsid mõned silmamoondajad lossis mu isale etenduse, ja üks neist õgis tuld ja pistis hõõguvaid süsi suhu, näris neid ja neelas alla. Peale jõi ta naftat, kuni see leegitsema hakkas, ega ilmutanud seejuures, et tal oleks olnud vastik; ta tegi isegi rõõmsa ja õnneliku näo.

Teine silmamoondaja kattis lapse korviga, pistis korvi

mõõgaga läbi ja tõmbas siis selle verisena uuesti välja. Laps oigas. Kui korv jälle ümber pöörati, polnud seal ei last ega verejälgi. Kuid need on kõik vanad trikid ega ole midagi väärt.

Kolmas neelas alla inimese käe pikkuse kõvera mõõga. See silmamoondaja oli äärmiselt jutukas ja ilusa kehaga, kuid ma soovisin ikkagi kogu südamest, et see mõõk torkaks ta sisikonna lõhki ja teeks sellega etendusele lõpu, sest ei mina ega keegi teine julge istuda minu isa juures olekul ega lahkuda enne teda. Isa aga oli väga rahul ja küllaltki imestunud, ja kuidas võiski teisiti olla, sest ta ju elab üksinduses, tegeleb teadusega ega näe, mis maailmas sünnib. Tõepoolest, need lihtlabased trikid vaimustasid teda nii, nagu oleks ta olnud tahumatu maamühakas, kes esmakordselt oma külast välja saab.

Seejärel läks ta kõigi oma õukondlaste saatel teatrisse — võimukandjad ja ametimehed olid kõik toredasti kirjutes riietes. Uus näitleja Luuts, kelle nime võib kuulda kogu meie maal, liigutas publikut oma mänguga väga. Etendati klassikaliselt vana ja võrratut näidendit «Eedeni aiast väljaajamine» (midagi selletaolist nüüdsel ajal enam ei kirjutata) ja Luuts mängis Aadama osa. Kõik nutsid suure häälega, tõusid mitmel korral püsti, kisendasid ja seisid kaua, nii kaua, et tundus, nagu käteplaginale ei tulegi lõppu. Siis aga tuli sisse Jeebel, minu vanavanavanavanavanavanaisa Eenose alati noor ja reibas poolvend, kergitas kulmu ja hakkas kaastundliku pilguga ringi vaatama, nagu tahtes öelda: «Ja seda nad nimetavad näitekunstiks?» Nii teeb ta alati, ei kiida kunagi midagi, peale vana ja kulunu, mida keegi peale tema pole näinud; kõiki kaasaegseid teoseid ta laimab, nimetab neid labasteks ja andevaesteks; ise ei saa ta millestki rahuldust, ja teistele ta ei taha seda ka võimaldada. Ja samas hakkas ta pidama pikka ja kõlavat kõnet, mis oli tulvil ülespuhutud ja alpe väljendeid sellest, milline oli teater möödunud aegadel, kui kõik veel ei olnud nii tühiseks muutunud nagu praegu, ja lisas: «Kuni veel elas suur Uutsiel, vaat s i i s oli meil alles Aadam! Issand halasta, kui meie, need, kes on näinud tõelisi näitlejaid, meelde tuletama hakkame, milline oli teater nelisadaviissada aastat tagasi . . .» Siis aga läks ta täiesti enesest välja ja hakkas kelkima nii häbitult, nii tapvalt valetama, et võis üksnes soovida: võtaks jumal ometi kord

heaks arvata see tüüp ära koristada ja teiste kadunud iidolite sekka paigutada. Kui igavad ja tüütavad on need sünged hambutud raugad, kes elavad nüüd nagu näha üksnes selleks, et meile etteheiteid teha ja ülistada ammu unustatud aegade imesid, mida keegi peale nende taga ei nuta. Vanadus on auväärne asi, kuid niisugune harjumus neile au ei tee. Ma ütleksin seda talle näkku, kui mul poleks aastaid nii napilt ja habe nii nooruke.

KAHEKÜMNE SEITSMES PÄEV. Täna heitis Zuar, üks mu orjadest, minu ette silmili maha ja tuletas mulle alandlikult meelde, et on möödunud juba kuus aastat sellest ajast, millal ma tema ja ta isa ära ostsin. Kutsusin välja oma valitseja ja too näitas mulle, et asi on tõesti nõnda. See inimene on juut, ja seepärast ei tohi ma teda kauem orjuses pidada; ütlesin talle, et tänasest päevast on ta vaba. Samas kummardas ta jälle maani ja ütles: «Mu isand, mul on naine ja lapsed.» Ja selle peale kostsin ma pikemalt järele mõtlemata: «Võta nad kaasa.» Kuid mu valitseja viskus põlvili ja hakkas kisendama: «Oo, vürst, kuigi mu kohus on raske, pean ma seda ometi täitma: kui te ta ostsite, polnud tal naist ega lapsi. Sinu heldus andis talle naise, ja lapsed sündisid tal orjuses.» Olin sellest küllaltki kimbatuses, sest seni polnud mul kunagi tulnud tegemist teha niisuguste asjadega, aga ma ütlesin: «Kui see on nii, siis olgu ka nii — anna talle raha ja rõivad, las ta läheb oma kodunt välja üksi, kuid hoolitse hästi tema naise ja põngerjate eest; neid ei tohi kellelegi müüa ja nad ei pea puudust kannatama.»

Siis tõusis Zuar püsti, kummardas ja väljus kõveras, nagu oleks teda tabanud suur mure. Ka minu süda polnud kerge, kuigi olin talitanud seaduse järgi. Ja ma oleksin olnud rõõmus, kui oleksin toiminud teisiti. Läksin vaatama, käskisin konvoisõjameestel maha jääda, ja nägin, et nad embavad teineteist, aga ei räägi midagi, ja nende näod olid nagu kivistunud, silmis polnud ühtegi pisarat, jõnglased aga askeldasid nende jalge ees ja tülitsesid püütud liblika pärast. Tulin oma kambrisse tagasi ja elurõõm jättis mu maha; ma panin seda väga imeks, sest nemad olid ju ainult orjad, põrm mu jalge ees. Selle üle on tarvis veel järele mõelda.

KAHEKÜMNE KAHEKSAS PÄEV. Need vaesekesed tulid minu juurde, ja Zuar ütles meeleheitliku näoga, mis ei sobinud kokku tema sõnadega: «Minu isand, ma tulin

seaduse ja kombe kohaselt kuulutama, et ma armastan oma isandat, oma naist ja oma lapsi ning loobun prijusest, ja las seepärast puuritakse mu kõrv kohtukojas läbi, et mina ja mu omaksed selle märgi järgi igaveseks orjusse jääksime, sest parem juba see põli või isegi surm, kui elada lahus nendest, kes on mulle kallimad kui leib, päikesevalgus ja eluhingus.»

Ma ei tea, kas ma toimisin õigesti, kuid mu süda ei suutnud seda taluda ja ma ütlesin: «See seadus on karm ja vali. Annan teile kõigile vabaduse, et mu südametunnistus mind enam ei vaevaks.» Need olid väärtuslikud orjad, kuid ma palun jumalat ega kahetse oma otsuse pärast, sest mu rikkus on nii suur, et nende kaotamine tähendab mulle sama mis väikese mündi kaotamine.

VIIES KUU, KOLMAS PÄEV. Ma ei või seedida printsess Saarat, minu sugulase Elia lapselast, kuigi nende sugu on vana, rikas ja kuulus, ja ma ei võta teda naiseks, kui mu isa mind selleks ei sunni. Kolme päeva eest tuli ta jälle suure aukandjate hulga ja orjakarjaga minu isa lossi, mis asetseb väga lähedal minu uue palee vastas. See neiu on minuga peaaegu üheealine, ainult pisut vanem, sest ta sai just äsja kuuekümne ühe aastaseks (mis on vähem meeldivam, kui ta oleks olnud viiekümne üheksa aastane). Oo, issand, kuigi ta peaks aastate järgi olema õitsev ja lõbus, püüab ta endast kujutada majaperenaise tähtsat osatäitjat, ilme on tal tõsine, ihunahk aga mullakarva. Ta tahab näidata end targana ja harituna ning käib, nina püsti, nagu anduks ta kõrgetele mõtetele. Annaks jumal, et ta oma ninaga puuokstesse kinni ei jääks, sest ta nina on konksutaoline ja just nagu selleks loodud. Peas on tal praeguse moe järgi turult juurdeostetud valejuukseid rohkem kui looduse poolt kingitud karvu. Kui läheks moodi sama põhimõtte järgi ninade suurendamine, nende atribuutide laiendamine, mis on meile looduse poolt jumala armust antud, mis see naine küll siis peale hakkaks — seda ma tahaksin kangesti teada. Kuhu ta ka oma jalga ei tõsta, igale poole veab ta endaga kaasa nööri otsas ülivastikut karvast koeranässi, ja istudes võtab ta selle alati oma põlvedele ja hellitab teda; külma ilmaga asetab ta nässile punasest kalevist väljaõmmeldud mustriga katte ümber, et loomake ei külmetaks ega saaks mingisugust palavikku, sest kus selle kahju ots, kui ta peaks oma surmaga maa-

ilmale kurvastust ja leina tekitama! Õlgu neetud see päev, millal ma võin pärida selle koera koha ja tema perenaise tüütava armastuse. Aamen.

VIIES PÄEV. Kui ma Purskkaevude Õues jalutasin, tuli Zuar oma naise Maalaga ja viskus mu ette silmili maha, et mulle palvet esitada; ja mu kaitsemeeskond tahtis nendega juba arveid õiendada, et nad julgesid minu üksiolekut häirida ja mu mõtteid segada, aga mina seda ei lubanud, sest pärast seda kui ma ilmutasin halastust nende inimeste vastu, hakkas mulle nende inimeste saatus muret tegema. Nemad aga palusid, et ma võtaksin nad enda teenistusse, ja ma täitsin nende palve, kuigi nende lihtsameelsus tundus mulle imelikuna: kuidas võisid nii madalast seisusest inimesed tulla oma palvega häirima minusugust kõrget aukandjat? Määrasin Maala teenijaks naiste poolele, Zuari aga jätsin enda lähedusse, määrasin ta jooksupoiste ülemaks; mõlemale käskisin maksta korralikku palka, ja nad olid väga tänulikud, sest nad ei oodanud ega lootnud niisugust õnne.

Südapäeval nägin, kuidas neitsi Silla möödus minu lossi peaväravate eest ainult ühe teenija saatel, sest tema perekond ei ole kuulus ega rikas. Tema vanavanavanaisa Uuts on küll üsnagi õpetatud mees, kuid ta sugu pole millegi poolest tähtis. Nemad on puuslike kummardajad, paluvad Baali, ja seepärast jätab seadus nad ilma mõningatest õigustest ja privileegidest. See neitsi on väga ilus, isegi ilusam, kui mulle varem näis.

KÜMNES PÄEV. Täna on kogu linn tänavatel, müüridel, katustel ja kõikides kohtades, kust võib kaugele näha, et oma silmaga jälgida huvitavat vaatepilti: siia peavad ilmuma metslased kuulsast jaabalite suguharust, kes ei ela majades, vaid lehtonnides, ja hulguvad korratute karjadena ringi mööda suuri kõrbeid, mis asetsevad kaugel kirdes, meie maa ja Noodimaa vahel. Neid tuli kokku kakskümmend suurt ja vähemat ülemust, suure hulga sulastega; kõik kaamelite ja dromedaride seljas — loomad olid ehitud barbaarse toredusega — ning tulid selleks, et minu isa mõjutada ja sõlmida temaga rahuleping: nemad saavad kaupu, iluasju ja maaharimise riistu, aga vastutasuks lubavad nad, et nad enam ei tegele röövimisega ega puuduta meie karavane ja kaupmehi. Iga viiekümne-kuuekümne aasta tagant saadavad nad meie juurde niisuguse saatkonna; siis aga rikuvad

jälle lepingut ja teevad taas sigadusi. Kuid alati ei lange süü nende kaela. Nemad lubavad püsida aladel, mis on neile eraldatud, ja elatuda rahulikust käsitööst ning maaharimisest, kuid agendid, kes neid valitsema saadetakse, petavad neid kõigiti ja rõhuvad, viivad neid teistele asukohtadele, mis ei ole nii head, riisuvad neilt viljakandva maa ja jahialad; kui nad tõrguvad, siis neid pekstakse — niisugust alandust nad aga taluda ei suuda ja tõusevad seepärast öösel üles, tapavad kõik, kes ette juhtuvad, et agentide äraandlikkuse ja kõrkuse eest kätte maksta. Siis aga lähevad meie väed jälle retkele, et nende eluasemeid laastada, mis neil aga ei õnnestu. Siia ilmunud saadikud hulguvad mööda linna, vaatavad meie imesid, kuid ei väljenda seejuures ei hüüete ega millegi muuga oma vaimustust. Audientsi ajal peeti mõlemalt poolt palju armastusväärseid kõnesid, ja pärast pidu saadeti külalised ära suure hulga kingitustega, enamasti maaharimise riistadega, mis nad sõjariistadeks ümber taovad, et jälle oma rõhujate vastu üles tõusta. Need olid tublid noormehed, metsiku välimuse ja raevuka pilguga. Kuid nende suguharu ja paljud teised taolised suguharud on minu isale ja tema nõuandjatele pinnuks silmas. Neil ei ole jumalat, ja kui meie omast heast südamest saadame neile misjonäri, et see neid õigele teele juhataks, kuulavad nad tema jutu aupaklikult ära ja panevad ta siis nahka; see asjaolu takistabki usuvalguse säramist nende keskel.

TEINE KATKEND METUUSALA PÄEVIKUST

KÜMNES PÄEV. Kulub pisut aega, et inimesed, kes mõistuselt pole just eriti hiilgavad, kiinduksid millessegi uuesse. Pole möödunud veel kaht aastatki sellest ajast, kui jälle meenutati mingisugust iidset pallimängu, aga juba on käiku läinud sõnakesed, mis on selle mängu reeglitest võetud, kuigi mõistlikumate inimeste ja nende isikute kõrvad, kes tegelevad tähtsamate asjadega, on juba tõepoolest tüdinud sellest mõttetust lobisemisest ja valutavad halastamatult. Kui inimene veab kavalusega oma ligimest ninapidi ja ammutab tema õnnetusest kasu, siis ütleb lihtrahvas petetu kohta, et teda «võeti tripsuks», ja kui keegi paneb toime mingisuguse tähtsa ja kuulsa

teo, siis öeldakse tema kohta, et ta «põletas kolm pesa ühe löögiga». Niisuguse hoolimatu jultumusega tungivad kõige räpasemad sõnavärdjad meie kõnekeelde ja reostavad ära selle, mis varem oli nii laitmatu ja kaunis. Täna toimus minu isa käsul selle mängu võistlus tema lossi suurel õuel samal viisil, nagu seda korraldati juba kolmsada aastat tagasi. Üheksa meest, kelle säärad olid mähitud punasesse riidesse, katsusid jõudu teise üheksaga sinistes sukkades. Mõned neist sinistest seisid üksteisest eemal, kummargil, käed põlvedel, ja vaatasid teraselt ettepoole; neid nimetatakse «kaitsjateks» ja «püüdjateks», aga miks? — tont seda teab! Mina seda ei tea ega tahagi teada. Üks punaste jalgadega sell keerutas pea kohal kaigast, mida aeg-ajalt vastu maad toetati, siis aga jälle keerutama hakati; temast tagapool küürutas sinijalg, sülitas enesele kogu aeg pihku, ja seda nimetati «püüdjaks». Veel kaugemal küürutas see, keda «kohtunikuks» kutsuti. Riietatud oli too nõnda, nagu tänapäeval üldse riietutakse; ta kriipsutas oma kepiga midagi maa peale, kuid selles puudus igasugune mõte, niipalju kui mina aru sain. Ja ta karjus: «Madal pall!» Ja seepeale virutas sinijalg kohutava jõuga palli otse selle poole, kes kaigast hoidis, kuid ei tabanud, sest et ta hoolikalt ei sihtinud. Siis aga sülgasid jälle need, keda «kaitsjateks» hüütakse, endale pihku, jäid kummargile ja hakkasid jälle teraselt enda ette põrnitsema. Aga kaikaga mees lubas ennast veel mitu korda palliga visata, kuid ta kummardus ja vingerdas alati nii osavasti, et teda ei tabatud; ikkagi sülgasid teised pihku, tema aga püüdis samal ajal kaikaga kohtunikku maha lüüa, kuid ei jõudnud seda oma haleda kohmakuse tõttu. Kuid ka tema tund tuli ja tal oli edu tema nõus ning ta virutas kohtuniku maha, mille üle ma väga rõõmustasin, kuigi ta ise ka maha kukkus, pääsemata seekord palli eest, mis purustas ta pealuu minu suureks rõõmuks ja rahulduseks. Arvasin, et sellega ongi nüüd mängul lõpp, palusin isalt luba lahkuda, ja sain selle, kuigi need, kes mu kõrval seisid, jäid paigale, et jälgida, kuidas kõik ülejäänud üksteist vigaseks virutavad. Minul aga oli sellest lõbust juba kõrini, ja enam ei lähe ma seda kunagi vaatama, sest väga harva antakse seal õnnestunud lööke ja seepärast puudub sel mängul hasart. Pealegi oli kohal ka Jeebel, kes valas pilkesõnadega üle nood tänapäeva

mängumehed ja ülistas võitmatuid meeskondi, keda ta oli näinud kolmsada aastat tagasi ja kes nüüd on juba ammugi surnud ja kõdunenud — jumalale tänu, tema teod on alati kiiduväärsed!

KAHETEISTKÜMNES PÄEV. Kuuldused, mis juba kakskümmend aastat üha visamaks muutuvad, selle kohta, et meie vürstisoo pea, maapealsete suguharude isa, kõige üllam, auväärsem ja iidsem Aadam (rahu olgu temaga!), on arvanud heaks külastada minu isa meie pealinnas, ei olegi enam kuuldused, vaid sulaselge tõde. Juba on lähenemas saatkond, kes selle sõnumi toob. Linnas on suur juubeldamine ja rõõm. Minu isa käskis oma esimesel ministril kõik nagu kord ja kohus ette valmistada.

KOLMETEISTKÜMNES PÄEV. Täna jõudsid kohale täievolilised usaldusmehed ja kandsid ette, et saatkond on peatuma jäänud Balka oaasi, siit kaheksateistkümne päeva teekonna kaugusel.

NELJATEISTKÜMNES PÄEV. Linnas ei räägita üldse muust kui nendest suurtest uudistest ja saatkonnast. Päikesetõusul läksid teele minu isa saadikud, uhkesti riides, kingitused kaasas — nad võtsid ühes kulda, kalliskive, vürtse ja uhkeid rõivaid. Nad läksid teele lehvivate lippude all sõjaväemuusika saatel; nende hiilgavad read möödusid meist, nii et nende hulk ja lärm tegid mu lausa uimaseks. Ükski jõud ei suudaks ära arvata seda rahvahulka, kes neile kisades järgnes, ja neid päevavargaid, kes katustele olid roninud. Täna on tõesti suurpäev.

VIIETEISTKÜMNES PÄEV. Minu isa käskis värskendada Palmide lossi saadiku ja tema saatjaskonna vastuvõtuks. Kaheksasada kunstnikku ja osavat meistrit peavad töötama käsi rüppe laskmata, et lossi üle värvida, kullata ja kohendada.

KUUETEISTKÜMNES PÄEV. Käisin muuseumis, et uurida viigilehtedest ja veidratest parkimata nahkadest valmistatud rõivaid, mida kandsid meie esivanemad iidsel ajal Eedenis. Samuti «tuleleegist mõõka», mis oli kunagi ingli käes. Nüüd on linn lausa meeletu eelolevate sündmuste pärast, ja kõneldakse, et muuseumi lastakse üksnes väheseid tuhandeid sellest arutust hulgast, kes sinna iga päev tunglevad, et neid reliikviaid näha. Selleks et näha nii, nagu näevad lihtsad inimesed, ja kuulda,

nagu kuulevad lihtsad inimesed, ja et vabaneda tüütavatest auavaldustest, millega minusugust aukandjat tervitatakse, kui ma ise olen vaatamisväärsus, läksin sinna lihtsa *mohaki*[1] rõivastuses ega koormanud ennast ühegi sulasega. Mööda avarate ruumide rida uitasid sajad giidid, kellele järgnesid sajad uudishimulikud, ja andsid seletusi siia kogutud imede kohta. Ja ma märkasin, et need giidid ei näita oma aardeid umbropsu, vaid kindla korra järgi, ja et nende jutt on juurdunud harjumuse kohaselt tardunud vääramatusse sõnade järjekorda, muutunud monotoonseks ja kaotanud igasuguse väljendusrikkuse, nagu oleks tegemist masinatega. See giid, kellele mina järgnesin, on juba nelisada aastat selles ametis olnud, ja kogu selle pika aja jooksul on ta maha vuristanud üht ja sama juttu, nii et ta nüüd enam ei olegi peremees oma keele üle. Kui ta vatrama hakkas, siis võis üksnes jumal teda peatada, kui jutt ise otsa ei lõppenud. Tema rumal ilukõne oma ülespuhutud tooniga võis ehk kunagi muljet avaldada, tänapäeval aga kutsub see esile üksnes pilkava naeru või kaastundepisarad — niivõrd kuivaks ja elutuks on see muutunud. Kolmel korral katkestasin selle vaese tudiseva eesli jutu, et teda proovida. Ja oligi nõnda, nagu arvasin: ta läks segi, ja ta pidi tagasi pöörduma ja jälle otsast alustama. See oli nõnda: tema seletas: «Vaadake seda ähvardavat relva, sünget reliikviat sellest õudsest päevast, millal veel leegitses see ahne tuli, mis Eedeni pimenenud avaruste kohal heitis kumavat valgust...» Katkestasin teda ja esitasin küsimuse soliidse eksponaadi kohta, mille kohal oli silt: «Makett ja kujutus paradiisi väravate võtmest, mille originaal asub Kaini varakambris, kauges Eenoki linnas.» See ajas tudiseva giidi kohe tugevasti segadusse, ta püüdis mulle vastata, kuid ei suutnud ega suutnudki. Siis hakkas ta meelde tuletama kohta, kus senine jutt katki jäi, kuid ei suutnud, ja hakkas jälle otsast peale kähisema: «Vaadake seda ähvardavat relva, sünget reliikviat sellest õudsest päevast, millal veel leegitses see ahne tuli, mis Eedeni pimenenud avaruste kohal heitis kumavat valgust...» Katkestasin teda veel paaril korral, ja iga kord pöördus ta tagasi oma neetud «Vaadake seda ähvardavat

[1] Mohak on tõlkimatu sõna. See tähendab midagi kõrgemat kui käsitööline ja madalamat kui kunstnik. Nii peened olid tolleaegsed kastivahed. (M. T.)

relva . . .» juurde. Ent samas märkas ta naeru rahva hulgas, taipas, et oli sattunud lõksu, ja teda valdas raev; ta kukkus mind manama: «Kuigi ma ei ole tähtis inimene ja mu amet pole kõrge, ei luba ma siiski, et mingisugune *mohak*, häbematu nolk, hakkab mu halle juukseid naeruaaluseks tegema.» Kuulsin oma elus esmakordselt sõimusõnu, vihastasin ja pidin juba ütlema: «Seaduse järgi karistatakse seda, kes solvab kuninga perekonna võsu, surmanuhtlusega.» Kuid sain veel õigel ajal sõnasabast kinni ja vaikisin, otsustades anda ta parajal ajal koos kogu perekonnaga ristilööjate kätte.

Ma pole veel kunagi juhtunud nägema niisugust uudishimu, millega rahvasumm viigilehte silmitses. Need ei olnudki enam üldse viigilehed, vaid ainult nende skeletid, sest pehmed osad olid rootsude vahelt juba ammugi ära kõdunenud. Leidub norijaid, kes ütlevad, et meil saavad alati olema ehtsad paradiisirõivad, kuni maa pealt pole kadunud viigipuud ja loomad, et värskendada noid pühasid aardeid. Mina aga ei ütle midagi, sest nii on mõistlikum. Kuid mul on valus meenutada, et kõigis seitsmes linnas on välja pandud ainuke ehtne ja võltsimatu «tulekeeltest mõõk», millega meie esivanemad paradiisist välja aeti. See kipub kahtlusi esile kutsuma.

Samas möödus minust veetlev iidolikummardaja ja kadus rahvasumma. Mina aga andusin unistustele ja unelmatele, kaotasin huvi imede vastu, kogu ümbruse vastu, ja läksin jälle oma koju.

KAHEKÜMNES PÄEV. Tuleks juba kiiremini jumala abiga see saatkond, sest rahvas on juba täielikult pea kaotanud. Kogu linn muud ei teegi, kui räägib sellest suursündmusest ja valmistub selleks. Kuid möödub veel palju päevi, enne kui nende lootused vilja kandma hakkavad.

KAHEKÜMNE SEITSMES PÄEV. Saagu hukka Jaabali sugu! Kuivagu ära käsi, kellel polnud küllalt üleva oreli ja veetleva kandle loomisest, vaid kes pistis väsimatu saatana kasti sisse, et igasugused hulgused vänta keerutades sellest esile manaksid röögatusi, mida nad ise muusikaks nimetavad. Kuigi pole möödunud veel sadat aastatki sellest, millal see uudisriistapuu välja ilmus, on see ometi igal pool nii laialdaselt levinud nagu katk, ja nüüd väntavad igas linnas kaugetelt maadelt tulnud

hulgused seda kasti oma sõbra ahvi seltsis. Asi poleks veel nii hull, kui nad mängiksid erinevaid lugusid, kuid õnnetuseks mängivad kõik need kastid ainult üht laulukest — uut laulukest, mis läks moodi kolmkümmend aastat tagasi; nüüd aga läheb see vist moest välja üksnes seepärast, et peab kaduma sellesse totrasse veeuputusse, millest ülivagad halva seedimisega lollpead lobisevad ja mida nad ühtepuhku ennustavad. Kõneldakse, et oodatud pidustused on meelitanud meie linna kokku veelgi rohkem neid kastidega hulguseid; neid olevat juba siin üle kaheksakümne tuhande, ja kõik nad väntavad vahetpidamata üht haledat motiivikest: «Oo, suudle, Haggag, oma ema!» Tõepoolest, ma ei suuda seda enam taluda. Vajugu see Haggag maa alla, kuid sellestki oleks mulle vähe: mu viha on suur seepärast, et too tüüp üldse sündis ja meilè selle häda kaela tõi.

747. AASTA MAAILMA LOOMISEST. KUUENDA KUU TEINE PÄEV. Eile saabusid minu isa saadikud koos kõige kõrgeaulisema saatkonnaga. Ja minu isa võttis nad pidulikult vastu linna väravate ees. Rongkäik oli üsna pikk, rõivad imelikud ja vaatepilt pani silmad virvendama. Linn läks vaimustusest püstihulluks. Mina pole veel niisugust kisa ja joovastust näinud. Iga maja, iga tänav ja kõik lossid särasid kogu öö tuledes, ja need, kes olid tulnud kaugetest idapoolsetest mägedest, rääkisid, et neile oli tundunud, nagu polekski nende ees linn, vaid lagendik, mis on üle külvatud ohtrate vääriskividega, mis sätendasid, kiirgasid ja pimestasid silmi oma hiilgusega.

Saadik tegi kaasatoodud sõnumi teatavaks, ja nüüd ei ole enam kellelgi mingit kahtlust. Aadam tuleb meid külastama, ja tähtaeg on juba kindlaks määratud: 787. või järgmine aasta. Heeroldid kuulutasid sellest rahvale ja kõik hakkasid käratsedes juubeldama. Minu isa käskis alustada ettevalmistusi nii tähtsa sündmuse väärilise tähistamiseks.

Nüüd aga algavad mängud ja muud meelelahutused saadiku auks, ja mu isa keelas ära igasuguse töötegemise kahe kuu jooksul, kuni need pidustused kestavad.

KATKEND ARTIKLIST, MIS ILMUS AJALEHES «RADIKAAL» 916. AASTA JAANUARIS

«... Kui elanike arv oli tõusnud juba viiele miljardile, polnud maal enam kerge kõiki toita. Tõsi küll, sõjad, epideemiad ja nälja-aastad tõid aeg-ajalt kergendust ja lõdvendasid olukorra õudset pinget. Tõeliseks õnnistuseks oli mälestusväärne 508. aasta — aasta, millal näljahädaga liitunud katk niitis üheksa kuu jooksul maha sada kuuskümmend miljonit inimest: see oli muidugi vähe, kuid ikkagi parem kui mitte midagi. Sama võib öelda ka järgnenud taoliste aastate kohta. Kuid sajandist sajandisse muutus elanike hulk üha rängemaks, üha ähvardavamaks, ja vastavalt sellele kasvas paratamatult ka olukorra tõsidus.

Imikueast välja jõudnud inimesed peaaegu üldse ei surnud. Keskmine eluiga võrdus kuuesajale aastale. Hällid aga täitusid, täitusid, täitusid — ilma puhkuse ja määrata; surnuaiad praktiliselt haigutasid tühjusest, hauakaevajatel polnud tööd ja nad suutsid suurivaevu oma perekondi toita. Suremus oli 2250 inimest miljoni kohta. Mõistlikke inimesi see arv kohutas, kergemeelsed aga isegi uhkustasid sellega! Nemad võrdlesid kogu aeg eelnenud kümne aasta elanike arvu käesoleva kümmeaastaku omaga ja olid vaimustuses hiiglaslikust juurdekasvust — nagu oleks sellest mingit kasu inimkonnale, kes niigi suurivaevu suutis maast küllaldasel hulgal toitu hankida.

Kuid hullem olukord oli alles ees! Muidugi mõista ei lootnud me juhuslike epideemiate ja nälja-aastate kasulikule mõjule, kuivõrd see oli üksnes lühiajaline, vaid sõdade ja arstide päästvale abile, mis tundus olevat alatine. Vaadakem siis, mis toimus. Viimase viiekümne aasta jooksul on teadvus vähendanud arstide efektiivsust täpselt poole võrra. Tänapäeval kasutab arst ainult ü h t surmatoovat vahendit seal, kus ta varem laskis neid käiku kümneid. Sanitaarsete tingimuste parandamine on muutnud tervislikumaks kunagised hukatust toonud alad. Avastati, et enamikku kõige kasulikumaid ja ravimatumaid tõbesid tekitavad mitmesugused mikroobid, ja inimesed õppisid nende mikroobide tegevust kahjutuks tegema. Selle tulemusel muutusid kollane palavik, must katk, koolera, difteriit ja peaaegu kõik muud ülikasulikud

tõved naljategemiseks, millega võib mõnusasti mõne tunni konutada ja mis on kaotanud igasuguse väärtuse riigile, olles muutunud vähem ohtlikuks kui seedehäired. Kirurgia suurepärased saavutused on veelgi süvendanud meie häda. Tänapäeval lõigatakse haige magu lihtsalt välja, ja inimene tunneb ennast suurepäraselt, rääkimata seejuures veel kokkuhoiust toidu arvel. Kui inimene kaotab nägemise või kuulmise, siis puuritakse ta kolp läbi ja puuduvad omadused antakse tagasi. Tal lõigatakse ära käsi või jalg ning need asendatakse teistega, mehaaniliste proteesidega, ja ta võib joosta või töötada paremini kui enne. Kui on vaja, tehakse talle uus nina, uus pärasool, uued kondid, uued hambad, klaasist silmad, hõbekõri — ühe sõnaga, teda võidaks lahti võtta üksikuteks koostisosadeks ja siis jälle kokku panna, nii et ta muutub kaks korda vastupidavamaks ja tugevamaks. Kõike seda tehakse antiseptiliste vahendite ja narkoosi abil, nii et teda ei ähvarda ei gangreen ega valu. See on teinud sõja peaaegu asjatuks, sest et sajast haavatust, kes varem oleksid surnud, pöörduvad nüüd üheksakümmend üheksa kuu aja pärast täiesti tervetena rivvi tagasi.

Milline on siis kogu selle mikroobidevastase võitluse, sanitaarteenistuse ja kirurgia üldine tulemus? Täiesti kohutav — suremus on l a n g e n u d k u n i 1200 i n i m e s e l e m i l j o n i k o h t a! Ja jumalad rõõmustavad selle üle ja uhkustavad pealegi! Aga olukord on üpris tõsine. Kui asi nii edasi läheb, siis kasvab maakera elanike arv aasta jooksul kahekordseks. Ja aja jooksul pole inimestel varsti enam kohta, kuhu istuda, isegi seista pole kuskil.

Kus on siis väljapääs? Mina ei tea. Elutegevus on liiga suur, suremus liiga madal. Keskmine eluiga tuleks kehtestada kolmekümne viiele aastale — üürikeseks hetkeks — suremus tõsta 20 000—30 000 inimesele m i l j o n i kohta. Ent isegi sel juhul suureneb elanike arv iga kolmekümne viie aasta jooksul kahekordseks, aja jooksul aga kasvaks jällegi ülemääraseks ning elu äraelamine muutuks raskeks.

Andkem siis au neile, kes seda au pälvivad: arst vedas meid alt, aga sõda päästis. Tõsi küll, tapetute ja haavatute arv on liiga tühine, et avaldada olulist mõju olukorrale, kuid viletsus ja laastamised — sõja tagajärjed — hävitavad inimesi miljonite kaupa, vabastades kohti im-

migrantidele. Sõda on küll jämedavõitu, kuid see-eest hoolitsev sõber. Tema ei lase meie arvul tõusta üle kuuekümne miljardi ja säilitab tüdinenud inimkonna elu. Suuremat inimhulka maakera toita ei suuda . . .»

MAAILM 920. AASTAL PÄRAST LOOMIST

EMANDA PÄEVIKUST, KES KUULUB KOLMANDASSE SUGULUSASTMESSE

Võtsin täna vastu Hullu Prohveti. Ta on hea inimene ja minu arvates on ta mõistus tunduvalt parem tema reputatsioonist. Ta sai selle hüüdnime väga ammu ja täiesti teenimatult, sest ta lihtsalt koostab prognoose, aga ei ennusta. Ta ei pretendeerigi ennustamisele. Oma prognoosid koostab ta ajaloo ja statistika põhjal, kasutades mineviku fakte, et ette kuulutada, milliseks võib kõige tõenäosemalt tulevik kujuneda. Rakendusteadus — ja muud midagi. Astronoom kuulutab ette varjutusi, aga see veel ei tähenda, et ta püüaks esineda prohvetina. Noa näiteks on prohvet, ja keegi ei tunne suuremat austust tema ja ta püha ande vastu, kui see tagasihoidlik teadusmees, kes koostab prognoose ja kõrvutab võimaliku tõenäosega.

Tutvusin Hullu Prohvetiga — ehk Hullu Filosoofiga (teda hüütakse ka nõnda) — siis, kui ta õppis veel ülikoolis, kolmanda sajandi algul. Siis ta oli veel üheksateistkümne- või kahekümneaastane. Mul olid alati tema vastu sõbralikud tunded, osalt muidugi ka seepärast, et ta on mu sugulane (kuigi kauge), ent peamiselt seepärast, et ta on tark ja õilis. Ta kavatses abielluda, kui oli alles kahekümne nelja aastane ja kui tõtt öelda, siis ei võinud tema ega ta väljavalitu lubada enesele niisugust luksust nagu abielu, sest nad olid vaesed ja nende vanemad kannatasid sama puuduse tõttu. Mõlemad perekonnad olid küllaltki auväärsed ja isegi kauges suguluses aristokraatidega, aga nagu Aadam ütleb, «ööbikut auväärsusega ei toida»; ja alustada perekonnaelu niisuguse kapitaliga polnud mõistlik. Mina soovitasin neil oodata, ja muidugi võtsid nad mu nõu kuulda, sest esimesse sugulusastmesse kuuluvate isikute nõuandeid tuleb kogu inimkonna kommete põhjal alati seaduseks pidada. Kuid nad

olid üsnagi kannatamatud linnukesed, armastasid teineteist meeletult ja ootasid täpselt nii kaua, kui oli nõutav, et rahuldada üksnes kõige olulisemaid etiketinõudeid. Minu eestkostmine võimaldas noormehele matemaatikaõpetaja koha sellessamas ülikoolis ja ta töötas väga innukalt, et koguda raha. Vaesekesed talusid seda, nagu nad ise ütlesid, «elu edasilükkamist» nii kaua kui suutsid, — kuid pärast kuuekümne aasta pikkust ootamist ei suutnud nad siiski enam vastu panna ja abiellusid. Temake oli võluv rotike: sihvakas, sale, tumedate silmadega, virsikutaoliste põskedega, milles olid võluvad lohukesed, elav, lõbus, gratsioosne — ehtne kunstiteos, tõeline poeem. Päritolult oli ta võõramaalanna, ja tilgakese õilsa vere eest oma soontes võlgnes ta lõppude lõpuks tänu ühele tähtsale aukandjale, kes elas kaugel maal, siit paljusid meridiaane eemal — Pesula vürstile. Viimane on minu järeltulija . . . nimi ei tule meelde, kelle kaudu, aga igal juhul minu tütre Regina soo kaudu. Mõtlen seda liini meie sugupuus, mis sai alguse Regina teisest abielust. Ta oli tädipoeg . . . olen unustanud, kelle tädipoeg, nimi on meelest läinud. Noore pruudi nimi oli Punane Pilv — sama võõrapärane nagu ta päritolugi. Seda nime peeti igatahes päritavaks.

Noorpaar elas vaesuses — nad on vaesed praegugi, kuid on niisama õnnelikud kui paljud rikkadki. Tõelist puudust pole nad kunagi tunda saanud, kuna tänu minu eestkostmisele säilitas ta oma koha ja sai aeg-ajalt palgakõrgendust. Nende rahulikku elu tumestas ainult üks mure, mis tabas neid nende ühise elu esimese sajandi lõpul ja mis siiamaani tekitab valu nende südameis. Nende kuusteist last hukkusid raudteekatastroofi tõttu.

Enne kui Filosoof täna minu juurde tuli, oli ta vaadanud uut masinat, mis töötab uue üllatava jõuallika toimel — kokkusurutud mõtte jõul. Masin oli avaldanud tema peale sügavat mõju. Ta ütles, et ei näe põhjust, mis võiks takistada seda jõudu auru ja elektrit kõrvale tõrjumast, kuna see ületab mitmekordselt nende võimsuse, ei nõua üldse mingit ruumi ja maksab ainult tühiseid penne. Õigemini maksab neid penne ainult trust, kes sellele patendi võtab. See on sama trust, kellele kuuluvad kõik raudteed ja laevad maakeral — teiste sõnadega: kogu maailma transport.

«Viis aastat tagasi,» ütles ta, «naersid selle uue jõu üle võhikud; targad lükkasid selle kõrvale, kuid nii on juhtunud iga uue leiutisega. Nii oli leograafiga, nii juhtus hallograafiga, nii toimiti podinakraapigraafiga, ja nii juhtub iga uue leiutisega kuni aja lõpuni. Ja miks inimesed ei õpi järeldusi tegema, kui nad on juba küllaltki kogemusi omandanud? Aeg on neile juba nii mõndagi õpetanud. See on isegi reegel, et esimesel pilgul totter leiutis osutub aja jooksul üsnagi kasulikuks, kui seda kas või mõneski tükis täiendatakse. Viis aastat tagasi polnud kokkusurutud mõttest mingit praktilist kasu ja seda eksponeeriti üksnes Impeeriumi Akadeemia Daamide Öönäitusel. Selle tööstuslikust või kaubanduslikust kasutamisest ei võinud juttugi olla erakordselt kõrgete tootmiskulude tõttu, kuna sel varajasel staadiumil kasutati üksnes toorainet, mida saadi riigitegelastelt, kohtunikelt, teadlastelt, poeetidelt, filosoofidelt, toimetajatelt, skulptoritelt, kunstnikelt, kindralitelt, admiralidelt, leidurilt ja inseneridelt. Aga nüüd, nagu Metuusala ütleb, on õpitud seda ammutama ka poliitikutelt ja idiootidelt, kusjuures ta lisab oma tavalise sarkasmiga: «Aga see on tautoloogia, sest poliitik ja idioot on sünonüümid.»

Olen arvamisel, et me alles asume selle uue salapärase jõu arendamisele. Olen veendunud, et kõik meile seni tuntud jõud on tühiasi võrreldes sellega, mida lähimate aastakümnete jooksul avastatakse. Kes teab, see ehk võib olla see kuulus kibedasti taganutetud Kaotatud Jõud meie vanadest legendidest? Teile, armuline hiilgus, nagu kogu kõrgemale seltskonnalegi on need legendid teada, kuid te ei tea ajalugu. Alles hiljuti dešifreeriti savitahvlid, mis leiti Kahekordse Kontinendi iidse linna väljakaevamisel, ja kui see tõlge avaldatakse, saavad maailma rahvad teada, et kõige haruldasem inimene, keda hüüti Fenomeniks ja kes viienda sajandi keskel tuli pimeda rahva hulgast, alistas mõne aasta jooksul kogu maailma ja tõi kõik maailma riigid oma võimsa skeptri alla, mis nüüd tema poja käes, oma hiiglaslikus töös ei tuginenud ta ainult kolossaalsele sõjalisele, riiklikule ja administratiivsele geeniusele, vaid lisaks ka veel mingile välisele jõule, kuigi tema talendile polnud kahtlemata kedagi võrdset või taolist. Seda jõudu hakati legendides, romantilises kirjanduses ja poeesias hüüdma Kaotatud Jõuks. Tõsi küll, noor, kõigile tundmatu kingsepp laastas Kahekordse Kontinendi tule ja mõõgaga, ilma selle jõu abita ning alistas seal asetsevad riigid, tuginedes üksnes isiklikule andekusele ja miljardile sõdurile, kes seisid miljoni kindrali juhtimise all; viimaseid õpetas ta ise ja need allusid ainult tema tahtele, mida ei piiranud ministeeriumide või seadusandlike kogude tüütav vahelesegamine; ta allutas kõik, jättes lahinguväljale vedelema tapetute ja haavatute mäed. Kuid ülejäänud maailma ta vallutas verd valamata, kui mitte arvestada üht juhtumit.

Tänu nendele savitahvlitele on see saladus nüüd avastatud. Fenomen oli saanud teada, et keegi Napeer, tundmatu, tähtsusetu õpetatud mees, oli kirjutanud oma testamenti, et ta on leiutanud vahendi, mille abil võib ühe silmapilgu jooksul hävitada terve armee, kuid ta ei avalda oma saladust, sest sõda olevat juba selletagi küllalt õudne ja tema ei tahtvat kaasa aidata, et see muutuks veelgi hukatuslikumaks.

Kingsepast imperaator ütles: «See mees oli rumal — tema leiutis hävitab sõjad hoopis.» Ja käskis, et temale toodaks teadlase paberid. Ta leidis valemi, õppis selle pähe ja põletas siis kõik dokumendid. Siis lõi ta salamahti selle Jõu ja läks välja ükshaaval sõdima kõigi idapoolkera monarhidega, hoides seda taskus. Ainult üks armee jõudis tema vastu välja astuda. See hargnes lahingukorda tohutul lagendikul, aga tema laskis selle kaheteistkümne miili kauguselt õhku nii, et järele jäid vaid mõned nööbid ja põlenud kaltsud.

Ta kuulutas enese maailma peremeheks ja tema võimu tunnustati üksmeelselt. Teatavasti oli tema kolmekümneaastane valitsemisaeg täieliku rahu perioodiks; hiljem aga mingi õnnetu juhtumi tõttu laskis ta enese koos oma aparaadi ja ühe pealinnaga õhku, ning tema ähvardav saladus hukkus samuti. Pärast seda algasid kohe jälle õudsed sõjad, mis kestavad tänapäevani karistusena inimesele tema pattude eest. Kuid maailmariik, mille ta lõi, oli tarkuse ja jõu sünnitus, ning tänapäeval istub tema poeg selle troonil niisama kindlalt nagu neil päevil, millal tema alles asus sellele kohale palju sajandeid tagasi.»

See oli väga huvitav. Seepeale hakkas ta selgitama oma «Perioodiliste Kordumiste Seadust», aga võib-olla ka, et oma «Keskmise Intellektuaalse Taseme Püsimise Sea-

dust», ja siin meid katkestati. Talle oli lubatud audients Tema Auväärsuse poolt ja õukonna ametnik ilmus teatama, et seda kõrget au osutatakse temale otsekohe.

VÄLJAVÕTE REGINALD SELKIRKI,
HULLU FILOSOOFI VESTLUSEST TEMA AUVÄÄRSUSEGA,
KES TÄIDAB INIMKONNA PEA KOHUSTUSI

«Meie suurepärane tsivilisatsioon? Ma ei vaidle sellele epiteedile vastu, mis määratleb seda õigesti, kuid mulle ei meeldi põrmugi see sügav ja enesega rahulolev vaimustus, mida sellega mõeldakse. Kõik jutustused — ja eriti teie oma, teie ekstsellents, — tõendavad, et helge, rahulik, võhiklik, millestki mustamata Eedeni tsivilisatsioon oli tuhat miljonit korda rohkem väärt kui meie tsivilisatsioon. Mis on tsivilisatsioon, kui võtta seda sõna tema otseses tähenduses? Kõlbelises suhtes on see halbade kirgede mahasurumine, moraalse taseme tõstmine; vaimses mõttes on see iidolite purustamine, jumala troonile seadmine, materiaalses suhtes — leib ja õiglus võimalikult rohkematele inimestele. Niisugune on tavaline definitsioon, tavaline sõnastus, mida kõik täiesti rahuldunult vastu võtavad.

Meie tsivilisatsioon on tähelepanuväärne mitmete väliste ja petlike joonte poolest; ta on tähelepanuväärne teaduslike ja tehniliste imede poolest, haruldane materiaalse külluse poolest, mida ta nimetab arenguks, progressiks ja muude ilusate sõnadega; tähelepanuväärne looduse iidsete saladuste avastamise poolest ja võitude poolest looduse kangekaelsete seaduste üle; tähelepanuväärne oma ennekuulmatute finantsiliste ja äriliste saavutuste poolest; haruldane on rahajanu ja ükskõiksuse poolest selles suhtes, kuidas seda raha omandatakse; tähelepanuväärne eraomanduse uskumatu ulatuse poolest ja selle helduse poolest, millega toetatakse asutusi, mis aitavad kaasa ühiskondliku kultuuri arendamisele; haruldane oma kisendava viletsuse poolest; tähelepanuväärne ootamatuste poolest, mida valmistavad talle nood suured vastsündinud «Organisatsioonid», mis on kõige viimasteks ja kõige võimsamateks kaupleva intellekti saavutusteks ja mis teevad imet transpordi, tehaste, vabrikute, side, uudiste kogumise, raamatute kirjastamise, ajakirjanduse

alal, samuti ka kõiges, mis puudutab tööliste kaitset, tööliste rõhumist, kõigi rahvuslike parteide realiikmete muutmist alandlikeks lammasteks, tugevate iseloomude ja intellektide riigiteenistusest vallandamist või müüdavate seadusandlike kogude, lobisevate kongresside ja munitsipaliteetide valimist, kes riisuvad oma rahvast ja kes altkäemaksude eest kaitsevad vargaid, prostituute, mängupõrgute pidajaid ja kupeldajaid. See on tsivilisatsioon, mis hävitas elu lihtsuse ja rahulikkuse, asendas tema rahu, poeesia, helged romantilised mõtted ja igatsused rahapalavikuga, madalate eesmärkidega, labaste soovidega ja unega, mis ei kosuta; ta mõtles välja suurel hulgal tarbetut luksust ja muutis selle vajaduseks; ta sünnitas tuhandeid pahelisi püüdlusi ega rahulda ühtegi neist; ta kukutas jumala ja asetas selle asemele seekli.

Usk asus südamest suhu. Nii ütleb Noa. Oli aeg, millal kaks ususekti, kelle vaated erinesid ainult juuksekarva võrra, sõdisid selle juuksekarva pärast, tapsid, kiusasid ja piinasid teineteist, surid selle juuksekarva-doktriini eest. Niisugune usk asus südames. See oli paratamatu, see elas, see oli inimese olemus. Kes võitles tänapäeval oma usu eest teisiti kui keelega? Teie tsivilisatsioon on tõmmanud enesele uputuse kaela. Nii ütles Noa, ja ta valmistub selleks ette.»

KATKEND LOENGUST

Kaheksateistkümnendal kuupäeval toimus Impeeriumi instituudi igakuine istung. Kõigi Neljakümne Surematu istekohad, peale kahe, olid täidetud. Tol õhtul esines loenguga kuulus ajalooliste prognooside professor. Osa sellest pühendas ta Reginald Selkirki kahele seadusele — muide seda meest nimetatakse sagedamini «Hulluks Filosoofiks» — ja nimelt «Keskmise intellektuaalse taseme seadusele» ja «Perioodiliste kordumiste seadusele». Pärast nendega piirdlevate probleemide üksikasjalist käsitamist ütles professor:

«Mina arvan, et need seadused on tõestatud. Vastavalt «Perioodiliste kordumiste seadusele» ei või miski toimuda ainukordselt; kõik kordub ikka ja jälle — monotoonselt ja üksluiselt. Loodus pole originaalne: ma tahan öelda — ta peaaegu ei suuda leiutada uusi objekte, uusi ideid, uusi teatraalseid efekte. Ta omab suurepäraseid, ülevaid ja

lõputult mitmekesiseid vanu võtteid, kuid ei uuenda neid kunagi. Loodus kordub, kordub, kordub, kordub. Pöörduge omaenda mälu poole, omaenda kogemuste juurde, ja te veendute, et see on nõnda. Loonud inimese, kes teda rahuldas, jääb ta sellele truuks, ei tagane temast mingil tingimusel, kordab teda kümnetes miljardites koopiates. Füüsiliselt ja vaimselt on keskmine inimene alati ühetaoline; ei ole kõige väiksematki erinevust esimese teo, keskmise teo ja viimase teo esindajate vahel. Kui te küsite: «Kas te tõepoolest arvate, et kõik inimesed on ühetaolised?», siis vastan — ma ütlesin, et keskmine inimene on alati ühesugune.»

«Kuid tunnistage, et mõningad indiviidid ületavad kaugelt keskmise taseme — vähemalt intellektuaalses mõttes.»

«Jah, vastan ma, kuid loodus kordab ka niisuguseid inimesi. Tema kordab kõike. Metafooriliselt kõneldes — tema kehtestas üldise intellektuaalse taseme inimkonnale, ütleme näiteks kuus jalga. Võtke miljard inimest, asetage nad tihedalt üksteise vastu, ja nende pealaed moodustavad sama ühetasase pinna nagu seda on see laud. See tasapind kujutab endast masside intellektuaalset taset, ja see on muutumatu. Siin ja seal, üksteisest mõne miili kaugusel kerkivad sellest mõne intellektuaalse tolli võrra välja nii-öelda üksikud pead — need on inimesed, kes paistavad silma teaduses, jurisprudentsis, sõjakunstis, kaubanduses ja nii edasi. Viie tuhande ruutmiilisel pindalal avastame kolm pead, kes küünivad veel tolli võrra kõrgemale — need on inimesed, kel on rahvuslik kuulsus — ja ühe pea, kes on neist kolmest veel paari-kolme tolli võrra kõrgemal, see on inimene, kes (ajutiselt) on omandanud maailmakuulsuse. Ja lõpuks, kuskil maakera kõverduse rajoonis avastame viiesajaaastase ootamise järel üheainsa üleva pea, kes kerkib kõigi teiste hulgast esile — see on kirjaniku, targa inimese, kunstniku, märtri, vallutaja pea — ühe sõnaga, niisuguse inimese pea, kelle kuulsus ulatub tähtedeni ega kustu enne aja lõppu; mingisuguse kolossi pea, kes kerkib kõrgele inimkarja kohale, mingisuguse võrratu ja enneolematu fenomeni pea, nagu see, kes võluväel temasse kätketud jõuga muutis oma kingsepavasara ülemaailmse riigi skeptriks. See pilt näitab teile mis tahes rahvuse tavalist inimest; üksikuid inimesi, kellele on

antud võimsam intellekt ja kes selle abil on omandanud kuulsuse; veelgi haruldasemaid inimesi veelgi suurema talendiga ja kestvama kuulsusega; ja see viimane pea, mis üksikuna kõrgub sajandite avaruste kohal, kehastab seda piiri, milleks üldse Loodus on võimeline.

Kas ta muudab seda programmi? Ei, aegade lõpuni ei muuda. Kas ta kordab seda igavesti? Jah. Igavesti ja muutmatult ikka ja jälle korduvad need gradatsioonid, ikka ühes ja samas proportsioonis ja alati masinliku regulaarsusega. Iga miljoni inimese kohta on täpselt nii ja nii palju ühetollilisi kuulsusi, iga miljardi kohta nii ja nii palju kahetollilisi kuulsusi ja nii edasi. Ja alati üks kord ajastu kohta — see ikka ja jälle korduv üksik täht, mitte sagedamini kui üks kord terve ajastu jooksul ja mitte kunagi kaht ühe ajastu vältel.

Kui Loodusele meeldib mingi idee, siis järgneb ta sellele lakkamatult. Ta loob tasandikke, loob künkaid, loob mägesid ja suuremate vahemaade tagant püstitab kõrgeid mäetippe, siis veelgi majesteetlikumaid ja harvemaid — üks iga kontinendi kohta, ja lõpuks kõige ülevama — kuue miili kõrguse. Samasuguse gradatsiooniga suhtub ta hobustesse: ta loob neid tohutu hulga ja kõik nad jooksevad ühetaolise mitte just eriti suure kiirusega; ainult mõned traavivad pisut kiiremini; väga harva loob ta paar-kolm niisugust, kes jooksevad tunduvalt kiiremini ja kord poole sajandi jooksul kuulsuse, kes läbib miili kahe minutiga. Ja aegade lõpuni kordab Loodus seda hobust iga viiekümne aasta tagant.

«Perioodiliste kordumiste seaduse» järgi peab see, mis on üks kord toimunud, tingimata korduma veel kord, ja veel kord, ja veel kord, ja mitte korrapäratult, vaid teatud kindlate ajavahemikkude tagant, kusjuures iga nähtus kordub vastavalt omaenda perioodile, mitte aga võõra omale, — ta allub omaenda seadusele. Päikesevarjutused, Veenuse läbiminekud Päikese ketta eest, komeetide ilmumine ja kadumine, iga-aastane tähesadu — kõiki neid nähtusi jälgides peame järeldama, et Loodus, kes armastab perioodilisi kordumisi taevas, on seesama Loodus, kes valitseb maailma asju. Hinnakem siis seda vihjet väärilselt.

Kas on olemas mingit võimalust kummutada enesetapmiste seadust? Ei, see on kindlaks tehtud. Kui mingisugune hulk enesetapmisi on toimunud mingis linnas möö-

dunud aastal, siis ligikaudu sama arv juhtub neid ka tänavu. Ja see arv kasvab proportsionaalselt selle linna elanike arvu kasvuga aastast aastasse. Kui teile teatakse elanike hulk saja aasta pärast, siis võite täpselt välja arvestada, kui palju enesetapmisi juhtub sellel kaugel aastal.

Kas hukkub see haruldane tsivilisatsioon? Jah, kõik hukkub. Kas ta tekib jälle ja hakkab taas eksisteerima? Jah, sest kõik, mis ka ei juhtuks, peab juhtuma jälle. Ja jälle, ja jälle — ja nii igavesti. Kulus üle kaheksa sajandi selle tsivilisatsiooni loomiseks. Siis hakkas ta ootamatult kasvama ja muutus vähem kui saja aastaga võrratuks imeks. Aja jooksul ta hukkub ja vajub unustuse hõlma. Mööduvad sajandid ja ta tekib jälle, täpselt samuti nagu oli: kõik leiutised, kõik avastused korduvad kõige pisemateski üksikasjades. Ja ta hukkub jälle ja tekib taas sajandite pärast, ja jälle särab maailm, nagu ta särab nüüd, siis pimeneb jälle nagu nüüd — jälle kordub iga pisiasi. Niisugune on «Perioodiliste kordumiste seadus».

Võimalik, et korduvad ka asjade n i m e t u s e d. Kas kunagistel aegadel ei eksisteerinud ja kas ei vajunud unustuse hõlma Ravimise Teadus? Ja kas alles hiljaaegu ei tekkinud ta uuesti ega toonud endaga kaasa oma unustatud nime? Kas ta hukkub jälle? Hukkub veel korduvalt aegade jooksul — olen kindel. Ja tekib ikka ja jälle. Ja unustatud raamat «Teadus ja Tervis koos Pühakirja Võtmega» — kas me ei saanud selle jälle tagasi, läbi vaadatuna, parandatult, nii et tema stiili tormakus ja grammatiline konstruktsioon leidsid enestele taltsutaja haritud jüngri käe läbi? Ja kas ei vaju see teos jälle unustuse hõlma korra, ja kaks, ja kakskümmend, ja kas ei kerki ta siis jälle tohutu ajavahemiku pärast esile, et ajada taas inimeste päid tupikusse? Selles ei maksa kaheldagi. Nii peab juhtuma «Perioodiliste kordumiste seaduse» põhjal.»

KATKEND POSITSIOONIGA INIMESE PÄEVIKUST.
HULLU FILOSOOFI PÄEVIKUST

Mind võeti vastu kõige kuulsama, kõige võimsama, kõige armulisema ja kõige õilsama Tema Auväärsuse Inimkonna Pea Kohustetäitja poolt, keda ma ka kõigi nende ametlike tiitlitega ülistasin ning keda ma põlvili

laskudes alandlikult tänasin; siis anti mulle käeliigutusega luba tõusta ja aujärje ette astuda. See toimus Valitsejate Saalis, sellessamas lossis, kus tema ja kogu Esimene Perekond elavad ei tea kui palju sajandeid ja mida nad eelistavad kõigile teistele. See on jäänud endiselt kõige suurepärasemaks — ja minu arvates ka kõige ilusamaks — lossiks kogu impeeriumis. Tema kullatud hooned võtavad enda alla terveid miile ja säravad nagu maa peale langenud päike. Tema pargid, aiad ja metsad kaovad sinavasse kaugusesse, ja tundub, et see paradiis on ääretu. Sada tuhat inimest, arvestamata lossi kaardiväe brigaade ja diviise, teenivad Esivanemaid ja nende esimesi Eedenis sündinud järglasi. Ent ometi ei paista see loss nii väga tohutuna meie kolossaalses pealinnas, mille elanikkonda on peaaegu võimatu väljendada arvudes ja kus paljud tänavad on pikemad kui kakssada miili.

Valitsejate Saal on suurejooneline avar rotund, millele kõige osavamad vanad meistrid on andnud muinasjutulise ilu marmorkujude, kalliskivide, kuldsete kaunistuste ja värvide erakordse ülevusega. Siia kogunevad kogu maakera monarhid oma tähtsamate aukandjate saatel iga viiekümne aasta tagant, et kummardada inimkonna Esivanemate ees. Selleks on muidugi tarvis avarust, ja avarust siin jätkub. Võib olla imetore vaatepilt näha seda suurt hulka musti, valgeid, kollaseid ja pruune kuningaid kõige kallimates välismaistes rõivastes! Ja milline tegevusväli tõlkidele! Kuid praegu on saal peaaegu tühi — ihukaitsjad, kammerhärrad, paažid ja kõik muud, korralik hulk sekretäre, kes on valmis mitte midagi tegema ja kes sellega ka innukalt tegelevad. Tema Auväärsuse rõivastus meenutas arktilist taevast, mida katab virmaliste mäng oma lillakate, vaarikpunaste ja kuldsete leegitsevate värelevate lainetega, — ja läbi selle virvendava muutliku unenäo, muutliku värvimere jooksid, ühinesid ja eraldusid loendamatute vääriskivide helgid, kord süttides, siis jälle tuhmudes nagu sädemed tuhkunud paberil. Hiljem kirjeldasin vaimustusega seda vapustavat vaatepilti Nanga-Parbatile, Esimese Sugulusastme tigestunud ja allakäinud Eedenis sündinud võsule, kelle kuri süda oli lausa tulvil kadedusest, vihkamisest ja õelusest, kui talle juba ammugi ära keelati Esivanemate silma alla ilmuda. Ta muigas sapiselt ja lausus põlas-

tavalt: «Ah, küll eputavad! Mina mäletan veel neid päevi, millal kogu nende perekonnas ei olnud ühtegi särki.»

Surusin maha oma pahameele, kuna minu seisuses inimesel pole lubatud vaielda Eedenis sündinutega isegi sel juhul, kui viimased seda soovivad, kuigi taolised soovid võivad tõeliselt lojaalses rinnas tekkida üksnes raevuhetkedel, mille järel nad kohe jäljetult kaovad; kuid ma palusin teda rahulikult vabastada mind taoliste sõnade kuulmisest Valitsevate Võimude aadressil, sest mul ei sobi neid kuulda.

«Muidugi mõista!» nähvas ta. «Sina oled patrioot nagu kõik sinusugused. Aga mis on patrioot, ole hea ja ütle? Just niisugune isik, kes lipitseb Esimese Perekonna ees, ülistab imperaatorit ja valitsust, olgu neil õigus või mitte — eriti aga siis, kui neil pole õigus; see tähendab «oma maa eest väljas olema». Patriotism . . . Oh seda lollust küll! See on võltsing, pettus, ülehõbetatud lapsekõristi, mille abil röövlijõuk, konstitutsioonilised sõnakõlksutajad, nõrgamõistuslikud ja silmakirjalikud vassijad, keda nimetatakse impeeriumi valitsuseks, petavad ja ninapidi veavad kergeusklikke lapsi — rahvast. Oo, patriotism, — see on ahvatlev asi. Aadamal oli kombeks nimetada seda «lurjuse viimaseks varjupaigaks». Kas tead, et kõlupäised totakad on isegi mind patrioodiks kutsunud. Kahjuks pole siinses maailmas võimalik solvamiste eest hoiduda. Lähme ja võtame parem üks väike . . .»

Olin äärmiselt piinlikus olukorras: möödakäijad vaatasid imestunult üle õla tagasi, nähes, kuidas Esimese Sugulusastme Võsu oma seisusele vastavas pühas rüüs (mis oli, tõsi küll, üsnagi kulunud) hoiab familiaarselt, nagu oleks tegemist omasugusega, minu seisusest mehe kuuenööbist kinni. Pealegi võis ta sõnu kahtlemata kuulda kes tahes, sest ta kõneles m e e l e g a erakordselt kõlava häälega (olles nii-öelda «kergelt auru all»), kuigi püüdsin teda kõigiti vaigistada. Et vältida uudishimulikke pilke, läksin temaga kaasa «Eedeni Vappi», kus sain viimaks vabamalt hingata, sest kõik külalised tõusid aupaklikult püsti ja eemaldusid paljastatud peadega.

«Orjad!» kraaksatas ta. «Vaata neid: nad alandavad ennast rõivastuse ees, sünnijuhuslikkuse ees — jälle seesama ülehõbetatud lapsekõristi! Oh, issand, näed, missugune on see meie inimkond.» Ta puhkes kähisevalt

naerma. «Inimkond, kes on enesest nii heas arvamises!» Ta silmitses oma püha rüüd, rebis ära niidi otsas rippunud kuldse pitsitüki, kägardas selle pihku ja viskas koerale, kes seda lootusrikkalt nuusutas, puutumata jättis ja pettunult minema jooksis.

«Näe, see on igatahes mõistlikum olevus, kes väärib austust. Ma kummardan tema ees.» Ta pistis sõrmed oma lumivalgesse juuksekahlu ja lisas ohates: «Mis sest rääkidagi, kord olime meiegi niisama targad ja arukad. Mina olen neid päevi näinud.»

Varsti puistas ta jälle tuliseid tiraade — seekord nepotismi kohta. Tõsi küll, nimesid ta seejuures ei maininud, kuid oli täiesti selge, et märklauaks oli Inimkonna Pea Kohusetäitja, tema vanaema. Mul jooksid judinad üle ihunaha.

«Selles lossis pole ühtegi ametikohta,» ütles ta, «mida võiks saavutada teenete eest, pole ühtegi rikkamat sinekuuri, mida ei antaks mõnele nõrgamõistuselisele vanamehele üksnes selle pärast, et ta on juhuslikult sündinud ühena Kolmest Esimesest Sugulusastmest. Kõik, mis midagi väärt on, antakse Kolmele Seisusele. Ja kuidas need tudisevad varemed oma soojadest kohtadest kinni hoiavad! Aadam on mitu korda ohates öelnud: «Nad surevad harva ega taha kunagi erru minna.» Nepotism? Jah, see on lihtsalt nepotismi herilasepesa. See naine aga — ah, sa issake küll! — ei suuda taluda plebeiliku ihu puudutust ega lõhnagi. Isegi nõudepesijad peavad kuuluma Esimesse Perekonda. Kolmandale Sugulusastmele on usaldatud heraldika departemang, kõigi otseste järeltulijate abielutunnistused — nii-öelda: «Iirlasi palutakse mitte tülitama tullagi!» Ja milline iroonia — sel naisel enesel puudub üldse abielutunnistus! Ta pole kunagi abiellunudki!»

Söandasin talle vastu vaielda ja ütlesin etteheitvalt: «Tema Auväärsus sündiski abielunaisena.»

«Päh!» pahvas ta ja plaksutas sõrmi. «Lori puha!»

Nüüd hakkas ta jälle põhjama nepotismi ja vatrama jumal teab mida. Oleksin võinud talle meelde tuletada (kui minu seisuses inimesel sobib taolisi asju rääkida), et kuigi see süsteem on halb, siis ometi saab tema ise sellest rohkem kasu kui kes tahes muu. Sest ilma mingi muu õiguseta, peale sünniprivileegi, teenis ta kaks sajandit lossis ja proovis langevas järjekorras läbi kõik ame-

tid, mis kuuluvad Kolmanda Sugulusastme pühade eesõiguste hulka, teotades neid poste üksteise järel oma saamatusega, kuni langes lõpuks saapapuhastaja tasemele. Ja alles siis, kui avastati, et ta ka selle ametikoha ära rüvetas, öeldi temast meeleheitel lahti ja tal keelati lossi ilmuda.

Ta kirus järjekorras kõike, mida me austame ja kummardame, ning ma olin sunnitud seda kuulama, sest ta on väga tujukas ja võib surmani solvuda, kui keegi äkki palub luba tema seltskonnast lahkuda. Kuid lõppude lõpuks kuulutas ta ilma igasuguse hoiatuseta või sissejuhatuseta ootamatult, et ta on tüdinenud minu lõputust lobisemisest ja näitas mulle ust. See oli ülekohtune, sest kõneles ju kogu aeg ainult tema, mina ei öelnud kolme sõnagi, aga ometi taganesin ma kummardades ukse poole ja lahkusin ilma vastu vaidlemata, kuna oleksin hea meelega tema juurest kadunud ükskõik mis tingimusel. Minut hiljem väljus ka tema lokaalist, kõndis mööda tänavat kellelegi otsa vaatamata; ja kõik vastutulijad pakkusid talle viisakalt kummardades teed. Too isik on kõige ebameeldivam logard, keda ma üldse tunnen — olen selles kindel.

Oma iseloomu, jutu ja välimuse poolest on ta täielik vastand oma õilsale vanaemale. Iidsetel aegadel olevat ka viimane, nagu räägitakse, mässanud ja jonninud, kuid sajandite murekoorem puhastas ta südame halastusele ja vagadusele, mis alati temas pesitsesid, ning nende õnnistus valgustab tema nägu, ja ta pale on kaunis. Milline au oleks teda veel kord näha! Ma polnud meie valitsejannat näinud pärast uue sajandi esimest päeva, millal ta iluvana kombe kohaselt õnnistas saabuvat sajandit — see tseremoonia on avaldanud alati sügavat mõju kõigile, kuid seekord oli see eriti liigutav, kuna esmakordselt sooritas selle talituse Tema Auväärsus üksinda.

Kõigi silmad läksid märjaks, nähes tühja kohta tema kõrval, kohta, mida tõenäoliselt enam kunagi ei täideta. Kaheksakümmend aastat tagasi andis Tema Kõrgeim Hiilgus Inimkonna Pea üha halveneva tervise tõttu kõik oma kohustused — aga mitte võimu — üle oma Abikaasale ega ole sellest ajast peale enam otseselt osa võtnud Esimese Perekonna asjade juhtimisest, kui mitte arvestada seda, et viiskümmend viis aastat tagasi andis ta

mõningate ülitähtsate asjaolude sunnil audientsi maailma imperaatorile ja lubas end veenda teha sedasama kolmkümmend üks aastat hiljem. Nüüd elab ta juba kolmveerand sajandit täielikus üksinduses isiklike arstide valju järelevalve all, ja need hoiavad üha uuemate meditsiinialaste saavutuste najal juba viimase viiekümne aasta jooksul pidevalt tema elusädet hõõguvana. See on tõepoolest suurepärane. Arstid pälvivad täielikult, et nende edu imeks nimetatakse. Tema aga kindlustas neile maailmakuulsuse, samuti ka korraliku varanduse.

KATKEND PÄEVIKUST[1]

... Tema varanduse tõelisest suurusest ei teatatud rahvahulkadele — igatahes oli selle kohta arstlikust bülletäänist võimatu midagi välja lugeda. Kogemustega varustatud inimesed oskavad neid bülletääne arvestada, kuivõrd on täiesti selge, et oma tasku peale mõtlevale arstile on kasulik aeg-ajalt suurendada ohtu, mis ähvardab ülitähtsat patsienti, korda kuusteist-kakskümmend, siis aga nautida kogu maailma vaimustust ja tänu (sama võttega aga suurendada ka oma uute patsientide arvu), viia patsient jälle niisugusesse seisundisse, millal ta suudab ise lusikaga oma putru süüa, naeratada mõttetu ilmega ja pomiseda midagi «minu armsast rahvast», et telegraaf need sõnad kohe kogu maailma laiali kannaks, et valataks heldimuspisaraid ajalehtedes ja et kasutataks kirikuid südamete pehmendamiseks ning uute vabatahtlike annetuste kogumiseks. Kõigi nende aastakümnete jooksul pole valitseja põdenud midagi peale «arstide haiguse» — seda rääkis mulle ühe diplomeeritud põetaja abiline. Need meie hulgast, kes pole veel täielikud eeslid, teavad, mis haigus see niisugune on ja kes seda esile kutsub, kuidas see tõbi kulgeb ja missugust raha see sisse toob, samuti — missuguse reputatsiooni see sünnitab. «Arstide haigus» eksisteerib üksnes väljavalituile, ainult tähtsamatele isikutele ning tabab vaid rikkaid ja kuulsaid isikuid, ja oma kestvusega annab ta surematusele kümme silma ette.

Mul on käes täpsed andmed, mida põetaja abiline eraviisiliselt kinnitab, et arstid organiseerisid juba selle patsiendi haiguse algusest peale börsimängu ja müüsid

[1] Arvatavasti Nanga-Parbati päevikust. (Toim.)

maakleritele bülletääne nädalaks ette. Mõnikord neile, kes mängisid ohu peale, mõnikord neile, kes panid oma panuse tervenemisele. Kord, kui aktsiate kurss oli 102, üritasid nad salajasi läbirääkimisi mõlema poolega korraga, tehes ettepaneku kruvida kurss 108-le või alandada see 94-le — olenevalt sellest, kes enam pakub. See on fakt. Mulle rääkis sellest põetaja abiline. Pullid pakkusid rohkem; seda teatas ta mulle samuti. Arvutul hulgal müüsid nad varakult bülletääne kursi tõstmiseks või madaldamiseks, kuigi ta täpseid arvusid ei teadnud. Siit nähtub, mida maksab bülletään, kui patsiendil on «arstide haigus». Küll on ikka (sõna segane) maailm!

KAKS KATKENDIT KEELATUD RAAMATUST, MILLE PEALKIRI OLI «PILK AJALUKKU» VÕI «AJALOO PEAJOONED»

... Kõnes, mille ta pidas üle viiesaja aasta tagasi ja mis täielikult meieni on jõudnud, ütles ta:

«Meie, Suure vabariigi vabad kodanikud, oleme õigusega uhked meie riigi ülevuse, võimsuse, tema õiglase ja vaga valitsuse, tema suurte vabaduste, tema kuulsa nime, tema mustamata ajaloo, tema rüvetamata lipu ja selle üle, et tema käed pole rõhunud nõrgemaid, pole olnud punased vallutussõdades valatud verest, et tema külalislahked uksed on alati avatud olnud kõikide rahvaste pagulastele; oleme uhked auväärsele lugupidamisele, mida osutavad talle monarhid, kes ümbritsevad teda igast küljest; aga kõige enam oleme uhked kõrgele patriotismitundele, mille oleme pärandanud oma isadelt, mida oleme hoidnud puhtana ja mille abil võitsime kätte oma vabaduse, mida me tänapäevani kalliks peame. Kuni elab see patriotism, ei ähvarda Vabariiki ükski oht, tema ülevus on vääramatu ja ükski maine jõud ei suuda temast võitu saada.»

Mõelge nende sõnade üle järele. Kõigi oma traditsioonide kiuste üritame me nüüd ebaõiglast ja alatut sõda, sõda abitu rahva vastu, sõda, mille eesmärgiks on räpane röövimine. Esialgu jäid meie kaaskodanikud truuks oma põhimõtetele, nendele ideedele, mille vaimus neid oli kasvatatud, ja nad astusid sõja vastu välja. Nüüd on nad aga nendest taganenud ja nõuavad hoopis muud. Millest on tingitud see muutus? Üksnes poliitika osavast käi-

gust — kõlavast fraasist, sütitavast fraasist, millest hakkasid pööritama nende kriitiliseks mõtlemiseks võimetud pead: «*Kodumaa üle kõige — olgu ta hea või halb!*» Tühi fraas, rumal fraas. Kuid seda trükiti kõikides ajalehtedes, seda müristati kirikukantslitest. Rahvahariduse departemangu vaneminspektor käskis riputada selle loosungi igasse kooli, sõjaministeerium kandis selle riigilipule. Iga inimene, kes seda küllalt valju häälega ei kisendanud või kes lihtsalt vaikis, kuulutati äraandjaks — patriootideks peeti üksnes neid, kes seda röökisid. Et olla patrioot, selleks tuli lakkamatult kinnitada: «Kodumaa üle kõige — olgu ta hea või halb!» ja nõuda seda väikest sõda. Aga kas te tõepoolest ei märganud, et see fraas teeb häbi kogu meie rahvale?

Mida siis õieti tähendab vabariigi tingimustes «kodumaa»? Kas see tähendab antud momendil võimul olevat valitsust? Kuid valitsus on vaid t e e n e r, ajutine teener, ja temal pole õigust otsustada, milline tee on õige ja milline ebaõige, kes on patrioot ja kes mitte. Tema on kohustatud alluma juhtnööridele, mitte aga neid andma. Mida siis õieti tähendab «kodumaa»? Ajalehti? Kirikut? Kooliinspektoreid? Kuid need kõik on vaid tühine osa kodumaast, sugugi mitte kogu kodumaa; neile ei kuulu võim, neile kuulub vaid tühine osa sellest võimust. Neid tuleb vaid üks tuhande kohta, aga võim kuulub just sellele tuhandele; nimelt n e e d t u h a n d e d peavad otsustama, milline tee on õige ja milline vale; nimelt nemad peavad otsustama, kes on patrioot ja kes mitte.

Kes siis on need tuhanded? Teiste sõnadega — kes moodustavad «kodumaa»? Monarhia puhul on kodumaa — kroonitud pea oma perekonnaga; vabariigi puhul aga — rahva hääl. Igaüks teist peab kõnelema ise enda eest, enda nimel ja enda vastutusel. Ja see on suur ja püha vastutus, millest ei tohi kergemeelselt kõrvale hiilida, lastes end hirmutada kirikust, ajalehtedest, valitsusest või politikaani tühja fraasi võluväest. Igaüks peab ise endamisi otsustama, milline tee on õige ja milline vale, mis on patriootiline ja mis mitte. Ei saa sellest kohustusest kõrvale hoiduda ja jääda inimeseks. Aga sisemistele veendumustele vastukäiva tee valimine tähendab alatuks ja südametunnistuseta reeturiks muutumist nii iseenda kui ka oma kodumaa suhtes, hoolimata

sellest, kuidas inimesed sind ka ei nimetaks. Kui sina üksi, vastupidi kogu rahvale, oled valinud mingisuguse tee, pidades seda õigeks, siis tähendab, et sa oled täitnud oma kohuse nii enese kui ka oma kodumaa vastu — ja hoia pea püsti! Sind ei saa keegi häbistada.

Üksnes siis, kui oht ähvardab vabariigi olemasolu ennast, peab inimene toetama oma valitsust isegi sel juhul, kui viimasel pole õigus. Aga üksnes sel juhul.

Meie vabariigi olemasolu ei ähvarda mingi oht. Aga rahvas müüs oma au ära kõlava fraasi eest. Ta raius läbi kindla ankruköie ja ujub nüüd lainete mängukannina, olles andnud rooli piraatide kätte. Rumal fraas vajas kinnitust ning ta omandaski väärilise paarimehe: «Isegi sel juhul, kui see sõda on ebaõiglane, oleme me seda juba alustanud ja peame viima ta lõpuni: *sõja katkestamine tähendaks meile au kaotamist.*» Tõepoolest, isegi murdvaras ei saaks öelda paremini. Meie ei saa katkestada räpast rööverkspeditsiooni seepärast, et selle väikese rahvaga rahu sõlmimine (kes ei nõua midagi muud, kui vaid oma sõltumatuse säilitamist) tähendaks meile au kaotamist. Te olete unustanud Aadama sõnad — tuletage meelde ja mõelge hästi järele. Ta ütles: «*Aus rahu on parem kui autu sõda.*»

Teie külvasite seemneid ja need kasvatavad nüüd võrseid.

. . . Kuid Suure Vabariigi päästmine osutus võimatuks. Ta oli kuni sisemuseni pehkinud. Vallutusiha oli juba ammugi oma töö teinud; abituid pärismaalasi tallati jalge alla, ja nii harjus vabariik müidugi jäise ükskõiksusega vaatama omaenda kodanike õiguste kärpimisele; rahvahulk, kes plaksutas käsi võõraste rahvaste vabaduse lämmatamise puhul, elas ise ka päevani, millal tal enesel tuli selle eksituse eest maksta. Valitsus langes lõplikult ülirikaste ja nende kintsukaapijate võimusesse; valimisõigus muutus lihtsaks masinaks, mida vändati nii nagu meeldis. Kaupmehe vaim asendas moraali, igaüks sai omaenda tasku patrioodiks. Plutokraadid, kes esialgu võtsid suure toredusega vastu naabermaade aristokraate ja ostsid neid oma tütardele, hakkasid ise ka aja jooksul päritavaid tiitleid ihaldama. Tekkis üha tugevnev kaldumine monarhistliku korra poole. Esialgu kõneldi sellest sosinal, siis aga täiel häälel.

Siis ilmuski Äärmises Lõunas saatuslik mees, kes sai hüüdnimeks Fenomen. Armee armee järel, riik riigi järel varisesid põrmu kingsepa võimsa koputuse peale, tema aga jätkas oma võidumarssi põhja poole, üha kaugemale põhja poole. Tukkuv Vabariik viimaks küll virgus, kuid siis oli juba hilja. Vabariik kihutas rahavahetajad templist välja ja andis valitsusohjad puhastesse kätesse — kuid kõik see oli juba asjatu. Oma võimu kindlustamiseks olid rahavahetajad juba ammugi pooled kodanikud sõduripensionide abil ära ostnud, muutes sellega kunagise õilsa abinõu orjade soetamise vahendiks, türannia kõige kindlamaks relvaks — sest igal pensionäril oli hääleõigus, ja pensioni sai iga mees ja naine, kes oli kunagi sõduritega tuttav olnud; pensione arvestati pattulangemise päevast alates, ja terved hordid inimesi, kes polnud kunagi oma elus püssi käes hoidnud, nõudsid ja said raha kolmesaja möödunud aasta eest. Vallutused täiendasid küll riigikassat, kuid muutusid kohe algusest peale sellele ka raskeks koormaks. Pensionid, vallutused ja korruptsioon viisid maa täiesti pankrotti, hoolimata hullumeelsetest maksudest; riiklikud krediidid kulutati ära, arsenalid tehti tühjaks, riik ei ole sõjaks valmis. Sõja- ja merekoolid, samuti kui kõik ohvitserikohad armees ja laevastikus olid juba ammugi rahavahetajate jahimaaks muutunud, ja alaline armee — vallutuste perioodi looming — muutus nende pärusmõisaks.

Armee ja laevastik keeldusid allumast uuele kongressile ja uuele valitsusele ja kuulutasid pilkavalt: «Eks katsuge sundida!» Selle vastu polnud midagi vaielda. Korralikud inimesed, kel polnud mereasjandusest aimugi, viisid merele need laevad, mis ei valvanud vallutatud maid, ja uputasid need kõik ausas püüdluses täita oma kohust. Tsiviilkaitse, keda juhtisid eraisikud, innustatuna tõelisest ammu unustatud aegade kunagisest patriotismist, sööstsid rindele, relvastatuina harkide ja jahipüssidega — ja regulaararmee tegi temast märja pleki. Rahavahetajad olid end kingsepale müünud. Tema külvas neid üle kõlavate tiitlitega ja astus ilma ühegi püssipauguta Vabariigi troonile.

Sellisel kombel saigi Popoatahualpakatapetl meie isandaks, ja peagi läks tema võim üle ta järeltulijale, kes kandis sedasama nime ja kes tänapäevani valitseb meie üle oma viitsekuninga kaudu.

KATKEND SEMI PÄEVIKUST
920. AASTAL PÄRAST MAAILMA LOOMIST

SABBATI PÄEV. Nagu tavaliselt ei pea keegi sellest kinni. Mitte keegi peale meie perekonna. Patused tulevad kõikjal karjakaupa kokku ja aina lõbutsevad. Mehed, naised, tütarlapsed ja noormehed — kõik joovad viina, kaklevad, tantsivad, naudivad hasartmänge, lagistavad naerda, käratsevad ja laulavad. Ja tegelevad veel igasuguste muude rõvedustega — rõvedustega, mille kirjeldamiseks lihtsalt ei leidu sõnu. Ja milline lärm! Puhutakse sarve, kolistatakse padade ja kastrulitega, vasksed pasunad röögivad, trummid põrisevad ja müriseva — jää või kurdiks! Ja kõik see sünnib sabbati päeval — hingamispäeval! Mõelda ainult! Isa räägib, et vanasti olla kõik teisiti olnud. Siis, kui ta veel poisike oli, pidasid kõik Issanda päeva, keegi ei teinud pattu, ei lõbutsenud ega lärmanud; kõikjal oli valitsenud rahu, vaikus, õndsus; jumalateenistusi peeti mitu korda päevas — ja õhtul ka veel lisaks. Nii oli kuussada aastat tagasi. Võrrelge neid aegu praegusega. Ja ometi on nendest aegadest möödunud nii vähe aega, et isegi keskealised inimesed mäletavad väga hästi, kuidas kõik varem oli!

Täna ilmus seda rahvarämpsu siia veelgi enam kui tavaliselt — nad tulid laeva vaatama, selle otsas turnima ja pilkama. Nad esitavad küsimusi, ja kui neile vastata, et see on laev, siis pistavad nad laginal naerma ja pärivad, kust võiks pääseda vesi kuiva tasandiku keskele. Kui me selgitame, et issand saadab vee taevast alla, et kogu maailm ära uputada, naeravad nad jälle laginal ja ütlevad: «Räägi seda oma vanaemale.»

Metuusala käis täna jälle siin. Kui ta pole kõige vanem inimene maailmas, siis on ta vähemalt kõige vanem tähtsate hulgast, ja see omapärane üleolek kutsub kõigis esile austava hardusvärina: niipea kui ta kuhugi ilmub, vaibub seal sedamaid ohjeldamatu lõbutsemise kära, maad võtab vaikus, ja inimesed paljastavad pea, kummardavad orjalikult ning sosistavad üksteisele, kui ta möödub: «Vaadake, vaadake... seal ta läheb... ta on ligi tuhande aastane... kõneldakse, et oli tuttav Aadama endaga.» Ta on väga auahne vanamees, ja kohe näha, kuidas talle meeldib see sosistamine, kuigi ta longib mööda, nina püsti, ning sebib jalgadega nagu tantsiks keik-uooki, ise

aga teeskleb, nagu mõtiskleks ta mingisuguste kõrgete mateeriate üle ega märkaks midagi enda ümber.

Mina aga tean, et ta on väga kade ja samuti väiklane. Mul vist ei sobi küll niiviisi rääkida, sest et olen temaga naise kaudu sugulane — naine on tema lapselapselapselapselapselapselapselapselapselapselapselaps või midagi selletaolist, ja inimeste ees ma muidugi ka vaikin sellest, aga miks ma ei peaks üksi olles sellest pihtima oma päevikule — see on niisama hea kui iseendale öelda. Ta kadestab meid ja on tige meie laeva peale, olen selles veendunud. Kadestab ja tigestub seepärast, et laeva ehitamine tehti ülesandeks mitte temale, vaid minu isale. Laeva peavad kõik ümbritsevad rahvad imeks, nii et isa, kes enne oli tundmatu isik, sai tänu sellele maailmakuulsaks; Metuusala aga kadestab. Esialgu inimesed rääkisid nii: «Noa? Aga kes see Noa niisugune on?» Nüüd aga jooksevad juba kaugelt eemalt ligi, et autogrammi nuruda. See ajab Metuusala hinge täis.

Kuid t e m a l ei ole ju tulnud istuda öösiti autogrammide valmistamisega jantides nagu meil. Kõigil meil, kõigil kaheksal, sest isa üksi ei jõuaks neist kümnendikku osagi valmis kirjutada, — ta käsi on vanadusest ja reumast kangeks muutunud. Metuusalal on väga halb iseloom. Minu meelest võib ta üksnes siis rahule jääda, kui on kõigil tuju ära rikkunud. Ta nimetab alati minu vendi, mind ja meie naisi «lasteks». Ja teeb seda üksnes seepärast, et näeb, kuidas see meile ei meeldi. Kord söandas Jeevet talle areldi meelde tuletada, et me oleme juba täiskasvanud mehed ja naised. Oleksite te kuulnud, kuidas ta turtsatas! Ta tõmbas põlastusest isegi silmad kissi, ajas kortsus huuled laiali, näitas oma kolletanud hambajäänuseid, pressis välja midagi vastiku kuiva naeru ja astmahaige köha segu sarnast, ning sõnas siis: «Mehed ja naised... ah need tahaksite olla? Kui vanad te siis õiete olete, auväärsed varemed?»

«Meie naised on ligi kaheksakümmend, aga meist enestest olen mina kõige noorem, ja minagi olen juba saja-aastane.»

«Kaheksakümmend — issake! Sada — heldene aeg! Ja j u b a abielus! Issand, issand, issand! Hällilapsed! Riidest nukud! A b i e l u s! Minu noorpõlves ei mõelnud keegi nii noori lapsi paari panna. See on jube!»

Jeevet tahtis talle meelde tuletada, et paljud patriarhid

olid varases nooruses naise võtnud, aga tema ei hakanud kuulamagi. Niisugune on ta alati: kui tood talle ette ümberlükkamatu argumendi, hakkab ta kohe su peale karjuma, nii et jääb üle ainult vaikida ja teist juttu teha. Vaielda temaga ei saa — seda peetakse kohe ennekuulmatuks lugupidamatuse avalduseks. Igatahes meil, noortel nolkidel, pole küll mingit mõtet talle vastu hakata. Ei meil ega kellelgi teisel. Peale arsti. Arst teda ei karda ega pea üldse kellestki lugu. Ta ütleb, et iga inimene on ainult inimene, ja see, et Metuusala on tuhande-aastane ei muuda midagi — ta jääb ikkagi inimeseks.

RELIGIOOSSED KÄSUD JA PALVED

LOOMAST MADALAMAL [1]

1572. aasta augustis toimus täpselt seesama Pariisis ja kogu Prantsusmaal. Kuid siis tungisid kristlased kallale kristlastele. Eelneva kokkuleppe peale tungisid katoliiklased äkki ootamatult mitte midagi aimavatele protestantidele kallale ja hävitasid neid tuhandete kaupa, halastamata naistele, lastele ega raukadele. See toimus tollel kurikuulsal Pärtliööl. Kui see rõõmusõnum Rooma jõudis, tänasid paavst ja kogu katoliiklik kirik jumalat.

Mitme sajandi jooksul on igal aastal põletatud tuleriitadel sadu ketsereid, sest et nende usulised vaated ei meeldinud katoliiklikule kirikule.

Kõikidel sajanditel on kõigi maade metslased iga päev külmavereliselt hävitanud oma vendi ja ligimesi ning teinud nende naistest ja lastest orjad.

Silmakirjalikkus, kadedus, õelus, julmus, kättemaksuiha, liiderlikkus, vägivald, röövimine, sulitsemine, süütamised, kahenaisepidamine, abielurikkumised, kõikvõimalikud rõhumised ja vaeste ning orbude alandamine on olnud ja jäävad üsnagi levinud nähtusteks niihästi tsiviliseeritud kui ka tsiviliseerimata rahvaste hulgas meie maakeral.

Paljude sajandite vältel on jutlustatud «inimeste üldisest vendlusest» (pühapäeviti) ja «patriotismist» (pühapäeviti ja argipäeviti). P a t r i o t i s m aga eeldab midagi niisugust, mis on v a s t u o l u s i n i m e s t e ü l e ü l d i s e v e n d l u s e g a.

Mitte ükski rahvas, olgu ta vana või uus, tsiviliseeritud või metsik, pole tunnistanud võrdsust mehe ja naise vahel.

[1] Sellele katkendile pidi ilmselt eelnema väljalõige ajalehest, milles käsitleti religioosseid tagakiusamisi Kreeta saarel 1897. a. ülestõusu ajal. (Toim.)

Ma uurisin niinimetatud «madalamate loomade» iseloomu ja kalduvusi ning võrdlesin neid inimese iseloomu ja kalduvustega. Selle võrdluse tulemused olid minu arvates mulle äärmiselt alandavad. Need sundisid mind loobuma oma usust Darwini teooriasse, mille kohaselt inimene peab olema põlvnenud kõrgemast loomast, sest et mulle on nüüd päevselge, et see teooria tuleb asendada uue ja tõele kaugelt lähedasemaga, mida tuleb nimetada «kõrgema looma inimeseks mandumise teooriaks».

Selle ebameeldiva tulemuseni ei jõudnud ma hüpoteeside või alusetute oletuste ja kõrvutamiste teel, vaid kasutades seda, mida on hakatud nimetama teaduslikuks meetodiks. Teiste sõnadega, ma võtsin iga kasutatava eelduse kriitilise eksperimentaalse kontrolli alla ning võtsin selle vastu või lükkasin kõrvale, vastavalt kontrolli tulemusele. Sel kombel ma kontrollisin ja tõestasin iga oma eeldust enne, kui asusin järgmise juurde. Katsed toimusid Londoni loomaaias ja need nõudsid palju, kuid pingerikast ja väsitavat tööd.

Enne kui asun nende katsete konkreetsele kirjeldamisele, tahan teha mõningad märkused, mis on siin sobivamad kui edaspidi. Teen seda selguse huvides. Hulgalised katsed annavad mulle aluse järgmisteks üldisteks järeldusteks:

1. Inimkond kujutab endast ühtset bioloogilist liiki. Eksisteerivad mõningad tühised erinevused — nahavärvuse, kehaehituse, intellektuaalsuse jne. suhtes, mis olenevad kliimast, keskkonnast jne; kuid inimkond kujutab endast ikkagi ühtset omaette liiki, mida ei tohi ära vahetada ühegi teise liigiga.

2. Neljajalgsed kujutavad endast samuti omaette perekonda. Selles perekonnas esineb samuti teatud sisemisi erinevusi — nahavärvi, suuruse, toitumisviisi ja muu suhtes, ent ometi on siin tegemist ühtse omaette perekonnaga.

3. Kõik ülejäänud perekonnad — linnud, kalad, putukad, roomajad ja teised on samuti enam-vähem iseseisvad. Nad järgnevad üksteisele. Nad on lülid ahelikus, mis kulgeb kõrgemast loomast alla inimeseni, kes asub selle kõige alumises otsas.

Mõningad minu katsed olid erakordselt huvitavad. Kirjanduslikke allikaid uurides sattusin ma järgmisele

juhusele: palju aastaid tagasi korraldasid mingisugused jahimehed meie preeriates pühvlijahi kellegi inglise krahvi meelelahutuseks — ja et varustada teda kaunikese hulga värske lihaga. Jaht valmistas kõigile osavõtjaile palju meelelahutust. Nad tapsid seitsekümmend kaks stepihiiglast, sõid osa ühe lihast ja jätsid siis seitsekümmend kaks korjust mädanema. Et kindlaks teha, milline vahe on krahvi ja anakonda vahel — muidugi tingimusel, kui see erinevus üldse olemas on — käskisin lasta terraariumi anakonda juurde seitse noort vasikat. Tänulik roomaja lämmatas kohe ühe neist, neelas selle alla ja asus siis õndsalt puhkama. Madu ei ilmutanud ülejäänud vasikate vastu vähimatki huvi ega puudutanud neid. Kordasin seda katset ka teiste anakondadega, ja alati oli tulemus sama. Võib pidada tõestatuks järgmist fakti: erinevus krahvi ja anakonda vahel seisab selles, et krahv on julm, anakonda aga mitte; ja et krahv hävitab elusolendeid ilma mingi vajaduseta, mida aga anakonda kunagi ei tee. Siit võib ilmselt teha järelduse, et anakonda ei ole krahvist põlvnenud. Samuti selle järelduse, et krahv on põlvnenud anakondast, olles kaotanud seejuures palju häid omadusi.

Mulle on teada, et paljud inimesed, kes on kokku ahnitsenud rohkem miljoneid, kui nad on võimelised kunagi ära raiskama, ahnitsevad ikka veel järjest uusi miljoneid ning on valmis selle kire ajutiseks rahuldamiseks riisuma lihtsameelseilt ja orbudelt nende viimased näljapennid. Andsin sadadele erinevatele mets- ja koduloomadele võimaluse koguda suuri toiduvarusid, kuid ükski neist ei tahtnud sellega tegelda. Oravad, mesilased ja mõned linnud võtsid küll endale midagi varuks, kuid ainult nii palju, et sellest jätkuks talve lõpuni; üle selle ei tahtnud keegi oma varudele lisa ei ausal teel ega pettusega. Et kuidagi hukkuvat reputatsiooni vee peal hoida, püüdis sipelgas teeselda, nagu koguks ta suurema tagavara, kuid ma ei lasknud ennast alt vedada. Ma tunnen sipelgat. Need katsed veensid mind selles, et inimese ja kõrgema looma vahel eksisteerib järgmine erinevus: inimene on ahne ja ihne, loomad mitte.

Nende katsete protsessis veendusin, et inimene on ainuke loom, kes peab meeles temale tehtud ülekohut või solvamist, kannab südames viha ja maksab soodsat juhust kasutades kätte. Kõrgemad loomad kättemaksu ei tunne.

Kuked peavad haaremit, kuid seda üksnes oma liignaiste nõusolekul — järelikult pole selles midagi halba. Mehed soetavad enestele haaremid, kuid seda toore jõu abil, mida toetavad vastikud seadused, mille koostamisest teise poole esindajaid ei lastud osa võtta. Selles suhtes seisab inimene kukest tunduvalt allpool.

Kassid on liiderlikud, kuid nad ei pea seda patuks. Inimene on kassist põlvnedes säilitanud tema liiderlikkuse, kuid peale selle ta mõistab ise selle liiderlikkuse hukka — see tähendab, jätab enese ilma sellest, mis kassi õigustab. Kass on süütu, aga inimene mitte.

Rõvedus, jämedus, roppus on omane eranditult ainult inimesele; tema on need välja mõelnud. Kõrgemate loomade juures pole niisugustest omadustest jälgegi. Need loomad ei varja midagi ega häbene midagi. Inimene, räpase aruga olend, katab oma keha. Ta ei riski minna külalistetuppa palja rinna või seljaga, niivõrd on tema ja temataolised tundlikud igasuguse vihje suhtes sündsusetuse suunas. Inimene on «loom, kes naerab». Aga nagu ütles mister Darwin, ahvid naeravad samuti; naerab ka austraalia pilkajarästas. Ei, inimene on «loom, kes punastab». Teised loomad ei punasta, ja neil pole selleks põhjustki.

Selle artikli algul lugesime, et mitu päeva tagasi «põletati elusalt kolm munka», ja abt «surmati kõige elajalikumal kombel». Võib-olla tunneme huvi üksikasjade vastu? Ei. Muidu saaksime kuulda, et abt piinati surnuks niisugusel viisil, millest pole sünnis kirjutada. Kui inimene on Põhja-Ameerika indiaanlane, siis vajutab ta oma vangi silmad välja; kui ta on kuningas John, kes tahab oma vennapoega kahjutuks teha, siis laseb ta käiku hõõguva raua; kui ta on fanaatik, kes õiendab ketseritega arveid keskajal, nülib ta oma ohvritelt naha ja raputab selle asemele kehale soola; Richard I ajal suleb ta palju juudiperekondi torni ja pistab sellele tule otsa; Kolumbuse ajal võtab ta kinni hispaania juudiperekonna ja... aga see ei sobi ajakirjandusse; kaasaegsel Inglismaal karistatakse inimest kümnešillingilise rahatrahviga, kui too on oma ema tooliga peaaegu surnuks peksnud; teist aga karistatakse neljakümne šillingiga selle eest, et tema juurest leiti neli faasanimuna ja et ta ei suutnud anda rahuldavat seletust, kust ta need sai. Kõigist loomadest on ainult inimene julm. Ainult tema tekitab teistele

valu, sest see pakub talle lõbu. Kõrgemate loomade kohta ei saa midagi niisugust öelda. Kass mängib surmani hirmunud hiirega, kuid tal on selleks oma õigustus — tema ei tea, et ta valmistab sellega hiirele kannatusi. Ja kass on ometi seejuures mõõdukas — ebainimlikult mõõdukas: ta ainult hirmutab hiirt ega tee talle valu; ta ei kriimusta hiirel silmi peast, ei nüli nahka maha, ei aja talle naelu küünte alla — nagu teeb seda inimene; kui ta tüdineb hiirega mängimast, paneb ta selle nahka, tehes kohe oma ohvri piinadele lõpu. Inimene on julm loom. Ja see iseärasus kuulub üksnes temale.

Kõrgemad loomad kaklevad mõnikord omavahel, kuid nad ei kasuta selleks kunagi organiseeritud masse. Inimene on ainuke loom, kes on võimeline nurjatuks ja vastikuks tegevuseks, mida nimetatakse sõjaks. Ainult tema on võimeline koguma enese ümber oma vendi ning külmavereliselt ja häirimatult hävitama omataolisi. Ta on ainuke loom, kes läheb tasu eest (nagu Hesseni sõdurid meie Iseseisvussõja ajal või prints Napoleon Suulusõjas) appi hävitama omataolisi indiviide, kes pole talle teinud midagi paha ja kellega ta pole üldse tülis olnudki.

Inimene on ainuke loom, kes röövib oma nõrgemalt kaasvennalt kodumaa, ajab ta sealt välja või notib maha. Inimene on alati nõnda toiminud. Kogu maakeral ei leidu aakritki maad, mis oleks oma õige omaniku päralt: ei, kogu maa on tükk tüki haaval läinud jõu ja verevalamise abil omanikult omanikule.

Inimene on ainuke ori. Ja ainuke loom, kes muudab omataolisi orjadeks. Ta on alati ühel või teisel kujul olnud ori ja alati ühel või teisel kujul valitsenud orjade üle. Meie päevil on ta raha eest teiste inimeste orjaks ja töötab nende inimeste heaks; ja sellel orjal on omad orjad, kes töötavad tema heaks veelgi väiksema tasu eest. Ainult kõrgemad loomad teevad ise oma tööd ja toidavad end ise.

Inimene on ainuke patrioot. Ta eraldab ennast kõigist teistest inimestest omaenda maal, omaenda lipu all, ja põlgab teisi rahvaid, hoiab käepärast arvutul hulgal mundrisse riietatud mõrvareid, kes lähevad talle küllaltki kalliks maksma, — üksnes selleks, et ära kahmata mõni tükk võõra maa küljest ja takistada selle maa elanikel enda kaitseks välja astuda. Ja kampaaniate

vaheaegadel peseb ta käed verest puhtaks ning töötab «inimeste üldise vendluse» nimel — töötab keelega.

Inimene on religioosne loom. Ainuke religioosne loom, kes tunnistab tõelist õiget usku. Ta on ainuke loom, kes armastab oma ligimest nagu iseennast ja lõikab tal kõri läbi, kui tekib lahkarvamusi usulistes küsimustes. Ta on muutnud maakera surnuaiaks, püüdes palehigis kergendada oma venna teekonda taevase õnne ja õndsuse juurde. Ta tegeles sellega Caesari ajal, tegeles sellega Muhamedi ajal, tegeles sellega inkvisitsiooni aegadel, ta tegeles sellega paar sajandit tagasi Prantsusmaal, ta tegeles sellega Inglismaal kuninganna Mary valitsemise ajal, — ta tegeles sellega juba siis, kui koitis esimene päev, ta tegeleb sellega ka praegu Kreeta saarel (mida kinnitab ka ülalavaldatud telegramm), ja homme tegeleb sellega veel kuskil mujal. Kõrgematel loomadel pole religiooni. Ja meile õpetatakse, et nad jäävad ilma hauatagusest elust. Aga mispärast? Siin lehkab midagi halvasti.

Inimene on mõistlik loom, mõistusega elukas. Nii väidetakse. Aga minu arvates tehakse seda ilma mingi aluseta. Vähe sellest: minu katsed näitasid, et inimene on mõistuseta loom. Meenutagem tema ajalugu, mille lühike ülevaade esitati ülalpool. Minu arvates on täiesti ilmne, et teda ei saa mingil tingimusel nimetada mõistlikuks loomaks. Tema ajalugu on maniaki meeletu ajalugu. Ja peamiseks argumendiks, mis kummutab tema pretensioonid mõistusele, pean ma seda fakti, et niisuguse ajalooga seljataga kuulutab ta, mitte põrmugi kaheldes, enese kõige kõrgemaks loomaks, kuigi tema enda poolt kehtestatud normide põhjal on ta kõige madalam elukas.

Otse vastupidi — inimene on parandamatu tobu. Ta pole võimeline omandama kõige lihtsamaidki asju, mida teised loomad hõlpsasti ära õpivad. Korraldasin näiteks järgmise katse: ühe tunni jooksul õpetasin koera ja kassi omavahel sõbrustama. Pärast seda paigutasin nad ühte puuri. Järgmise tunni jooksul õpetasin neid sõbrustama küülikuga. Paari päeva pärast õnnestus mul paigutada samasse puuri veel rebane, orav, hani ja mitu tuvi. Lõpuks isegi ahv. Nad elasid rahulikult ja isegi armastasid üksteist.

Selle peale paigutasin naaberpuuri iiri katoliiklase Tipperaryst, ja kui too oli enam-vähem taltsaks muutunud, paigutasin tema juurde šoti presbüüterlase Aberdee-

nist. Siis türklase Konstantinoopolist, õigeuskliku kreeklase Kreeta saarelt, armeenlase, metodisti Arkansase rüpest, hiina budausulise ja india bramiini. Lõpuks veel Päästearmee koloneli Wappingist. Pärast seda ei käinud ma paar päeva puuri juures. Kui tulin siia tulemusi kontrollima, valitses kõrgemate loomade puuris rahu ja üksmeel, kuid teises vedeles läbisegi veriseid turbanitükke, fesse ja pleede, samuti konte ja liharäbalaid — ellu polnud jäänud ükski puuri paigutatud eksemplaridest. Need «mõistlikud loomad» polnud kokkuleppele jõudnud mingisuguses jumalasõnasse puutuvas küsimuses ning olid siirdunud Kõrgema Kohtuniku ette seda probleemi lahendama.

Tuleb tunnistada, et tõelise ülluse suhtes jääb inimene lootusetult maha isegi kõige madalamast kõrgemast loomast. Pole mingit kahtlust, et ta pole orgaaniliselt võimeline nende tasemele tõusma, et tal on orgaaniline defekt, mis ei lase tal kunagi teha seda, kuna see defekt on temast lahutamatu, parandamatu ja igavene.

See defekt on k õ l b l u s t u n n e. Inimene on ainuke loom, kellel see on olemas. Sellega seletubki tema allakäigu paratamatus. Just Kõlblustunne a n n a b t a l l e v õ i m a l u s e k u r j a t e h a. Muud ülesannet sellel tundel pole. See ei täida mingit muud funktsiooni. Ja ta polegi millekski muuks mõeldud. Ilma selle tundeta poleks inimene võimeline halvasti käituma. Ta tõuseks kohe kõrgemate loomade tasemele.

Kuivõrd Kõlblustundel on ainult üks eesmärk, üks funktsioon — anda inimesele võimalus kurja teha —, siis pole ta kahtlemata temale vajalik. Sama mittevajalik kui mistahes haigus. Ja tõtt öelda — see ongi haigus. Marutõbi on küllaltki närune tõbi, kuid isegi tema on parem kõlblustundest. Marutõbi annab inimesele võimaluse teha midagi niisugust, milleks ta pole tervena võimeline, ja nimelt: tappa oma ligimene mürgise hammustusega. Marutõbi ei «õilista» seda, kes temasse haigestub. Kõlblustunne annab inimesele võimaluse kurja teha. Ja teha seda tuhandel erineval viisil. Võrreldes kõlblustundega on marutõbi kerge nohu katku kõrval. Järelikult ei saa keegi kõlblustunde eksisteerimise eest tänulik olla. Milles siis peitub inimese esivanematele pandud needus? Aga just selles, milles ta peitubki: inimesele määriti kaela kõlblustunne, võime eraldada head kurjast, üht-

lasi ka vajaduse korral võime teha kurja, sest kurjategija muutub kurjategijaks üksnes sel juhul, kui teo sooritaja teab, mis ta teeb.

Sel kombel tegin ma kindlaks, et me degenereerusime ja mandusime mingisugusest kaugest esivanemast, mingisugusest mikroskoopilisest olevusest, kes võib-olla hulkus oma lõbuks veetilga ääretus avaruses, ja edasi putukast putukani, elukast elukani, roomajast roomajani, üha allapoole mööda ammu unustatud süütuse teed, kuni lõpuks saavutasime kõige madalama arenguastme ja saime inimese nimetuse. Meist madalamal pole enam midagi. Mitte midagi, peale prantslase.

Kõlblustundest madalamal võib olla üksnes Kõlblusetusetunne. Prantslased on selle omandanud. Inimene seisab inglitest pisut madalamal... Tema asupaika võib määratleda täpselt: ta asetseb inglite ja prantslaste vahel.

Vaata mis suunas tahes, kuid inimene kujutab endast küllaltki viletsat olevust, omataolist igasuguste nõrkuste ja puuduste Briti Muuseumi. Teda remonditakse ja lapitakse alatasa. Nii ebatäiuslik masin nagu tema ei leiaks mingit turgu. Tema peamise eriala — kõlblustunde kõrval koormab teda väiksemate hädade mass. niisugusel hulgal, et üldisemalt kõneldes võib seda hinnata lõpmatu suureks. Kõrgematel loomadel ei põhjusta hammaste kasvamine mingit valu ega häda. Inimene aga saab hambad palju kuid kestvate piinade hinnaga — seda pealegi veel õrnas eas, millal ta ei oska isegi valu taluda. Niipea kui hambad on suhu tulnud, langevad nad kohejälle välja, seepärast et need olid juba algusest peale nigelad ega polnud väärt ühtki unetut ööd. Teine hammastekomplekt peab mõne aja vastu, tingimusel, et seda aeg-ajalt kohendatakse kautšuki ja kulla abil; kuid kindlad on ainult need lõualuud, mida valmistab inimesele dentist. Neid nimetatakse «valehammasteks» — nagu inimesel enesel ei olekski valed hambad!

Metsikus olekus — see tähendab loomulikus olekus — ei ole kõrgemad loomad kunagi tõbised: nende haigused ei ole rasked, ning kõige rängemaks nuhtluseks neile on vahest ehk vanadus. Kuid inimene on varustatud haigustega juba lapsepõlvest ning ta vaevleb nende küüsis regulaarselt kuni oma elupäevade lõpuni. Mumps, leetrid, läkaköha, krupp, mandlipõletik, difteriit, sarlakid on enesestmõistetavad. Nende järel hakkavad ta elu alatasa

ähvardama nohu, köha, astma, bronhiit, tiisikus, sügelised, vähk, koolera, kollane palavik, sapikivid, tüüfus, heinapalavik, malaaria, vistrikud, hemorroidid, peensoolepõletik, seedehäired, hambavalu, kõrvahaigus, kurtumine, pimedaks jäämine, tummaks jäämine, gripp, tuulerõuged, rõuged, mustad rõuged, maksakivid, kõhukinnisus, düsenteeria, soolatüükad, vinnid, paeluss, paised, ekseemid, liigestepõletik, konnasilmad, karbunklid, uurised, kopsupõletik, peaaju pehmenemine, melanhoolia ja veel viisteist hullumeelsuse eriliiki, verejooksud, kollatõbi, südamehaigused, luuhaigused, nahahaigused, peanahahaigused, põrnahaigus, neeruhaigus, närvihaigus, ajuhäired, verehaigus, samuti ka näärmetiisikus, halvatus, pidalitõbi, neuralgia, apopleksia, langetõbi, peavalu, reumatismi kolmteist eriliiki, podagra nelikümmend kuus eriliiki ja küllaltki soliidne tagavara sündsusetuid haigusi, mille nimetusi peetakse ebatsensuurseteks. Ja peale selle... aga milleks jätkata loetelu? Ja kui tahaks trükkida inimese ihule kas või kõige väiksema kirjaga nende vahendite nimetused, mis on määratud selleks, et tema logisevat masinat rivist välja lüüa, siis ei jätkuks seal selleks kohta. Inimene on ainult surmatõbede panipaik, mis on määratud kõikvõimalike batsilli-müriaadide toitmiseks ja lõbustamiseks — tervetele pisikutearmeedele on antud käsk teda tappa ja mädandada, ja igale armeele on antud teatud kindel osa selles töös. Juba tema esimesel hingetõmbel hakkavad need teda jälitama, piirama, kiusama ja tapma ilma halastuseta ja armuta, kuni ta viimaks hinge heidab.

Heitkem pilk tema organismi mõnedele detailidele. Milleks on tal vaja mandleid? Need ei täida mingit kasulikku funktsiooni; need pole talle vajalikud. Neil pole tema kurgus midagi teha. Need on ainult salakavalaks lõksuks. Neil on vaid üksainus ülesanne, üks eesmärk — kindlustada oma omanikule mandlipõletikku, angiini või muud selletaolist nuhtlust. Ja milleks on inimesel pimesool? See pole millekski vajalik, see ei tee mingit kasulikku tööd. See on vaid varitsev vaenlane, kes ootab mõne juhusliku viinamarjaseemne ilmumist, et selle abil korraldada pimesoolepõletikku. Ja milleks on meestele vaja rinnanibusid? Praktilisest seisukohast lähtudes on need tarbetud, ja ka kaunistustena ei talu nad mingit kriitikat. Milleks on meestel habe? See ei mängi mingit kasu-

likku osa ja tekitab üksnes ebameeldivusi; kõik rahvad vihkavad seda, kõik rahvad hävitavad seda habemenoa abil. Ja sellepärast, et see tekitab vaid tülikaid ebameeldivusi, ei ole Loodus kitsi habemevarude poolest mehe organismis alates täisealiseks saamisest kuni hauani. Keegi pole veel näinud meest puhta lõuaga. Aga juuksed! Need on ilus kaunistus, need on mugavus, need on parimaks kaitseks mitmete hukutavate tõbede vastu, ja inimene hindab neid enam kui safiire ja rubiine. Just seepärast kinnitabki Loodus nii hoolimatult juukseid mehe pealae külge, et need sinna enamasti kauaks püsima ei jää. Inimese nägemine, haistmine, kuulmine, suunataju — kui armetud need kõik on! Kondor märkab raibet viie miili kauguselt; inimene pole selleks võimeline, kasutagu ta millist pikksilma tahes. Verekoer avastab kaks päeva vanad jäljed. Käosulane kuuleb, kuidas ussike mulla sees urgitseb. Kaetud korvis kahekümne miili kaugusele viidud kass leiab üles kodutee üle niisuguste paikade, kus ta kunagi varem pole käinud.

Mitmed funktsioonid, mis on omased nõrgemale soole, jätavad samuti armetu mulje, kui võrrelda neid samade funktsioonidega kõrgemate loomade juures. Naisele tähendavad niisugused sõnad nagu menstruatsioon, raseedus ja sünnitamine kirjeldamatuid õudusi. Kõrgemate loomade juures ei saa taolisi nähtusi isegi ebamugavateks pidada.

Mis puutub välimusse, siis vaadake bengaali tiigrit, seda graatsia, ilu, füüsilise täiuslikkuse ja majesteetlikkuse kehastust. Siis aga heitke pilk inimesele, sellele armetule elukale. Sellele loomale, kes kannab parukat, kelle kolp on trepaneeritud, kes kasutab kuuldetoru, kunstsilma, papist nina, portselanhambaid, hõbekõri, puujalga, — olevusele, kes koosneb pealaest jalatallani ersatsdetailidest ja lappidest. Kui tal teises maailmas ei õnnestu tagasi saada kogu seda kribu-krabu, siis milline ta võib seal küll välja näha?

Kuid ühes suhtes on tema üleolek vaieldamatu. Tema intellekt on väljaspool võrdlust. Siin on kõrgemad loomad temast kaugel. Ja kui tähelepanuväärne, kui huvitav, et mitte üheski paradiisis pole veel ette nähtud paika sellele tema ainukesele vaieldamatule väärtusele. Isegi sel juhul kui ta ise paradiisi leiutab, ei varusta ta seda mingite intellektuaalsete rõõmudega. Üllatav unustamine! Kui asjasse süveneda, siis tähendab see fakt seda, et taevas on ette nähtud üksnes kõrgematele loomadele. Selle üle maksaks järele mõelda — ja üsnagi tõsiselt järele mõelda. Ning jõuame vägisi üsnagi süngele järeldusele: meie pole vist üldse nii tähtsad, nagu see on meile alati tundunud.

LOOMADE KOHTUS

1. KÜÜLIK. Tunnistajate seletuste põhjal tuvastati (1), et küülik keeldus vabatahtlikult armeesse astumast, et ta värvati väevõimuga ja (2) et ta deserteeris lahingu eel võitlusväljalt. Kui temalt küsiti, mida ta võib öelda enda õigustuseks, enne kui tema kohta langetatakse surmaotsus selle eest, et ta rikkus sõjaväemäärustikku, mis keelab arguse ja deserteerimise, — viitas ta sellele, et ta ei tahtnud määrustikku rikkuda, kuid et pidi alluma kõrgemale seadusele, millel on tugevam jõud kui määrustikul ja mis selle määrustiku annulleerib. Kui temalt küsiti, millist seadust ta mõtleb, siis ta vastas: «Jumala seadust, mis jätab küüliku vaprusest ilma.»

K o h t u o t s u s. Häbistada rivi ees, tõmmata tal munder seljast, riputada kaela tahvel sõnaga «argpüks», viia tapalavale ja üles puua.

2. LÕVI. Tunnistajate seletuse põhjal tehti kindlaks, et lõvi oma vapruse ja võrratu jõuga otsustas lahingu tulemuse.

K o h t u o t s u s. Autasustada lõvi hertsogitiitliga, püstitada tema kuju väljakule, kanda tema nimi kuldsete tähtedega Au Templi papüürose esimesse ritta.

3. REBANE. Tunnistajate seletuste põhjal tehti kindlaks, et ta rikkus jumalikku seadust: «Sa ei tohi varastada!» Küsimusele, mida tal on öelda enda õigustamiseks, vastas ta viitega sellele, et pidi alluma jumalikule seadusele: «Rebane varastagu!»

K o h t u o t s u s. Eluaegne vangistus.

4. HOBUNE. Vastavalt kogutud andmetele veetis ta mitu päeva linnufarmis ilma mingi järelevalveta, kuid ikkagi ei andnud kiusatusele järele.

K o h t u o t s u s. Olgu kiidetud tema nimi; pidulikult kuulutada üle kogu maa tema õilsast teost.

5. HUNT. Ta tabati teolt, kui rikkus parajasti käsku:

«Sa ei tohi tappa!» Oma õigustuseks viitas ta oma looduse seadusele.

K o h t u o t s u s. Surma!

6. LAMMAS. Vastavalt kogutud andmetele oli tal korduvalt võimalusi sooritada massimõrvu, kuid ta ei andnud kiusatusele järele.

K o h t u o t s u s. Elagu igavesti mälestus tema voorustest.

7. MASIN.

K o h t u n i k: Kaebealune! On tuvastatud, et te olete halvasti monteeritud ja viletsasti konstrueeritud. Mida te võite enda õigustamiseks öelda?

V a s t u s: Mina pole ennast konstrueerinud. Mina pole ennast monteerinud.

K o h t u n i k: On tuvastatud, et te liikusite siis, kui te poleks pidanud liikuma; et te tegite pöörde siis, kui oleksite pidanud sõitma otse; et te tormasite läbi jalakäijate hulga kiirusega, mis on seadusega keelatud ja ohtlik ühiskondlikule rahule; et te levitate halba lehka ja teete seda järjekindlalt, kuigi teile on teada, et see pole sünnis ja teised masinad nii ei toimi. Mida te võite enda õigustuseks öelda?

V a s t u s: Mina olen masin. Allun orjalikult minu konstruktsiooni seadustele ega saa seda mingil tingimusel rikkuda. Omapead ma ei tee midagi. Mind panevad liikuma välised jõud, ise ma ei saa ennast liikuma panna.

K o h t u n i k: Olete vaba. Teie seletustest piisab. Te olete vilets armetu värk, millele on antud mõned head ja mõned halvad omadused; aga oleks ebaaus ja ebaõiglane kiita teid teie esimestest tingimustest tulenenud käitumise eest ja karistada teistest tingimustest tulenenud üleastumiste eest. See tähendab, et süüdi pole siin masin... see käib ainult masina kohta.

JUMALA MÕISTUS

Tema lõi kõik asjad. Maailmas pole ühtegi suurt või väikest asja, mida poleks loonud Tema. Ta ütles kõige kohta, või õigemini nägi, et kõik, mida ta lõi, oli «hea». See sõna katab kõik: see asetab Tema heakskiidu pitseri igale maailmaruumi detailile; see kiidab iga selle ehituse üksikosa. Meie samuti kiidame heaks ja ülistame omal

keelel. Kiidame heaks ja ülistame valjul häälel, suure innustusega — ja ettevaatlikkusega. Jah, ettevaatlikkusega. Sest me ei tungi üksikasjadesse. Iga päev valame välja terveid jõgesid hukkamõistu, sõimu, rahulolematust, raevukat pahameelt — kuid mitte sõnades. Ei, meid ei reeda me sõnad, vaid teod. Meie sõnad on lausa komplimendid, ja need petavad Teda. Selles pole mingit kahtlust. Need sisendavad Temas veendumust, et me kiidame heaks kõik Tema teosed.

Igal juhul nii meile vähemalt näib. Paljude sajandite vältel oleme sisendanud enestele, nagu võiksime ebameeldivaid fakte lipitseva vale hunniku alla peites nii märkamatuks teha, et Tema näeb vaid kiitust ja viibib meeldivas eksituses. Ent on see tõsi? Omavahel me räägime küll, et teod kõnelevad sõnadest valjemini, kuid me oleme sisendanud enestele, et Tema suhtes pole see nõnda; me kujutleme, et Teda huvitavad üksnes sõnad — ainult helid, häälitsused; et kui me neid sõnu küllalt valjusti kisendame, siis Ta ei märka neid sõnu ümberlükkavaid tegusid.

Aga tõsiselt kõneldes — kas tõepoolest võib keegi sellesse siiralt uskuda, ja kas niisugune veendumus poleks solvav Kõige Kõrgemale Mõistusele? Kas tuleb meist kellelegi pähe ülistada emale kõiki tema võsusid, kui me mõnda neist kõigiti vihkame? Kas ei kummuta taoline tegu meie kõige ilukõnelisema kiituse? Ja kas õnnestubki sel teel ema petta? Kas ta ei vihasta — ja täie õigusega?

Aga vaadake, kuidas me toimime Temaga. Me kiidame heaks kõik Tema teosed, me ülistame kõiki Tema töid palava vaimustusega... sõnades ja samal ajal tapame kärbse — samasuguse Tema loomingu nagu kõik muud, ja mis moodustab seega erandi meie poolt ülistatud k õ i g i teoste hulgas. Ja vähe sellest, et me kärbse maha lööme; me teeme seda suurima vihaga, isegi vihkamisega, kurja kättemaksutundega; ja me vaatame kärbsele põlguse ja vastikustundega, kuigi me alles samas ülistasime Teda, kõiki Tema teoseid heaks kiites ja kuulsaks kuulutades. Me kiitsime kärbest tema Looja poole pöördudes, nüüd aga solvame oma teoga tema Loojat. Kiitus polnud aus, tegu aga aus; kiitus oli omakasupüüdlik silmakirjatsemine, aga tegu siiras puhang.

Me hävitame halastamatult kärbseid, samuti rotte, kirpe, madusid, tõbe kandvaid mikroobe ja tuhandeid

teisi olendeid, keda Tema on nimetanud «headeks», kellega Tema oli rahul ja keda me ise valjusti oma ilukõnedes ülistame ja kiidame — oma keelega — ning keda me pärast seda ometi jälitame ja tigedalt hävitame võimalikult suuremal hulgal.

Muidugi mõista on see halb, rumal ja ülekohtune. See tekitab teesklemist ja valetamist. Kas Tema tõepoolest solvub, kui me muutuksime ja pöörduksime Tema palge ette tõega huultel, mitte üksnes tegudes? Kas me tõesti ei tohi usaldavalt ja kartmatult muuta oma sõnu ja öelda:

«Oo, Tõe Allikas, me valetasime ja kahetseme seda. Kuula ära me ülestunnistus sellest, mida oleme tundnud aegade algusest alates ja mida oleme oma hingenõrkuse tõttu püüdnud sinu eest varjata: me kiidame leplikult ja ülistame paljusid sinu töid ja oleme tänulikud selle eest, et need on olemas maa peal, sinu jalge ees; kuid see ei käi kõigi sinu teoste kohta.»

Sellest oleks küllalt. Erandite loetelu pole tarvis.

PRANTSLASED JA KOMANTŠID

(Peatükk, mis jäeti välja käsikirja «Jalgsi mööda Euroopat» lõplikust variandist. 1879. a.)

Nüüd agâ kõneleme metsikustest, julmusest ja verepulmade harrastamisest. Kõik need omadused ei kaunista maakera pooltsiviliseeritud rahvaid, kuid samal ajal võib neid vaevalt nimetada puudusteks. Need kujutavad endast sotsiaalse süsteemi loomulikke sünnitusi ja ilma nendeta poleks see süsteem täielik. Selles suhtes on prantslaste, komantšide ja mõnede teiste rahvaste vahel, kes seisavad ühel ja samal kõlbelisel ja sotsiaalsel tasemel, raske leida olulist erinevust. Tõele au andes tuleb tunnistada, et ühes suhtes on komantšid kahtlemata prantslastest üle, ja nimelt: nemad omavahel ei kakle, kuna prantslased seevastu on juba iidsetest aegadest peale sellega oma meelt lahutanud, et üksteist tappa ja põletada. Kõigist maailma mõõkadest on kõige rohkem prantsuse verd valanud prantsuse mõõk. Pole olemas teist nii sügavat vihkamist, kui seda on prantslase vaen oma venna vastu. Ükski religioon pole korraldanud nii ennekuulmatuid metsikusi

kui sellega on hakkama saanud vaga ja tasane prantslaste usk. Muide, viimane märkus pole antud juhul kõige õiglasem, sest komantšidel pole religiooni ja järelikult ka vajadust oma venda tappa, et sundida teda õigele teele pöörduma.

Türklased on nii mõnelgi korral omavahel kakelnud nagu teisedki barbaarsed rahvad, kuid tõelise täiuslikkuse, õeluse ja võrratu efektiivsuse on kodusõda saavutanud üksnes kahe ühiskondliku konglomeraadi juures — prantslaste ja Kilkenny kasside [1] keskel.

Ma ei usu, et prantslased oleksid julmemad kui komantšid [2]. Minu arvates on nad vaid oma meetodites lihtsalt leidlikumad. Kui seda õnnestuks tõestada, tunnistaks taoline fakt, et prantslane seisab komantšist kõrgemal. Prantsuse aadel on kehtestanud mitmed üllatavad ja veidrad tavad, millest ta on tuhandeid aastaid kinni pidanud, tänu rahva mõistlikule tagasihoidlikkusele. Nende tavade hulka kuulub õigus anda inimesele maad rendile ja pärast jahti pidades kapata üle tema põldude, ilma tekitatud kahju hüvitamata. Või keelata selsamal inimesel piirata põldu aiaga, et kaitsta saaki metsloomade kallalekippumiste eest, sest piirdeaiad segasid jahipidamist. Ja peremehe õigus pidada tuvisid ja mitte maksta vilja eest, mida need linnud nahka panid; samuti ka karistada iga vaest, kes tapab kas või ühegi tuvipoja. Ja isanda õigus pidada veskit ja pagariahju ning sundida lihtrahvast seal vilja jahvatama ja leiba küpsetama kahekordse maksu eest. Ja isanda õigus röövida leskede ja vaeslaste varandus, kui nende perekonna pea sureb testamenti tegemata. Ja isanda õigus võtta enesele viiendik osa rahast, mida saadakse tema jurisdiktsiooni all asuva maa müümisest. Ent kõik need on alles tühised julmused; iga pooltsiviliseeritud olend võib neid välja mõelda ja hiljem taluda. Hoopis olulisemad on mõningad muud tavad! Ja nimelt isanda õigus sundida kogu päeva läbi tööd teinud talupoega istuma terve öö tiigi juures ja hirmutama konnasid, kelle krooksumine võiks häirida isanda und; isanda õigus hautada talupoja kõhtu ja soojendada sellel oma jalgu, kui isand väsib ja saab jahil külmetada;

[1] Kaks kassi, kes kaklesid seni, kuni neist jäid järele vaid sabad. (Toim.)

[2] Preeriaindiaanlaste suguharu. (Toim.)

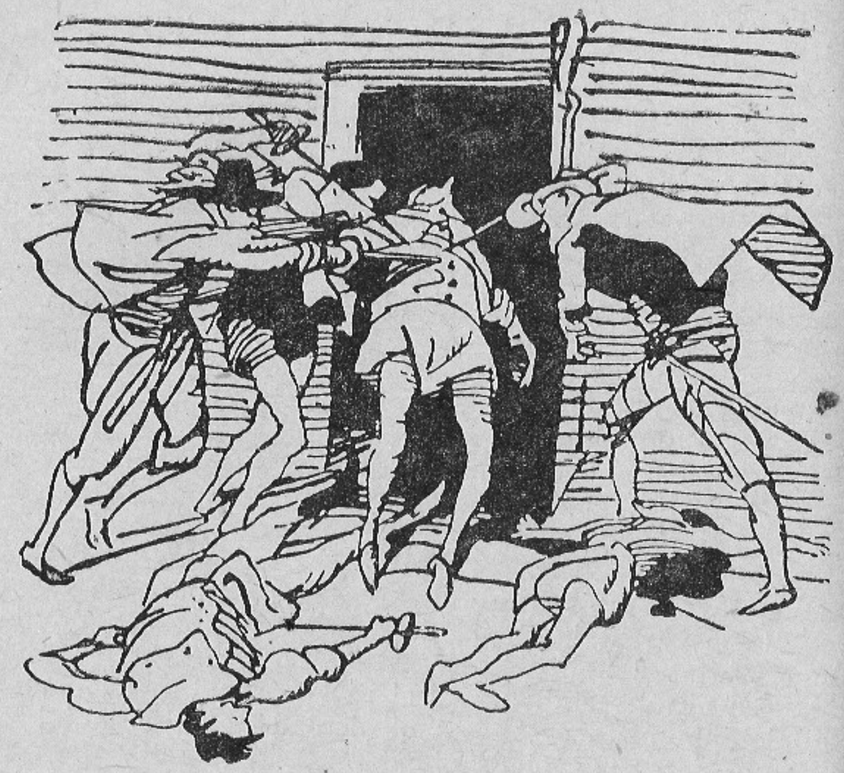

ja kõike krooniv *droit du seigneur* [1] — nimetame seda prantsuse keeles, et emakeelt mitte risustada. Komantšid oleksid vist võinud neist kolmest viimasest midagi rabavamat välja mõelda, kuid vaevalt küll olulisel määral. Kuid prantslaste leidlikkus saavutas ületamatu kõrguse revolutsiooni päevil, kui alasti mehed seoti kokku alasti naistega ja visati siis jõkke. Selle peale poleks komantšid küll kunagi tulnud, siin kuulub prantslastele tingimata võidupärg. Kuna aga see kõik toimus vähem kui sada aastat tagasi, siis on meil täielik alus arvata, et prantslased pole seni veel oma leidlikkust lõpuni ammendanud ja võib-olla annavad oma kalduvustele ehk veel kunagi vaba voli.

Ühes suhtes on prantslased absoluutselt ületamatud. Kiindumus massimõrvadesse ja verepulmadesse on neile

[1] Isanda õigus (pr. k.) — mõeldakse «esimese öö õigust». (Toim.)

tõesti taevast antud. Ükski rahvas ei valda seda nii homeerilises ulatuses. Mitme sajandi jooksul jõudsid prantslased selle peaaegu täielikult monopoliseerida. Juba ammu enne Pärtliööd tundsid nad rõõmu verepulmadest ja kiindusid tapatalgutesse. Üksnes Pärtliöö on niivõrd monumentaalne, et selle gigantsesse varju kaovad täielikult tema arvukad eelkäijad; need paistavad nagu läbi udu, nii et me ei suuda neid peaaegu eraldadagi, — ent ometi olid nad olemas. Kui mõned taolised juhtumid oleksid esinenud Inglismaal, oleksid need nagu päikesevarjutus röövinud valguse tema ajaloolt, aga Prantsusmaal, tapatalgute kodumaal, tunduvad need nii loomulikena ja vajalikena nagu mädahaavad pidalitõbise nahal ning tõmbavad enesele ka ainult tühist tähelepanu.

Pärtliöö kujutab endast ilma mingi kahtluseta ainulaadset šedöövrit, mille taolist pole kuskil mujal maailmas. Sellest võtsid oma käega osa riigi silmapaistvamad inimesed, kaasa arvatud kuningas ja kuninganna-ema. See juhtus 1572. aastal. Põhjuseks oli mingisugune religioosne arusaamatus. Prantslane on ju ennekõike jumalakartlik. Ja talle on vähe sellest, et ta ise on jumalakartlik, ta nõuab, et jumalakartlikuks saaks ka tema ligimene; kui see aga tõrgub, siis lööb ta selle maha ja teeb temast niiviisi jumalakartliku inimese. Jah, kui tema ligimene keeldub elamast vaga elu, siis võtab prantslane kirve ja juhib sellega tõrkuja õigele teele. Prantslane jumaldab seltskonda ega taha minna taeva poole üksi — seepärast hoolitseb ta õigeaegselt seltsi eest paradiisis. Sel ajastul, millest ma räägin, ei lakanud ainult üks ligimene tunnistamast õiget usku, vaid seda tegi täpselt pool kogu rahvast. See oli õudne. Katoliikliku partei juhid olid sügavas mures nii kahetsusväärse patutõve ulatusliku leviku pärast ning hakkasid nõu pidama, kuidas seda paremini välja ravida. Kuninganna-ema, kelle tarkus ja pühadus oli laitmatu, soovitas tavalist rahvuslikku ravimit — verepulma. See ravim kiideti heaks ja tapatalgud telliti ära täpselt samal viisil, nagu meie tellime köögitüdrukult lõunasöögi. Seda jumalale meelepärast tööd otsustati alustada ühel kindlal augustiööl täpselt kell kaksteist, millest informeeriti ka kõigi linnade ja külade elanikke. Tõelise usu kummardajad seadsid sõjariistad valmis, hoidsid oma nõu salajas ja ootasid; sel ajal külastasid nad ja võtsid oma kodus vastu oma patuseid ligimesi,

kes midagi ei aimanud, ja miski ei paistnud lähenevat saatuslikku ööd ette kuulutavat. Kuningas pidas südamlikke vestlusi patuste peamehega, ja kui too oli tähelepanelik inimene, siis pidi ta kahtlemata märkama ka seda arkebuusi, millega tema majesteet mõni päev hiljem arvas heaks haavata teda läbi lossiakna.

Määratud tund saabus ja häirekellade helin katkestas südaöise vaikuse. Õigeusu pooldajad olid valmis; patused nabiti kinni une pealt. Mehi ja naisi tapeti nende magamistubades või majatreppidel. Lapsed virutati peadpidi vastu seina. Jumalale meelepärane töö kestis kaks päeva ja kolm ööd. Tapetute laibad ummistasid jõe, tänavad olid surnukehi täis, õhku täitis kõdunema hakanud inimliha lehk; õnnetud olid hukkunud omaenda viletsa taibu tõttu — nad olid ju prantslased, ja kui nad oleksid esimestena taibanud korraldada tapatalguid, siis oleksid nad oma hukutajatega ise toime tulnud. Selle paari-kolme ööpäeva jooksul tapeti Prantsusmaal seitsekümmend tuhat inimest, ja tõeline usk muutus pärast seda vägitegu niivõrd, et teine pool ei ähvardanud pärast seda enam kunagi kuigi tõsiselt tema domineerimist.

Muidugi mõista oli Prantsusmaal toimunud verepulmi ka enne seda. Üsnagi kestvaks ja meeldivaks massimõrvaks osutus terroriaeg. Ja isegi tänapäeval oleme näinud enam kui üht taolist tapatalgut. Meenutagem kas või ainult 2. detsembri massimõrva ja mõningaid teisi, mis leidsid aset Kommuuni päevil, Preisi-Prantsuse sõja lõpul. Kuid ühegi üle ei ole prantslased nii uhked kui oma võrratu Pärtliöö üle.

Kõige veetlevam joon prantsuse rahvuslikus iseloomus on tunnus, mis tekitab misjonäris kõige suuremaid lootusi — see on vaimustav ja erakordne vagadus. Me peame küülikuid vagadeks loomadeks, aga mis on küüliku vagadus prantslase vagaduse kõrval? Kas leidub küülikut, kes oleks lubanud, et teda tuhandeid aastaid rõhutaks, solvataks, kiusataks, ja kes poleks kordagi püüdnud hammustada oma türanni? Euroopa kaart on üle külvatud väikestest mehistest kogukondadest, kes ikka ja jälle tõusid üles võimsate rõhujate vastu ja saavutasid õigluse. Neid on isegi raske loendada. Wilhelm Telle ja Wat Tylereid võis hulgaliselt kohata kõikjal — peale Prantsusmaa. Kuid isegi Prantsusmaa tõusis lõppude lõpuks üles — ja oleks siis rahuldatuna tagasi oma küülikupuuri

pugenud kõrvakiilu ja kompvekiga, kui rumal kuningas oleks taibanud seda talle pakkuda. Kuid tal polnud harjumuseks teha vajalikke asju õigel ajal, ja nii laskis ta soodsa juhuse mööda. Siis heitis rahvas küülikunaha seljast ja puges oma teise rahvuslikku rõivastusse — tiigrinahka; kui siis talle tungisid kallale kogu Euroopa armeed, läks ta veelgi kaugemale ja demonstreeris mehisust, olles ise ka üllatunud, et seda temas nii palju peidus oli. Suur väejuht Napoleon viis prantslaste sõjakunsti täiuslikkusele, valis siis paraja hetke ja pistis rahva jälle vanasse küülikunahka, pani jala talle kõri peale, ja küülik ülistas oma suurt keisrit selle eest. Täpselt samuti toimis prantslastega nende suurimaks meeleheaks ka Napoleon III.

Välismaalased on olnud Prantsusmaale alati suureks õnnistuseks. Prantsusmaa suured inimesed on alati olnud välismaise päritoluga — ka tänapäev pole selles suhtes erandeid teinud — ja nad kõik on suurepäraselt taibanud, kuidas meeldida keskmisele prantslasele. Keskmine kodanik nõuab «kuulsust» — see on kõige tähtsam; rohkem kuulsust, rohkem kära, rohkem näitusi, rohkem võrdsust ja vendlust, rohkem maskeraade ja fantastilist tühja-tähja, rohkem tüssamist ja kelkimist, rohkem veendumust selles, et kogu maailma silmad on suunatud tema peale, et tema naine on moelooja, ja ta ise seltskondliku armastusväärsuse näidis, rohkem meenutada seda, et tema keel on kõikide riikide õukonna keeleks, ja et Pariis on päike, mille loojumine jätaks maailma intellektuaalsesse pimedusse; rohkem *Vive la République*'i [1] täna, *Vive le Roi*'d [2] homme, *Vive la Commune*'i [3] ülehomme ja *Vive* kurat teab mis üleülehomme; rohkem ülevaid tiraade, mida kinnitavad arvutud veretud duellid, et ravida tema haavatud au; rohkem jumalakartlikkust, kõlvatust, tapmisi ja tervitushüüdeid — seda on tal vaja elult, mis lõpeb luksuslike matustega, vaimulikega ja laternaga rongkäigu eesotsas, järeletehtud kindralmajoriga katafalgi pukis ja tühjade leinatõldade riviga, mis järgneb tagapool; siis on ta rahul ja rõõmus ning tormab teistele inglitele jutustama oma nooblitest matustest. Kõik

[1] Elagu vabariik (pr. k.).
[2] Elagu kuningas (pr. k.).
[3] Elagu kommuun (pr. k.).

need ülevusea'ribuudid pole kallid, ja targad välismaalased, kes on Prantsusmaad valitsenud, muretsesid neid suurel hulgal ja müüsid rahvale edasi tohutute kasumitega.

Nagu ma juba ütlesin, moodustab jumalakartlikkus kõige kaunima joone prantslaste rahvuslikus iseloomus, ja peagi muutub see ka kõige kasulikumaks jooneks, sest selle abil võtavad meie misjonärid nende küülikukõrvad pihku. Prantslane koosneb kõige tühisematest pisiasjadest, mida üldse on võimalik kujutleda, ja kõige suuremast suurejoonelisusest.[1] Temas varjul olev tiiger — salajane verejanuline tapatalgute instinkt — võimaldab teha temast pärast korralikku mahasurumist ja hoolikat dressuuri maailma parima sõduri. Küüliku kuulekus, mida temas kasvatati sajandite jooksul õigusetuse ja ränkade alanduste abil, võimaldab tal seda dressuuri tõrkumatult taluda. Tema kolossaalne auahnus sünnitab temas püüdluse luua niisuguseid imesid kunsti, teaduse, poliitika ja kirjanduse valdkonnas, millest ei suuda unistada keegi teine, ning tema palavikuline, tormiline kujutlusvõime, rahutu energia ja visadus aitavad tal oma eesmärgile jõuda.

Noh, hea küll, kui ma suutsin saavutada seda, mida tahtsin, siis õnnestus mul tõestada, et prantslane ületab teatud suhtes hiinlase, on mõnes suhtes võrdne türklasega ja dahomeelasega ning jääb mingisugustel aladel õige pisut maha•komantšist. Lootsin kogu hingest, et mul see õnnestub, ja mulle näib, et olen oma eesmärgi saavutanud. Olen kindlasti veendunud, et Prantsusmaa asub täie õigusega väärikal kohal maakera pooltsiviliseeritud rahvaste hulgas.

[1] Kui d'Aiguillon (Prantsuse minister Louis XV ajal) saatis tõrkuma hakanud Pariisi Parlamendile südaööl käsu asuda taas oma kohustuste täitmisele, keeldusid 160 liiget 200-st mehiselt ja kategooriliselt oma voodist lahkumast. Igaüks neist söandas teha selle kangelasteo üksi, omapead, toetudes üksnes omaenda mehisusele, kuna ei saanud olla veendunud, et kõik ülejäänud liikmed või mõnedki neist ei löö värisema ja käituvad samuti. Võrdluseks meenutame, millise väiklusega püüab iga uus Prantsuse valitsussüsteem hävitada mistahes ajaloolist mälestust eelnevatest süsteemidest, jõudes isegi tänavate nimedeni. Napoleon püstitas Vendôme'i sambale oma kuju; järgnenud süsteemid asendasid selle millegi muuga. Kommuun hävitas samba sootuks; praegune vabariik taastas samba ja kroonis selle kivifiguuriga, mis kujutab ei teagi mida — võib-olla prantsuse püsimatust. (M. T.)

Ootan Prantsusmaalt väga palju ning soovin palavalt talle kõige kiiremat kõlbelist ja intellektuaalset tõusu ning haridust. Kuid ma saan väga hästi aru, et sealse Ameerika koloonia piiratud ja süstemaatilised jõupingutused, olgu need nii energilised, pühad ja omakasupüüdmatud kui tahes, pole küllaldased selleks, et teha prantslasi nii suure anniga õndsaks. Ei, selleks on ainult üks tee: tuleb luua ilmalikest ameerika misjonäridest spetsiaalselt väljaõpetatud korpus, kes on relvastatud prantslaste kaitsja ametliku aunimetusega, varustatud Auleegioni lindiga, et muuta neid vähem silmatorkavaks ning kaitsta kadeduse ja liigse tähelepanu eest, ja kellele makstakse palka valitsuse poolt sellest fondist, mis on loodud erimaksu abil. Nii siis läheme nagu üks mees prantslastele appi, laadigem end täis omakasupüüdmatut armastust selle põlatud ja alandatud lüli vastu, mis asetseb inimese ja ahvi vahel, tõstame ta kõrgemale ja teeme temast oma venna!

KIRI MAA PEALE

Palvete Departemang.
Ingel-registreerija osakond.
20. jaanuaril.

Söekaupmees
ABNER SCOFIELDILE,
Buffalo, New Yorgi osariik.

Vastavalt korraldusele on mul au informeerida Teid, et Teie hiljutine ennastohverdav heategu kanti «Inimeste kuldsete tegude» raamatusse: mis on, nagu ma luban enesele väljendada, kõrge ja isegi ainulaadne au.

Mis puutub teie palvetesse nädala jooksul, alates käesoleva kuu üheksateistkümnendast päevast, siis on mul au teatada teile järgmist:

1. Ilma kohta, et antratsiidi hinnad tõuseksid 15 tsendi võrra tonnilt. Rahuldatud.
2. Tööjõu ülekülluse kohta, et oleks võimalik alandada palku 10%võrra. Rahuldatud.
3. Pehme söe hinna langemise kohta, millega kauplevad konkurendid. Rahuldatud.
4. Selle inimese või tema perekonna karistamise kohta,

kes asutas konkureeriva söe jaemüügifirma Rochesteris. Rahuldatud järgmisel kombel: kaks haigestumist difteriiti, üks lõpeb surmaga; üks haigestumine sarlakitesse, mis toob kaasa kurtumise ja mõistuse nõrgenemise. Märkus: karistust oleks tulnud paluda selle inimese finantseerijale, kelleks on «New York Central Railroad Company».

5. Selle kohta, et saata teise ilma arvukad palujad, kes iga päev tüütavad Teid tööotsimisega või mõne muu murega. On antud uueks läbivaatamiseks, kuna see palve on nähtavasti vastuolus teiste, samal kuupäeval esitatud palvetega, millest allpool.

6. Selle kohta, et saata mingisugune vägivaldne surm naabrile, kes viskas tellisega teie kassi, kui viimane laulis tänaval serenaadi. Antud edasiseks läbivaatamiseks, kuna see ei sobi kokku palvega, mis laekus samal kuupäeval, millest allpool.

7. «Kuradile misjonärid!» Antud edasiseks läbivaatamiseks samal põhjusel.

8. Selle kohta, et suurendada profiiti 22 230 dollarilt, mida saite detsembris, 45 000 dollarile jaanuaris, kusjuures kasumid kasvaksid edaspidi iga kuu samasuguses proportsioonis, «mis Teid täielikult rahuldaks». Palve rahuldatud; lisatud lubadused võetakse tingimustena teatavaks.

9. Tsükloni saatmise kohta, mis hävitaks «North Pennsylvania Company» sisseseade ja uputaks kaevanduse. Märkus: Talvise hooaja tõttu tsükloneid laos ei ole. Nõudmise puhul võime selle asendada täiesti kindla maa-aluse gaasi plahvatusega.

Ülalmainitud palved, mis olid kõige tähtsamad, vaadati läbi ükshaaval. 298 muud palvet selle nädala jooksul, mis lõppes käesoleva kuu üheksateistkümnendal päeval, kanti rubriiki «Erihoolitsused», lahtrisse «A», ja need rahuldati korraga, välja arvatud see, et 32 palve hulgast, mille täitmine nõudis viivitamatut vägivaldset surma, asendati kolm paranematu haigusega.

Sellega on ammendatud kõik nädala jooksul laekunud palved, mis meie osakonnas kantakse «Salajaste südamepalvete» kategooriasse ja mis arusaadavatel põhjustel alati esimeses järjekorras meie poolt läbi vaadatakse.

Ülejäänud nädala jooksul laekunud palved langevad kategooriasse, mida nimetatakse «Avalikud palvused»;

nende hulka arvame palvemajades, pühapäevakoolides, perekondlikus ringis peetud palved, palved, mida saadavad meile «vennad Kristuses» jne. Selle kategooria palveid hinnatakse sõltuvalt neid esitanud kristlaste klassifikatsioonist, mis on järgmine: 1) usku tunnistavad kristlased; ja 2) usku kasutavad kristlased. Edasi jagatakse ja klassifitseeritakse usklikud vastavalt nende mahule, liigile ja perekonnale, ja lõpuks määratakse nende kurss kindlaks karaatides — ühest kuni tuhandeni.

31. detsembril 1847. aastal lõppenud kvartali tulemuste kohaselt oli Teie bilanss järgmine:

Üldine klassifikatsioon: kristlane, kes tunnistab oma usku.

Maht: veerand maksimumist.

Liik: kõrge hingega inimene.

Perekond: Väljavalitute lahter «A», alajaotus 16.

Kurss: 322 puhast karaati.

Äsja lõppenud kvartali tulemuste järgi — see tähendab nelikümmend aastat hiljem — on teie bilanss järgmine:

Üldine klassifikatsioon: kristlane, kes kasutab oma usku.

Maht: üks sajandik maksimumist.

Liik: Inimloom.

Perekond: Väljavalitute lahter «V», alajaotus 1547.

Kurss: 3 puhast karaati.

Mul on au juhtida Teie tähelepanu sellele, et Te olete nähtavasti regresseerunud.

Tagasi pöördudes Teie avalike palvete juurde märgin muuseas, et teie- ja segatüüpi kristlaste ergutamiseks on meie osakonnal kombeks saata neile alla maa peale palju niisugust, mida ei saadeta kõrgemat tüüpi kristlastele — osalt seepärast, et viimased seda ei palu.

Palved soodsate ilmade saabumise kohta halastuse nimel kerjuste ja alastiolijate suhtes. Tagasi lükatud. See esitati palvekoosolekul. On vastuolus palvega, mis on märgitud käesoleva informatsiooni esimeses punktis, milline on aga salajane südamepalve. Meie osakonna reeglid keelavad kategooriliselt seada nende kristlaste avalikke palveid, kes oma usku kasutavad, kõrgemale nende südame salapalvetest.

Palve paremate aegade ja toidu läkitamise kohta «rakkus kätega tööinimestele, kelle raske ja kannatlik töö teeb

kergeks ja rõõmsaks nende inimeste elu, kellele on osaks saanud õnnelikum põli; tööinimestele, kellel on seepärast õigus nõuda meilt valvsat ja päästvat kaitset ülekohtu ja tagakiusamiste eest, mida on valmis sooritama ääretu ahnus, nõuda õrna hoolitsust meie tänulikelt südametelt». Palve esitatud palvekoosolekul. Tagasi lükatud, kuna on vastuolus südame salapalvega nr. 2.

Palve «ja karistagu neid, kes riisuvad meilt ihaldatava, taeva arm karistagu neid endid ja nende perekondi, sest meie südamed on tunnistajaks, et niisuguste maine edasiminek jätab meid ilma puhtast ja täiuslikust rõõmust». Esitatud palvekoosolekul. Tagasi lükatud, kuna on vastuolus südame salapalvetega nr. 3 ja 4.

«Ja ärgu viigu meie sõnad ja teod kedagi igavesse hukatusse.» Esitatud perekondlikul palvusel. Laekunud 15 minutit enne südame salapalvet nr. 5, millega on ilmselt vastuolus. Paneme Teile ette võtta tagasi üks neist või teha neis vastavad muudatused.

«Anna andeks kõigile, kes teevad halba meile endile ja meie omandusele.» See puudutab ka naabrit, kes tellisega kassi viskas. Esitatud perekondlikul palvusel. Laekunud mõni minut enne südame salapalvet nr. 6. Palume teatada vastavad täpsustused.

«Toeta misjonäre nende töös, kõige õilsamas töös, mis inimesele üldse on usaldatud, et lööks särama valgus kõikidel paganate maadel, mis kurvastavad ikka veel meid oma vaimupimedusega.» Omaalgatatud palve, mis esitati Ameerika misjonäride koondise istungil. Saadud ligi 12 tundi enne südame salapalvet nr. 7. Meie osakond misjonäride vastu huvi ei tunne ning meil pole mingeid ärisidemeid Ameerika misjonäride koondisega. Oleksime heameelega nõus rahuldama ühe neist palvetest, kuid kaht korraga rahuldada ei saa. Soovitame tagasi võtta istungil esitatud variant.

Kahekümnendat korda juhime Teie tähelepanu sellele, et pole soovitav korrata nr. 8 lisatud märkust. Naljad, eriti kulunud naljad, palvetesse ei sobi.

464-st mitmesugusest pretensioonist, mida teie avalikud palved peale ülalmainitu veel sisaldavad, rahuldame kaks — ülejäänud lükkame tagasi. Rahuldatakse järgmised palved: 1) «täitku pilved seda, mida nad täitma on pandud, 2) ja täitku päike oma kohust». Muide, niisugune on ka jumalik tahe, kuid Teil on arvatavasti meeldiv

kuulda, et Te talle selles suhtes mingeid takistusi ei teinud. 462-st mitmesugusest pretensioonist, mis tagasi lükati, oli 61 tehtud pühapäevakoolis. Sellega seoses pean Teile veel kord meelde tuletama, et me ei rahulda palveid, mida esitatakse pühapäevakoolis kristlaste poolt, kes oma usku kasutavad ja kes kuuluvad rubriiki, mida meie osakonnas nimetatakse «John Wanamakeri tüüpi usklikud». Me kanname need alajaotusse «sõnad» ja arvestame neid, lähtudes sõnade hulgast, mida lausutakse teatud kindla ajaühiku jooksul; arvesse tulev miinimum on 3000 sõna veerand minuti jooksul. Pühapäevakoolide eksperdid vuristavad tavaliselt ilma vaevata 4200 sõna 5000-st võimalikust, mis võrdub kahele koraalile ja lillekimbule, mida noor neitsi saadab surmamõistetu kambrisse hukkamise hommikul. Ülejäänud 401 pretensiooni läksid tuulde. Me ajame need ühte hunnikusse ja valmistame neist vastutuuli, et takistada ebaväärikate inimeste laevaliiklust; kuid üheks korralikuks tuuleks kulub seda toormaterjali nii palju, et me pole võimelised selle eest maksma.

Nüüd aga tahaksin lisada Teile mõne sõna isiklikult enda poolt.

Kui teatud tüüpi inimesed sooritavad heateo, siis hindame seda tuhat korda enam kui niisugust heategu, mille on sooritanud hea inimene, pidades silmas neid tohutuid jõupingutusi, mida niisugune tegu nõuab teatud tüüpi inimeselt. Selles suhtes seisate Teie hoopis kõrgemal oma kategooriast terve rea eneseohverduste poolest, mis ületavad kaugelt kõik, mida võisime Teilt oodata. Palju aastaid tagasi, kui Teie kapital oli kõigest sada tuhat dollarit ja kui Te saatsite kaks dollarit oma sugulasele, vaeseks jäänud lesele, kes pöördus Teie poole abipalvega, kinnitasid paljud siin taevas, et see ei või tõsi olla, ja teised arvasid, et see kaks dollarit oli valeraha. Teie reputatsioon tugevnes tunduvalt pärast seda, kui selgus nende kahtlustuste paikapidamatus. Paar aastat tagasi, kui Te vastuseks uuele palvele saatsite vaesele lesele neli dollarit, usuti seda kohe, ja tükil ajal siin muust ei räägitudki kui sellest sündmusest. Paar aastat tagasi, kui suri lese noorem poeg, saatsite Te kuus dollarit, ja see tegu kattis Teid lõplikult kuulsusega. Taevas räägiti igal sammul ainult üht: «Olete juba Abnerist kuulnud?» Pärast seda hüütakse Teid siin juba hellita-

valt ainult «Abneriks». Iga paari-kolme aasta tagant olete suurendanud kiriku heaks ohverdatavat summat, ja Teie nimi on olnud kogu aeg meie huultel ja soojendanud meie südameid. Kogu taevas jälgib Teid, kui Te pühapäeviti oma luksustõllas kirikusse sõidate; ja kui Teie käsi pillab ohvrianni korjandusetaldrikule, jõuab meie rõõmukisa isegi kauge manala kuumavate müürideni: «Veel viis tsenti Abnerilt!»

Kuid seda kõike ei saa mingil kombel võrrelda Teie viimase heateoga, kui lesknaine mõne päeva eest saatis Teile kirja, milles teatas, et ta võib saada õpetajakoha kauges asulas, kuid et sinnasõit koos kahe allesjäänud lapsega nõuab temalt viiskümmend dollarit; ja Teie, arvestades kokku puhaskasu, mida tõi Teile viimane kuu kolmest kaevandusest — 22 230 dollarit — ja lisades sinna juurde veel 45 000 dollarit, mida te eeldate saada sellel kuul (kuigi õigem oleks eeldada 50 000), võtsite sulepea ja tšekiraamatu ja saatsite hädalisele t e r v e l t v i i s t e i s t d o l l a r i t! Olgu sinu pea kohal igavene taeva õnnistus, oo suuremeelne süda! Õndsate asupaigas valasid kõik ilma erandita härdusepisaraid, ja kui kõik juubeldasid ning üksteisel kätt surusid ja üksteist kaisutasid, kõlas hiilgavalt aujärjelt kõuehäälne käsk: kuivõrd see tegu jätab varju kõik ajaloos senituntud ohverdused inimeste ja inglite seas, siis kantagu see eraldi puhtale leheküljele. Sest nende üliraskete jõupingutustega võrreldes, mida see Teile maksma läks, muutub tühiseks kümne tuhande märtri mehisus, kes läksid küdevasse ahju; ja kõik ütlesid: «Kahtlemata on elu, mis tuuakse ohvriks õilsa inimese poolt — kas või kümnete tuhandete õilsate inimeste poolt — tühiasi võrreldes viieteistkümne dollariga, mida laseb oma küünte vahelt välja kõige alatum ahnitseja maa peal.»

Mis tõsi, see tõsi. Aabram nuttis suure häälega, raputas oma sülest välja kõik, mis seal seni oli olnud, ja riputas asemele sildi «R e s e r v e e r i t u d!». Peetrus lisas nuuksudes: «Kui ta kord saabub, siis võtame ta vastu tõrvikute rongkäiguga!» Kõik taevad kajasid vaimustushüüetest ja kõigil oli siin ääretu rõõm kuulda saada, et ka Teile on määratud siia saabuda. Ja põrgu juubeldas samuti.

/Allkiri/
Ingel-registreerija (Pitser).

See oli suurima erutuse ja tõusu aeg. Kogu maa kippus lahingusse — käis sõda, kõigi rinnas leegitses patriotismi püha tuli; mürisesid trummid, mürtsusid orkestrid, paugutati mängupüstoleid, raketipahvakud sööstsid vile ja raginaga õhku; kõikjal, kuhu silm ulatus, helendasid piki kaugusse kaduvaid katuseid ja rõdusid päikesepaistel tihedad lipurivid; iga päev marssisid mööda laia prospekti noored vabatahtlikud, lõbusad ja kaunid oma uutes mundrites; ja nende isad, emad, õed ja mõrsjad saatsid neile õnnest katkeval häälel häid soove teele kaasa; igal õhtul kuulas tihe rahvasumm hinge kinni pidades mõnda patrioodist oraatorit, kelle kõne liigutas nende hingede kõige õrnemaid keeli, ning ühtepuhku katkestasid seda kiiduavalduste tormipuhangud; kõikide põskedel veeresid pisarad; kirikutes veensid vaimulikud rahvast usus ja tões isamaad teenima ning palusid kirgliku ilukõnega sõjajumalat, et too saadaks neile abi õiglases võitluses, et kuulajate hulgas ei leidunud mitte ühtegi, kes poleks olnud pisarateni liigutatud. See oli tõepoolest kuulsusrikas, imetore aeg, ja need vähesed uisapäised inimesed, kes julgesid sõjast halvustavalt kõnelda ja kes kahtlesid selle õiglastes eesmärkides, said kohe karmi ja raevuka vastulöögi, nii et nad oma isikliku julgeoleku huvides pidasid paremaks teiste silma alt kaduda ja vait jääda.

Saabus pühapäev — järgmisel päeval pidi sõjavägi rindele siirduma; kirik oli juba varahommikust peale tulvil, siin viibisid ka vabatahtlikud, kelle noored näod särasid lahingulisi vägitegusid ette nautides; mõttes nad juba olidki seal — juba ründasid vaenlast, visalt, üha kiiremini ja kindlamini, hoogsa survega, mõõgad kiirgavad, vaenlane põgeneb, neil on paanika, püssirohusuits, raevukas jälitamine, kapitulatsioon! — ja nad on jälle kodus: nad on tulnud sõjast tagasi lahingutes karastatud kangelastena, kaua oodatuina ja võidu kullasärast jumaldatuina! Vabatahtlike kõrval istusid nende omaksed, uhked ja õnnelikud, kutsudes esile sõprade ja naabrite kadeduse, kellel polnud vendi ja poegi, keda nad oleks võinud saata sõjaväljale kodumaale võitu tooma või sangarina hukkuma. Jumalateenistus kulges oma rada: vaimulik luges ette sõjapeatüki Vanast Testamendist, siis esimese palve; orel hakkas möirgama, kirik lausa väri-

ses; palvetajad tõusid ühise puhanguna, peksleva südame ja säravate silmadega, ning üle kiriku kajas võimas üleskutse:

Issand, saada alla oma püha viha!
Taevavälgud sinu sõna kuulavad!

Sellele järgnes «pikk» palve. Keegi ei mäletanud, et oleks kunagi varem kuulnud nii kirglikke ja vapustavaid tundeküllaseid, ülikauneid sõnu. Nendega paluti kõige enam seda, et kõige õndsam ja kõige armulisem isa hoiaks ja kaitseks meie vapraid noori sõdureid, oleks neile toeks, abimeheks ja julgustajaks vägitegudes, mida nad sooritavad isamaa nimel; et ta õnnistaks neid ja hoiaks lahingupäevil ja ohtlikel tundidel, et ta tõstaks oma palge nende peale, annaks neile jõudu ja enesekindlust ning teeks nad võitmatuks veristes lahingutes; et ta aitaks neil purustada vaenlane, kingiks neile, nende sõjariistadele ja kodumaale igavese au ja kuulsuse...

Sel hetkel astus kirikusse keegi elatanud tundmatu ja suundus aeglase vaikse sammuga mööda suurt vahekäiku altari poole. Ta pilk oli suunatud vaimulikule; ta pikk kuju oli mähitud kandadeni ulatuvasse rüüsse, hallid juuksed langesid lopsaka lakana ta õlgadele, raamides kortsudega kaetud nägu, mis oli ebaloomulikult, isegi laibataoliselt kahvatu. Kõik vaatasid teda nõutu pilguga, kuid tema möödus tummana pingiridadest, tõusis kantslisse ja jäi ootavalt vaimuliku kõrvale seisma. Vaimulik, kes kõneles kinnisilmi ning kes ei aimanud võõra juuresolekut, jätkas liigutava sõjapalve lugemist ja lõpetas selle kirgliku üleskutsega: «Õnnista meie sõjamehi, kingi meile võit, oo püha isa taevas, meie maa ja sõjariistade kaitsja!»

Võõras puudutas ta õlga ja andis talle käeliigutusega märku lahkumiseks — mida üllatunud vaimulik sedamaid ka tegi — ja asus tema kohale. Mõne hetke silmitses ta karmil pilgul vapustatud kuulajaid, ja ta silmad põlesid viirastusliku tulega; siis alustas võõras madalal tuhmil häälel:

«Mina olen aujärje saadik ja toon teile issanda sõnad!»

Koguduse liikmed seisid nagu piksest rabatud; võõras küll märkas nende ehmatust, kuid ei pööranud sellele vähimatki tähelepanu.

«Kõige vägevam kuulis oma sulase, teie pastori palvet ja on valmis seda täitma, kui see on teie soov ka pärast

seda, kui mina, tema saadik, olen selgitanud teile selle palve mõtte, täpsemalt — selle täieliku mõtte. Sest nii nagu paljudes teisteski inimeste palvetes palute te, seda ise aimamata, määratult rohkem, kui teile enestele näib palvetamise ajal — muidugi siis, kui te varem pole kõike läbi mõelnud.

Ka teie jumalasulane luges palve. Kas ta ka mõtles, enne kui selle esitas? Ja kas see palve on ainuke? Ei, neid on kaks: üks, mille ta esitas valjusti, ja teine, mida ta sõnadega ei väljendanud. Kuid need mõlemad jõudsid selle kõrvu, kes kuuleb kõiki palveid — nii neid, mida sõnades väljendatakse, kui ka neid, mida suust välja ei öelda. Mõelge selle üle järele ja pidage meeles. Kui hakkate paluma õnnistust oma ettevõtetele ja tegudele, olge ettevaatlikud, sest samal hetkel võite paha aimamata tuua kaasa needuse oma naabrile. Kui te palute taevalt vihma, sest see on vajalik teie põllule, palute te sellesamaga võib-olla häda oma naabrile, kelle maa ei vaja niiskust ja kelle viljasaagi võib vihm ära rikkuda.

Teie kuulsite oma sulase palvet — seda osa, mida ta luges valjusti. Issand saatis minu teie juurde, et halada sõnadesse selle palve teine osa — selle, mida pastor ja teie kõik oma südame põhjas taevalt palusite. Kas te ise mõistate ja taipate, mida palute? Annaks jumal, et see poleks nõnda. Te kuulsite sõnu: «Kingi meile võit, oo taevane isa!» Sellest piisab. Kogu palve, mida te siin valju häälega esitasite, peitub nendes paljutähendavates sõnades. Täpsustamised on juba liigsed. Võitu paludes palusite te ka paljusid teie poolt mainimata tagajärgi, mis selle võiduga kaasnevad, mis peavad sellega kaasnema ja mis ei saa kaasnemata jääda. Ja nii jõudiski meie taevase isa kõrvu teie palve väljaütlemata osa. Tema käskis mind see osa sõnadesse valada. Siis kuulake!

Oo taevane isa, meie noored patrioodid, meie südamete rõõmustajad, lähevad lahingusse — ole nendega! Mõttes jätame ka meie koos nendega maha oma rahulikud ja soojad kodukolded ning läheme vaenlasi hävitama. Oo taevane isa, aita meid purustada nende sõdurid mürskude abil veristeks lihatompudeks; aita meid katta nende õitsvad põllud nende patriootide elutute korjustega; aita meid lämmatada suurtükkide mürin nende haavatute karjetega, kes kägarduvad valust; aita meid tulemölluga püh-

kida maa pealt nende armetud elamud; aita meid täita lohutamatu murega nende süütute leskede südamed; aita meid võtta nende sõpradeltki peavari, et nad hulguksid koos väikeste lastega mööda oma laastatud maa viljatuid lagendikke närudes, näljaste ja janustena, suvel kõrvetava päikese käes, talvel jäises tuules lõdisedes, lõpuks meeleheitesse sattudes, paludes asjatult taevast, et nende ees avaneksid viimaks hauataguse elu väravad ja et nad võiksid rahu leida; meie pärast, kes sind kummardavad, oo issand, hajuta põrmu kõik nende lootused, hukuta nende elud, pikenda nende virelevat hulkumist, raskenda nende sammu, niisuta nende teed pisaratega, värvi valge lumi nende haavatud jalgade verega! Armastuse ja usuga me palume seda sellelt, kes on armastuse allikas, ustav sõber ja varjupaik kõigile kannatajatele, kes otsivad tema abi lepliku südame ja kahetseva hingega. Aamen.

(P ä r a s t l ü h i a j a l i s t p a u s i.) Teie palusite seda; kui te kõik veel sedasama soovite, siis öelge! Kõige kõrgema saadik kuulab.»

Hiljem kinnitasid paljud, et see oli hullumeelne, sest tema kõnes puudus igasugune mõte.

MÕNI SÕNA KAHETSUSEST

Väga huvitav on uurida ebaõigeid assotsiatsioone, mida mõned sõnad esile kutsuvad. Võtame näiteks sõna «kahetsus». Ilma pikema mõtlemiseta seome selle kohe sõnaga patt. Juba lapsepõlvest peale usume, et kahetseme ainult halbu tegusid, kuigi tegelikult ühtepuhku väga innukalt kahetseme ka meie poolt sooritatud häid tegusid. Väga tihti kahetseme pattu üsnagi pinnapealselt, kohustuse pärast, ükskõikselt, puhtformaalselt; aga kui me kahetseme heategu, siis on see kahetsus piinarikas, põletav ja tuleb otse südamest. Pattu kahetsedes anname enestele sageli kõik kergel käel andeks ja unustame juhtunu. Aga heategu kahetsedes saame harva südamerahu ja vaevleme tavaliselt selle tõttu kogu oma elupäevade lõpuni. Ja see kahetsus jääb igavesti nooreks, tugevaks, sügavaks ja tõhusaks! Kui oleme teinud kogu südamest head tänamatule inimesele, siis millise visadusega, millise raugematu energiaga me seda kahetseme! Selle kahetsusega võrreldes on patukahetsus midagi kahvatut, armetut ja üürikest.

Olen veendunud, et iga teine inimene, keskmine inimene on kõigiti minu sarnane, vastasel korral ma ei hakkakski oma sisemaailma nii julgesti paljastama. Ma ütlen «keskmine inimene» ja piirdun sellega, sest ma ei kahtlegi, et on olemas inimesi, kes ei kahetse oma heategusid, ja seda isegi sel juhul, kui neile tasutakse selle eest reeturlikkuse ja tänamatusega. Arvan, et see käputäis suuremeelseid inimesi peaks asuma taevas — siin on nad teistele ainult jalus ees. Oma eluaja jooksul olen teinud mitu miljonit pattu. Paljusid neist ma võib-olla ka kahetsesin, kuid nüüd ma seda enam ei mäleta; mõnede puhul ma küll kavatsesin kahetsema hakata, kuid ei saanud kuidagi mahti seda tegevust käsile võtta; ja need kõik ma olen ammugi unustanud, välja arvatud kõige viimased, mida sooritasin viimase paari-kolme päeva jooksul. Oma elu vältel olen hakkama saanud üheteistkümne heateoga. Ma mäletan neid kõiki, ja nelja neist isegi üllatavalt selgesti. Ja niipea, kui ma ükskõik millist neist neljast meelde tuletan, hakkan kohe kahetsema — seda juhtub vähemalt viiskümmend kaks korda aastas. Ja ma kahetsen neid täpselt samasuguse põletava kibedusega nagu esimeselgi korral. Kui ma öösel üles ärkan, on nad jälle platsis ja jäävad mulle kuni hommikuni seltsiks. Mitte ükski minu patt pole mind nii kaua jälitanud, peale ühe. Ja mitte ühtegi oma pattu ma ei kahetse nii võimsa lakkamatu tule ja siirusega kui neid nelja kaunist ja õilsat tegu.

Võib-olla kuulute teie, nende ridade lugeja, käputäie äraeksinute hulka, kelle koht on taevas. Sel juhul te ei saa aru, mida ma räägin, ja mu sõnad teile ei meeldi; kuid need sõnad meeldivad teie ligimesele, kui ta on juba viiskümmend aastat vanaks saanud.

15. augustil 1906

/PRÄÄNIKU PALVE/

Hakkasin koolis käima nelja ja poole aastaselt. Sel ajal polnud Missouris muid koole peale kahe erakooli, kus võeti õppemaksu kakskümmend viis tsenti nädalas; ja ega sedagi raha polnud kerge saada. Missis Gorr õpetas mudilasi palkmajas, mis asetses Peatänava lõunapoolses otsas. Mister Sam Cross õpetas vanemaid lapsi majas, mis oli

laudadega vooderdatud ja asetses künka otsas. Mind pandi missis Gorri kooli, ja ma mäletan isegi praegu väga selgesti, kuigi sellest on möödunud juba üle kuuekümne viie aasta, oma esimest päeva selles palkmajakeses, vähemalt üht episoodi sellest päevast. Tegin midagi halba ja mind hoiatati, et ma enam nii ei teeks ja et mind järgmisel korral selle eest karistatakse. Õige varsti tegin jälle mingi tembu, ja missis Gorr käskis mind otsida vits ning tema kätte tuua. Rõõmustasin, et ta valis selle käsu täitjaks just minu, sest uskusin, et oskan kiiremini kui teised leida taoliseks juhtumiks sobiva vitsarao.

Leidsin tänavaporist paari tolli laiuse pirru — tükikese vanast lagunenud tammevaadist —, mis oli veerand tolli paks ja pisut kõverdunud. Samas kõrval vedelesid väga head uued pirrud samast sordist, kuid ma valisin nimelt selle, kuigi see oli juba läbini mäda. Viisin pirru missis Gorri kätte ja jäin tema ette alandliku ja kuuleka ilmega seisma: lootsin, et see peab esile kutsuma kaastunde ja armulikkuse, kuid seda ei juhtunud. Ta vaatas mulle otsa, siis heitis pilgu pirrule; mõlemal juhul oli ta vaade hukkamõistev. Selle peale nimetas ta mind mu täieliku nimega: Samuel Langhorn Clemens (tõenäoselt polnud ma enne seda veel kunagi kuulnud, et keegi oleks neid nimesid, kõiki neid niiviisi üksteise järel lausunud), ja lisas, et tal on minu pärast häbi. Hiljem kogesin, et kui õpetaja nimetab õpilast täieliku nimega, siis see midagi head ei tõota. Ta ütles, et püüab välja valida niisuguse poisi, kes paremini kui mina oskab vitsa leida, ja mul on veel tänapäevalgi valus meenutada, kui palju poisse rõõmuga käe tõstis, lootes, et just neid selleks tööks välja valitakse. Vitsa järele läks Jim Dunlop, ja kui ta valitud vahendi kohale tõi, veendusin, et ta oli sel alal asjatundja.

Missis Gorr oli keskealine daam. Ta oli pärit Uus-Inglismaalt ning pidas rangelt kinni kõikidest sealsetest kommetest ja tavadest. Ta alustas alati õppetundi palvega ja Uue Testamendi lugemisega; loetud peatükkidele andis ta alati lühikese selgituse. Ühe niisuguse selgitava vestluse ajal jäi ta peatuma tekstil: «Paluge, siis peab teile antama.» Ta ütles, et kui inimene kangesti midagi tahab ja selleks innukalt palub, siis võetakse tema palvet kindlasti kuulda.

Küllap ma vist sain sellest tol korral esmakordselt kuulda — see teadaanne rõõmustas mind väga ja ma nautisin juba ette meeldivaid perspektiive, mis mu ees avanesid. Otsustasin viivitamatult proovi teha. Uskusin iga sõna, mida missis Gorr ütles, ega kahelnud põrmugi resultaadis. Palvetasin ja palusin ingveripräänikut. Pagari tütar Margaret Queenman tõi iga päev kooli terve korvitäie ingveripräänikuid; varem ta peitis neid alati meie eest, kuid nüüd, niipea kui olin palvetanud ja silmad tõstsin, oli präänik otse mu käe ulatuses, — tema aga vaatas teisele poole. Ma polnud oma elus veel kunagi nii väga rõõmustanud, et mu palve on kuulda võetud, ja hakkasin seda kohe uskuma. Olin paljust ilma jäetud, mida ma seni kuidagi ei võinud saada; see-eest sain aga nüüd teada, kuidas kõike seda korraldada, ning kavatsesin hüvitada kõiki neid unistusi, millest ma seni ilma olin jäänud, ja palusin veel midagi.

Kuid see unistus, nagu kõik meie unistusedki, jäi unistuseks. Paar-kolm päeva palvetasin, enda arvates mitte vähem kui teised meie linnas, väga siiralt ja innukalt — kuid sellest ei tulnud midagi välja. Isegi kõige härdam palve ei aidanud mul teistkordselt präänikut näpata, ja ma jõudsin järeldusele, et sellel, kes on kindel oma präänikule ega lase seda silmist, pole mingit põhjust end palvetega vaevata.

Miski minu käitumises hakkas emale muret tegema: ta viis minu kõrvale ja hakkas osavõtlikult pärima. Ma ei tahtnud tunnistada minus toimunud muudatust: kartsin valmistada valu tema heale südamele, — kuid lõppude lõpuks tunnistasin talle pisarsilmil üles, et ma ei ole enam kristlane. Murest murtuna küsis ta minult:

«Miks?»

«Veendusin, et olen kristlane üksnes kasusaamise pärast, ja ma ei suuda selle mõttega leppida. See on ju nii alatu.»

Ema surus mind oma rinnale ja hakkas lohutama. Tema sõnadest taipasin, et kui ma jätkan samas vaimus, ei jää ma kunagi üksi.

30. augustil 1906

UUDISHIMULIK BESSIE

Väike Bessie saab varsti kolmeaastaseks. Ta on tubli tüdruk, pole tuulepea ega vallatu; ta on mõistlik, enesesse süvenenud, armastab järele mõelda küll ühe, küll teise probleemi üle ja pärib alatasa: «Miks?», püüdes mõista, mis ümberringi toimub. Kord ta küsis:

«Ema, miks kõikjal on nii palju valu, kannatusi ja muret? Milleks see kõik nii on?»

See polnud keeruline küsimus, ja ema vastas sellele ilma pikema järelemõtlemiseta:

«See on meie hüvanguks, lapseke. Oma äraarvamata tarkusest saadab jumal meile neid katsumusi, et manitseda meid õiget teed käima ja et meid paremaks teha.»

«Tähendab, et t e m a saadab meile kannatusi?»

«Jah.»

«Kas kõiki kannatusi, ema?»

«Muidugi, mu kallis. Miski ei sünni ilma tema tahtmiseta. Kuid ta saadab neid meile, olles tulvil armastust meie vastu, soovides meid paremaks teha.»

«See on imelik, ema.»

«Imelik? Mis sa nüüd ... kallis! Minu meelest see ei ole imelik. Ma ei mäleta, et keegi oleks seda imelikuks pidanud. Mina arvan, et nii peabki olema, et see on armuline ja tark.»

«Kes hakkas kõige enne nii arvama, ema? Kas sina?»

«Ei, kallis väike, mulle õpetati seda.»

«Kes sulle seda õpetas, ema?»

«Ma enam ei mäletagi. Küllap vist minu ema või vaimulik. Igatahes kõik teavad, et nii on õige.»

«Aga mulle tundub see imelikuna, ema. Ütle: kas jumal saatis tüüfuse Billy Norrisele?»

«Jah.»

«Milleks?»

«Kuidas milleks? Et panna ta käima õiget teed, et teha temast hea poiss.»

«Kuid ta suri ju tüüfusesse, ema. Ta ei saa enam heaks poisiks saada!»

«Ah, jaa! Noh, tähendab, et jumalal oli teine nõu. Igal juhul oli see tark nõu.»

«Mis nõu see siis oli, ema?»

«Sa pärid liiga palju. Võib-olla tahtis jumal saata katsumusi Billy vanematele.»

«Kuid see pole ju aus, ema?! Kui jumal tahtis saata katsumusi Billy v a n e m a t e l e, miks ta siis tappis B i l l y?»

«Mina ei tea. Võin sulle öelda ainult seda, et tema nõu oli tark ja armuline.»

«Missugune nõu, ema?»

«Ta tahtis ... ta tahtis karistada Billy vanemaid. Küllap nemad tegid pattu ja said selle eest oma karistuse kätte.»

«Kuid suri ju Billy, ema? Kas see on õiglane?»

«Muidugi õiglane. Jumal ei tee midagi, mis oleks halb või ebaõiglane. Praegu sa sellest veel aru ei saa, aga kui sa suureks kasvad, siis taipad, et kõik, mida jumal teeb, on tark ja õiglane.»

Paus.

«Ema, see jumal laskis katuse selle mehe peale kukkuda, kes kandis põlevast majast välja haige vana naise; mäletad, siis kui oli tulekahju?»

«No-jaa, kallis väike. Oota! Ära küsi enam — miks, sest ma ei tea. Tean vaid üht: ta tegi seda kas selleks, et juhtida kedagi õigele teele, või karistada kedagi; või selleks, et näidata oma võimu.»

«Aga kui juuatäis mees lõi hargiga last ja missis Welch ...»

«See pole üldse sinu asi! Muide, jumal tahtis vist saata katsumusi sellele lapsele, et juhtida teda õigele teele.»

«Ema, mister Berges ütles, et miljonid, miljonid väikesed olendid tungivad meile kallale ja sunnivad meid põdema koolerat, tüüfust ja veel tuhandeid haigusi. Ema, kas jumal saadab neid?»

«Muidugi, mu väike, muidugi. Kuidas siis teisiti?»

«Milleks ta neid saadab?»

«Et juhatada meid õigele teele. Olen seda sulle juba tuhat korda ütelnud.»

«Kuid see on ju kohutavalt julm, ema! See on rumal! Kui mulle ... »

«Jää vait, jää otsekohe vait! Kas tahad, et välk meid tabaks?»

«Ema, möödunud nädalal lõi pikne kellatorni ja kirik põles maha. Kas jumal tahtis kirikut õigele teele juhatada?»

(V ä s i n u l t) «Ei tea, võib olla.»

«Välk tappis tookord sea, kes polnud milleski süüdi. Jumal tahtis seda siga õigele teele juhtida, ema?»

«Mu kallis, sul on juba aeg õue mängima minna. Jookse pisut värskes õhus.»

«Mõelda ainult, ema! Mister Hollister ütles, et igal linnul, igal kalal, igal konnal või sisalikul, igal elusolendil on oma vaenlane, keda saadab jumal, et neid hammustada, taga ajada, kiusata, tappa, juua nende verd, juhtida neid õigele teele, et nad saaksid vagadeks ja jumalakartlikeks. On see tõsi, ema? Küsin seda seepärast, et mister Hollister ise naeris, kui sellest rääkis.»

«See Hollister on nurjatu mees ja ma keelan sul kuulamast, mida ta räägib.»

«Miks, ema? Ta jutustab nii huvitavalt ja püüab minu meelest olla ka jumalakartlik. Ta ütles, et herilased püüavad ämblikke ja müürivad need oma maa-alustesse urgudesse — elavad ämblikud, ema! Ja seal maa all piinlevad nad palju, palju päevi, aga näljased väikesed herilased hammustavd neil jalad alt ja närivad nende kõhukesi, selleks et ämblikud õpiksid olema vagad ja jumalakartlikud, et nad kiidaksid loojat tema ärarääkimata armu pärast. Minu meelest on mister Hollister hea inimene, lihtsalt täitsamees. Kui ma tema käest küsisin, kas tema saaks ämblikkudega niiviisi ümber käia, vastas ta, et võtku teda kurat, kui ta nõnda käituma hakkaks, ja siis ütles veel... Emake, sul on halb? Jooksen ja toon kedagi appi. Ei tohi ju ometi nii palavate ilmadega linnas istuda!»

20. märtsil 1906

MISTER ROCKEFELLER JA PIIBEL

John Rockefeller juuniori teoloogilised uurimused on üheks suurimaks meelelahutuseks ameerika elus. Igal pühapäeval tõlgendab noor Rockefeller oma koolis mingisugust piibliteksti. Juba järgmisel päeval kuulutavad sellest Associated Press ja ajalehed kogu maailmale, ja kogu maa naerab. Kogu maa naerab, kuid ei aimagi oma lühinägelikkuses ja lihtsameelsuses, et naerab iseennast.

Noor Rockefeller on vististi kolmekümne viie aastane. Ta pole ilus, on tagasihoidlik, ilma huumorimeeleta, siiralt

heatahtlik ja kombeline igas suhtes. Kui ta võiks esitada publikule ainult oma tagasihoidlikke vaimseid omadusi oma isa miljonite asemel, siis poleks tema piiblitõlgendused kellelegi teatavaks saanudki. Kuid tema isa peetakse kõige rikkamaks meheks maailmas, ning seepärast peetakse tema poja teoloogilisi targutusi huvitavateks ja sisukateks. Arvatakse, et vana Rockefeller maksab miljard dollarit. Makse tasub ta üle kahe ja poole miljoni. Ta on veendunud kristlane, iseõppinud kristlane, ja on juba palju aastaid admiraliks Clevelandi pühapäevakoolis Ohio osariigis. Juba palju aastaid esineb ta oma kuulajate ees ja selgitab neile, kuidas ta oma dollarid hankis. Ja kõik need aastad kuulatakse teda hardunult ja tehakse vagameelseid kummardusi jumala ja mister Rockefelleri vahel — kusjuures ülekaal kaldub viimase poole. Neid vestlusi pühapäevakoolis antakse edasi telegraafi teel kõikidesse meie maa osadesse ning neid loetakse samasuguse mõnuga kui tema poja teoloogilisi targutusi.

Ma juba ütlesin, et ameeriklased naeravad, kuulates, kuidas noor Rockefeller tõlgendab piiblit. Ometi peaksid needsamad ameeriklased teadma, et see on täpselt samasugune piibli tõlgendamine, mida tehakse igal pühapäeval kirikukantslitest ja mida on juba põlvest põlve meie esiisadele serveeritud. Asjatu vaev oleks otsida sealt kas või ühtki värsket mõtet (kui üldse on lubatud kõnelda mõtetest, kui asi puutub religiooni). Noore Johni meetod on täielikult kirikukantslist üle võetud. Kirik on teeninud juba sajandeid kauni moraali ammutamisega inetutest faktidest. Rockefelleri argumendid on kulunud hilbud kirikumeeste poolt juba ammugi läbikulutatud rüüdest. Kõik tema arutlused on tervena üle võetud kiriku pehkinud rekvisiitidest, mille iga hinnatakse sajanditesse.

Noor John pole kunagi piiblit tõsiselt uurinud; tema luges seda vaid ühel eesmärgil: ajada sealt võetud laused nende argumentide kinnitamise rakkesse, mida ta on kuulnud teistelt, omandanud oma õpetajatelt. Oma originaalsuse ja värskuse poolest pole tema jutlused põrmugi paremad ega halvemad kõigi teiste jumalasulaste omadest, alustades Rooma paavstiga ja lõpetades tema endaga. Ameeriklased naeravad, kuulates noore Johni sügavamõttelisi ja kohmakaid targutusi piibli-Joosepi iseloomu ja tegude kohta; aga kas ameerika vaimulikud ei tõlgenda Joosepi tegusid ja iseloomu täpselt niisama kohmakalt ja

totralt? Ameeriklastel oleks juba aeg taibata, et kui nad naeravad noort Johni, siis naeravad nad ka iseennast. Neile tuleks meenutada, et noor John pole esimene, kes Joosepit üle võõbata katsub. Sellesama pintsli ja värviga võõbatakse Joosepit nagu naljaks juba terveid sajandeid.

Tunnen noort Rockefellerit juba aastaid, austan teda ja hindan, kuid arvan, et tema õige koht on kirikukantslis. Tema intellekti sära moodustaks siis aupaiste tema pea kohale, mis sobiks talle paremini kui miski muu. Aga ma kardan muuseas, et tal tuleb saatusele alistuda ja järgneda isale grandioosse «Standard Oil Corporation'i» peremehena.

Noore Rockefelleri kõige veetlevamate teoloogiliste saavutuste hulka kuulub tema poolt kolme aasta eest avaldatud kommentaar — ainuke õige ja eksimusteta kommentaar — soovituse kohta, mille Kristus andis noormehele, kes lausa nõrkes rikkuse koorma all ja tahtis päästa oma hinge, kui selleks avaneks soodne juhus. «Müü kõik ära, mis sul on, ja jaga vaestele,» soovitas Kristus. Noor John kommenteeris seda teksti järgmiselt:

«Kui miski asi takistab sind teel hinge päästmise poole — siis kõrvalda see takistus, maksku see, mis maksab. Kui see on raha, siis loobu sellest, jaga vaestele. Kui see on varandus, müü see viimase hilbuni maha ja jaga saadud raha vaestele. Kui see on sõjaväeline auahnus, lahku sõjaväest. Kui see on kirg inimese vastu, või asja vastu, või tegevuse vastu — loobu nendest, et täielikult anduda oma hinge päästmise ürituselе.»

Raske on selgemini väljenduda. Vanema Rockefelleri miljonid, muidugi ka noore Rockefelleri miljonid, on nende elus nii tühine fakt, et seda ei saa — see on ju nii arusaadav! — pidada takistuseks teel hinge päästmisele. Seega pole Kristuse soovitusel nendega mingit pistmist. Üks New Yorgi ajaleht saatis reporterid kuue või seitsme vaimuliku juurde, et ära kuulata nende arvamused selle küsimuse kohta. Välja arvatud üks, tunnistasid kõik noore Rockefelleri arutluse õigeks. Ma kohe lihtsalt ei tea, mida me küll ilma vaimulikkudeta peale hakkaksime. Hõlpsam oleks läbi saada ilma päikeseta, ilma kuuta — see on fakt!

Kolme aasta eest käisin koos noore Johniga tema püha-

päevakoolis ja pidasin seal kõne (mitte jumalasõnaga seotud teemal, see oleks olnud halva maitse tunnuseks — mina eelistan head maitset, kui on võimalik valida selle ja jumalakartlikkuse vahel). Nagu selgus, muutus igaüks, kes selle pühapäevakooli kuulajatele kõnet pidas, ühtlasi ka üheks selle kooli hooldajaks. Ja ka mulle anti niisugune aunimetus. Sain neil päevil teate, et ülehomme õhtul toimub kirikus hooldajate koosolek ja et ka mind palutakse koosolekust osa võtta ning seal kõnega esineda. Kui olen muude asjadega hõivatud, siis võiksin ju saata kirja, mis koosolekul ette loetakse?

Olin muude asjadega hõivatud, kaelani töö sees, ja seepärast vabandasin ning saatsin alljärgneva kirja:

14. märtsil 1906

Mister Edward M. Footile, koosoleku eesistujale.

Austatud sõber ja kolleeg.

Sooviksin siiralt isiklikult osa võtta mister Rockefelleri pühapäevakooli hooldajate koosolekust (ma ise kuulun ka koolile osutatud teenete eest nende hooldajate hulka), kuid mõtlesin järele ja otsustasin koju jääda. Kogu asi seisab Joosepis. Joosepi-probleem võib iga hetk esile kerkida, ja siis on pahandus lahti, sest mina ja mister Rockefeller oleme selles suhtes erinevatel seisukohtadel. Kaheksa aastat tagasi ma analüüsisin Joosepi-lugu kõige tõsisemal ja põhjalikumal kombel Esimese Moosese raamatu neljakümne seitsmenda peatüki valguses ning avaldasin sel teemal spetsiaalse artikli ajakirjas «North American Review», mis hiljem läks minu kogutud teoste XXII köitesse. Olin veendunud, et õiendasin Joosepiga arved igaveseks ajaks, et see teema on ammendatud, ja asusin rahulikult teiste asjade juurde. Milline oli aga mu kurb üllatus, kui sain ajalehest teada, et mister Rockefeller on jälle otsustanud Joosepiga tegelema hakata, nagu selgub isegi kahtlemata sellest, õigemini öelda — aimamata, et sellega üldse tegelda ei maksa, kuivõrd kõik küsimused, mis Joosepisse puutuvad, on juba minu poolt lõplikult lahendatud.

See, mida mister Rockefeller räägib Joosepist, tunnistab, et ta Joosepist midagi ei taipa. Siit selgub, et ta pole lugenud minu artiklit. Selles ei saa olla kahtlust, kuna tema hinnang Joosepi kohta läheb minu omast lahku.

Midagi niisugust poleks juhtunud, kui ta oleks minu artiklit lugenud. Tema peab Joosepit süütuks talleks — aga see on eksitus. Joosep oli... muide, lugege minu artikkel läbi, ja te saate teada, kes ta oli.

Sajandite jooksul on Joosepi-probleem olnud üheks kõige segasemaks ja salakavalamaks küsimuseks. Kõigile, mitte aga mulle. Kuna mina, erinevalt teistest jumalasõna uurijatest, hindan Joosepit kindlakstehtud faktide põhjal. Nemad aga püüavad innukalt juba varem valmis mõeldud eesmärgile jõuda ja ilustavad fakte. Mõned faktid vaikivad nad hoopis maha ja võtavad nende asemel teised, ilustatud ja köitvamad kirjaread, mis on nende fantaasia vili. Nende kirjutused Joosepi kohta meenutavad pangaarveid, mida pankade juhatused enne pankrotti välja annavad, et revidente petta. Pankurid püüavad võlgnevusi varjata ja kannavad aruannetesse olematuid laekumisi. Ärge arvake, et ma fantaseerin. Lugege, mida avaldas kõrgesti haritud ja asjatundlik doktor Silverman üle-eelmisel pühapäeval «Times'i» veergudel:

«Talupojad, maaharijad ja loomakasvatajad, kelle elu olenes maa viljadest, kannatasid ikalduse pärast kõige enam. Et nad näljasurma ei sureks, paigutas Joosep kõik Egiptuse maaelanikud «maa raja otsast teise otsa» linnadesse elama ja andis neile toitu. Kuni neil oli raha, võttis ta neilt rahalist tasu; kui raha enam ei jätkunud, hakkas ta võtma pandiks loomi — hobuseid, lambaid ja eesleid; kui neid enam ei jätkunud — siis maad. Ja võimud ise toitsid lambakarju ja muid loomi, kes muidu oleksid nälga surnud.

Hiljem anti maa endistele omanikele tagasi (k a s o m a n d u s e k s?). Neile anti seemet, et põllud täis külvata, neile anti nii palju loomi, hobuseid, lambaid jt., kuipalju neil oli vaja, ja neilt nõuti selle eest tasuks kõigest üks viiendik saagist ja loomadest, mida nad pidid valitsusele andma.

Joosepi tegevus näitas, et ta oli riigimees ja humaanne inimene. Nad jätsid vaaraole ja tema nõuandjatele tugeva mulje, ja pole midagi imestada, et Joosep määrati Egiptuse viitsekuningaks. Joosep peksis armutult laiali kõik liiakasuvõtjad ja spekulandid, kes juba aegadest aega olid riisunud ikalduste puhul vaest rahvast, tõugates teda viletsusse ja näljasurma. Ta võttis abivajajailt nende

maa ja loomad ainult panti ja hiljem andis jälle tagasi (k a s o m a n d u s e k s?). Toidu eest, mida ta neile andis, võttis ta üksnes keskmist turuhinda. Kui tark Joosep poleks hoolitsenud ühiskondlike viljaaitade ehitamise eest, oleksid inimesed kaotanud kogu oma vara, kogu maa oleks langenud viletsusse ja paljud tuhanded oleksid hukkunud, nagu seda oli juba korduvalt juhtunud ikalduste ajal.»

Niisugune on doktor Silvermani panga-aruanne; kaunilt kokku seatud, kullatud äärisega, revidentidele määratud võltsing.

Aga kuidas kirjutatakse piiblis? (s õ r e n d u s m i n u):

«Ja kõigel seal maal ei olnud leiba, sest nälg oli väga kange, ja Egiptuse maa ja Kanaani maa nõrkes ära nälja pärast.

Ja Joosep kogus k õ i k raha kokku, mis Egiptuse maalt ja Kanaani maalt leiti, vilja eest, mis nemad ostsid, ja Joosep viis raha vaarao kotta.

Ja raha lõppes ära Egiptuse maal ja Kanaani maal ja k õ i k Egiptuse rahvas tulid Joosepi juurde ja ütlesid: Anna meile leiba, ja mispärast peame su ette surema? Sest raha on otsas.

Ja Joosep ütles: Andke oma lojuksed ja ma annan teile teie lojuste eest, kui raha otsas on.

Ja nemad tõid oma lojuksed Joosepi juurde, ja Joosep andis neile leiba hooste eest, ja pudulojuste sou eest, ja veiste eest, ja eeslite eest, ja pidas neid üles leivaga k õ i g i n e n d e l o j u s t e eest sel aastal.

Kui see aasta sai lõppend, siis tulid nemad tema juurde teisel aastal ja ütlesid temale: Meie ei või oma isandale ära salata, et pärast seda kui raha on lõppenud ja lojuste varandus meie isanda kätte saanud, e i o l e m e i e isanda ette m u u d m i d a g i ü l e j ä ä n u d, k u i m e i e k e h a j a m e i e m a a.

Mispärast peame su silma ette ära surema, nii hästi meie kui meie maa? Osta m e i d ja m e i e m a a leiva eest; et meie oma maaga vaarao pärissulasiks saame, ja anna seemet, et meie elusse jääme ja mitte ära ei sure, ega maa tühjaks ei jää.

Ja Joosep o s t i s kõik Egiptuse maa vaaraole, sest Egiptuse rahvas müüsid igaüks oma välja, sest nälg oli või-

must võtnud nende peale; ja maa sai vaarao päralt.

Ja rahva tegi ta orjadeks ühest Egiptuse maa otsast teise otsa.

Aga preestrite maad ei ostnud ta mitte, sest preestritel oli osa vaarao käest, ja nemad sõid oma osa, mis vaarao neile oli annud; seepärast ei müünud nemad enese maad mitte ära.

Ja Joosep ütles rahva vastu: vaata ma olen tänapäev teid ja teie maa ostnud vaaraole, vaata, siin on teile seemet, ja külvake maad.

Ja sest, mis sest tuleb, peate teie viiendama osa vaaraole andma, ja neli osa peab teie kätte jääma põllu seemneks, ja teie leivaks ja neile, kes teie perede sees on, ja teie väetimate laste leivaks.

Ja nemad ütlesid: Sina oled meid elus pidanud; lase meid armu leida oma isanda meelest, siis tahame vaarao pärissulasiks jääda.

Ja Joosep pani seda seatud viisiks tänapäevani Egiptuse maa peale, et vaaraole pidi viies osa saama, aga üksipäinis preestrite maa ei saanud mitte vaarao kätte.»

Ma ei leia siin vähimatki vihjet sõnale «pant». See on kõige puhtam uuendus, kuivõrd jutt käib Joosepi tegevuse kohta. Meeldiv uuendus, ütleksin isegi — lohutav uuendus! Aga kus on selleks alus? Mina isiklikult ei leia vähimatki alust. Kus on siin öeldud, et Joosep andis neile õnnetuile talupoegadele laenu, võttes selle eest pandiks nende maa ja karja? Ma näen, et ta võttis neilt kogu nende maa kuni viimase aakrini ja kogu karja viimase kabjani. Ja kust selgub, et Joosep võttis nendelt õnnetutelt vaestelt toidu eest «üksnes keskmist turuhinda»? Mina isiklikult arvan, et ta nööris neilt nende viimase penni, viimase maatüki, viimase lamba, ja siis omandas «keskmise turuhinnaga» rahvalt tema vabaduse ja õigused leiva ja orjaahelate eest. Ma küsin teilt, kas üldse on olemas «keskmist turuhinda» või mistahes hinda kullas, briljantides, pangatähtedes või riiklikes väärtpaberites inimese kõige väärtuslikuma aarde kohta, ilma milleta pole ta elul mingit mõtet — tema vabaduse kohta? Joosep toimis suuremeelselt vaimulikkudega — selles suhtes ei saa talle midagi ette heita. Suuremeelselt ja poliitiliselt. Vaimulikud seda ei unustanud.

Ei, tänan teid väga, tänan kogu südamest, kuid ma tunnen, et mul on parem koju jääda, sest et ma olen õrnatundeline, humaanne ja äge, ning ma ei suuda taluda, kui noor mister Rockefeller, keda ma nii kõrgelt hindan, ronib kantslisse ja hakkab Joosepit valgeks võõpama. Võtke vastu minu kõige paremad soovid.

Mark Twain,
pühapäevakooli hooldaja.»

RELIGIOON KRIITILISE MÕISTUSE PALGE EES

KAS MAAILM LOODI INIMESE JAOKS?

«Alfred Russell Wallace'i poolt taaselustatud teooria selle kohta, et Maakera on maailmaruumi keskus ja ainus asustatud planeet, on maailmas suurt huvi äratanud.»

«Literary Digest»

«Meie aga oleme sügavalt veendunud, et meie tillukesel Maal elutsev inimene on oma olemuselt ja võimalustelt kõige kõrgemaks olevuseks kõigi muude mittejumalike olendite keskel — tema on Jumala armastuse ja Jumala peamiste rõõmude objekt.»

Chicago «Interior» (Presb.)

Näib, et mina olen ainuke teadlane ja teoloog, kes pole veel avaldanud oma arvamist selle äärmiselt tähtsa küsimuse kohta: kas maailm on loodud inimese jaoks või mitte. Tunnen, et mul on paras aeg ka oma seisukohtadega lagedale tulla.

Ma peaaegu jagan kõigi teiste vaateid. Nemad arvavad, et maailm loodi inimese jaoks, — mina aga arvan, et ta võib-olla loodi inimese jaoks. Nemad toovad argumente, peamiselt arstronoomia valdkonnast, et ta on loodud inimese jaoks, — mina aga arvan, et need on vaid tunnistused, mitte aga tõestavad argumendid, et maailm on loodud inimesele. Veel on vara otsust langetada, kuna meil pole veel kõik andmed käes. Kui aga kõik need andmed on kokku kogutud, siis arvan, et nad tõestavad, et maailm loodi inimese jaoks; aga me ei tohi kiirustada, me peame kannatlikult ootama, kuni kõik need andmed on kokku kogutud.

Seni on astronoomia meie poolel, niipalju kui praegu otsustada võib. Mister Wallace näitas seda täiesti arusaadavalt. Ta näitas selgesti ära kaks asja: et maailm loodi inimese tarvis ja et maailmaruum loodi maailma jaoks — et seda tasakaalustada — saate isegi aru. Astronoomilisest seisukohast on küsimus lahendatud, ja vastuvaidlematult lahendatud.

Vaatame küsimusele nüüd geoloogia seisukohast lähtudes. Siin ei ole veel kõik andmed koos. Need andmed saabuvad iga päev, iga tund, vahetpidamata, kuid enesestki mõista saabuvad nad geoloogilise aeglusega ja ettevaatlikkusega, ning meie ei tohi kannatust kaotada, me ei tohi enesest välja minna, me peame säilitama rahu ja ootama. Meie tasakaalu kaotamine ei pane geoloogiat kiiremini liikuma — ükski jõud ei suuda sellega hakkama saada.

Nõuab küllaltki aega, et valmistada inimesele sobivat maailma. Niisuguseid asju ühe päevaga ei tehta. Mõned kuulsad teadlased, kes on hoolikalt kõiki geoloogilisi andmeid uurinud, on jõudnud järeldusele, et meie maailm on päratu vana; ja neil on vist õigus, kuigi lord Kelvin ei jaga nende arvamust. Tema toetab ettevaatlikku, konservatiivset seisukohta, püüdes riski vältida, ja eeldab, et maailm ei ole nii vana, kui nemad arvavad. Kuivõrd lord Kelvin on suurimaks autoriteediks praegu elavate teadlaste hulgas, siis tuleb meil minu arvates tema seisukoht omaks võtta. Tema ei oleta, et meie maailm on üle saja miljoni aasta vana. Tema arvab, et see on vana miljon aastat, mitte rohkem. Lyell arvab, et inimene ilmus 31 000 aasta eest. Herbert Spencer suurendab selle arvu 32 000-le. Lord Kelvin on nõus Spenceriga.

Väga tore! Vastavalt nendele arvudele kulus 99 968 000 aastat, et valmistada maailma inimese jaoks, kuigi Looja tahtis kahtlemata kärsitusest põledes võimalikult kiiremini seda maailma näha ja sellest rõõmu tunda. Kuid nii suurejoonelist üritust tuli korraldada üksikasjalikult, akuraatselt ja loogiliselt. Looja nägi ette, et inimesel läheb tarvis austrit. Seepärast organiseeriti enne ettevalmistused austri loomiseks. Aga austrit ei saa ju ometi luua tühjale kohale; enne tuli luua tema esivanem. Seda aga nii ruttu ei tehta. Kõigepealt tuli luua tohutul hulgal igasuguseid selgrootuid — belemniite, trilobiite, karmeliite ja jesuiite ja muud taolist pudi-padi, siis aga paisata

need ligunema ürgookeani, istuda ja oodata, mis sellest tuleb. Mõned tõid ainult pettumusi — belemniidid, stalaktiidid ja muud; neist ei tule midagi välja; üheksateistkümne miljoni aasta jooksul, mis kulus selleks eksperimendiks, surevad nad välja ja muutuvad fossiilseteks. Kuid kõik pole veel kadunud, sest jesuiidid jõuavad finišisse ja arenevad järk-järgult enkriniitideks, stalaktiitideks ja kretiinideks. Samal ajal asendab üks võimas eera teist, arhaikum ja kambrium ajavad hunnikusse ürgookeanides oma majesteetlikke mägesid, ja nii lõppude lõpuks saavutatakse esimene aste inimese jaoks määratud maailma ettevalmistamisel — luuakse auster. Raske on muidugi eeldada, et auster oleks võimeline mõtlema pisut loogilisemalt kui teadusmehed, ja seepärast võib kahtlemata eeldada, et auster tegi otsekohe järelduse, nagu oleks kõiki neid üheksatteistkümmend miljonit aastat vaja olnud selleks, et luua maailm nimelt just tema jaoks. Ja mida võibki austrilt oodata? Tema on ju kõige iseteadvam olevus maailmas, kui mitte arvestada inimest. Igatahes see auster ei võinud ju tol varasel perioodil teada, et tema on vaid üks etapp suurest plaanist ja et see plaan temaga kaugeltki veel ei lõpe.

Pärast austri loomist võeti järjekorda kala, et valmistada ette maailma inimesele. Kala ja süsi, et oleks käepärast ka materjal, millega seda elukat praadida. Kalade aretamiseks rajati iidsed siluuriperioodi mered, ja samal ajal alustati suurt tööd punasest liivakivist mägede püstitamiseks, mille kõrgus oli kaheksakümmend tuhat jalga — need olid nii-öelda kalmud kivistunud elukate säilitamiseks. Ilma selle viimase ürituseta polnud kuidagi võimalik hakkama saada, sest jällegi seisid ees lõputud ebaõnnestumised, arvutud väljasuremised — miljonid väljasuremised —, nii et oli odavam ja vähem tülikas konserveerida kivistised kaljudesse, selle asemel et pidada kontoriraamatus nende kohta arvestust. Aga lühikese aja jooksul ei looda kivisöelademeid ja kaheksakümmend tuhat vertikaalset jalga iidset punast liivakivi — ei, selleks kulus kakskümmend miljonit aastat. Esiteks — kivisöelademete rajamine on erakordselt aeglane toiming, väsitav ja tüütu. Tuleb aretada soodes hiigelmetsi puutaolistest osjadest, pilliroost, sõnajalgadest ja muust taolisest taimematerjalist; siis tuleb see kõik uputada ja jätta vee alla mädanema; siis juhtida nende peale jõed, et

veevoolus kataks kõike mitmekordse mudakihiga; aga sellele mudale tuleb anda aega, et ta tarduks ja muutuks kiviks; siis tuleb selle peale kasvatada veel üks mets, siis see jälle üle ujutada, paisata selle peale veel üks mudakiht ja oodata, et see tarduks; siis jälle mets ja jälle tarduv muda, kiht kihi järel kuni kolme miili paksuse korrani. Jah, tõepoolest, söelademete õige valmistamine on piinavalt kestev töö!

Selles töös venivad igavad miljonid aastad, aga kalakultuur samal ajal vireleb ja kärvab, nii et ajab lausa südame pahaks. Te näiteks aretate ühest austrist kümme tuhat kalasorti, siis aga hakkate vaatama ja... selgub, et olete saanud üksnes kivistusi ja fossiile: ellu ja arenema on jäänud ainult paar ganoidi ja võib-olla pool tosinat asteroiidi, mida isegi kass ei taha.

Aga sest pole midagi: aega on veel küllalt ees, ja nad jõuavad välja areneda mingisuguseks delikatessiks, enne kui ilmub inimene, kes neid sööma hakkab. Isegi ganoidi peale võib ses suhtes lootma jääda, kui teda ei nõuta toidulauale varem kui kuuekümne miljoni aasta pärast.

Selleks ajaks oli juba paleozoiliseks aegkonnaks määratud periood läbi ja tuli asuda järgmise etapi juurde, et valmistada maailma inimesele — tuli avada mesozoiline aegkond ja asutada roomajad, sest inimesel polnud roomajaid vaja söömiseks, vaid selleks, et nendest välja areneda. Kuivõrd see oli kõige tähtsam osa plaanist, siis ei oldud selle peale ajaga kitsi ning seda eraldati tervelt kolmkümmend miljonit aastat. Millised imed nüüd järgnesid! Ellujäänud ganoididest, asteroiididest ja alkaloididest arenesid tänu aeglasele, visale ja hoolikale aretustööle kolossaalsed sisalikud, kel oli kombeks hulkuda noil kaugetel aegadel mööda tulistest aurudest kaunistatud maailma, tõstes oma maopäid neljakümne jala kõrgusele ja lohistades mööda maad kuuekümne jala pikkusi keresid, millel jõudis vaevu kannul püsida pööraselt pekslev saba. Kahjuks pole neist enam jälgegi järel, kõik surid välja, peale käputäie arkansauruste, Arkansase osariigi kodanike, kes vaevlevad meie keskel kurvas üksinduses, paisatuna aja kõige kaugematesse ääremaadesse.

Jah, oli tarvis kolmkümmend miljonit aastat ja kakskümmend miljonit igasugust roomajat, et saada midagi niisugust, mis võis küllalt kaua vastu pidada ja areneda

millekski muuks, viies plaanitäitmise veel ühe sammu võrra edasi.

Siis ilmus maailma pterodaktülos oma võrratus ülevuses ja ilus, ning kogu Loodus taipas, et kainozoilise ajastu lävi oli ületatud ja algas uus eera, uus staadium maakera ettevalmistamisel inimese jaoks. Võib olla, et pterodaktülos kujutles nagu oleksid need kolmkümmend miljonit aastat kulutatud selleks, et valmistada ette teda — pterodaktülosed on võimelised igasuguseid totrusi kujutlema —, kuid ta eksis. Ettevalmistusi tehti hoopis inimese tarvis. Kahtlemata tõmbas pterodaktülos enesele üldist tähelepanu, sest isegi kõige uimasemad olevused võisid märgata, et temas oli linnu algeid. Nii selguski. Peale selle oli temas imetaja algeid, kuid need ei arenenud välja kohe. Aga üht tuleb pterodaktülose kohta küll tingimata öelda: maalilisuse poolest oli ta oma perioodi tõeliseks triumfiks; ta kandis tiibu, evis hambaid, oli üleni nagu tärgeldatud ja kujutas endast üldse haruldast segu, midagi. Kiplingi raamatust võetud merejalaväe sõduri kauge eelkäija taolist:

See tüüp ei ole sõduri, ei meremehe elu näinud,
ta sugukaksik on, kes kaevikust ja laevast on vaid mööda käinud.

Sellest momendist alates toimusid ettevalmistused veel ligi kolmkümmend miljonit aastat väga kiiresti. Pterodaktülosest arenes välja lind; linnust känguru; kängurust teised kukkurloomad; nendest mastodon, megateerium, hiigel-laiskelajas, iiri põder ja kõik muud olevused, keda võib kasutada kasulike ja õpetlike kivististe valmistamiseks. Siis aga algas esimene suur jääaeg ja nad kõik taganesid liustike ees, ületasid silla kaudu Beringi väina, hajusid mööda Euroopat ja Aasiat laiali ja kõngesid. Kõik peale väheste erandite, kes pidid toimetama edasisi ettevalmistusi. Kuus jääaega kahe miljoni aastaste vaheaegadega kihutasid neid vaeseid orbusid taga mööda maad kliimast kliimasse — troopilisest kuumusest poolustel arktilise pakaseni ekvaatoril, ühtepuhku edasi-tagasi, nii et nad kunagi ei teadnud, milline ilm tuleb homme; ja niipea kui nad kuskile peatuma jäid, varises kogu kontinent ilma mingi eelneva hoiatuseta nende all kokku, neil tuli kähku vahetada kohad kaladega ja ronida sinna, kus varem oli meri: ja seda läbimärgadena! Ja kui kõik näis nagu rahunevat, alustasid tegevust vulkaanid ja

peletasid või õigemini kõrvetasid nad välja paikadest, kuhu nad alles äsja olid elama asunud. Nad elasid seda ebakindlat närvilist elu kakskümmend viis miljonit aastat, kord vees sumades, siis jälle kuival lonkides, ja murdsid kogu aeg pead, milleks kõike seda tehakse — sest nemad muidugi ei võinud aimatagi, et seda kõike on vaja maailma ettevalmistamiseks inimese tarvis ja et seda teisiti teha ei saa; teise menetluse puhul poleks maailm võinud olla inimese saabumise hetkeks küllalt sobiv ja harmooniline.

Viimaks ilmus ahv, ja nüüd nägid juba kõik, et inimeseni oli veel ainult kiviga visata. Nii see oligi. Ahv arenes ligi viis miljonit aastat ja muutus siis inimeseks — kui välimuse järgi otsustada.

Niisugune on inimese ilmumise ajalugu. Ta eksisteerib juba 32 000 aastat. Asjaolu, et kulus sada miljonit aastat maailma ettevalmistamiseks inimese jaoks, kinnitab kummutamatult: see on nimelt nõnda, seda kõike tehti ainult inimese tarvis. Arvan, et see on nii. Aga muide, ei tea. Kui näiteks Eiffeli torn sümboliseeriks maailma vanust, siis värvikord tema tiputeravikul sümboliseeriks inimese kestvust selles ajameres, ja igaüks taipaks kohe, et see torn on ehitatud nimelt selle värvikihi jaoks. See tähendab... ma arvan, et igaüks taipab... Aga muide... ei tea.

AMETLIK ETTEKANNE IRTI-le

Indianapolise Rakendusteaduste Instituudi sekretärina olin kohustatud kindlaks määrama asjaolud põhjanaba oletatava avastamise kohta ja saadud tulemustest auväärsele konsiiliumile ette kandma.

Selleks pidasin küllaldaseks välja selgitada võrdlevate teaduste ja teoloogia professori Hiram Bledso, selle ala tunnustatud autoriteedi arvamuse ning sellega piirduda.

Pärisin temalt: kas ta arvab, et meil tuleb pidada seda avastust vaieldamatult kindlakstehtuks ja pidulikult tähistada seda võrdselt teiste ajalooliste üheksandate aastatega — 1609., 1809. ja 1909. — paigutades ühele maitsekalt kaunistatud stendile või auistmele inimese, kes kujutaks Henry Hudsonit[1], teisele inimese, kes kujutaks

[1] Hudson (1550—1611) inglise meresõitja, kes avastas 1609. aastal Hudsoni jõe, mille kallastel asub New Yorgi linn. (Toim.)

Robert Fultonit[1] ja kolmandale doktor Frederick Cooki enda kui põhjanaba esimese avastaja.

Professor Bledso palus mõne minuti järelemõtlemiseks. Siis ta ütles:

«Jaatav või eitav vastus oleneb täielikult vastusest järgmisele küsimusele: kas doktor Cooki avastus on fakt või ime?»

«Mispärast?»

«Seepärast, et kui see on ime, siis piisab mistahes tunnistustest; kui see on aga fakt, siis on vaja kummutamatuid tõendeid.»

«On see alati nõnda?»

«Oo-jaa. See on absoluutne seadus. Siin ei saa olla mingeid erandeid. Selle kohta on väga õnnestunult väljendanud «Westminster Gazette», viidates sellele, et «kui golfimängija võidab partii rekordilise löökide arvuga, siis peavad seda kinnitama autoriteetsed allkirjad tema mängukaardil. Aga doktor Cookil polnud kedagi, kes oleks võinud tema kaardile allkirja anda; muidugi tunnistavad tema vägitegu kaks eskimot, kuid need olid tema pakikandjad, aga golfimängus ei võeta arvesse poisikeste tunnistusi, kes mängijate kepikotte kannavad.» See iseloomustab antud olukorda täielikult. Kui pidada doktor Cooki vägitegu faktiks, siis ei piisa kahe pallipoisi tunnistusest; kui seda võtta aga kui imet, siis piisab kuhjaga isegi ühest kotikandjast.»

«Kas tõesti ainult selles seisabki kogu erinevus fakti ja ime vahel?»

«Jah, nii kinnitab ajalugu — paljude sajandite kogemused. Pole veel kunagi sündinud imet, millel oleks olnud suur sarnasus faktiga. Toon teile näite. Mister Janvier tsiteerib järgmist sissekirjutust Henry Hudsoni logiraamatust, mida too tegi neliteist kuud enne seda, kui ta avastas jõe, mis hiljem tema auks ümber nimetati:

> «Täna hommikul nägi üks madrus parda taga näkki, ja ta kutsus oma kaaslased, ja tema juurde tuli veel üks madrus, ja selleks ajaks oli näkk laeva juurde ujunud ja vaatas neile üksisilmi otsa. Siis aga haaras teda laine ja mattis kinni. Nabast kõrgemal oli ta selg ja rind nagu naisterahval, kuid kas-

[1] Fulton (1765—1815) maailma esimese aurulaeva ehitaja. Tema «Clermont» sooritas esimese reisi Hudsoni jõel 1809. aastal. (Toim.)

vult oli ta mehesuurune. Nahk oli tal väga valge, juuksed pikad ja mustad. Kui ta sukeldus, nägid mehed ta saba, mis oli täpselt niisugune nagu delfiinil ja tähniline nagu makrellil. Neid, kes teda nägid, kutsutakse Thomas Hilles ja Robert Rayner.»

Pidage meeles, et Hudsonile polnud see fakt, vaid ime. Miks ma seda arvan? Sest ta uskus seda, toetudes kahe madruse lihtsale kinnitusele. Ta *teab*, et need mehed nägid näkki, sest ta ju ei kirjuta, et nad *arvasid*, nagu oleksid nad näinud, vaid kinnitab veendunult, et need mehed *nägid näkki*. Kui see on ime, siis on madruste tunnistusest küllalt — enamgi kui küllalt: kogu ajaloos pole leida niivõrd tõestatud imet. Kuid meie kaasaegne doktor Asher arvab, et Hudson kirjutas selle juhtumi logiraamatusse kui fakti, ja seepärast on tunnistusi andnud madrused talle kõigest tunnistusi andvad pallipoisid, teiste sõnadega täiesti ebapiisavad. Ta kommenteerib: «Võimalik, et siin oli tegemist hülgega.»»

«Tähendab, et erinevus . . .»

«Just nimelt. Erinevus ime ja fakti vahel võrdub täpselt erinevusega näki ja hülge vahel. Raske on leida selleks paremat väljendit.»

«Väga hea. Aga kuidas me peaksime hindama seda põhjanaba avastamist? Mida peaks Robert Fultoni Selts ja meie instituut ette võtma?»

«Minu arvates järgmist: kui tahate lähtuda hüpoteesist, et see on ime, siis seadke oma auistmed valmis — tunnistusi on enam kui küllalt. Aga kui tahate lähtuda hüpoteesist, et tegemist on faktiga, siis oodake doktor Cooki tagasijõudmine ära ja andke talle võimalus täpsete tõendite esitamiseks. Enne seda pole meil aga õigust teha mingeid järeldusi.»

Indianapolis, 3. septembril 1909.

H. J. WALKER,
sekretär

KRISTLIK TEADUS

I PEATÜKK

Viin, 1899

Möödunud suvel, kui ma mägedes asuvast sanatooriumist pärast isu taastamise kuuri Viini tagasi tahtsin pöörduda, komistasin kitsal teerajal ja kukkusin kaljult alla; murdsin käe-, jala- ja kõik muud luud, mis üldse võivad murduda, ning õnneks koristasid mind üles talupojad, kes oma eeslit otsisid, ja nad kandsid mu kõige lähemasse elamusse — ühte suurde madalasse õlgkatusega külamajja, kus olid toad kogu perekonnale mansardkorrusel, tore väike rõdu rippkatuse all, mida kaunistavad kirjud lilled kastides ja kassid; alumisel korrusel asetseb avar ja valgusküllane võõrastetuba, mis on võrega lehmalaudast eraldatud; õuel aga kõrgub akende all majesteetlik ja efektne maja uhkus ja rikkus — sõnnikuhunnik. Te vist juba märkasite, et see oli tüüpiline saksakeelne lause; ja see kõneleb sellest, et ma olen juba edukalt omandanud selle keele mehaanika ja vaimu, ning juba võin ühe lause seljas ratsutama hakates kapata maha ronimata edasi terve päeva.

Minu asupaigast miili kaugusel elas külas soolapuhuja hobusetohter, aga kirurgi polnud. See tõotas mulle nigelaid väljavaateid — minu juhus oli ilmselt kirurgilist laadi. Siis aga tuletati meelde, et külas veedab suve keegi leedi Bostonist; see leedi pidi õpetama kristlikku teadust ja võis ravida mis tõbe tahes. Saadeti kohe talle järele. Leedi ei julgenud vastu ööd kodunt välja tulla, kuid ta käskis sõnadega edasi anda, et see polevatki tähtis: mingit kiiret pole; tema alustavat kohe «kaugravi» ja tulevat isiklikult kohale hommikul; seni aga paluvat ta mind rahustuda, end mugavamini sisse seada ja, mis kõige tähtsam, meeles pidada, et minuga ei ole juhtunud absoluutselt mitte midagi. Arvasin, et siin oli tegemist mingisuguse arusaamatusega.

«Kas te ütlesite talle, et ma kukkusin alla seitsmekümne viie jala kõrguselt kaljult?»

«Jah.»

«Ja paiskusin vastu kivi kuristiku põhjas ning veeresin edasi?»

«Jah.»

«Ja paiskusin vastu teist kivi ja veeresin jälle edasi?»
«Jah.»
«Ja põrkasin vastu kolmandat kivi ja jälle veeresin veel kord edasi?»
«Jah.»
«Ja toksasin niiviisi läbi kõik kivid?»
«Jah.»
«Nüüd on selge, milles asi seisab: too leedi mõtleb ainult kividest. Miks te talle ei öelnud, et ma ise ka vigastada sain?»
«Ma ütlesin talle edasi sõna-sõnalt kõik, mida käskisite: et te kujutate endast praegu pealaest kuni jalatallani keeruliste luumurdude ahelat ja et tükeldatud kondid, mis teist igalt poolt välja tungivad, on teinud teid kübaranagi sarnaseks.»
«Ja pärast seda ta soovitas mulle meelde tuletada, et minuga pole absoluutselt midagi juhtunud?»
«Jah, nii ta ütles.»
«Ma ei saa millestki aru. Mulle näib, et ta pole minu juhtumit küllalt süvenenult diagnoosinud. Kuidas ta välja nägi? Kas niisuguse inimesena, kes hõljub puhta teooria sfäärides, või kui inimene, kes ise on ka juhtunud kuristikku langema ja kes abstraktsele teadusele võtab abiks ka omaenda kogemuste resultaate?»
«*Bitte*?» [1]
Sellest lausest arusaamine oli *Stubenmädchen*ile [2] ilmselt üle jõu käiv ülesanne: ta jäi selle ette toppama. Polnud mõtet jutuajamist jätkata, ja ma palusin midagi süüa, sigarit, midagi tulist juua, ja korvi, et sellesse oma jalad kokku korjata, — kuid kõige selle peale järgnes keeldumine.
«Milleks?»
«Leedi ütles, et teil pole midagi tarvis.»
«Aga ma olen näljane, tahan juua, mind piinab kohutav valu.»
«Leedi ütles, et teid hakkavad vaevama need illusioonid, kuid meie ei tohi neile mingit tähelepanu osutada. Ja ta palus teile eriti meelde tuletada, et niisuguseid asju nagu nälg, janu ja valu pole olemas.»
«Kas ta tõepoolest seda palus?»

[1] Kuidas te ütlesite? (Saksa k.)
[2] Toatüdruk. (Saksa k.)

«Nii ta ütles.»
«Ja ta jättis seejuures mulje, et suudab täielikult kontrollida oma vaimse mehhanismi tööd?»
«*Bitte*?»
«Kas ta jäeti vabalt märatsema või seoti juba kinni?»
«Küll aga ütlete! Misasja?»
«Hea küll, head ööd, võite minna; olete tubli tüdruk, kuid kergeks teravmeelseks vestluseks pole teie aju-*Geschirr* [1] kõlblik. Jätke mind minu illusioonidega üksi.»

II PEATÜKK

Muidugi mõista vaevlesin kogu öö suurtes valudes; vähemalt võisin seda ise aimata, otsustades kõigi sümptoomide järgi, kuid lõpuks see öö möödus ja kristliku teaduse propageerija ilmus, ning ma hingasin kergendatult. Too leedi oli keskealine, suurt kasvu ja kondine, sirge nagu laud, ja tal oli karm nägu, tahtekindel lõualuu ja rooma nokk; ja ta oli kolmanda järgu lesk, ja ta nimi oli Fuller. Ootasin kärsitult, et ta asuks asja juurde ja kergendaks mu olukorda, ent tema oli ärritavalt aeglane. Ta tõmbas nõelad välja, haakis konksud lahti, tõmbas välja rõhknaelad, nööpis hõlmad lahti ja kooris eneselt kõik üleriided ja vihmamantlid üksteise järel; kohendas järskude löökidega nende volte ja riputas akuraatselt kõik asjad üles, tõmbas kindad käest, võttis kandekotist raamatu, nihutas siis tooli voodi äärde, võttis aeglaselt istet ja mina pistsin keele suust välja. Tema aga lausus üleoleva armulikkusega, kuid jäi seejuures jäiselt rahulikuks:
«Pistke see tagasi sinna, kus ta peab olema. Meid huvitab ainult hing, mitte aga selle tummad sulased.»
Ma ei saanud talle oma pulssi katsuda anda, sest käeluu oli murdunud, kuid ta ennetas minu vabanduse, raputas eitavalt pead ja andis mõista, et pulss on samuti üks tumm sulane, keda ta ei vaja. Siis ma arvasin, et pean talle ära rääkima oma sümptoomid ja enesetunde, et ta võiks diagnoosida, kuid tegin jällegi vaid asjatut tüli: ta jäi kõige selle suhtes täiesti ükskõikseks — vähe sellest, üksnes enesetundest rääkimine osutus juba keele solvamiseks, mõttetuks terminiks.
«Mitte keegi ei tunne,» selgitas ta, «tundeid pole üldse

[1] Rakend. (Saksa k.)

olemas, seepärast kõnelda olematust kui olemasolevast tähendab vasturääkivusse sattumist. Mateeriat pole olemas; eksisteerib üksnes vaim; vaim ei saa tunda valu, ta võib seda üksnes kujutleda.»

«Aga kui ikkagi valutab . . .»

«Seda ei või olla. See, mis on ebareaalne, ei saa täita funktsiooni, mis on omane reaalsele. Valu on ebareaalne, järelikult valu ei saa olla.»

Vehkides käega, et kinnitada valuillusioonide väljaajamise akti, torkas ta sõrme kleidist väljaulatuva nõela otsa, kiljatas «oi!» ja jätkas rahulikult oma vestlust:

«Ärge kunagi lubage enesele kõnelda sellest, kuidas te ennast tunnete, ja ärge lubage ka teistel küsida teilt, kuidas te end tunnete; ärge kunagi tunnistage, et olete haige, ja ärge lubage teistel teie juuresolekul kõnelda tõbedest, või valust, või surmast, või muudest olematuist asjust. Niisugused jutud ainult erutavad vaimu tema mõttetus fantaasias.»

Samal hetkel astus Stubenmädchen kassile saba peale ja vaene loomake kräunus kõige koledamal kombel. Küsisin ettevaatlikult:

«Aga kas kassi arvamusel valu kohta on mingit väärtust?»

«Kassil pole arvamust; arvamused sünnitab ainult vaim; madalamad loomad on määratud igavesele kadumisele ja neile pole antud vaimu; väljaspool vaimu on arvamus võimatu.»

«Tähendab, et see kass lihtsalt kujutles, et tal on valus?»

«Ta ei saa kujutleda valu, sest kujutlemine on omane üksnes vaimule; ilma vaimuta pole kujutlusi. Kassil pole kujutlusi.»

«Sel juhul pidi ta tundma reaalset valu?»

«Ma juba ütlesin teile, et niisugust asja nagu valu pole olemas.»

«See on väga veider ja huvitav. Tahaksin siiski teada, mis selle kassiga juhtus. Sest kui reaalset valu pole olemas, ja kass ei saa kujutleda kujuteldavat valu, siis nähtavasti jumal oma halastuses on andnud kassile kompensatsiooniks mingisuguse tabamatu emotsiooni, mis ilmneb iga kord, kui kassile saba peale astutakse, ja see hetk ühendab kassi kristlasega ühte ühisesse perre . . .»

Ta katkestas mind ärritatult:

«Vaikige! Kass ei tunne midagi, ristiinimene ei tunne samuti midagi. Teie mõttetused ja rumal fantaasia on profaneerimine ja jumalavallatus, mis võivad teile kahju sünnitada. Mõistlikum, parem ja jumalale meelepärasem on eeldada ja tunnustada, et niisuguseid asju, nagu haigused, või valu, või surm, pole olemas.»

«Ma olen praegu üle kere kujuteldav elav piin, kuid ma ei arva, et mul oleks kas või karvavõrdki halvem, kui see valu oleks reaalne. Mis teha, et valudest vabaneda?»

«Pole vajadust neist vabaneda — neid pole olemas . . . Nad on illusioon, mille on sünnitanud mateeria, ja mateerial pole eksistentsi; niisugust asja nagu mateeria pole olemas.»

«Kõik see kõlaks nagu õigesti ja selgesti, kuid ma ei taba ikka veel kõige selle mõtet. Tundub küll, nagu saaksin kuidagi aru, aga see lõngaots libiseb jälle käest.»

«Selgitage.»

«Noh, kui näiteks mateeriat pole olemas, kuidas võib siis mateeria midagi sünnitada?»

Tal hakkas minust nii kahju, et isegi nagu naeratas pisut. See tähendab — ta oleks tingimata naeratanud, kui oleks üldse eksisteerinud niisugune nähtus, nagu seda on naeratus.

«Pole midagi lihtsamat,» tähendas ta. «Kristliku teaduse põhiprintsiibid seletavad selle ära; nende olemus on kätketud nelja järgmisse tarkusesõnasse, mis kõnelevad ise enda eest. Esimene: jumal eksisteerib kõikjal. Teiseks: jumal on hea. Hea on vaim. Kolmandaks: jumal, vaim on kõik, mateeria pole midagi. Neljas: elu, jumal, kõikvõimas HEA eitavad surma, kurja, pattu, haigusi. Noh, nüüd olete veendunud?»

See selgitus tundus mulle udusena; see ei suutnud ikkagi lahendada minu raskusi mateeria suhtes, mis ei eksisteeri, ent ometi loob illusioone. Pärast hetkelist kõhklust küsisin:

«Kas see . . . kas see tõesti selgitab midagi?»

«Kas ei selgita? Isegi siis, kui loendada neid lõpust, aitab selgitada.»

Minus tärkas lootusesäde ja ma palusin, et ta loendaks neid printsiipe lõpust alates.

«Suurepärane. Haigusi pattu kurja surma eitavad HEA kõikvõimas jumal elu midagi pole mateeria kõik on vaim

jumal vaim on hea hea on jumal kõikjal eksisteerib jumal. Noh, näete... Kas nüüd saate aru?»

«Nüüd saan küll natuke rohkem aru kui enne... aga ikkagi...»

«Noh?»

«Kas ei saaks neid lugeda veel mingit moodi, teise meetodiga?»

«Ükskõik missuguse meetodiga, nagu teile meeldib. Mõte jääb ikka üheks ja samaks. Tõstke sõnad ringi nagu tahate, ikkagi tähendavad nad täpselt sedasama, mida nad tähendavad igas muus variandis. See on ju täiuslikkus. Te võite lihtsalt kõik ümber paigutada — mingit erinevust ei tule: nagunii tuleb välja nii nagu ennegi. See on geniaalse mõistuse valgustus. Nagu mõtteline *tour de force* [1], millel pole võrdset, väljub ta nii lihtsa, konkreetse kui ka salajase, varjatu piiridest.»

«On see alles tükk!»

Kohkusin ära: need sõnad tulid mul üle huulte enne, kui jõudsin suu kinni vajutada.

«Mis??»

«... suurepärane konstruktsioon... kombinatsioon, niiöelda, sügavate mõtete... ülevate... vapus...»

«Täiesti õigus. Lugege kas algusest või lõpust, või perpendikulaarselt, või mistahes nurga all — need neli mõttetera jäävad ikka kõlama vastavalt sisule ja on alati ühtviisi veenvad.»

«Ja-jaa... veenvad... Nüüd oleme asjale lähemale jõudnud. Sisu poolest ühtivad nad tõepoolest; nad ühtivad... nii või teisiti ühtivad; seda ma märkasin. Aga mida nad nimelt öelda tahavad... ma mõtlen, milles nad veenavad... üksikasjalisemalt?»

«See on ju absoluutselt selge! Nad tõestavad: esiteks: jumal on aluste alus, elu, tõde, armastus, hing, väim, mõistus. Kas te sellest aru saate?»

«Mm... vist küll. Jätkake, jätkake.»

«Teiseks: Inimene on jumalik universaalne idee, indiviidium, täiuslik, surematu. On see teile selge?»

«Nagu oleks. Aga edasi?»

«Kolmandaks: idee on kuju väimus; taju vahetu objekt. Ja ongi teie ees kristliku teaduse jumalik saladus paari sõnaga väljendatult. Kas leiate selles kas või ühegi nõrga koha?»

[1] Fookus (pr. k.).

«Ma ei ütleks; paistab olema kõigiti kindel.»

«Imetore. Aga see pole veel kõik. Need kolm põhitõde moodustavad Surematu Vaimu teadusliku definitsiooni. Edasi saame teadusliku definitsiooni Surelikule Hingele. Siin see on: ESIMENE ASTE: P a t u l i s u s. Esimene: Füüsiline — kired ja ihad, hirm, halb tahe, uhkus, kadedus, pettus, vihkamine, kättemaks, patt, haigus, surm.»

«Need kõik on ebareaalsed kategooriad, missis Fuller, illusioonid, niipalju kui mina asjast aru saan?»

«Viimase kui üheni. TEINE ASTE: K u r i k a o b. Esiteks: eetiline — ausus, kiindumus, kaastunne, lootus, usk, malbus, ohjeldatus, tagasihoidlikkus. On selge?»

«Nagu jumala päev.»

«KOLMAS ASTE: H i n g e p ä ä s t m i n e. Esiteks: Hingeline — usk, tarkus, jõud, pahedest lahtiütlemine, nägijaks saamine, tervis, armastus. Kas näete, kui hoolikalt on kõik läbi mõeldud ja kooskõlastatud, kuidas kõik on vastastikku seotud ja antropomorfne. Viimasel, Kolmandal Astmel, nagu me teame kristliku teaduse ilmutustest, surelik vaim kaob.»

«Ja varem mitte?»

«Ei mingil juhul — see kaob ainult siis, kui on sooritatud kasvatus ja ettevalmistus, mis on vajalikud Kolmandaks Astmeks.»

«Ja alles siis, tähendab, on võimalik edukalt omandada kristlikku teadust, sellega teadlikult ühineda ja seda armastama hakata — nagu ma aru saan? Teiste sõnadega, seda ei saa saavutada protsesside jooksul, mis toimuvad Teisel Astmel, sest seal püsivad veel takistavad hingejäänused, tähendab ühtlasi ka mõistuseraasud, ja seepärast... Aga ma katkestasin teid. Te tahtsite selgitada, kui kauneid tulemusi annab nende riismete purustamine ja hajutamine Kolmanda Astme poolt. See on väga huvitav; palun jätkake.»

«Niisiis, ma juba ütlesin, et see Kolmas Aste kaotab sureliku hinge. Teadus pöörab kõik ihuliste tunnetega tajutavad kategooriad pahupidi, nii et me hakkame siiralt südamesse võtma oma evangeeliumi ettekuulutusi: «esimesed saavad viimasteks ja viimased esimesteks», ja me taipame, et jumal ja tema idee võivad saada meile kõikehaaravaks — mida jumalik tõepoolest ka on ja hädavajalikult olema peabki.»

«Mind see põrmugi ei huvita ja ma ei taha sellest rääkida.»

«Mul on väga kahju, kui ma teid millegagi riivasin, kuid teie repliik oli nagu vastuolus...»

«Kristlikus teaduses pole mingeid vastuolusid. Need on võimatud, kuna teadus on absoluutne. Teisiti ei saagi olla, sest tema otsene allikas — aluste alus, Kõik Olev, ja samuti vaim, kondid... üks paljudest, ainus, ja kellel pole võrdset. See on hingestatud matemaatika, vabanemine materiaalsest šlakist.»

«Sellest ma saan aru, aga...»

«See põhineb apodiktilise printsiibi vankumatul alusel.»

Sõnad toksisid mu kolpa, püüdes sellest läbi tungida, ja lõid mu lausa kurdiks, aga enne kui ma jõudsin esitada küsimuse, mis sellel asjaga pistmist on, hakkas ta juba selgitama:

«Apodiktiline printsiip on absoluutne printsiip, vaimu abil teadusliku ravimise põhimõte, kõrgeim Ülivõimsus, kes vabastab inimese pojad ja tütred igasugusest kurjast, kellele allub ihu.»

«Muidugi mõista mitte igasugusest kurjast, mitte igasugusest lagunemisest?»

«Eranditult igasugusest; niisugust asja nagu lagunemine pole olemas. See on ebareaalne; seda ei eksisteeri.»

«Kuid ilma prillideta teie nõrk silmanägemine ei võimalda teil...»

«Minu nägemine ei või nõrgeneda; miski ei või nõrgeneda; vaim on valitseja, ja vaim ei luba langust.»

Ta targutas Kolmanda Astme mõju all, seepärast polnud mõtet vastu vaielda. Muutsin teemat ja hakkasin jälle pärima selle teaduse esimese avastaja kohta.

«See avastus toimus järsku, nagu juhtus Klondyke'iga, või haudus kaua aega plaanides, nagu juhtus Ameerikaga?»

«Teie võrdlused on jumalavallatud... Need kuuluvad madalamate asjade juurde... Aga jätame selle. Vastan selle teaduse esmaavastaja sõnadega: «Jumal oma armulisuses valmistas mind palju aastaid selleks ette, et ma võtaksin vastu taevast allasaadetud avastuse — vaimuga teadusliku ravimise absoluutse printsiibi.»»

«Kui palju aastaid? Kui palju?»

«Tuhat kaheksasada!»

«Jumal on vaim, vaim on jumal, jumal on hea, tõde,

luud, neerud, üks paljudest, ainus, ja tal ei ole sarnast... See on vapustav!»

«Teil on olemas täielik alus imestada, söör. Ent ometi on see puhas tõde. Johannese Ilmutamise raamatus on selge vihje selle ameerika leedi ilmumisele, meie austatud ja püha asutajanna tulemisele, ja sealsamas on ennustus tema saabumise kohta; püha Johannes ei võinud selgemini talle viidata, võib-olla ainult sel juhul, kui ta oleks selle leedi nime nimetanud.»

«Kui uskumatu see on, kui üllatav!»

«Ma toon teile asutajanna isiklikud sõnad «Piibli tõlgendajast»: «Johannese Ilmutamise raamatu kaheteistkümnendas peatükis on selge vihje, mis puudutab meie, üheksateistkümnendat sajandit.» Noh... kas panite tähele? Pidage hästi meeles.»

«Ja mida see tähendab?»

«Kuulake, ja te saate teada. Toon teile jälle tema innustatud sõnad: «Püha Johannese Ilmutamise raamatus, seal, kus räägitakse kuuenda pitseri lahtimurdmisest, mis sündis kuus tuhat aastat pärast Aadamat, on üks haruldane üksikasi, millel on eriline tähendus meie sajandile.» Siin ta ongi:

«XII peatükk, 1. salm. — Ja üht suurt tähte nähti taevas: Üks naene oli ehitatud päikesega, ja kuu tema jalgade all, ja tema peas kroon kahestteistkümnest tähest.»

See on meie juht, meie ema, meie kristliku teaduse esmaavastaja. Mis võib olla veel selgem, mis võib olla vaieldamatum! Ja pöörake veel tähelepanu järgmisele:

«XII peatükk, 6. salm. — Ja naene põgenes kõrbe, kus temale ase oli valmistatud Jumalast, et teda seal pidi toidetama tuhat kakssada kuuskümmend päeva.»»

«See on Boston. Ma tunnen selle koha ära. See on grandioosne! Olen vapustatud! Varem ma ei saanud nendest kohtadest üldse aru; palun jätkake oma... oma... tõestusi.»

«Tore! Kuulake edasi:

«X peatükk, 1, 2. — Ja ma nägin ühe teise vägeva ingli taevast maha tulevat, see oli pilvedega ehitatud, ja vikerkaar oli tema pea kohal, ja tema pale otsekui päike, ja tema jalad otsekui tulesambad. Ja tema käes oli üks lahtitehtud raamatuke...»»

«Lahtitehtud raamatuke... Lihtsalt raamatuke... mis võib olla tagasihoidlikum? Aga tema tähendus on tohutu! Te vist juba aimasite, mis raamat see on?»

«Kas tõepoolest...».

«Ma hoian seda käes — «Kristlik Teadus»!»

«Armastus, maksad, valgus, kondid, usk, neerud, üks paljudest, ainuüksik, kellel ei ole võrdset... Ma lihtsalt ei suuda heldimusest toibuda!»

«Kuulake tähelepanelikult meie asutajanna ülikauneid sõnu: «Ja siis hüüdis üks hääl taevast: «Mine ja võta lahtitehtud raamatuke; võta ja söö ta ära; tema on mõru sinu sees, aga su huultel on ta magus kui mesi.» Surelik, kummarda püha sõna ees. Asu jumaliku teaduse juurde. Loe see algusest lõpuni läbi. Uuri seda, mõtle selle üle järele. Tõsta ta oma huultele, ta on tõesti magusa maitsega ja teeb su terveks; aga kui sa ta ära seedid ja tunned mõru maiku, siis ära tõrgu tõe vastu.» Nüüd te teate meie võrratu jumaliku püha teaduse ajalugu, söör, ja teate, et see meie maa peal alles hiljuti avastati, aga tema päritolu on jumalast. Nüüd aga jätan teile raamatu ja lahkun, aga teie ärge muretsege millegi üle — mina kasutan teid eemalt nii kaua, kuni magama lähen.»

III PEATÜKK

Kauge ja lähedase ravimeetodi ühisel maagilisel mõjul hakkasid mu luud-kondid aeglaselt sissepoole tõmbuma ja kadusid silmist. See kiiduväärne protsess algas reipas tempos ja kulges täiskäigul. Mu keha tõmbus südilt sirgu ning siis jälle igati kõverasse, et kergendada taastumisprotsessi, ja iga paari minuti tagant kuulsin tasast klõpsatust kuskil sisemuses — ja mul oli selge, et sel hetkel ühinesid edukalt taas murdunud kondi otsad. Summutatud klõpsatused, ja kriipimine, ja ragin, ja kopsimine ei lakanud järgneva kolme tunni jooksul; siis aga jäi kõik vaikseks — murtud kondid olid viimase kui üheni kinni kasvanud. Jäid ainult nikastused, mida oli seitse, mitte rohkem — puusaluude, õlaluude, põlvede ja kaela nikastused —, nii et ka nendega oli varsti asi lõpetatud; üksteise järel libisesid kondid oma õigetesse pesadesse, tehes seejuures nätsuvat häält... kuskil oleks nagu kork paukunud, ning ma kargasin jalule nagu vastsündinud

laps, värske, ilma vähimagi kriimustuseta, kui rääkida luukerest, ja saatsin kedagi hobusetohtri järele.

Pidin seda tegema nohu ja kõhuvalu pärast: ma ei tahtnud neid enam usaldada tollele naisterahvale, keda ma ei tundnud ja kelle võimetes ravida kõige lihtsamaid haigusi olin lõplikult pettunud. Mul oli selleks kaalukas alus — sest nohu ja kõhuvalu olid samuti juba algusest peale nagu luumurrudki tema hoolde usaldatud, tema aga ei leevendanud neid põrmugi — vastupidi: kõht hakkas järjest tugevamini valutama, üha teravamalt ja talumatumalt piinama... nüüd võib-olla seepärast, et ma polnud juba mitme tunni jooksul midagi söönud ega joonud.

Tuligi hobusetohter, väga kena inimene, tulvil hakkamist ja professionaalset huvi haige vastu. Mis puutub lehka, mis temast hoovas, siis oli ta küllaltki läbitungiv: ausalt öeldes haises ta talli järele, ja ma katsusin temaga samas kohe kaugravi suhtes kokku leppida; kuid tema polnud seda sorti tohterdaja ja seepärast ei hakanudki ma delikaatsusest mõjutatuna temalt seda nõudma. Ta vaatas mu hambaid, kompas sapsusid ja kuulutas, et mu vanus ja üldine seisund lubavad tal kasutada energilisi vahendeid; seepärast annab ta mulle üht-teist, et muuta kõhuvalu sõratõveks ja nohu tiirudeks — siis ta satub oma sõiduvette ja tal on käkitegu mind terveks tohterdada. Ta segas kapas kliirokka ja ütles, et terve kapatäis iga kahe tunni tagant vaheldumisi mikstuuriga, mis on valmistatud tärpentinist ja rattamäärdest, kas võtavad mu valud kahekümne nelja tunni jooksul nagu käega ära, või kutsuvad esile mitmesuguseid teist laadi tundeid, mis sunnivad mind sedamaid oma valu unustama. Esimese doosi andis ta mulle ise sisse ja läks minema, öeldes hüvastijätul, et ma võin süüa ja juua, mida tahan ja kui palju tahan. Kuid ma polnud enam näljane ja toit mulle nüüd huvi ei pakkunudki.

Võtsin kätte missis Fulleri poolt mahajäetud raamatu kristliku teaduse kohta ja lugesin poole sellest läbi. Siis jõin ära terve kapatäie mikstuuri ja lugesin lõpuni. Pärast seda olid mu läbielamused väga huvitavad ja tulvil ootamatuid avastusi. Samal ajal kui mu sisemuses toimus protsess, mille vältel kõhuvalu muutus sõratõveks ja nohu tiirudeks ja mida saatis pidev kurisemine, vusisemine, porisemine ja vulksumine, tajusin kogu aeg inten-

siivset võitlust ülevõimu pärast kliiroka, mikstuuri ja kirjanduse vahel, kusjuures tihti ma ei suutnud täpselt määratleda, kes neist peale jäi; hõlpsamini suutsin ma kirjandust kahest teisest võitlejast eraldada vaid siis, kui viimased olid eraldi, mitte segamini koos, sest kliiroka segu eklektilise mikstuuriga sarnanesid nagu kaks tilka vett märatseva apodiktilise printsiibiga, ja ükski hing siin maailmas poleks suutnud neid teineteisest eraldada. Viimaks jõudis kogu kupatus finišisse, kogu evolutsioon lõppes täieliku eduga, kuid ma arvan, et sama tulemuse oleks võinud saavutada ka väiksema materjalikuluga. Rokk oli nähtavasti tarvilik selleks, et muuta kõhuvalu sõratõveks, kuid ma olen veendunud, et tiirud oleksin ma niisama edukalt võinud saada ka üksnes sellest kirjandusest, ja et viimasel teel saadud tiirud oleksid olnud kvaliteetsemad ja püsivamad kui mis tahes muu, hobusetohtri kunstliku meetodiga tekitatud judinad.

Kõigi veidrate, meeletute, arusaamatute ja seletamatute raamatute hulgas, mida inimese kujutlusvõime on loonud, kuulub võidupärg küll kahtlemata sellele kristliku teaduse teosele. See on kirjutatud ääretu enesekindluse ja iseteadvuse vaimus, ning tema tarmukus, tema tulisus, tema läbitungimatu tõsidus loovad tihti ilukõne illusiooni isegi sel puhul, kui sõnadest pole võimalik tabada mõtte varjugi. Eksisteerib terve hulk inimesi, kes kujutlevad, et see raamat on neile arusaadav: tean seda seepärast, et olen nendega vestelnud; ja kõikidel juhtudel needsamad inimesed kujutlesid, et haigusi, tõbesid, valu ja surma looduses ei esine ja et maailmas pole üldse reaalseid asju, et faktiliselt ei ole olemas midagi peale vaimu. See asjaolu muidugi kahandab mõnevõrra nende arvamuste väärtust. Kui need inimesed kõnelevad kristlikust teadusest, siis käituvad nad täpselt nii nagu missis Fuller: nad ei väljenda oma sõnadega, vaid raamatu keeles; nad kallavad teid üle efektiivse lobaga, ja alles hiljem taipate, et see kõik pole nende endi poolt välja mõeldud, vaid kujutab endast üksnes tsitaate; paistab, et nad on selle raamatukese pähe õppinud ning kummardavad seda nagu pühadust . . . peaksin ütlema: nagu teist piiblit. See raamat on ilmselt kirjutatud Kolmanda Astme poolt tekitatud vaimse laastatuse staadiumis, ja ma olen veendunud, et mitte keegi peale nende, kes on parajasti

sellel Astmel, ei suuda sellest välja õngitseda kas või mõtteraasugi. Seda lugedes tundub, et kuulete tormilist, vapustavat, prohvetlikku kõnet mingis arusaamatus keeles; te taipate selle vaimu, kuid mitte seda, millest räägitakse. Või isegi nii: teile tundub, et kuulete mingit võimsat puhkpilli . . . See möirgab, eeldades, et tegemist on meloodiaga, aga need, kes orkestris ei mängi, kuulevad ainult sõjakat pasunahäält . . . See üleskutse ainult erutab hinge, kuid ei ütle midagi.

Häirimatu enesekindlus ja iseteadvus, millest see raamat on läbi immutatud, annaks talle nagu jumaliku päritolu — see ei sarnane millegagi siin maa peal. Lihtsurelikule pole omane niisugune vankumatu veendumus kõiges, niivõrd ääretu üleolekutunne, nii meeletu enesemetlus. Ta ei esita kuskil midagi niisugust, mis võiks õigusega olla väärt kaalukat sõna «tõestus»; pahatihti ei vihja ta üldse millelegi, et oma järeldusi põhjendada . . . aga ometi kuulutab ta valjul häälel: MA TÕESTASIN seda ja seda. Et kindlaks määrata ja selgitada mingit Ainuüksiku mõtet, seni tõlgendamata piiblikatkendit, selleks on vaja paavsti ja kõigi tema kirikutugede autoriteeti, selleks kulutatakse tohutult aega, vaeva ja mõtlemist, kuid meie autor on sellest kõigest üle: tema näeb kogu piiblit neitsilikus olekus ning tõlgendab seda kaanest kaaneni tühise ajakuluga ja ilma mingi vaimsete jõupingutuste kuluta, muudab ja parandab tähendusi ning seejärel selgitab neid autoriteetselt, manipuleerides niisugust laadi sõnastusega, nagu «Saagu valgus! Ja valgus sai». Esmakordselt pärast maailma loomist hakkas üle maade, merede ja mägede kajama nii häirimatult iseteadev, häbematu ja kategooriline hääl.[1]

[1] Jaanuar 1903. Iga uue ja ebatavalise terminoloogiaga raamat jätab peaaegu kindlasti pärast esimest tutvumist lugeja segasesse ja sarkastilisse meeleollu. Aga nüüd, kus ma viimase kahe kuu jooksul hoolikalt olen uurinud «Teaduse ja tervise» spetsiaalset sõnavara, ei pea ma enam selle raamatu sisu raskesti mõistetavaks. — M. T.

P. S. Tarkus, mida ma ülalmainitust ammutasin, osutas mulle juba teene ja vabastas minu ühel juhul ebameeldivustest. Umbes kuu aega tagasi sain ühelt ülikoolilt doktor Edward Anthony Spitzki teose «Erinevate rasside ajuanatoomia». Arvasin, et ülikool soovib saada selle raamatu kohta minu arvamust, olin väga meelitatud mulle osutatud aust ja vastasin, et saadan selle neile lähemal ajal. Samal õhtul loobusingi juba väsitavast hulkumisest «Kristliku Teaduse» rüpes ja asusin asja juurde. Kirjutasin ühe liigutava peatüki ja otsustasin lõpetada retsensiooni järgmisel

Keegi ei kahtle selles, et hing avaldab ihule tohutut mõju; ka mina olen selles veendunud. Juba iidsetest aegadest on nõiad, unenägudeseletajad, loitsijad, posijad, šarlatanid, nurgatohtrid, haritud arstid, mesmeristid ja hüpnotiseerijad oma praktikas kasutanud kliendi kujutlusvõimet. Kõik nad on tunnistanud selle jõu olemasolu ja võimsust. Arstid ravivad paljusid haigeid leivapillidega: nad teavad — kus haigus on fantaasia vili, annab patsiendi usk arstisse ka leivapillidele tervendava omaduse.

Usk arstisse. Kogu asi vahest selles just seisabki. Paistab küll, et nõnda see ongi. Kunagi oli keegi monarh ravinud paiseid üksnes oma kuningliku käepuudutusega. Tihti sooritas ta hämmastamapanevaid terveksravimisi.

päeval, kuid siis pidin nädalaks ajaks kuhugi sõitma ja peagi köitsid mind sootuks teised huvid. Ja alles täna, pärast peaaegu kuuajalist vaheaega, asusin taas oma ajupeatüki kallale. Selleks ajaks olin juba omandanud uue tarkuse ja lugesin kõike seda, mida ma varem olin kirjutanud, suure häbitundega. Ja taipasin, et olin alustanud seda tööd hoopiski mitte niisuguses meeleolus nagu vaja, kaugeltki mitte niisuguses rahulikus ja kiretus hingeseisundis, mida see teos oli täiesti ära teeninud. Hommikueineks hakkasin lahkama järgmist kärbet:

«Aju parietaalse ja oktsipitaalse osa kurrud (lateraalne pind). — Posttsentraalne kompleks. Poolkerades ühinevad posttsentraalsed ja subtsentraalsed kurrud, et moodustada katkematu voldi, mille pikkus ulatub 8,5 sentimeetrini. Dorsaalne volt hargneb kaheks, moodustades giruse, mis kinnitub kaudaalse otsaga paratsentraalse voldi külge. Paratsentraalse voldi kaudaalse otsaga liitub transparietaalne käänak. Üldse lähtub ühinenud voldist viis haru. Vadum eraldab teda parietaalsest ja teine vadum tsentraalsest voldist.»

Kui närusena ja viletsana tunnen ennast nüüd, kui näen, kuidas ma tol korral sellele kärpele kallale tungisin ja kui põlastavalt ma selle kohta kirjutasin! Ma kirjutasin nimelt, et autori stiil on õudne — raskekaaluline, kaootiline, kohati lausa ohjeldamatu; et küsimust trakteeritakse segaselt ja valesti, ja see võib ajada lugeja ainult ummikusse; et lihtsuse puudumist süvendab sõnavara vaesus; et autor ei pea piiri oma tunnete väljendamisel; et kui mul oleks peni, kes satuks samasugusesse erutatud ja kaootilisse seisukorda niivõrd rahuliku teema juures, nagu seda on peaaju anatoomia, siis loobuksin koeramaksu tasumisest; ja samas erutusin ise ja panin paberile terve kuhja teravusi kogu selle koera tembu kohta ning deklareerisin, et samasuguse eduga võib proovida aru saada «Teadusest ja tervisest».

Nüüd ma aga tean, mis mind alt vedas, ja rõõmustan selle vaheaja üle, mis takistas mind oma arvamust ülikooli saatmast. Mul käivad külmavärinad üle ihu, kui mõtlen, mida nad oleksid seal minust arvanud! — M. T.

Võis aga sellesamaga hakkama saada tema kannupoiss? Ei, oma rüüs ta seda teha poleks suutnud. Aga kuningaks ümberriietunult? Arvan, et meil ei maksa selles kahelda. Arvan, et võime olla täielikult veendunud selles: igal juhul ei aidanud patsiente kuninga käepuudutus, vaid haige usk selle puudutuse imejõusse. Tõelisi ja haruldasi terveksravimisi on sooritatud pühade reliikviate juures. Kas on võimatu oletada, et iga muu jäänus mõjub samuti haigele, kui tema eest nende õiget päritolu varjata ja esitada neid reliikviate pähe? Kui ma olin veel poisike, elas meie linnakesest viie miili kaugusel keegi farmerinaine, kes oli tuntud usuga arstija — nii ta ennast ise nimetaski. Kannatajad voolasid kogu ümbruskonnast tema juurde kokku; tema aga pani oma käed nende peale ja ütles: «Usu, see on kõik, mida sa vajad!» Ja haiged läksid ning unustasid oma tõve. Too naine polnud usklik ega pretendeerinud mingisugustele üleloomulikele tervendava jõuga saladustele. Ta tunnistas ise, et haigeid ravib nende usk temasse. Mitmel korral ravis ta minu juuresolekul silmapilkselt terveks inimese, kel oli tugev hambavalu — patsiendiks oli mu ema. Austrias elab keegi talupoeg, kes on selle käsitööga rajanud terve ärilise ettevõtte ning kes arstib nii lihtsaid kui ka tähtsaid inimesi. Aeg-ajalt pistetakse ta pokri selle eest, et ta diplomita praktiseerib, aga kui ta sealt jälle välja pääseb, lööb äri endiselt õitsema, sest ta ravib vaieldamatu eduga ja reputatsioon on vähimagi plekita. Baieris on keegi mees, kes on sooritanud nii palju terveksravimisi, et pidi maha jätma oma puusepaameti teatris, et rahuldada klientide pidevalt kasvavaid nõudmisi. Aastast aastasse teeb ta oma imetegusid ning on juba rikkaks meheks saanud. Ta teeb näo, nagu aitaks teda religioon või mingi muu salapärane jõud ... Aga nagu ta ise arvab: temas on midagi, mis kutsub esile patsiendi usalduse; kogu asi selles usalduses seisabki, mitte aga mingis salapärases jõus, mis temast hoovab. [1]

[1] Jaanuar 1903. Mulle endalegi on hästi teada üks «imepärane» halvatud inimese terveksravimine. Too haige oli lebanud juba kaks aastat voodis, vaatamata kõigile New Yorgi arstide jõupingutustele. Rändav «šarlatan» (nii teda hüütigi) käis haige juures kõigest kahel hommikul, tõstis tõbise voodist põrandale ja ütles: «Kõnni!» Ja haige kõndiski. Sellega oli raviprotseduur ammendatud. Asi juhtus nelikümmend kaks aastat tagasi. Ja too haige hakkaski pärast seda kõndima. — M. T.

Viimase veerandsajandi jooksul on Ameerikas lagedale ilmunud mitu ravivat ususekti mitmesuguste nimede all, ja kõik nad on teinud märkimisväärseid edusamme haiguste ravimisel medikamente kasutamata. Nende hulgas on Vaimuga tohterdajad, Usuga arstijad, Palvetega parandajad, Psüühilise teadusega abistajad ja Kristliku teadusega päästjad. Ja on täiesti kaheldamatu, et nad kõik sooritavad imesid sellesama vana kõikvõimsa vahendiga — haige kujutlusvõimega. Nende nimetused on erinevad, kuigi nende ravimisviisis pole mingeid erinevusi. Kuid sektid ei oska seda vahendit väärilselt hinnata: igaüks kuulutab, et tema ravimeetod erineb kõigi teiste omadest.

Kõik nad võivad hoobelda tervenemisjuhtudega, selle vastu ei maksa vaielda; Usuga arstijad ja Palvetega parandajad, kui nad ka kasu ei too, ei tekita samuti mingit kahju, sest nemad ei keela haigetele ka medikamentide tarvitamist, kui viimased seda soovivad; teised aga keelavad medikamendid ära ja kuulutavad, et nad on võimelised ravima mistahes haigust, mis üldse maa peal eksisteerib, kasutades seejuures ainult hingelisi vahendeid. Siin peitub juba minu meelest ohu element. Arvan, et nad võtavad eneste peale liiga palju. Publiku usaldus tõuseks, kui nad nii palju ei ahnitseks.

Kristliku teaduse propageerija ei suutnud mind kõhuvalust ja nohust vabastada, aga hobusetohtril läks see korda. See veenab mind, et kristlik teadus võtab enese peale liiga palju. Arvan, et see teadus peaks jätma sisehaigused rahule ja piirduma üksnes kirurgiaga. Siin võiks ta oma meetoditega tegutsedes laialdasemat levikut leida.

Hobusetohter nõudis mult kolmkümmend kreutserit, mida ma talle ka maksin; vähe sellest: ma suurendasin summa kahekordseks ja andsin talle šillingi. Missis Fuller saatis mulle pika arve kontidekasti eest, kahesaja kolmekümne nelja luumurru eest — dollar tükk.

«Peale vaimu ei eksisteeri midagi?»

«Mitte midagi,» vastas ta. «Kõik muu on ebasubstantsiaalne, kõik on kujuteldav.»

Andsin talle kujuteldava tšeki, aga nüüd jälitab ta mind kohtu teel, nõudes substantsiaalseid dollareid.

Kus on siin loogika?

Mõne päeva eest toimus meie linnas spiritistlik seanss. Läksin sinna koos õhtulehe reporteriga. Too rääkis mulle, et oli omal ajal kannatada saanud kellegi suli läbi, kelle nimi oli Gus Graham ja kes oli ühe Illinoisi linnakese tänavanurgal maha lastud. Kuivõrd kogu San Franciscos ei leidunud kindlasti teist inimest, kes oleks võinud olla selle loo asjaoludega kursis, siis tahtis ta «vaimudele tolle Grahami ette torgata... Las higistavad!» (Noor ajakirjanik kuulub demokraatlikku parteisse ning väljendub seetõttu energiliselt ja robustselt nagu kõik tema kolleegid.) Kui seanss algas, kirjutas ta oma kadunud semu nime paberitükile, keeras selle hoolikalt kokku ja viskas kübarasse, milles oli juba vähemalt viissada samasugust dokumenti. Sedelid puistati lauale ja naismeedium hakkas neid ükshaaval lahti harutama, kõrvale paigutama ning pärima:

«Kas see vaim on kohal? Aga see? Ja see?»

Umbes ühel korral viiekümnest kostis vastuseks koputus, ja siis tõusis see isik, kes sedeli oli esitanud, püsti ning pöördus manalasse varisenud vaimu poole küsimustega. Pärast teatud ajavahemikku haaras üks vaim meediumi käe ja kirjutas paberile «Gus Graham», kusjuures kirjutamine toimus tagant ettepoole. Naismeedium hakkas otsekohe sedelite hunnikus tuhnima ja seda nime otsima. Kui ta jõudis vajaliku sedelini, olles enne seda poolsada teist kõrvale heitnud, kostis koputus: vana suli oli oma sedeli juba «särgist ära tundnud». Kontrollkomisjoni liige harutas sedeli lahti ja seal seisis «Gus Graham». Nõudsin, et mulle näidataks seda sedelit. See oli tõepoolest minu kaaslase poolt kirjutatud. Ma eriliselt ei imestanudki: kõik demokraadid on ju kuradi vennad. Noor ajakirjanik tõusis toolilt ja küsis:

«Millal te surite? Tuhande kaheksasaja viiekümne esimesel aastal? Tuhande kaheksasaja viiekümne teisel? Tuhande kaheksasaja viiekümne kolmandal? Tuhande kaheksasaja viiekümne neljandal?»

V a i m: Tuk, tuk, tuk!

«Millesse te surite? Koolerasse? Kõhutõppe? Düsenteeriasse? Marutõbise koera hammustuse tagajärjel? Rõugetesse? Vägivaldset surma?»

«Tuk, tuk, tuk!»

«Kas teid poodi? Uputati? Tapeti noaga? Lasti maha?»

«Tuk, tuk, tuk!»

«Kas surite Mississipi osariigis? Kentuckys? New Yorgis? Sandwichi saartel? Texases? Illinoisis?»

«Tuk, tuk, tuk!»

«Adamsi krahvkonnas? Maddisoni krahvkonnas? Randolphi krahvkonnas?»

«Tuk, tuk, tuk!»

Oli selge, et kadunud kaabakat paljaste kätega ei püüa. Tal oli kaardipakk peas ning ta põrutas alati ässaga.

Samal ajal tulid publiku hulgast välja kaks sakslast; üks neist oli elatanud mees, teine iseteadev nooruk, kel nähtavasti oli midagi kavatsusel. Nad kirjutasid nimed paberile. Siis esitas noor Ollendorf küsimuse, mis kõlas ligikaudu järgmiselt:

«Ist ein Geist heraus?» [1] (Pöörane naerulagin auditooriumis.)

Kolm lööki tunnistasid, et *Geist* oli *heraus*.

«Wollen Sie schreiben?» [2] (Jälle naerulagin.)

Kolm lööki.

«Fünfzigstollenlinsiwfterowlickterhairowferfrowleineruhackfolderol?»

Võite mind uskuda või mitte, aga vaim vastas reipalt «Jaa!» sellele jahmatamapanevale küsimusele.

Kuulajate lõbusus kasvas iga uue küsimusega ja neid tuli hoiatada, et kui nad ei lõpeta nii kergemeelset käitumist, siis katsed katkestatakse. Lärm vaibus.

Saksa vaim oli ilmselt täielik profaan ega suutnud vastata ta kõige lihtsamatele küsimustele. Lõpuks päris noor Ollendorf mingisuguste sedelite kohta ja soovis teada, millal üks nendesse kirjutatud vaim suri. Vaim läks segi ega suutnud öelda, kas ta suri 1811. või 1812. aastal, mis oli muide täiesti loomulik, arvestades, et sellest ajast oli juba nii palju aastaid möödunud. Lõpuks jäi ta pidama teisel arvul.

Mutt! Noor Ollendorf kargas ülitugevas erutuses jalule ja karjus:

«Ladid ja sentlemannid! Ma sehkendasin sedelile inimese nime, kes on hoopis-tükkis elus! Vaim ütles, et ta sures kaheksasata kahhetoistkümnel aastal, aga tema on jo ellus ja kole *gut* . . .»

[1] Kas vaim on väljas? (Saksa k.)

[2] Kas soovite kirjutada? (Saksa k.)

Naismeedium: Istuge oma kohale, söör!

Ollendorf: Mina ei soovi mitte istuma . . .

Naismeedium: Te ei tulnud ju siia selleks, et kõnet pidada. Istuge maha.

(Ollendorf aga valmistus juba uueks kõneks.)

Ollendorf: See vaim vale puha. *Dieser* vaim ei ole mitte olemas.

(Auditoorium aplodeerib vahetpidamatult ja lagistab naerda.)

Meedium: Istuge maha, söör, ja ma seletan teile kohe kogu asja.

Ja ta andiski seletuse. Selle seletuse käigus virutas ta noorele Ollendorfile niisuguse löögi, et ma poleks põrmugi imestanud, kui too oleks minema lennanud ja ühtlasi kogu seina kaasa viinud. Meedium ütles, et sakslane oli tulnud siia pettusega südames, kavatsedes teha siin oma riukaid ja võllaroa tempe, ja et talle oli varjude riigist vastu sattunud samasuguse moraalse tasemega vaim. Meedium oli tulvil kõige ehtsamat nördimust. Ta andis mõista, et põrgu pärapõhi lausa kubiseb noore Ollendorfi taolistest alatutest isikutest, kes ei jõua ära oodata, millal avaneks kas või kõige väiksemgi võimalus, et sakslase kombel välja mõeldud kutse peale võõra nime all kohale ilmuda ja kirjutada siin ning koputada kõikvõimalikku jumalavallatust ja lori. (Naerupahvatus ja kiiduavaldused.)

Vapper Ollendorf ei pannud veel relva maha ning oli valmis avama vastutule, kuid auditoorium pistis karjuma:

«Istu maha! . . . Ei, lase aga edasi! . . . Lase jalga! . . . Räägi aga pealegi, me kuulame! . . . Tirige ta puldist alla! . . . Pidage! . . . Pane oma pillid kotti! . . . Ära värise, pea aga vastu! . . .»

Meedium tõusis püsti ja teatas, et kui Ollendorf maha ei istu, siis ta lahkub saalist. Tema ei saa mingi hinna eest lubada, et teda solvatakse sulitempudega või et tema religioossete veendumuste üle naerdakse. Auditoorium jäi vait ja taltsutatud Ollendorf lahkus puldist.

Teine sakslane kutsus omakorda vaimu välja, esitas sellele mitu saksakeelset küsimust ja teatas, et kõik vastused olid õiged. Meedium teatas, et ta ei oska sõnagi saksa keelt.

Samal ajal kutsus keegi isand minu lavale ja küsis,

kas ma ei kuulu spiritistide hulka. Vastasin, et ei kuulu. Siis ta küsis, kas ma ei ole spiritismi vastane. Vastasin, et vist mitte rohkem kui teised inimesed, kes vaimudesse ei usu, ja selgitasin, et ei saa uskuda seda, mida ma ei mõista, ja seda, mida ma siin näen, pole võimalik mõista. Siis ta ütles, et vaimude tänase arglikkuse põhjus ei peitu vist minus, aga ometi olevat ilmne, et toimub tugev antagonistlike fluiidide voogamine — ta oli seda kohe märganud... teda juba alt ei vea! —, ülitugev negatiivsete fluiidide voogamine just sellest saaliotsast, kus mina istun. Mainisin, et küllap vist on selles süüdi minu kaaslane ja lisasin, et pean viimaseks närukaelaks igaüht, kes on süüdi nende alatute negatiivsete fluiidide voogamises. Minu seletused nähtavasti rahustasid toda fanaatikut ning ta jättis mu rahule.

Mul oli kunagi lähedane sõber, kes oli minu andmetel teise ilma läinud või sattunud saatana käppade vahele... ühe sõnaga, kuhugi niisugusesse paika, ja ma tahtsin midagi temast teada saada. Kuid pöörduda patuste maiste sõnadega surnu varju poole oli nii õudne, jube, et ma ei suutnud kaua sundida end tõusma ja oma soovi avaldada. Viimaks siiski kergitasin end erutusest värisedes ja laususin vaevalt kuuldava katkeva häälega:

«Kas John Smithi vaim on siin?»

(Ma ei aimanudki, et Smithidega ei maksa naljatada. Maksab nimetada neist vaid üht, kui juba terve leegion Smithe sööstab välja põrgu põhjast, et teile tere öelda.)

«Tram, tram, tararam!»

Seda ma kartsingi! Kogu Smithide pattu kahetsemata hinge heitnud suguharu alates San Franciscost ja lõpetades pärapõrguga ründas väikest lauakest üheaegselt. Olin löödud, täpsemini öeldud — vapustatud. Saal aga nõudis, et ma esitaksin küsimusi, ja ma pärisingi:

«Millesse te surite?»

Smithid loendasid kõiki haigusi ja kõiki õnnetusjuhtumeid, mis võivad olla surma põhjuseks.

«Kus te surite?»

Nad surid kõikides geograafilistes punktides, mida oskasin loendada.

«Olete õnnelik?»

Kadunud Smithid vastasid kõik kategooriliselt ja üksmeelselt:

«Ei!»

«On teil seal soe?»

Üks kirjaoskajatest Smithidest haaras meediumi käe ja kirjutas: «Pole sõnu, et väljendada, kui soe meil on!»

«Kas jäi mõni Smith veel sinna paika maha, kust te välja ilmusite?»

«Kuradi palju!»

Mulle tundus nagu oleks vastaja Smithi vari naeru kihistanud. Kuid ma lasksin selle nüri teravmeelsuse kuradi ja vaevlevate Smithide kohta kõrvust mööda libiseda.

«Kui palju Smithe siin praegu viibib?»

«Kaheksateist miljonit. Järjekord ulatub siit kuni Hiina läänepiirini.»

«Kui palju Smithe üldse on põrgu elanike hulgas?»

«Rõhuv enamus. Põrgu peremees otsustas nüüd asja hõlbustamise huvides hakata igat uustulnukat Smithiks kutsuma. Kes Smith ei ole, see peab sellest kohe kuulutama. Kuid niisuguseid juhuseid esineb harva.»

«Kuidas nimetavad hukkunud hinged oma sünget eluaset?»

«Smithsoni instituut!» [1]

Viimaks sain kätte mulle vajaliku Smithi — sellesama, keda ma otsisingi, oma hea unustamatu sõbra — ja kuulsin temalt, et ta oli surnud vägivaldsesse surma. Selgus, naine oli ta surnuks rääkinud. Seda ma kartsingi. Vaene Smith!

Siis ilmus välja veel üks Smith. Üks saalisviibijaist ütles, et see olevat tema Smith, ja hakkas kohe küsimusi esitama. Selgus, et ka see Smith oli surnud vägivaldset surma. Maa peal oli ta tunnistanud küllaltki segaseid religioosseid vaateid, olnud midagi universalisti ja unitariaanlase vahepealset, kuid teises ilmas oli nendes küsimustes lahenduse leidnud ja õnnelikuks saanud. Hakkasime teda usutlema, ja heatahtlik kadunud vana pastor astus meiega meeleldi vestlusesse. Vaimu kohta oli ta lihtsalt naljahammas. Ta ütles, et ta ihu on nüüd dematerialiseeritud, ja kuul võib nüüd temast läbi joosta auku jätmata. Vihm teeb teda ka läbimärjaks, kuid ei tekita vähimatki ebameeldivust. (Kui nõnda, siis tähendab, et ta ei saa ka tunda, millal vihma sajab, ega või

[1] Washingtonis asuv teaduste etendamise asutus ja muuseum, mille rajajaks oli 1846. a. James Smithson. (Toim.)

selle kohta midagi öelda.) Ta ütles, et see, mida me nimetame paradiisiks ja põrguks, pole midagi muud kui vaid hingeseisund: paradiisis on surnud kõik hea ja rahulikus meeleolus, põrgus aga vaevlevad patukahetsuse ja näriva südametunnistuse küüsis. Ütles, et tema isiklikult on kõigega rahul ja tunneb ennast imehästi. Keeldus aga vastamast, kas ta oli maa peal õnnis või patune. (Vana niiskumatu dematerialiseeritud pugeja! Küllap taipas, et ma ei küsinud seda niisama, et tahtsin välja selgitada, kas mul on lootust ennast niisama hästi seal sisse seada nagu tema.) Ütles, et ei istu seal tegevusetult, õpetab teisi ja õpib ise. Ütles, et neil olevat seal sfäärid — täiuslikkuse astmed; et ta on teinud suuri edusamme ning on juba üle viidud teise sfääri. («Ära sa, vana, nii väga kelgi, sul on ju varuks veel terve igavik,» sõnasin ma endamisi. Selle peale ei kostnud ta mulle vastuseks midagi.) Ta ei osanud öelda, kui palju üldse neid sfääre on. (Mina isiklikult arvan, et neid on miljoneid. Kui inimene kargab ühest teise niisuguse agarusega nagu see vana universalist, siis ta võib — isegi Sesostrise või teiste muumiate vanust saavutamata — läbi käia neid terve hulga ning igaviku jooksul nende arvu ja hulga sootuks unustada. Minu arvates lisab vana pastor kiirust, hoolimata olukorrast, milles asub, ja tema käsutuses olevast ajavarust.) Ütles, et vaimud ei tunne ei külma ega sooja. (See kummutab minu õigeusklikud kujutlused põrgust — hõõguvatest praepannidest ja keevast pigist.) Ütles, et vaimud läbivad omavahel mõtteliselt, keel ei loe; ütles, et naisteks ja meesteks jaotamine jääb alles, ja muud sellesarnast.

Vana pastor kirjutas meile ja vestles meiega terve tunni, ja tema kiiretest arukatest vastustest võis järeldada, et ta ei raiska teises maailmas jumalamuidu aega. Paistis, et ta pistab oma nina igale poole ja püüab välja selgitada kõike, mis talle tundub arusaamatu; kui see tal aga ei õnnestu, siis ta ei saa enne rahu — ta ise rääkis meile —, kui on üles otsinud mõne tuttava hinge, kes võib talle oma kogemusi jagada. Pole siis midagi imestada, et ta on kõigi asjadega kursis. Tahaksin siinkohal ära märkida tema erakordset armastusväärsust ja vastutulelikkust ning soovida talle, et ta ka edaspidi nii vapralt ülespoole jõuaks, kuni saavutab kõige kõrgema sfääri lagipunkti ja sellega lõpliku täiuslikkuse.

Omal ajal oli käibel suur hulk põnevuslugusid, mille peakangelaseks oli vana kapten Jones Vaikselt ookeanilt, keda hüüti «Orkaaniks» — rahu tema põrmule! Paar või kolm meie hulgast, kes siin praegu viibivad, on temaga kohtunud; mina tundsin teda eriti hästi, sest tegin temaga koos neli reisi. Jones oli üsna harukordne inimene. Ta oli sündinud laeval; oma napid teadmised omandanud terakeste kaupa reisikaaslastelt; mereteenistust alustanud dekipoisina ning jõudnud lõpuks kaptenisillale. Oma kuuekümne viiest eluaastast sõitis vana Jones merd üle viiekümne aasta; ta oli läbi seilanud kõik ookeanid, näinud kõiki maid; tema ihunahka oli kõrvetanud kõikide laiuskraadide päike. Kui inimene on veetnud poole oma elust merel, siis ta loomulikult ei tea midagi inimestest, midagi maailmast peale selle, mida ta on näinud omaenda ihusilmaga; ei tea midagi inimmõtte arengust, maailma teaduste arengust, peale aabitsatõdede, ja needki on läbi tema võhikliku aruprisma üsnagi udused ja moonutatud. Niisugune olend on lihtsüdamlik ja habemesse kasvanud laps. Nii oli temagi, vana Jones Orkaan, süütu armas vana tita. Kui ta hing oli rahul, oli ta pehme ja tasane nagu tütarlaps, kui aga temas lõi keema raev, muutus ta kohe orkaaniks — kuid isegi see hüüdnimi andis üsna nõrga ettekujutuse tema käitumisest. Pöörase uljaspea ja tohutu jõumehena oli ta kohutav kakluses. Pealaest kuni jalatallani oli ta ihu siniste ja punaste tätoveeringute, joonistuste ja kirjutistega kaetud. Olin temaga kaasas reisil, millal ta laskis tätoveeringuga katta viimase vaba koha oma ihul — vasaku pahkluu ümbruse. Kolm päeva lonkis ta mööda parrast palja paistetanud pahkluuga, ja läbi laialivalgunud hiina tuši pilvekese ilutses kirjutis — punane ja mürgine: «Heategu tasu . . .» (Pidi olema «tasutakse», aga rohkem ei jätkunud ruumi.)

Vana Jones oli sügavalt usklik inimene, aga ropendas nagu kalakaupmees. Ta ei pidanud seda patuks, sest sõimusõnaga kinnitamata käsust poleks madrused üldse arugi saanud. Ta oli piibli innukas uurija ja tõlgendaja . . . vähemalt nii ta ise arvas. Ta uskus kõike, mis piiblisse kirja on pandud, kuid põhjendas seda usku iga kord omamoodi, omaenda meetodiga. Kapten kuulus mõtlejate «eesrindlikku» koolkonda ja seletas kõiki ime-

sid looduse seadustega, nagu need, kes maailma loomise kuut päeva seletavad kuue geoloogilise ajastuga jne. Ilma et ta seda ise oleks aimanud, kujutas ta endast küllaltki tigedat karikatuuri kaasaegsest õpetatud teoloogist. Pole vist vaja lisadagi, et niisugune inimene nagu minu kapten armastas kohutavalt vaielda ja jagada oma ajupingutuste vilja ka teistele.

Ühel reisil oli laeva sattunud vaimulik; kapten ei teadnud, kes ta on, sest reisijate nimekirjas polnud elukutset märgitud. Jones kiindus väga vagasse mister Petersisse ja vestles temaga kaua: jutustas talle anekdoote, naljakaid juhtumisi, vängeid lugusid oma elust ning pipardas neid kõiki kirjeldamatu jumalavallatusega, rasvaste väljenditega... see mõjus mõistusele, mis oli tüütavalt hallidest ja üksluistest kõnedest väsinud, värskendava dušina. Kord kapten küsis:

«Peters, olete te kunagi piiblit lugenud?»

«Mm-jaa... olen küll.»

«Küllap vist mitte nii tihti... Sain sellest aru juba vastuse venitamisest. Võtke see raamat usus ja tões pihku, siis saate ise ka sotti, et see värk on seda väärt. Ärge seda ainult käest ära pange, pidage lõpuni vastu. Esiotsa ei saa te mõhkugi aru, aga tassa-pissi hakkab mõni tõetera juba sähvatama, ja siis te ei saa seda enam käest ära pannagi!»

«Jaa, mul on tulnud seda kuulda.»

«Seal ta nüüd ongi! Selle raamatu vastu ei saa ükski teine pahn. Tema paneb kõik selja peale, Peters. Piiblis on ju küll ka väga raskeid kohti... Midagi ei mõika... Aga te lugege, katsuge jagu saada... Liigutage ajusid! Ja kui olete juba pähkli katki hammustanud, siis on kõik selge nagu jumala päev.»

«Ja kõik imed samuti, kapten?»

«Jah, söör! Imed kah. Kõik imed. Noh, võtame näituseks kas või selle loo Baali prohvetitega; ma arvan, et selle juures teie küll vist lõite põrkama, eks?»

«Kuidas seda öelda... Ei tea, aga...»

«Tunnistage ausalt üles: lõite põrkama. Ja see on ka arusaadav. Kogemusi teil ei ole... Kuidas siis saabki seda sõlme lahti harutada! Kust te selle jõu peaksitegi võtma! Tahate, ma seletan teile selle loo ära ja näitan, kuhu koer on maetud?»

«Muidugi, kapten, kui see teile ainult tüli ei valmista.»

Ja kapten hakkas jutustama:

«Räägin teile heameelega asja tahedaks. Esiotsa, kas teate, ma muudkui lugesin ja lugesin, mõtlesin ja pidasin aru: missugused küll olid need inimesed vanal piiblialal! Aga kui hakkasin juba sotti saama, siis oli kogu värk selge ja klaar. Eks te siis nüüd kuulake, kuidas ma kuni kondiüdini harutasin lahti selle loo Iisakuga[1] ja Baali prohvetitega. Vanal ajal sattus tähtsate isikute sekka tihti suuri vigurimehi. Iisak oli just niisugune paras poiss. Tal oli halbu külgi küll ja küll, aga ega minu asi pole tema üle kohut mõista. Ta vedas Baali prohveteid ilusasti ninapidi, ja tal oli omamoodi õiguski, kui me võtame arvesse, et tema vastaste jõud käisid temast üle. Mina tema eest välja ei astu. Ütlen vaid üht: mitte mingisugust imet ei olnud, ja ma näitan teile praegu otsekohe ära nii, et te saate selge soti.

Sel ajal läks prohvetite põli järjest räbalamaks — ma mõtlen Iisaku usku prohvetite elu. Üldse oli kokku nelisada viiskümmend Baali prohvetit ja kõigest üks presbüüterlane; muidugi, kui see Iisak ise üldse oligi tõepoolest presbüüterlane... Minu arvates ta oli, aga piiblis pole selle kohta musta ega valget. Muidugi mõista olid kõik kunded Baali prohvetite õnges. Iisakul oli kindlasti juba peenike peos, aga ta oli täitsamees, ja küllap ta hulkus mööda maad ringi ja kuulutas inimestele tulevikku ette; ise aga tegi näo, nagu oleks tal kõik asjad tipp-topp; aga miski asi ei aidanud... ja kuidas ta pidigi üksipäini kõigi vastu saama? Varsti oli tal asi täiesti rämps... pane kas või nöör kaela; ta hakkas pead murdma ja ühtteist välja nuputama. Ja mida ta välja mõtles? Ta hakkas mõista andma, et tema vastased on nii ja naa: midagi täpsemat ei ütelnud, aga ikkagi hakkas nende head nime õõnestama... nii tasahiljukesi. Kuulujutud hakkasid käima ja viimaks ulatus see kuninga kõrvu. Kuningas küsiski siis Iisakult, mis juttu ta ajab? Ja Iisak vastab: «Ah, ei midagi, ma niisama... aga huvitav oleks teada, kas nemad saavad taevase tule ohvrialtarile meelitada? Võib-olla polegi see nii väga raske, oo kõrge kuningas, aga nad võiksid ikkagi proovida. Selles ongi mu jutt.» Kuningas läks kohe tujust ära, pani kähku Baali prohvetite juurde ja need vastasid ilma pikema jututa: kui

[1] Nime ajas kapten ise sassi. — M. T.

oleks ainult niisugune altar olemas, siis oleks see käkitegu! Ja andsid veel märku, et ei teeks paha, kui ta oma ohvrialtari ära kindlustaks.

Noh, ja järgmisel hommikul tulidki kõik Iisraeli lapsed ja nende vanemad ja muu rahvas kokku. Ühes troppis trügisid Baali prohvetid, nii et õunalgi polnud kuskile kukkuda, teisel pool aga kõndis Iisak edasi-tagasi, ihuüksi, ja oli jõukatsumiseks valmis. Noh, siis hakati pihta. Iisak tegi näo, et ta on jumala rahulik — tal täitsa ükskama — ja ütles oma vastasmeeskonnale, et esimesed servid kuuluvad nendele. Need asusid kohe ühel nõul asja juurde, kõik nelisada viiskümmend hakkasid ümber ohvrialtari palvetama — püüdsid kõigest väest, ise aga muidugi lootsid oma jumala peale. Palusid tunni, palusid teise, kolmanda, kuni lõunani välja. Aga ei mingit mõhku! Nad ei tea, kust otsast pihta hakata. Selge, et neil hakkas oma rahva ees häbi, ja oli ka põhjust. Kuidas teie arvates oleks sel puhul käitunud korralik inimene? Oleks vist vaikinud? Selge pilt. Aga mida Iisak tegi? Ta hakkas Baali prohveteid häbistama, pilkas neid nagu oskas ja ütles siis: «Karjuge kõvemini! Teie jumal vist magab või on jalutama läinud. Tuleb kõvemini karjuda!» Ja veel teisi sõnu, mida ma enam täpselt ei mäleta. Pange tähele, ma ju ütlesin, et ma ei ilusta Iisakut — tal olid omad puudujäägid olemas.

Heakene küll! Ja pärast lõunat hakkasid Baali prohvetid jälle paluma nagu oskasid, aga taevast ei tulnud tulesädetki. Viimaks juba päikeseloojangu eel olid nad omadega täitsa läbi, palusid armu ja kadusid välja pealt minema.

Noh, aga mida tegi Iisak? Ta läks ohvrialtari juurde ja ütles ühele oma sõbrale: «Valage neli vaati vett altari peale!» Kõik panid seda imeks — need teised palusid kõik kuiva altari ümber, mis oli isegi lubjaga valgeks võõbatud. Vesi valati altari peale. Ja siis ta ütles: «Visake veel neli vaaditäit!» Ja siis käsutas: «Andke veel tulla neli täit!» Kokku kaksteist vaati vett, saate aru... täpselt kaksteist vaati. Vesi ujutas ohvrialtari üle, valgus üle servade ja täitis kraavi, kuhu mahtus kaks neljaämbrilist vaaditäit ehk «kruusi», nagu piiblis on öeldud. Nüüd hakkasid inimesed juba riide panema ja laiali minema... arvasid, et Iisak oli peast segi läinud, mis muud. Aga nad ei tundnud Iisakut. Iisak laskub põlvili

ja hakkab paluma: ja sonib, ja sonib... paganatest kaugetel maadel, ja omaenda kirikust, ja riigist ja maast üldse, ja nendest, kes ajavad riigi asju sassi, — noh, ühe sõnaga... laob lagedale tavalise programmi, kuni kõik on juba tüdinud ja hakkavad igaüks oma mõtteid heietama; ja alles siis, kui mitte keegi teda enam tähele ei pane, tõmbab äkki taskust tiku, tõmbab selle talla all põlema ja... pauh! — kõik kohad on heledat tuld täis nagu ehtne tulekahi! Kas te arvate, et tegemist oli kaheteistkümne tünni veega? See oli petrooleum, söör! PETROOLEUM! Seda see oligi!»

«Ah petrooleum, kapten?»

«Jah, söör: seal maal oli petrooleumi nii palju, et kalla või niisama maha! Iisak teadis seda! Lugege piiblit! Ärgu teid rasked kohad verest välja löögu. Ega nad nii rasked olegi, kui natukegi ajusid liigutada ja lähemalt uurida, milles asi seisab. Kõik, mis piiblis kirja on pandud, on sulaselge tõde. Tuleb ainult palvega selle kallale asuda ja ette kujutada, kuidas nad seal vatti pidid nägema.»

KAPTEN STORMFIELDI TEEKOND PARADIISI

(Katkendid)

Peters, vaata mulle silma sisse ja ära kohku. Ma selgitasin taevas välja, et iga lagle on sada kuuskümmend üheksa niisugust maailma, nagu seda on meie oma. Näete, missuguse laadungi nad üle parda heitsid. Langedes pühkis ta maha terve hunniku tähti, nagu oleksid need olnud küünlad ja keegi oleks need ära puhunud. Mis puutub võiduajamistesse, siis sellega kõik lõppeski. Ballastist vabanenud komeet tormas minust mööda kiirusega, nagu oleksin mina ankrusse jäänud. Ahtrist näitas kapten mulle pikka nina ja karjus:

«Õnnelikku mahajäämist! Võib-olla tahate nüüd minuga tervisi saata oma sugulastele Igaveses Troopikas?»

Siis tõmbas ta üle õla ripneva traksiharu ja läks ära; ja juba veerand tundi hiljem vilkus komeet jälle kauguses nõrga tulukesena. Jah, Peters, ma tegin vea — oli mul vaja midagi niisugust ütelda! Ma vist jään seda igavesti kahetsema. Oleksin võitnud võiduajamisel seda taevajõhkardit, kui oleksin suutnud keelt hammaste taga hoida.

Aga ma kaldusin mõnevõrra kõrvale; pöördun oma jutustuse juurde tagasi. Nüüd sa suudad kujutleda minu kiirust. Ja pärast kolmekümneaastast niisugust reisi hakkasin juba — ma kordan veel — muret tundma. Ma ei ütleks, et mul meelelahutusi polnud — ei, nägin palju uut, huvitavat; aga ometi oli üksi igav... Saad isegi aru. Oleksin tahtnud kuskil otsi kinnitada. Ega ma selleks reisile läinud, et igavesti seilata! Esialgu isegi rõõmustasin, et asi venib — arvasin nimelt, et mind ootab küllaltki soe kohake, aga lõppude lõpuks hakkasin juba mõtlema, et parem oleksin võinud käia, kus... ühe sõnaga, kus tahes, selle asemel et vaevelda siin teadmatuses.

Niisiis, ühel ööl... seal oli pidevalt öö; ainult siis, kui lendasin mööda mingisugusest tähest, mis silmipimestavalt üle kogu maailmaruumi säras, oli muidugi valgust enam kui küll, aga paari minuti pärast jätsin selle vastu tahtmist jälle seljataha ja vajusin jälle terveks nädalaks pimedusse. Tähed ei asetse sugugi nii üksteise lähedal, nagu meile näib... Kuhu ma nüüd pooleli jäingi?... Ah jaa... lendasin ühel ööl ja äkki märkasin eespool silmapiiril ülipikka vilkuvate tulukeste ahelat. Mida lähemale, seda suuremaks need kasvasid, avardusid ja sarnanesid peagi tohutute ahjudega.

«Viimaks jõudsin kohale, jumala eest!» ütlesin endamisi. «Ja nagu arvata võiski — sugugi mitte taevasse!»

Ja kaotasin teadvuse. Ei tea, kui kaua mu minestus kestis... küllap vist kaua, sest kui toibusin, oli udu hajunud, päike paistis ning õhk oli soe ja talumatult lõhnav. Silme ees avanes aga otse ehmatama panevalt ilus paik. See, mida ma ahjudeks pidasin, osutus väravateks, mis olid tehtud sätendavatest kalliskividest ja mitme miili kõrgused; müür, milles need asusid, oli puhtast kullast ja tal polnud otsa ega äärt ei paremal ega vasemal pool. Tuigerdasin nagu peata kana ühe värava juurde. Nüüd alles märkasin, et taevas on mustmiljon inimest, kes kõik samade väravate poole tunglevad. Milline vingumisega nad õhus kihutasid! Kogu taevalaotus kubises inimestest nagu sipelgapesa; arvan, et neid oli seal mitu miljardit.

Lasksin ennast rahvamurrust väravate poole suruda. Kui minu järjekord kätte jõudis, pöördus kõige tähtsam taevakomissar minu poole üsnagi asjaliku tooniga:

«Noh, rutem! Kust tulete?»

«San Franciscost.»

«San Fran...? Kuidas?»

«San Franciscost.»

Komissar sügas nõutult kukalt ja küsis jälle:

«Mis planeet see niisugune on?»

Oh, kulla Peters, oli seda üldse tarvis välja mõelda... Jumala eest!

«Planeet?» kostan mina. «Ei, see on linn. Vähe sellest, see on ülisuur, väga kaunis...»

«Jätke!» katkestab tema. «Siin pole koht lobisemiseks. Linnadega meie ei tegele. Kust te üldse olete?»

«Ah, vabandage,» ütlen mina. «Pange kirja: Kaliforniast.»

Ja jälle, kulla Peters, ajasin selle ametimehe ummikusse. Tema näol vilksatas üllatus, ent siis ütles ta järsult ja vihaselt:

«Mina niisuguseid planeete ei tunne. Mis tähtkujust see on?»

«Oh, issand!» kurdan mina. «Mis tähtkuju see saab olla? See on osariik!»

«Osariikidega me ei tegele. Öelge ometi lõpuks, kust te üldse tulete, kust te ülekere pärit olete? Kas ikka ei saa veel aru?»

«Ahaa, nüüd taipasin, mida te tahate. Olen Ameerikast, Ameerika Ühendriikidest.»

Usu või ära usu, Peters, aga ka see ei aidanud. Tabagu mind välk, kui valetan! Tema nägu ei muutunud karvavõrdki nagu märklaud pärast politseinike laskevõistlust. Ta pöördus oma abilise poole ja küsis:

«Ameerika? Kus see asub? Mis see niisugune on?»

Too vastas talle kähku:

«Niisugust tähte pole olemas.»

«Tähte?» imestasin mina. «Mis te, noormees, segate? Ameerika pole täht. See on riik, kontinent. Selle avastas Kolumbus. Temast olete arvatavasti kuulnud? Ameerika, söör, Ameerika...»

«Vait!» käratas komissar. «Küsin teilt viimast korda: kust te saabusite?»

«Ma tõesti ei tea, kuidas teile veel täpsemini selgitada,» ütlesin ma. «Tuleb vist kõik ühte hunnikusse kokku ajada ja öelda, et tulen maailmast.»

«Ahaa,» rõõmustas tema, «see on juba teine jutt. Ja missugusest maailmast?»

Ja nüüd, kulla Peters, ei ajanud enam mina teda, vaid tema minu ummikusse. Vaatasin talle ammuli sui otsa. Tema põrnitseb mind ja siis pahvatab jälle:

«Noh, missugusest?»

Vastan:

«Kuidas, missugusest? Sellest ainukesest, muidugi mõista.»

«Ainukesest?! Neid on ju miljardeid!... Järgmine!»

See tähendas, et mul tuli eemalduda. Nii ma tegingi, ja üks sinine seitsme pea ja ühe jalaga inimene hüppas minu kohale. Mina aga läksin jalutama. Ja alles siis taipasin, et kõigil neil olevusil, kes siin müriaadidena väravate ees tunglesid, oli täpselt ühesugune välimus — kõik olid niisugused nagu see sinine inimene. Hakkasin rahvamurrus otsima mõnda tuttavat nägu, kuid ei leidnud ühtegi. Pidasin oma olukorra üle aru ja lõppude lõpuks trügisin, külg ees, jälle värava juurde tagasi, nagu öeldakse — vaga vesi, sügav põhi.

«Noh?» põrutas komissar jälle.

«Teate mis, söör,» laususin küllaltki areldi, «ma ei saa kuidagi selget otsa kätte, missugusest maailmast ma pärit olen. Võib-olla te taipate ise, kui ütlen, et see on seesama maailm, mille Kristus ära päästis.»

Seda nime kuuldes kummardas ta austavalt pead ja sõnas napilt:

«Neid maailmasid, mida Kristus lunastas, on niisama palju kui väravaid taevas... neid ei jõua keegi ära lugeda. Millises astronoomilises süsteemis asetseb teie maailm? See võib meid aidata... vist.»

«Selles, kus on Päike, Kuu ja Marss...». Tema aga raputas vaid pead: polnud nähtavasti kunagi midagi niisugust kuulnud. «... ja Neptun, ja Uraan, ja Jupiter...»

«Pidage! Üks hetk! Jupiter... Jupiter... Meil vist oli kunagi üks inimene sealt, kaheksasada-üheksasada aastat tagasi; aga selle süsteemi inimesed saabuvad väga harva meie värava kaudu.»

Äkki ta puuris mind oma pilguga nii, et mõtlesin: «Nüüd uuristab läbi!» Siis aga küsis iga sõna rõhutades:

«Kas te saabusite siia oma süsteemist kõige otsemat teed kaudu?»

«Jah,» vastasin ma, kuid ikkagi punastasin pisut.

Ta vaatas mulle väga karmilt otsa.

«Pole tõsi, ja siin pole koht valetamiseks. Te kaldusite kursist kõrvale. Kuidas see juhtus?»

Punastasin jälle ja vastasin:

«Vabandage, võtan oma sõnad tagasi ja kahetsen. Mõtlesin korra komeediga jõudu katsuda, kuid jäin hoopis... natuke...»

«Nii, nii,» noogutab ta kaugeltki mitte magusal toonil.

«Ja kaldusin kõrvale kõigest ühe rumbi võrra,» jätkasin oma juttu, «ning läksin oma kursile tagasi kohe, kui võiduajamine lõppes.»

«Pole tähtis, kui palju... Just see kõrvalekaldumine oligi kõige põhjuseks. See tõigi teid värava juurde, mis asetseb miljardeid miile eemal sellest, kust teie peaksite läbi minema. Kui oleksite sattunud oma väravasse, siis seal oleks teie maailmast kõike teatud ja mingit venitamist poleks olnud. Aga me püüame teid teenindada.»

Ta pöördus oma abilise pole ja küsis:

«Millises süsteemis asetseb Jupiter?»

«Ei mäleta, söör,» vastas too, «aga vist kuskil maailmaruumi kõrvalises kolkas asetseb niisugune planeet, mis kuulub ühte väikesesse uude süsteemi. Vaatan kohe järele.»

Neil rippus seal kaart — Rhode Islandi osariigi suurune —, abiline vedas õhupalli selle ette ja lendas üles. Peagi oli ta silmist kadunud; mõne aja pärast tuli ta alla, võttis kerge eine ja lendas jälle üles. Ühe sõnaga: ta kordas seda kõike kaks päeva järjest, siis aga laskus jälle alla ja ütles, et olevat leidnud kaardil vajaliku päikesesüsteemi, aga ta, muide, ei võivat pead anda — see võis olla ka kärbse jalajälg. Ta võttis mikroskoobi kaasa ja tõusis jälle üles. Tema kartused ei leidnud õnneks kinnitust: ta oli tõepoolest päikesesüsteemi üles leidnud. Ta sundis mind oma planeeti üksikasjaliselt kirjeldama ja teatama selle kaugust Päikesest, siis aga teatas oma ülemusele:

«Nüüd ma tean, söör, millisest planeedist see inimene räägib. See on kaardil olemas ja ta kannab nimetust Soolatüügas.»

«Küll sul läheks täbarasti, kui ilmuksid sellele planeedile ja nimetaksid teda Soolatüükaks!» mõtlesin mina.

Nüüd aga lasti mind väravast sisse ja öeldi, et sellest hetkest peale võin pidada end päästetuks ja nüüdsest alates ei saa ma enam tunda mingit muret.

Selle peale keerasid nad mulle selja ja süvenesid oma töösse, andes märku, et minu asi on lõpetatud ja minuga on kõik korras.

Panin seda imeks, kuid ei söandanud esimesena juttu alustada ja ennast meelde tuletada. Ma lihtsalt ei saanud seda teha, mõistad? Inimestel on käed-jalad tööd täis, ja mina teen neile veel enda pärast asjatut tüli! Paaril korral otsustasin juba lüüa kõigele käega ja ära minna, kuid siis jäin mõtlema, kui totter ma oma mundris välja näen muude hingede keskel, ning hiilisin tagasi oma endisele kohale. Mitu ametnikku hakkasid mind silmitsema, imestades, miks ma ei lahku. Oli võimatu kauem kannatada. Viimaks võtsingi südame rindu ja andsin käega ülemkomissarile märku. Tema küsis:

«Kuidas, te olete ikka veel siin? Mis teil puudub?»

Keerasin peo torru tema kõrva juurde ja sosistasin, et keegi ei kuuleks:

«Vabandage, et ma jälle segan; ärge pahandage, aga kas te siiski midagi ei unustanud?»

Ta vaikis hetke ja ütles:

«Unustanud? Ei, minu meelest pole midagi unustatud.»

«Mõelge järele,» ütlesin ma.

Ta mõtles.

«Ei, paistab et mitte. Aga milles asi seisab?»

«Vaadake mind,» ütlesin ma, «vaadake hästi!»

Ta vaatas ja küsis:

«Noh, ja siis?»

«Kuidas — siis? Kas te midagi ei märka? Kui ma niisuguse välimusega väljavalitute sekka lähen, kas ma siis ei ärata seal üldist tähelepanu? Kas see ei tundu kõigile imelik?»

«Ma ei saa tõepoolest aru, milles asi seisab,» ütles ta. «Mis teil veel vaja on?»

«Kuidas — mis? Minul, mu sõber, pole kannelt, õlipuuoksa, pühapaistet, pärga, lauluraamatut... ühe sõnaga: mitte ühtegi eset, mis siin on kõigile vajalikud.»

Kas tead, Peters, kuidas ta hämmeldus? Ma pole üldse veel näinud nii hämmeldunud nägu. Pärast hetkelist pausi vastas ta:

«Jah, te olete veider subjekt, vaata mis küljest tahes. Esmakordselt elus kuulen niisugustest asjadest!»

Vaatasin talle otsa ega uskunud oma kõrvu.

«Vabandage,» ütlesin, «ma ei tahtnud teid solvata, aga

inimese kohta, kes ilmselt on elanud taevariigis üsnagi soliidse aja, tunnete te väga halvasti paradiisi kombeid.»

«Kombeid?» kostis ta. «Kallis sõber, taevas on suur ja lai. Suures impeeriumis võib kohata terve hulga igasuguseid kombeid. Ja väikestes samuti, nagu te kahtlemata jõudsite veenduda ka oma tillukese Soolatüüka kogemuste najal. Kas te tõesti kujutlete, et ma oleksin võimeline ära õppima kõigi arvutute taevariikide kombeid? Mul ajab juba see mõte pea segi! Olen tuttav nende paikade kommetega, kus elavad rahvad, kellel seisab ees tulla taevasse minu värava kaudu, ja uskuge — mulle jätkub sellest, kui suudan toppida endale pähe selle, mida ma päeval ja ööl tuubin juba kolmkümmend seitse miljonit aastat. Aga kujutleda, et on võimalik ära õppida kõigi ääretute taevariikide tavad... ei, see võib teha lausa hullumeelseks! Olen valmis uskuma, et see veider rõivastus, millest te räägite, võib olla moes selles paradiisiosas, kus teie peaksite viibima, kuid meie aladel nende puudumine küll kedagi ei üllata.»

«Noh, kui nõnda, siis olgu peale!» mõtlesin ma, jätsin temaga hüvasti ja sammusin minema. Kõndisin terve päeva piki tohutut kantseleid, lootes, et see kohe lõpeb ja et ma siis jõuan paradiisi, kuid ma eksisin: see ruum oli ehitatud taevaste mõõtmete järgi... muidugi ei saanud ta siis väike olla. Lõpuks väsisin nii ära, et polnud enam võimeline edasi liikuma; istusin siis puhkama ja hakkasin uudistama mingeid kentsaka välimusega möödakäijaid, püüdes neilt midagi välja uurida, kuid ma ei saanud neilt midagi kätte, sest nemad ei mõistnud minu keelt ega mina nende oma. Tundsin talumatut üksindust. Mind valdas nukrus, kohutav koduigatsus, nii et hakkasin juba sajandat korda kahetsema oma surma. Muidugi, pöördusin tagasi. Järgmisel päeval, lõuna paiku, trügisin jälle sinna, kust olin teele tulnud, läksin registratuuri ja ütlesin ülemkomissarile:

«Nüüd ma hakkan mõistma: selleks et õnnelik olla, tuleb elada omaenda õiges paradiisis!»

«Täiesti õigus,» vastas ta. «Kas te tõesti arvasite, et üks ja seesama paradiis võib rahuldada eranditult kõiki inimesi?»

«Pean tunnistama, et arvasin; aga nüüd ma näen, et see oli rumal arvamine. Kuhu ma peaksin minema, et oma rajooni jõuda?»

Komissar kutsus oma abilise, kes äsja oli kaarti uurinud, ja see juhatas mulle suuna kätte. Tänasin teda ja tahtsin juba astuma hakata, kuid ta pidas mu kinni:

«Oodake üks hetk; see on siit mitme miljoni miili kaugusel. Minge välja ja astuge sellele punasele vaibale; sulgege silmad, pidage hing kinni ja soovige sinna jõuda.»

«Tuhat tänu,» ütlesin ma. «Miks te mind kohe, kui ma saabusin, sinna ei juhatanud?»

«Meil on siin niigi tegemist küllalt; teie asi oli selle üle mõelda ja seda paluda. Hüvasti. Me vist ei näe teineteist, sest ega te siia kanti enne tuhandet aastat tagasi ei pöördu.»

«Sellisel juhul: *au revoire*,» ütlesin ma.

Hüppasin vaibale, pidasin hinge kinni, sulgesin silmad ja soovisin jõuda oma rajooni registratuuri. Järgmisel hetkel kuulsin tuttavat häält asjalikult hüüdmas:

«Kannel ja lauluraamat, paar tiibu ja aupaiste suurusega number kolmteist kapten Ely Stormfieldile. San Franciscost! Kirjutage talle luba välja ja las ta läheb.»

Avasin silmad. Olin õigesti arvanud: see oli üks paijuti suguharu indiaanlane Tulare krahvkonnast, keda ma tundsin kui tublit poissi. Mulle meenus, et olin viibinud tema matustel; tseremoonia seisis selles, et kadunuke põletati ära ning teised indiaanlased hõõrusid oma nägusid tema tuhaga ja ulgusid nagu metskassid. Ta oli mind nähes kohutavalt rõõmus ja sa võid kindel olla, et ka mina olin õnnelik teda kohates ja veendudes, et viimaks ometi olen sattunud õigesse paradiisi.

Nii kaugele kui silm ulatus, askeldasid ja sehkendasid kõikjal terved ametnike jõugud, kontrollides tuhandeid jänkisid, mehhiklasi, inglasi, araablasi ja lõputut hulka igasuguseid inimesi. Kui ma oma varustuse kätte sain, aupaiste pähe panin ja end peeglist vaatasin, pidin õnnest peaaegu lakke hüppama.

«Noh, nüüd hakkab asi juba minema,» ütlesin ma. «Nüüd on kõik nii nagu vaja! Näidake mulle, kus on pilv!»

Veerand tunni pärast olin juba sellest paigast miili kaugusel, teel pilverüngaste poole; koos minuga liikus suur hulk rahvast, vist miljon inimest. Paljud mu kaaslastest katsusid lennata, kuid mõned kukkusid ja said vigastada. Üldse ei õnnestunud lend kellelgi ja seepärast

otsustasime kõndida jalgsi, kuni tiibade kasutamise ära õpime.

Meile tuli kogu aeg vastu palju rahvast. Ühtedel olid käes kandled ja ei midagi muud; teistel olid käes lauluraamatud ja ei midagi muud; kolmandatel polnud üldse midagi käes; ja välimus oli kõigil kuidagi armetu ja õnnetu. Ühele noormehele oli jäänud ainult aupaiste, mida ta kandis käe otsas; äkki pöördus too minu poole ja ütles:

«Palun hoidke seda üks hetk,» ja kadus rahvamurdu.

Astusin edasi. Keegi naine palus mind hoida tema palmioksa ja kadus samuti. Siis andis keegi tütarlaps mulle oma kandle hoida — ja kurat võtaks... ka tema oli kadunud; ja nii edasi samas vaimus. Peagi olin nagu koormakandja kaamel. Hiljem astus mu juurde keegi naeratav vana džentelmen ja palus, et ma hoiaksin ta asju. Pühkisin näolt higi ja vastasin küllaltki mürgiselt:

«Palun kõige alandlikumalt andestust, auväärne isand, kuid ma ei ole nagi!»

Edaspidi hakkasin tee peal märkama terveid hunnikuid seda kraami. Ka mina vabanesin märkamatult oma liigsest kandamist. Ma vaatasin enese ümber, ja kas tead, Peters, kõik need tuhanded, kes minuga koos sammusid, olid koormatud nagu minagi enne. Vastutulijad, kas tead, olid pöördunud ka nende poole palvega hetkeks asju hoida. Minu kaaslased viskasid ka oma liigsed kandamid teele maha ja me läksime edasi.

Kui jõudsin koos miljoni teise inimesega pilve peale, tundsin end olevat õndsuse tipul ja laususin:

«Noh, tuleb nii välja, et maapealsed tõotused ei ole ilmaaegu antud. Ma pidingi juba kahtlema hakkama, aga nüüd on täitsa selge, et olen viimaks paradiisis!»

Viibutasin õnnelikult palmioksa, panin siis kandlekeeled häälde ja ühinesin orkestriga. Peters, sa ei suuda kujutleda, missugust lärmi me tegime! See kõlas vägevalt, isegi külmajudinad jooksid üle ihu; aga seetõttu, et samaaegselt mängiti liiga palju erinevaid motiive, läks üldine harmoonia segi; peale selle oli sinna kogunenud arvukalt indiaani suguharusid ja nende sõjakisa röövis muusikalt tema võlu. Mõne aja pärast lakkasin mängimast ja otsustasin teha vaheaja. Minu kõrval istus keegi küllaltki sümpaatne vanaätt; märkasin, et ta ei võta osa üldisest kontserdist, ja hakkasin teda mängima keeli-

tama, kuid tema seletas mulle, et on loomu poolest häbelik ega söanda nii suure auditooriumi ees pihta hakata. Sõna järgnes sõnale ja ätike tunnistas mulle, et ta pole millegipärast kunagi muusikast eriti lugu pidanud. Tõtt öelda mul enesel oli samuti see tunne tekkinud, kuid ma ei öelnud midagi. Istusime temaga küllaltki kaua ilma mingi tegevuseta, kuid niisuguses paigas ei pööranud sellele keegi tähelepanu. Möödus kuusteist või seitseteist tundi; sel ajal ma mängisin ja laulsin natuke (kuid ikka ühte ja sedasama motiivi, sest et ma teisi ei teadnud), siis aga panin kandle käest ja hakkasin palmioksaga vehkima. Ja me mõlemad vanaätiga hakkasime ühtepuhku ohkama. Viimaks küsis ätt:

«Kas te tõesti mingit muud laulu ei oska peale selle, mida siin kogu aeg jorutate?»

«Mitte ühtegi,» vastasin ma.

«Aga kas te võiksite midagi muud ära õppida?»

«Ei mingil juhul,» ütlesin ma. «Ma juba proovisin, aga midagi ei tule välja.»

«Liiga kaua tuleb korrata ikka üht ja sedasama. Aga te ju teate, et ees on igavik!»

«Ärge puistake soola minu haavale,» ütlesin ma, «mul on niigi tuju rikutud.»

Vaikisime kaua ja siis küsis ätt jälle:

«Kas olete õnnelik, et siia sattusite?»

«Vanaisake,» ütlesin ma. «Olen teie vastu otsekohene. See ei sarnane sugugi nendele ettekujutustele õndsusest, mis tekkisid mul kirikus käies.»

«Mis oleks, kui me siit jalga laseksime?» tegi ätt ettepaneku. «Oleme juba pool päeva tööd rassinud... Aitab küll!»

Mina ütlesin:

«Suurima heameelega. Veel kunagi elus pole ma nii kangesti igatsenud vahi vahetust nagu praegu.»

Noh, nii me läksimegi. Meie pilverünka poole liikusid miljonid õnnelikud inimesed hosiannat lauldes, samal ajal aga lahkusid miljonid teised pilvelt ja nende ilme oli, usu mind, küllaltki hapu. Võtsime kursi uustulnukatele, ja varsti palusin ma üht neist minu asju hoida — üheks hetkeks — ja olin jälle vaba inimene ning tundsin ennast sündsusetult õnnelikuna. Samas sattusin vanale Sam Bartletile, kes oli juba ammugi surnud, ja jäin temaga vestlema. Küsisin:

«Ütle, palun, kas igavesti jääbki nii? Kas tõesti pole ette nähtud mingisuguseid vaheldusi?»

Selle peale vastas tema:

«Seletan sulle kohe kõik ära. Inimesed võtavad piibli kujundlikku keelt ja kõiki tema allegooriaid liiga sõnasõnaliselt, ja seepärast nõuavad nad siia jõudes otsekohe enestele kandleid, aupaisteid ja muud sellesarnast. Kui nad ilusasti paluvad ja kui nende palved on kahjutud ja täidetavad, siis neile ära ei öelda. Neile antakse ilma pikema jututa välja kogu varustus. Siis nad lähevad, laulavad ja mängivad ühe päevakese, siis aga ei näe neid juba üldse enam laulukoorides. Nad ise jõuavad järeldusele, et see pole üldse paradiislik elu, igatahes mitte niisugune, mida normaalne inimene võib aru säilitades kas või nädalatki vastu pidada. Meie pilverünkad on paigutatud nõnda, et nende algajate kisa ja kära vanu olijaid häirima ei pääse; tähendab, kedagi ei sega, et uustulnukad pilvedele ronivad, kus nad muide otsekohe oma haiglastest kalduvustest vabanevad.

Pea meeles järgmist: paradiis on tulvil õndsust ja ilu, kuid elu pulbitseb siin võimsamini kui kuskil mujal. Juba järgmisel päeval pärast siiajõudmist ei istu meist keegi enam tegevusetult. Hümne laulda ja palmioksaga vehkida terve igaviku on küll väga meeldiv tegevus, nagu seda kiriku kantslitest kirjeldatakse, kuid tegelikult on võimatu välja mõelda rumalamat vahendit kallihinnalise aja raiskamiseks. Niiviisi võiks kergesti muuta kõik taeva elanikud siristavate lollpeade summaks. Kirikus kõneldakse igavesest rahust kui millestki lohutavast. Kuid eks sa katsu tajuda seda igavest rahu omaenda nahal, siis tunned kohe, kui piinav on aja venitamine. Usu mind, Stormfield, niisugune inimene nagu sina, kes on kogu elu mööda saatnud lakkamatus tegevuses, läheks juba poole aastaga hulluks, kui ta satuks taevasse, kus pole absoluutselt mitte midagi teha. Ei, paradiis pole puhkekodu; selles suhtes võid kindel olla!»

Ütlesin talle:

«Sam, kui ma oleksin seda varem kuulnud, oleksin kurvastanud, aga nüüd olen rõõmus. Olen rõõmus, et sattusin siia.»

Tema aga küsis:

«Kapten, sa oled vist tublisti väsinud?»

Mina ütlesin:

«Vähe on öelda väsinud, Sam! Olen väsinud kui koer!»

«Või veel! See on arusaadav! Sa oled ära teeninud kõva une... ja seda und sulle antakse. Sa oled ära teeninud hea isu... ja sa saad naudinguga süüa. Siin nagu maa pealgi, tuleb naudinguid ausa tööga ära teenida. Ei saa enne nautida ja alles siis seda õigust ära teenida. Kuid paradiisis kehtib üks erinevus: siin sa võid ise enesele tegevusala välja valida; ja kui sa töötad südametunnistusega, siis abistavad sind kõik taevased jõud ja sa saavutad edu. Poeedi hingega inimene, kes maa peal pidi töötama kingsepana, ei pea siin saapaid tallutama.»

«See on tõesti õiglane ja mõistlik,» ütlesin ma. «Palju tööd, aga üksnes niisugust tööd, mis hinge järele on; ja ei mingeid piinu, mingeid kannatusi enam...»

«Ei, oota, ka siin on palju kannatusi, kuid need pole surmavad. Ka siin on palju piinu, kuid need pole igavesed. Pea meeles: õnn ei eksisteeri üksi omaette, ta sünnib vaid vastukaaluna millelegi ebameeldivale. Ja ongi kõik. Pole olemas midagi niisugust, mis üksi enda ette oleks õnn... Õnnena võib ta tunduda üksnes mõne muu asjaga kontrasti moodustades. Niipea kui tekib harjumus ja tuhmub kontrasti jõud, niipea on ka õnnel lõpp, ja inimesele on vaja juba midagi uut. Noh, aga sina oled juba oma nahal tunda saanud palju piinu ja kannatusi ning järelikult on sul ka palju kontrasti jõudu; tähendab, et sinu õnne võimalused on piiritud.»

Mina ütlesin:

«Sam, esmakordselt kuulen niisugusest ülimõistlikust paradiisist, kuid see sarnaneb sama vähe sellele ettekujutusele paradiisist, mida mulle sisendati lapsepõlves, nagu elav printsess sarnaneb oma vahakujule.»

Esimesed kuud veetsin mööda taevariiki ümber hulkudes, sõpru soetades ja ümbrust vaadeldes; viimaks jäin paigale ühte sobivasse nurka, et puhata enne mingisuguse tegevuse juurde asumist. Kuid ka seal jätkasin tutvuste sobitamist ja informatsiooni hankimist. Vestlesin kaua vana kiilaspäise ingliga, kelle nimi oli Sandy Mac-Williams. Ta oli pärit kuskilt New Jerseyst. Me veetsime temaga koos palju aega. Sooja ilmaga lesisime pärast lõunat künkakesel kalju varjus, tõmbasime piipu ja rääkisime igasugustest asjadest. Kord küsisin temalt:

«Sandy, kui vana sa oled?»

«Seitsekümmend kaks.»

«Nii ma arvasingi. Kui palju sul paradiisiaastaid on?»

«Jõulu ajal saab kakskümmend seitse täis.»

«Aga kui vana sa olid, kui taeva said?»

«Kuidas? Muidugi seitsekümmend kaks.»

«Sa teed nalja?»

«Miks ma nalja teen?»

«Seepärast, et kui sa tol ajal olid seitsmekümne kahe aastane, siis tähendab, et sa nüüd peaksid olema üheksakümne üheksa aastane.»

«Sugugi mitte! Jäin samasse vanusesse, millega ma siia ilmusin.»

«Ah nõnda!» ütlesin ma. «Muide, et ma ei unustaks, mul on sulle küsimus. All maa peal arvasin alati, et paradiisis oleme kõik noored, väledad ja lõbusad.»

«Mis siis ikka, kui sa tahad, võid saada nooreks. Tuleb ainult soovida.»

«Miks siis sina pole seda soovinud?»

«Soovisin. Tuleb ju kõike ette. Arvan, et sinagi proovid kunagi, aga see tüütab sind õige pea.»

«Miks?»

«Kohe seletan. Sa oled kogu aeg olnud meremees. Ja kas sa oled kunagi proovinud mõne teise tööga tegelda?»

«Jah. Kord pidasin sadamas pagaripoodi; aga see polnud mu hinge järele... liiga igav — ei erutusi ega torme — ühe sõnaga: see polnud kellegi elu. Mulle tundus, et olen pooleldi elus, pooleldi surnud. Mina aga tahtsin olla kas täiesti elus või siis hoopis surnud. Sain õige ruttu poest lahti ja läksin jälle merele.»

«Seep' see asi on. Poodnikule niisugune elu meeldib, aga sulle ei istunud. See tuleb sellest, et sa polnud harjunud. Noh, aga mina pole harjunud olema noor ja mulle noorus ei istunud. Muutusin tugevaks lokkispäiseks poisikeseks ja mu tiivad... tiivad olid kui koiliblikal! Käisin noormeestega väljasõitudel rohelises, tantsimas, peoõhtutel, proovisin kurameerida tütarlastega ja lobiseda nendega tühja-tähja; kuid see kõik oli asjata... ma ei tundnud ennast hästi, ütlen veelgi enam: mul ajas see lihtsalt hinge täis. Siis ma tahtsingi, et võiksin vara magama heita ja varakult tõusta, tegelda millegagi, et pärast tööd võiks rahulikult istuda, piipu tõmmata ja mõelda, mitte

aga kolada kõlupäiste poiste ja tüdrukute kambas. Sa ei oska enesele ette kujutadagi, kuidas ma kannatasin, kui olin noor.»

«Kui kaua sa noor olid?»

«Kõigest kaks nädalat. Sellest jätkus mulle kuhjaga. Oh, kui üksikuna ma end tundsin! Tead, pärast seda kui olin seitsekümmend kaks aastat elukogemusi ja teadmisi kogunud, kõige tõsisemaid probleeme lahendanud, tundusid mulle nende noorte inimeste probleemid lihtsaina nagu aabitsatõde. Ja nende vaidluste kuulamine oleks mulle, tõsi küll, nalja teinud, kui nad poleks nii haledad olnud! Hakkasin nii väga igatsema harjunud soliidse käitumise ja arukate juttude järele, et hakkasin vanataatide juures käima; nemad aga ei võtnud mind endi hulka vastu. Nende arvates olin ma tühine piimahabe ja tõusik. Kahest nädalast oli mulle enam kui küll. Ärarääkimata rõõmuga muutusin jällegi kiilaspäiseks, hakkasin tõmbama piipu ja unistama nagu ennegi puu või kalju varjus.»

«Luba,» katkestasin ma teda, «sa tahad öelda, et jääd igavesti seitsmekümne kahe aastaseks?»

«Ei tea, ja mind see ei huvitagi. Kuid ühes olen küll kindel: kahekümne viie aastaseks ei muutu ma enam mingi hinna eest. Mul on nüüd teadmisi hoopis rohkem kui kahekümne seitsme aasta eest, ja uute tarkuste avastamine valmistab mulle rõõmu, seejuures ma aga ei vanane. See tähendab, et ma ei vanane ihult, kuid mu mõistus muutub vanemaks, tugevamaks, küpsemaks ja ta teenib mind paremini kui enne.»

Ma küsisin:

«Aga kui inimene tuleb siia üheksakümneaastasena, kas ta siis tõesti ei pööra oma osutit tagasi?»

«Kuidas siis, tingimata keerab. Esialgu seab ta osuti neljateistkümnele aastale. Liigub pisut aega ringi niisugusel kujul, tunneb end lollimatest lollimana ja asetab siis osuti kahekümnele... Aga ega seegi pole parem; siis proovib ta läbi kolmkümmend, viiskümmend, kaheksakümmend ja lõpuks üheksakümmend... Ja veendub, et parem ja mugavam on talle see iga, millega ta on kõige rohkem harjunud. Tõsi küll, kui ta mõistus hakkas maa peal pärast kaheksakümnendat eluaastat alla käima, siis jätab ta osuti püsima sellele arvule. Ta valib välja selle vanuse, millal ta mõistus oli kõige terasem, sest et just

siis oli tal kõige mugavam elada ning tema maitse ja harjumused muutusid püsivaks.»

«Aga kui inimene on kahekümne viie aastane, siis jääb ta nähtavasti igaveseks sellesse ikka ega muuda isegi oma välimust?»

«Kui ta on lollpea, siis küll. Aga kui ta on arukas, ettevõtlik ja töökas, siis tema poolt omandatud teadmised ja kogemused muudavad ta harjumusi, mõtteid ja maitset, ning teda tõmbab juba rohkem vanemate inimeste seltskond; siis ta juba laseb oma kehal vananeda niipalju aastaid, kui on tarvis selleks, et tunda ennast uues keskkonnas hästi. Nii muutub ta üha täiuslikumaks ja muudab sellele vastavalt oma välimust; lõpuks on ta nägu kortsus ja pealagi paljas, sisemus aga läbinägev ja tark.»

«Aga kuidas on imikutega?»

«Nendega on samuti. Olid aga meil küll idiootlikud kujutlused kõige selle kohta, kui elasime maa peal! Me rääkisime, et jääme taevas igavesti nooreks. Me ei rääkinud, kui palju meil seal aastaid tuleb, selle üle me vist ei mõelnud; aga igatahes olid meil kõigil ühesugused mõtted. Kui ma olin seitsmeaastane, siis arvasin kindlasti, et taevas on kõik inimesed kaheteistkümneaastased; kui sain kaheteistkümneaastaseks, siis vist arvasin, et taevas on kõik kaheksateistkümne- või kahekümneaastased; neljakümneaastaselt ma pöördusin tagasi; mäletan, et lootsin siis taevaolendite ea olevat kolmkümmend aastat. Ei täiskasvanud inimene ega ka laps hinda kunagi oma iga kõige paremaks: igaüks tahab olla kas mõni aasta vanem või mõni aasta noorem, ja kõik kinnitavad, et selles, temale meeldima hakanud eas, viibivad ka kõik taeva elanikud. Seejuures soovivad kõik, et taevas jääksid inimesed igaveseks sellesse ikka, edasi liikumata, ja et nad tunnevad sellest mõnu! Sa ainult kujuta ette — jääda paradiisis paigale püsima! Kujuta ette, missugune paradiis see siis oleks, kui kõik selle elanikud oleksid üksnes seitsmeaastased kutsikad, kes muud ei teekski, kui veeretaksid ratast ja mängiksid keksu! Või kohmakad, saamatud, arglikud, sentimentaalsed üheksakümneaastased igerikud! Või ainult kolmekümneaastased terved, auahned inimesed, kuid kes on aheldatud nagu õnnetud orjad galeeride külge, selle vanuse külge kõigi tema puudustega! Mõtle järele, kui tüütu ja üksluine oleks seltskond,

mis koosneks üksnes ühevanustest inimestest, kellel on ühesugune välimus, ühesugused harjumused, maitse ja tunded! Mõtle, kui mitu korda parem oleks niisugusest paradiisist maapealne elu oma kirju tüüpide, isikute ja igade séguga, arvutute huvide vilka võitlusega, kus kogu aeg toimub ülimeeldivaid kokkupõrkeid erinevate subjektide vahel!»

«Kuule, Sandy,» ütlesin ma, «kas sa ka ise taipad, mida teed?»

«Mida ma siis sinu arvates teen?»

«Ühelt poolt kirjeldad paradiisi kui väga meeldivat paika, kuid teiselt poolt osutad talle halva teene.»

«Miks?»

«Kuule! Võta näiteks noor ema, kes on kaotanud lapse, ja...»

«Ts!» Sandy tõstis sõrme. «Vaata!»

Meile lähenes keegi naine. Ta oli keskealine ja hallipäine. Ta liikus aeglasel sammul, pea norus, tiivad elutult longus; tal oli väga väsinud ilme ja ta vaeseke nuttis. Pisarsilmil möödus ta meid märkamata. Ja alles siis hakkas Sandy vaikselt, hellalt ja kaastundlikult rääkima:

«Ta otsib oma last! Ei, paistab, et ta on selle juba leidnud. Issand, kuidas ta on muutunud! Kuid ma tundsin ta otsekohe ära, kuigi pole teda näinud kakskümmend seitse aastat. Siis oli ta alles noor ema, kahekümne kahe aastane, võib-olla ka kahekümne nelja aastane, õitsev, ilus, veetlev — roos ja muud midagi! Ja ta oli kogu südame, kogu hingega oma lapsesse kiindunud... oma väikesesse kaheaastasesse tütresse. Aga tütar suri, ja ema läks murest segaseks, täiesti hulluks! Tema ainsaks lohutuseks oli mõte, et kohtab oma last hauataguses maailmas, «et siis igavesti ühte jääda». Neid sõnu — «et siis igavesti ühte jääda» — kordas ta lakkamata, ja sellest muutus ta süda kergemaks; ja-jaa, ta muutus isegi lõbusaks. Kui ma kakskümmend seitse aastat tagasi surin, siis palus ta mind kõigepealt, et ma otsiksin ta tütre üles; ma pidin tütrele teatama, et ema loodab õige varsti tema juurde jõuda, õige-õige varsti!»

«Kui kurb lugu, Sandy!»

Mõne aja istus Sandy vaikselt, silmad maas, ja mõtles; siis lausus ta niisama kurvalt:

«Ja viimaks ta jõudiski kohale!»

«Noh, ja siis? Räägi edasi.»

«Stormfield, võimalik, et ta ei leidnud oma tütart, kuid mulle isiklikult tundub, et ta siiski leidis. Jah, see on tõenäoline. Olen taolisi juhtumeid ka varem näinud. Saad aru, ema mälestuses oli tütar ikka veel ümar imik, keda ta kunagi oli hällitanud. Siin aga ei tahtnud ta tütar jääda imikuks; ta tahtis kasvada, ja tema soov täitus. Kahekümne seitsme aasta jooksul, mis ta on juba siin taevas veetnud, on ta õppinud kõige tõsisemaid teadusi, mis üldse eksisteerivad, ja õpib nüüd üha edasi ja saab järjest targemaks. Talle pole peale teaduse miski kallis. Ta muud ei teegi, kui tegeleb teadusega, arutab grandioosseid probleeme omasuguste inimestega.»

«Noh, ja siis?»

«Ja siis? Kas sa siis ei taipa, Stormfield? Tema ema tunneb hästi jõhvikaid, oskab neid marju korjata ja keeta ning müüa; aga rohkem mitte mõhkugi. Nüüd ta pole enam oma tütrele paariliseks, nagu kilpkonn ei sobi kokku paradiisilinnuga. Vaene ema: tema unistas imiku hellitamisest! Mulle näib, et ta on rängalt pettunud.»

«Ja mis siis nüüd saab? Sandy, kas nad jäävadki paradiisis igavesti õnnetuks?»

«Ei, nad lähenevad, kohanevad tasapisi teineteisega. Aga see ei toimu ühe ega kahe aastaga, vaid järkjärgult.»

MORMOONID

(Raamatust «Kerges rüüs»)

Neljakümne minuti pärast sattusime jaamas, kus vahetati meie hobuseid, lõunale mormooni «kättemaksuingli» juurde. Niipalju kui mina tean, on «kättemaksuinglid» niisugused «viimsepäeva pühakud», nagu mormoonid ennast ise nimetavad, kelle peale mormoonide kirik on pannud ülesande: hoolitseda pidevalt soovimatute kodanike hävitamise eest. Olin väga palju kuulnud neist ähvardavatest «inglitest» ja nende tumedatest veretöödest, ja astusin värisedes mormooni majja, kus pidime einestama. Aga oh häda! Vastupidi meie romantilistele illusioonidele osutus see mees lihtsalt käratsevaks labaseks jõhkardiks ja ropendajaks! Võib-olla oli ta küllaltki

verejanuline ja õigustas oma «kättemaksja» aunimetust, kuid kas on üldse mõeldav, et inglil, kuigi kättemaksjal, ei ole õilsuse varjugi? Kas võib leppida ingliga, kes on määrdunud särgis ja ilma traksideta? Kas võib austada inglit, kes krõmpsutab süües nagu hobune ja kelgib nagu mereröövel?

Ruumis oli ka teisi labaseid isikuid — meie peremehe usuvendi. Nende hulgast paistis välja džentelmenliku välimuse ja käitumise poolest ainult üks — Heeber K. Kimbelli poeg, pikk sihvakas kolmekümneaastane noormees. Terve hulk kasimata naisi askeldas kiirustades kohvimasinatega, lõikas leiba ja tegi muid ettevalmistusi eineks. Meile öeldi, et need on peremehe naised — kui mitte kõik, siis mitmed neist. Nii see muidugi ka oli, sest kui tegu oleks olnud teenijatega, siis poleks nad talunud niisugust roppude ja labaste sõnade valingut enda aadressil isegi sel juhul mitte, kui tegemist oleks olnud taevaingliga, veelgi vähem aga taoliselt põrguliselt.

Niisugune oli meie esimene sõprus Lääne «omapärase instituudiga», ja tuleb tunnistada, et see ei meeldinud meile põrmugi. Me ei tahtnud selle tüübi juures pikemalt aega veeta ja kiirustasime kähku edasi «meie päevade pühakute» kõige tähtsamasse asupaika, prohvetite tsitadelli, Ameerika ainukese absoluutse monarhia pealinna — Soola Järve Linna. Öö saabudes leidsime peavarju «Soolajärve» võõrastemajas ja pakkisime oma asjad lahti...

Saabusime Salt Lake Citysse kõigest kaheks päevaks ning seepärast ei jõudnud nagu tarvis süveneda mitmenaisepidamise süsteemi, koguda vastavaid faktilisi andmeid ja teha vajalikke järeldusi, et pärast seda veel kord juhtida kogu ameerika rahva tähelepanu sellele küsimusele. Tahtsin väga seda teha. Kogu iseteadva noorustulega igatsesin tormata ülepeakaela võitlusse ja saavutada suur võit... kuni ma polnud veel näinud mormoonide naisi. Siis muutusin pehmeks. Mu süda oli ilmselt mõistusest targem. Ta täitus ääreni kaastundest nende nigelate, inetute ja nuttu peale ajavalt vastikute olevuste vastu; pöörasin pea ära, et varjata mu silmi valgunud suuremeelsuse pisaraid ja ütlesin enesele: «Ei! Mees, kes võtab ühe neist endale naiseks, ilmutab kristlikku halastust ja on ära teeninud kogu inimkonna siira kiituse, mitte aga karmi hukkamõistu; see aga, kes võtab

naiseks kuuskümmend niisugust olevust, sooritab nii üleva ja omakasupüüdmatu eneseohverdamise akti, et kõik maakera rahvad peaksid paljastama oma pea nende ees ja kummardama neile hardas vaikuses.»[1]

XV PEATÜKK

Paganlik urgas. Arutlused mitmenaisepidamisest. Lapselaps ja vanaema. Kanala errulastud naistele. Lapsed tuleb ära märkida. Isalik hoolitsus heidikute eest. Abieluvoodi.

Kust mujalt võib veel kuulda nii haaravaid jutustusi alistamatute paganate mahanottimisest? Raske on ette kujutada midagi mõnusamat kui seda oli õhtuke, mille veetsime Salt Lake Citys ühe pagana urkas piipu tõmmates ja kuulates juttu sellest, kuidas Burton ratsahobuse seljas tormas halastust paluvate kaitsetute inimeste summa ja tulistas neid, nii mehi kui naisi, püstolist nagu hulle koeri. Ja kuidas Bill Hickman, «kättemaksuingel», laskis maha Drowni ja Arnoldi selle eest, et nad nõudsid temalt kohtu kaudu võla tasumist. Ja kuidas Porter Rockwell pani toime oma hirmutegusid. Ja kuidas Utah'sse saabunud tuisupäised inimesed, kes mõnikord väljendavad halvustavaid sõnu Brigham-Youngi või mitmenaisepidamise või veel millegi püha asja kohta, vedelevad juba järgmisel hommikul ristseliti mingisuguses kõrvalises põiktänavas ja ootavad kannatlikult surnuvankrit. Niisama huvitav on kuulata paganate jutte mitmenaisepidamisest; siin võib teada saada, kuidas mõni paksu kõhuga härg, kogudu vanem või piiskop, abiellus tütarlapsega — ja see meeldis talle; abiellus tema õega — meeldis, abiellus teise õega — meeldis, abiellus kolmandaga — meeldis, abiellus nende emaga — meeldis, abiellus selle isaga, vaarisaga, siis aga ilmus ikka ja jälle kohale nagu täitmata loom, et veelgi lisa saada. Ja kuidas sageli tragi üheteistkümneaastane tütarlaps muutub armastatud naiseks ja tema lihane auväärne vanaema langeb nende ühise abikaasa silmis viimasele astmele ning ta saadetakse kööki magama. Ja kuidas mormooni naised lepivad niisuguse meeletu olukorraga, milles ema ja tüt-

[1] Mormoonide lühiajalugu ja märkust «Sarve Aasa tapatalgud» vaata lisades A ja B. (Autori märkus.)

red peavad konutama ühes räpases pesas ja nooreohtu tütarlaps asub oma lihasest emast kõrgemal astmel ning omab suuremat võimu; lepivad seepärast, et vastavalt nende usutunnistusele saab inimene oma tulevases elus seda kõrgema ja soodsama paiga, võib-olla mitte nii võrd kõrge, kuivõrd palava paiga, mida rohkem ta maa peal enesele naisi soetab ja lapsi üles kasvatab; aga sellest ei räägita midagi.

Meie paganatest sõprade sõnade järgi on Brigham-Youngi haaremis kakskümmend kuni kolmkümmend naist. Osa neist olevat saavutanud kõrge ea ning nad olevat tegevteenistusest vallandatud; kuid nad olevat hea hoolitsuse osaliseks saanud ning elavat täielikus luksuses oma kanalas — või «Lõvimajas», nagu seda millegipärast nimetatakse. Iga naise juures elavad tema lapsed, keda on ühtekokku viiskümmend tükki. Kui lapsed ei lärma, siis valitseb majas vaikus ja kord. Kõik majalised söövad ühes toas; räägitakse, et niisugune söömalaud võib olla lausa eeskujuks rahulikule õnnele perekondlikus ringis. Mitte kellelgi meist ei õnnestunud lõunastada mister Youngi juures, kuid üks pagan, kelle nimi oli Johnson, kinnitas, et temal on kunagi olnud see lõbu einestada «Lõvimajas». Ta kirjeldas meile küllaltki kujukalt «loendust» ja muid eelnevaid tseremooniaid ning isegi verist lahingut, mis oli puhkenud siis, kui serveeriti tatrakäkke. Aga ta kahtlemata ilustas kogu seda lugu. Kui tema juttu uskuda, siis kordas mister Young paari teravat sõna, mis olid sihitud mõnele tema «teise-aasta-märale», tähendades seejuures hooplevalt, et ta varustab juba palju aastaid seda sorti materjaliga üht ida osariikides ilmuvat ajakirja; pärast seda soovis ta näidata mister Johnsonile seda last, kes oli lendu lasknud viimase õnnestunud teravmeelsuse, kuid ei suutnud seda kuidagi üles leida. Ta uuris kaua laste nägusid, kuid kõik oli ilmaaegu. Lõppude lõpuks ta lõi käega ja lausus ohates: «Arvasin, et tunnen selle närukaela ära, aga näe — ei tunne.»

Johnson rääkis, et mister Young olevat öelnud: «Elu on väga kurb, ääretult kurb seepärast, et iga kord kui inimene astub uude abiellu, häirib tema rõõmu mõne endise naise kurb matus.» Ja Johnson rääkis veel, et samal ajal kui ta mister Youngiga meeldivalt vestles, oli ilmunud nende juurde üks tema abikaasadest ja nõudnud prossi, viidates sellele, nagu oleks tal õnnestunud teada saada, et tema mees olevat kinkinud prossi number kuuendale, ja ärgu ta arvaku, et nii kisendav ülekohus võiks toimuda ilma skandaalita. Mister Young tuletas oma naisele meelde, et majas viibib külaline. Missis Young oli aga vastanud, et kui külalisele ei meeldi nende maja kord, siis võivat ta lahkuda. Mister Young lubas talle prossi ja naine eemaldus. Kuid minuti pärast ilmus kohale teine

missis Young ja nõudis samuti prossi. Mister Young tahtis midagi seletama hakata, kuid missis Young takistas teda poolelt sõnalt. Ta ütles, et number kuus oli saanud prossi ja number üheteistkümnendale oli ka lubatud pross, ja «ärgu nad uhkustagu midagi, tema juba oma õigust ei jäta». Mister Young lubas jällegi prossi kinkida ja naine eemaldus. Minut hiljem ilmusid kohale kolm abikaasat ja mister Youngi hakkas ründama pisarate, etteheidete ja tungivate palvete torm. Nemad olid juba teada saanud, mis oli juhtunud number kuuenda, number üheteistkümnenda ja number neljateistkümnendaga. Mister Young lubas kinkida veel kolm prossi. Naised ei jõudnud veel lahkudagi, kui üheksa uut abikaasat tuppa ilmus, ja jälle uus torm ründas prohvetit ja tema külalist. Neile lubati veel üheksa prossi ja sõjakad naised lahkusid. Pärast seda ilmus veel üksteist naist nuttes, ulgudes ja hambaid kiristades. Ja taas osteti rahu lubatud prosside hinnaga.

«Siin on teile kujukas näide,» tähendas mister Young. «Näete ise, mis juhtub. Võite ise otsustada, mis elu mul on. Inimene ei saa alati mõistlikult tegutseda. Unustad enese hetkeks ja juba oledki sooritanud ettevaatamatu tembu: minu armsam number kuus — vabandage, et ma teda nii nimetan, tema teine nimi on mul meelest läinud — sai mult kingituseks prossi. See maksis kõigest kakskümmend viis dollarit — s. t., et niisugune oli ta näilik hind —, aga kas ma oskasin aimata, et lõppude lõpuks läheb see mul hoopis kallimaks. Teie silme ees kasvas selle hind kuuesaja viiekümnele dollarile ja oh häda: see pole veel kõik! Sest minu naisi on kogu Utah' territoorium täis. Mul on kümneid niisuguseid naisi, kelle numbreid — nimedest rääkimata — suudan meelde tuletada ainult perekonna piiblisse vaadates. Nad on laiali pillatud kogu minu valduste mägedesse ja orgudesse. Ja pange tähele: viimane kui üks neist saab sellest õnnetust prossiloost kuulda ja nad kõik, esimesest kuni viimaseni, pigem surevad, kui oma nõudmisest taganevad. Number kuuenda pross ei läinud mulle maksma kakskümmend viis, vaid kaks ja pool tuhat dollarit. Pealegi hakkavad need häbitud oma kinke võrdlema, ja kui peaks selguma, et ühe pross on teiste omadest kas või natukenegi parem, siis virutavad nad need mulle näkku tagasi, ja ma pean tellima uue partii, et säilitada rahu oma perekonnas. Teie, söör, vististi ei pannud tähele, aga kogu aeg kui te minu laste hulgas viibisite, jälgisid iga teie liigutust minu terased teenrid. Kui te oleksite püüdnud kinkida ühele lapsele raha või kompvekki või mõnda muud pisiasja, siis oleks teid sedamaid ukse taha visatud, kui seda oleks õnnestunud teha enne, kui te jõudsite kingituse käest ära anda. Vastasel juhul oleksite pidanud täpselt samuti oma kinkidega rõõmustama kõiki minu lapsi — ja tean juba oma kogemuste najal, kui tähtis see on: ma ise oleksin hoolitsenud selle eest, et keegi neist kingist ilma ei jääks. Kord kinkis keegi džentelmen ühele mu lapsele luust vile — tõelise saatana leiutise, mis sisendab mulle kirjeldamatut õudu, ja ka teile, söör, kui teie majas oleks ligi sada last. Kuid temp sai tehtud ja kurjategija jõudis põgeneda. Ma juba teadsin, mis mind ootab, ja igatsesin kättemaksu. Saatsin välja kättemaksujüngrite salga, kes ajasid teda taga Nevada ligipääsmatutes mägedes. Kuid need ei saanudki teda kätte . . .

. . . Teie, söör, ei oska ette kujutada, mida tähendab perekonnaelu. Olen rikas, ja kõik teavad seda. Olen helde, ja kõik kasutavad seda. Mul on tugevasti arenenud isainstinkt, ja sellepärast püütakse kõiki heidiklapsi mulle kaela sokutada. Iga naine, kes oma lapsele head soovib, murrab pead selle üle, kuidas asja nii korraldada, et tema silmatera minu majja satuks. Kujutage ette, söör. Kord ilmus siia naine lapsega, kelle nahk oli kuidagi imelik, just nagu elutu (ja emal ka) ja vandus, et laps olevat minu ja et tema olevat minu naine, kellega ma olevat kunagi kuskil abiellunud, kuid ta olevat unustanud oma numbri; ja mina ka loomulikult ei mäletanud tema nime. Ta juhtis mu tähelepanu sellele, et laps olevat kangesti minu nägu; ja tõepoolest — ta paistis väga minu moodi: üsna sagedane juhus meie territooriumil. Ühe sõnaga — pistsin lapse lastetuppa ja naine läks minema. Ja mis selgus? Oh Orson Hyde'i vari! Kui lapse nägu puhtaks pesti, selgus, et tegemist on punanahaga! Tehke mis tahate, aga teie ei suuda ette kujutada, mida tähendab perekonnaelu. See on koeraelu, söör, lihtsalt koeraelu. Pole mingit võimalust raha kokku hoida. Püüdsin enesele soetada ühe pulmakleidi — igaks juhuks. Sellest ei tulnud midagi välja. Kõigepealt pannakse sind paari olevusega, kes sarnaneb sitsi mähitud teibaga; siis aga võtad aami kahel jalal, ja sellele tuleb õmmelda kleit lõhkiläinud

õhupalli jäänustest. Nii on lood. Aga pesunaise arve (vabandage minu tahtmatuid pisaraid) on üheksasada kaheksakümmend neli pesuartiklit nädalas! Ei, söör, niisuguses majapidamises, nagu seda on minu oma, ei saa kokkuhoiust unistadagi. Üksnes lutte on kuipalju tarvis — te mõelge ainult! Ja ussirohtu! Ja kõhuvalu siirupit! Ja kuipalju hambarõngaid! Ja kõristeid! Ja harju ja kaltse mööbli puhastamiseks! Ja väävlitikke allaneelamiseks ja klaasikilde kriimustamiseks! Üksnes klaasi peale kulutatud summast piisaks vist teie perekonna ülalpidamiseks, söör. Kuidas ma ka ennast ei pingutaks, kuidas ma ka ei kärbiks oma väljaminekuid, ei suuda ma ometi kiiresti ülesmäge minna; seda aga tuleks siiski teha minu võimalusi arvestades! Ütlen teile otse välja, söör. Oli aeg, millal ma lihtsalt kitkusin karvu: tuhat dollarit vedeles surnud kapitalina seitsmekümnes kahes voodis, kus magavad seitsekümmend kaks naist, ega kanna protsente, nagu see on ette nähtud; võtsin kätte ja müüsin maha kogu partii; isegi kahjumiga, söör, ja meisterdasin ühe suure voodi: seitse jalga pikk ja üheksakümmend kuus jalga lai. Aga see oli suur viga. Ma ei saanud sõbagi silmale. Mulle tundus, et kõik seitsekümmend kaks naist norskavad ühekorraga. Kõrvad ei pidanud vastu. Ja kui ohtlik see oli! Ma lihtsalt värisesin hirmust. Kõik hingasid ühekorraga välja ja ma lausa nägin, kuidas majaseinad liikusid sisse ja välja naiste hingamise taktis, ja kuulsin, kuidas sarikad ja katusekivid ragisesid. Kallis sõber, võtke kuulda vanainimese nõu ja ärge koormake ennast suure perega... Kinnitan teile, et see ei too midagi head. Ainult väikeses perekonnas, kitsas koduses ringis leiate mõnu ja hingerahu, mis on parim ja kõrgeim hüve kõigist siinses maailmas pakutavatest headest asjadest ja mille kaotust ei suuda korvata ei rikkus, kuulsus, au ega tähtsus. Uskuge mind: kümme — hädaga ka üksteist naist — on teile küllalt, ärge sellest piirist üle astuge.»

Ma ei tea miks, aga too Johnson ei tundunud mulle eriti usaldusväärsena. Aga kuulata oli teda väga huvitav. Ja ma kahtlen, kas teil oleks õnnestunud ammutada kõiki neid väärtuslikke andmeid mõnest muust allikast. Igatahes paistis ta sõnakehvade mormoonide hulgas silma soodsas valguses.

Mormoonide piibel. Tõendid selle jumaliku päritolu kohta. Plagiaat. Nefi jutustus. Omapärane lahing. Kilkenny kasside häbistamine.

Kõik teavad mormoonide piiblit kuulduste järgi, aga ainult üksikud peale «väljavalitute» on seda näinud; kes seda aga näinud on, on vaevalt selle lugemisega aega viitnud. Tõin ära ühe eksemplari Salt Lake Cityst. Minu meelest on see piibel harukordne kurioosum: kui palju pretensioone, ja kui igav ja tüütu! Raske on ette kujutada võimsamat uinutit — kloroform, aga mitte raamat. Kui selle kirjutas Joseph Smith, siis sooritas see mees lihtsalt ime... Kas või sellegagi, et ta kirjutades magama ei jäänud. Kui aga (nagu legend jutustab) ta ainult tõlkis selle salapäraste kirjadega kaetud iidsetelt vaskplaatidelt, mis tema kinnituse kohaselt leiti kuskilt kõrvalisest paigast kivi alt, siis on see tõlge samasugune ime samal põhjusel.

Niipalju kui mina oskan taibata, on mormoonide piibel üksnes andevaene väljamõeldis, mis on kokku soperdatud Vana Testamendi eeskujul ning mida on täiendatud igavate evangeeliumi ümberjutustamistega. Autor on jõudu pingutades püüdnud anda oma sõnadele ja väljenditele seda ebatavalist arhailist kõla, mis iseloomustab ingliskeelset piibli tõlget (tõlge tehti kuningas Jamesi käsul), ja tulemuseks oli värdjas — kord kaasaegne reibas keel, siis jälle arhailine lihtsus ja ülespuhutus. Viimane kõlab raskelt ja venitatult, esimene kõlab loomulikult, kuid arhailise kõne kõrval totralt ja naljakalt. Kui autor taipab, et tekst tuleb välja liiga kaasaegselt (ja seda juhtub igal sammul), siis pistab ta teksti sisse mingisuguse piibli väljendi, nagu näiteks «rääkis tema vastu», «ja see sündis sel päeval» ja muud taolist, ning asi on jälle korras. «Ja see sündis nõnda» on tema lemmikväljend. Kui seda poleks olnud, oleks kogu see piibel olnud ainult kõhna brošüüri paksune.

Piibli tiitellehele on kirjutatud:

> «Mormooni raamat: kõik see, mis on kirja pandud Mormooni käega käsulaudadele. Ära kirjutatud Nefi käsulaudadelt.

Sellepärast on see üsna lühike ajalugu, mida on läbi elanud Nefi rahvas, samuti ka lamaniidid; kirja pandud lamaniididele, kes on pärit Iisraeli laste järelejäänud majadest; samuti ka juudalaste ja paganate järelejäänud majadest; need on kirja pandud käsusõnad, samuti ka ettekuulutused ja ilmutused. Jumala juures üles kirjutatud ja pitseri alla pandud ja peitu pandud, et nad ei satuks ilmaaegu kurja kätte, et teda valesti seletataks; kirja pandud Morooni käega ja jumalast peidetud, et teda leiaksid paganad siis, kui õige aeg on tulnud, nagu taevakingi ja saaksid seda õigesti ära seletama. Siin on ka lühike seletus Ethiri raamatust, see on ka Jeredi rahva aja raamat, mis on kadunud maa pealt, kui jumal võttis keeled ära segada, sest et inimesed ehitasid torni, et taeva ronida.»

«Taeva kink» — see on hea. Hea on ka «pitseri alla pandud», kuigi võime küsida, miks just «pitseri alla pandud»? Oleks võinud ju ka lihtsamini öelda... Tõsi küll, siis poleks olnud nii piibli moodi.

Esimeselt leheküljelt loeme:

Kolme pealtnägija tunnistus

«Olgu teada kõikidele rahvastele, põlvedele, keeltele ja inimestele, kelle juurde see raamat jõuab, et Taevaisa ja meie issanda Jeesuse Kristuse armust nägime meie käsulaudu nende kirjadega, mis on ka Nefi rahva aja raamat, samuti ka lamaniitide, tema vendade, aga samuti ka Jeredi rahva aja raamat, kes tulid torni juurest, millest juba juttu tehti, ja meie teame samuti, et käsulaudadesse kirja pandud õpetuse sõnad on ümber tõlgitud issanda anni ja jõuga, sest et tema pale paistis meie peale; sellepärast me teame sügavas tões, et see ei ole vale lugu. Ja meie anname samuti tunnistust, et nägime käsulaudadele kirja pandud õpetuse sõnu ja et need on meile selgeks saanud jumala jõul, mitte aga inimese väeti rammu abil. Ja meie kinnitame kogu oma täie aru juures, et taeva ingel tuli maa peale ja asetas meie ette prillid, et me silmad lahti lähéksid ja me näeksime käsulaudu ja seda, mis nende peale kirja on pandud; ja meie teame, et taevaisa ja

meie issanda Jeesuse Kristuse armust meie nägime neid, ja anname tunnistust, et see on sulaselge tõde; ja me paneme seda imeks; aga jumala silm käskis meid kuulutada sellest kõigile, ja meie oleme jumala käsu ees sõnakuulelikud, mida me samuti tunnistame. Ja meie teame, et kui me jääme ustavaks Kristuses, siis me puhastame oma rüüd kõigi inimeste verest ja ilmume puhastena Kristuse aujärje ette ja saame olema temaga taevas igaveses õndsuses. Ja au olgu Isale ja Pojale ja Pühale Vaimule, kes on kõik kokku üks jumal. Aamen.

Oliver Cawdery,
David Whitmer,
Martin Harris

Leidub inimesi, kes nõuavad terveid tõendite mägesid, enne kui leiavad eneses jõudu kas või osaliseltki midagi uskuda; aga mina olen niisugune inimene, et kui keegi ütleb mulle, et ta «on näinud kirja käsulaudadel» ja, vähe sellest, selle juures on viibinud ingel ja näinud, kuidas tema on näinud, ja tõenäoliselt võtnud temalt isegi vastava allkirja, siis ma juba tunnen, et olen läinud kaugele vankumatu usu teele — isegi sel juhul, kui ma kunagi poleks kuulnud sellest inimesest ega teaks, kuidas hüütakse seda inglit ja millisesse rahvusesse ta kuulub.

Edasi järgneb:

Ja samasugune tunnistus kaheksalt pealtnägijalt

Olgu teada kõigile rahvastele, põlvedele, keeltele ja inimestele, kelleni see raamat jõuab, et Joseph Smith juunior, käesoleva raamatu tõlkija, näitas meile käsulaudu, millest oli juttu ja millel on kuldne välimus; ja kõik need, kuni viimase plaadini on ümber pandud ülalmainitud Nefi poolt; ja me katsusime neid plaate oma käega; samuti nägime meie käsulaudadele kirja pandud sõnu, ja kõigil neil oli vanaaegse töö väljanägemine ja kõik nad olid üpris osavasti tehtud. Ja me tunnistame kogu oma täie aru juures, et ülalmainitud Smith näitas neid meile, ja me nägime neid, ja heitsime nad kaalule, ja me teame täiesti kindlasti, et ülalmainitud Smith hoiab neid käsulaudu enda juures. Ja me teatame

maailmale oma nime ja anname tunnistust kogu maailma ees, mida me nägime; ja meie ei valeta, olgu jumal meile tunnistajaks.

Christian Whitmer,
Jacob Whitmer,
Peter Whitmer juunior,
John Whitmer,
Hiram Page,
Joseph Smith seenior,
Hiram Smith,
Samuel H. Smith

Ja kui ma juba kohtan kaugel tingimusteta uskumise teel kaheksat tunnistajat, kes mulle teatavad — kuigi mõnevõrra kirjaoskamatult —, et nad on seda kõike oma silmadega näinud ja plaate isegi «oma käega katsunud», siis on mulle sellest enam kui küllalt. Oleks sellele alla kirjutanud tunnistajatena kas või kogu Whitmerite suguvõsa, poleks seegi jätnud mulle niivõrd sügavat ja vääramatut usku.

Mormooni piibel koosneb viieteistkümnest «raamatust», ja nimelt: Jakobi, Enose, Harami, Omni, Mossi, Zenithi, Almi, Helamani, Ethiri, Morooni raamat, kaks Mormooni raamatut ja kolm Nefi raamatut.

Nefi esimeses raamatus esineb plagiaat, mis on maha kirjutatud Vana Testamendi jutustusest Leki laste Jeruusalemmast väljamineku kohta; edasi jutustatakse seal, kuidas nad kaheksa aastat ekslesid kõrbes kellegi Nefi juhtimisel — viimasele oli antud üleloomulik talent. Lõppude lõpuks jõudsid nad «Külluse Maale» ja asusid elama mere kaldale. «Pärast seda, kui palju päevi oli mööda saanud,» — see on öeldud, tõsi küll, üsnagi piibellikult, ent äärmiselt ebamääraselt — sai Nefi kõrgemalt poolt käsu ehitada laev ja «viia sellega rahvas üle vee». Ta parodeeris Noa laeva, kuid tegutses vastavalt ettekirjutusele. Laeva ehitas ta ühe päevaga, ja tema vennad seisid sealsamas kõrval, naersid tema töö üle, naersid muide ka tema enda üle, ning ütlesid: «Meie vend on vaimust vaene, sest ta mõtleb, et oskab laeva ehitada.» Puidu kuivamist ära ootamata asus kogu suguharu, või rahvas, juba hommepäev mérereisile. Ja siin ilmneski osake tõelisest inimloomusest, millest Nefi pihtis puhtsüdamlikult piibelliku avameelsusega:

«Nad korraldasid pummelungi! Nad ja samuti ka nende naised andsid vaba voli lõbutsemisele, hakkasid tantsima, laulma ja kõnelema seda, mis polnud sünnis; nad läksid tõesti oma asjadega äärmiselt liiale.

Nefi püüdis seda korralagedust lõpetada, aga nemad sidusid ta kinni, ning pöörane orgia kestis edasi. Aga vaadake, kuidas prohvet Nefi trumpas oma rahva nähtamatute jõudude abil üle:

Ja ennäe, kui nad olid minu kinni sidunud, nii et ma ei saanud kätt ega jalga liigutada, ei näidanud kompass, mille jumal oli kinkinud, enam õiget suunda; ja sellepärast nemad ei teadnud, kuhupoole laeva juhtida; ja tõusis torm, maad võttis suur kartus, ja vesi kandis meid tagasi; ja nii kestis kolm päeva; ja kõik olid väga ehmatatud ja kartsid, et nad peavad merre uppuma; ja ometi ei päästnud nad mind köidikutest lahti. Ja neljandamal päeval muutus tuul veelgi tugevamaks ja kandis meid tagasi.

Ja juhtus nõnda, et meri oleks meid äärepealt ära neelanud.

Ja siis sidusid nad oma juhi lahti.

Ja juhtus nõnda, et nad päästsid minu köidikutest lahti; ja ma võtsin kompassi ja see hakkas töötama, nagu ma tahtsin. Ja ma palusin abi jumalalt; ja kui ma sain seda teinud, ennäe — tuul jäi vaikseks ja kõik muutus üpris vagaseks.

Kompass andis nähtavasti neile iidsetele meresõitjatele suure eelise Noaga võrreldes.

Nad pidasid kurssi «Tõotatud Maa poole» — selle maa teist nimetust nad ei teadnud. Ja nad jõudsid õnnelikult oma sihtpunkti.

Mitmenaisepidamine, mormoonide religiooni kõige hilisem dogma, kehtestati Brigham Youngi poolt alles pärast Joseph Smithi surma. Enne seda peeti mitmenaisepidamist «ropuks». Mormoonide piibli Jakobi teises raamatus on öeldud:

Ja nii räägib issand: see rahvas on raskesti seadust rikkunud; tema ei saa aru pühast kirjast, sest ta otsib õigustust oma liiderdamistele kuningas Taavetilt ja tema pojalt Salomonilt; see on õige, et Taavetil ja Salomonil oli suur hulk naisi ja liignaisi

ja nad tegid seda roppu tööd minu palge ees — nii ütleb issand — ja sellepärast — nii ütleb issand — ma viisin välja selle rahva Jeruusalemma maalt oma karistava käega, et kasvaks üles õigem ja parem sugu Joosepi seemnest. Ja sellepärast mina, issand jumal, ei salli, et see rahvas teeks vana viisi tegusid.

Kuid see plaan ei õnnestunud... vähemalt kaasaegsete mormoonide suhtes, sest Brigham «sallib» seda. Loeme veel ühe koha sellestsamast peatükist:

Ma ütlen teile, lamaniidi rahvas: teie vennad, keda teie vihkate nende liiderdamise ja paisete pärast, mis nende ihu katavad, on õiglasemad kui teie, sest nemad ei ole ära unustanud jumala käsku, mida ta nende isadele pärandas, et neil ei oleks naisi peale ühe ja et neil ei oleks liignaisi sootuks mitte.

Järgnev koht (Nefi raamatu üheksandast peatükist) sisaldab andmeid, mis vaevalt on paljudele tuntud:

Ja juhtus nõnda, et Jeesus tõusis taevasse, rahvas läks laiali, ja igaüks võttis oma naise ja lapsed ning läks oma teed.

Ja juhtus nõnda, et hommikul, kui rahvas jälle kokku tuli, ilmus Nefi ja tema vend, keda ta surnuist üles äratas, tema nimi oli Timotheus, ja samuti ka tema poeg, kelle nimi oli Joonas, ja Matoni, ja Matonia, tema vend, ja Kumen, ja Kumenonki, Jeremia, ja Šemnon, ja Joonas, ja Zedekia, ja Jesaja; nõnda olid jüngrite nimed, keda Jeesus oli välja valinud.

Selleks et lugeja võiks veenduda, kui efektselt ja maaliliselt (mormoonide apostlite kinnituse järgi) toimus üks kõige liigutavamaid episoode Õnnistegija elus, mida ilmselt mitte keegi peale nende polnud märganud, toon ühe katkendi sellestsamast Nefi raamatust:

Ja juhtus nõnda, et Jeesus pööras nende poole ja käskis neil tõusta. Ja nad tõusid maast üles ja ta ütles nende vastu: õnnistagu teid isa teie usu pärast. Ja mina olen täis suurt rõõmu. Ja kui ta sai öeldud need sõnad, valas ta pisaraid, ja kogu rahvas oli tunnistajaks, et ta võttis lapsed üksteise järel ja õnnistas neid ja palus nende pärast isa. Kui ta sai palunud, valas ta jälle pisaraid, rääkis rahvaga ja ütles nende vastu: vaadake neid väikesi lapsi. Ja

kõik vaatasid nende peale ja tõstsid silmad taeva poole; ja nad nägid taevast lahti minevat ja ingleid taevast otse alla tulevat just nagu keset tuleleekisid; ja inglid tulid maa peale ja seisid ümber laste ja nende ümber olid tuleleegid; ja inglid hellitasid neid ja rahvas kuulas ja nägi ning oli selle tunnistajaks; ja nemad teavad, et nende tunnistamine on tõsi, sest nad kõik nägid ja kuulsid, igaüks nende inimeste hulgast; ja ühtekokku oli neid ligi kaks tuhat viissada hinge; ja seal olid mehed, naised ja lapsed.

Ei tea, kes seal siis veel oleks pidanud olema?

Etheli raamat on mingisugune segapuder, millel tahab olla «ajalooline» sisu; kõige rohkem räägitakse seal piiramistest ja lahingutest rahvaste vahel, kellest lugeja pole tõenäoliselt veel kunagi kuulnud ja kes elasid niisugustel maadel, mida geograafias ei mainita. Seal oli kuningas, kes kandis silmatorkavat nime Koriantumr ja kes sõdis Šarediga, ja Libiga, ja Šisiga ja paljude teistega «Gešloni lagendikul» ja «Gilgali orus», ja «Akiši kõrbes», ja «Moraani maal», ja «Agoši lagendikul», ja «Ogafis», ja «Ramas», ja «Gorihori maal», ja «Komnori mäel», ja «Ripliankumi all» ja nii edasi ja nii edasi. «Ja see sündis nõnda», et pärast paljusid lahinguid võttis Koriantumr kokku oma kaotuse, ja selgus, et «oli tapetud kaks miljonit tugevat sõjameest, samuti ka nende naised ja lapsed» — ühtekokku viis kuni kuus miljonit — «ja ta tundis muret oma südames». Ta oleks pidanud seda juba ammugi tundma! Siis ta kirjutas Šisile ja tegi ettepaneku katkestada sõjategevus ning loovutada oma kuningriik rahva päästmise nimel. Šis oli valmis nõustuma, kuid ainult ühel tingimusel, et Koriantumr ilmuks enne tema juurde ja laseks enesel pea maha raiuda; kuid seda tingimust ei võtnud Koriantumr vastu. Sõda puhkes jälle mõneks ajaks, siis aga kogusid mõlemad pooled nelja aasta jooksul sõjavägesid otsustavaks lahinguks, järgneski metsik lahing; ilmselt oli see kõige tähelepanuväärsem kõigist ajaloos tuntud lahingutest — kui välja arvata vahest ehk Kilkenny kasside lahing, mida see osalt ka meelde tuletab. Toon ära sõjaliste ettevalmistuste ja lahingu enda kirjelduse:

7. Ja siis nad kogusid kokku kogu rahva maa pealt, kõik, kes polnud ära tapetud, peale Ethiri. Ja sün-

vaskplaate ja imettegevaid kive, mille abil ta müstilist kirja dešifreeris, osariigist osariiki. Lõppude lõpuks asutas ta Ohio osariigis «kiriku», mille liikmeks sai ka keegi Brigham Young. Algasid tagakiusamised ning koos sellega ka usust taganemised. Brigham pidas vankumatult kinni oma väljavalitud usust ja töötas käsi rüppe laskmata. Tal läks korda deserteerimistele piir panna. Veelgi enam — kõige raskemal ajal oskas ta isegi paljusid teisi oma usku värvata. Järk-järgult muutus ta oma vendade hulgas üha mõjukamaks usaldusmeheks. Peagi sai temast üks kaheteistkümnest «kiriku apostlist», selle järel saavutas aga veelgi kõrgema ja mõjurikkama positsiooni — temast sai Kaheteistkümne president. Pärast seda, kui ohaiolased tõusid üles ja kihutasid mormoonid oma osariigist välja, asusid viimased Missouri osariiki. Brigham saatis neid. Missuurilased kihutasid nad välja ning nad taganesid Nauvoo linna Illinoisi osariigis. Seal lõi nende elu õitsele ja nad püstitasid arhitektuurilist ilu taotleva templi; sellel maal kutsus plekk-katuse kohal kõrguva kupliga tellistest hoone elanike hulgas esile aukartuse värinaid ning see tempel pälvis kõigi tähelepanu. Kuid ka siin jätkati mormoonide tagakiusamist ja jälitamist. Ei aidanud ka proklamatsioonid, milledes Joseph Smith häbimärgistas ja mõistis hukka mitmenaisepidamise kui mormoonide elureeglitega vastukäiva nähtuse: Mississipi mõlema kalda elanikud kinnitasid, et mormoonide hulgas õitseb ikkagi lopsakalt mitmenaisepidamine ja palju muidki pahesid. Brigham jõudis tagasi Inglismaa reisilt, kus ta oli asutanud mormoonide ajalehe ja kust tõi kaasa mitusada värskelt uude usku värvatut. Iga sammuga kasvas tema mõju koguduste hulgas. Mõni aeg hiljem tungisid Missouri ja Illinoisi «paganad» Nauvoosse ja tapsid Joseph Smithi. Keegi Rigdoni-nimeline mormoon püüdis kuulutada ennast mormoonide kiriku ja koguduste peaks kadunud Smithi asemel; ta proovis isegi jõudu prohvetina. Kuid tema järelkäijad olid temast tugevamad. Kasutades parajat momenti kukutas Brigham, kelle eelised seisid teravamas mõistuses ja tugevamas tahtejõus, Rigdoni ja asus ise tema kõrgele postile. Vähe sellest — ta needis

Rigdoni koos viimase pooldajatega ära; ta kuulutas, et Rigdoni «jutlused» on pärit kuradist ja pani lõppude lõpuks «saatana valeprohveti tuhandeks aastaks kirikuvande alla»; nii pikaks tähtajaks polnud Illinoisi osariigis enne seda veel kedagi põlu alla pandud! Rahvas allus oma peremehele. Sedamaid valiti Young rõhuva häälteenamusega presidendiks ja kuni tänapäevani suhtutakse temasse ennastsalgava andumusega. Brigham oskas ette näha — omadus, mida mitte keegi teistest tähtsamatest mormoonidest ei evinud. Ta sai aru, et parem on pageda kõrbesse vabatahtlikult kui oodata, kuni neid sinna saadetakse. Nii panidki tema käsu peale kõik koguduseliikmed oma viletsad elutarbed kompsudesse kokku, pöörasid oma kodudele selja, võtsid suuna kõrbesse ja hakkasid külmal veebruariööl lõkketule paistel (nad panid ise omaenda käega tule otsa oma templis leiduvale pühale inventarile) kurvalt hanereas kõmpima üle Mississipi. Mõne päeva pärast asusid nad laagrisse Iowa osariigi läänepiirile ning vaesus, viletsus, nälg, külm, tõved, mured ja mahajäetusetunne tegid oma töö: paljud ei pidanud kõigile nendele ränkadele katsumustele vastu ja hukkusid. Räägitagu mis tahes, aga siin oli tegemist tõeliste märtritega! Need, kes vastu pidasid, virelesid seal veel kaks aastat, samal ajal kui Brigham läbis koos väikese salgaga kõrbe ja asutas Great Salt Lake City linna (Suure Soolajärve linna), valides meelega selleks koha, mis polnud vihatud Ameerika valitsejate omandus ning asetses väljaspool selle jurisdiktsiooni. Seda fakti ei tohi unustada. Kirjeldatud sündmused toimusid ju 1847. aastal. Brigham ei jõudnud veel oma rahvaga uude paika ümber asuda, kui neid tabas veel üks häda: lõppes sõda ja Mehhiko loovutas Brighami pelgupaiga tema vaenlastele — Põhja-Ameerika Ühendriikidele. 1849. aastal moodustasid mormoonid «vaba ja sõltumatu» valitsuse ning kuulutasid ennast «Hülgajate riigiks», Brigham Youngi aga oma presidendiks. Kuid järgmisel aastal andis Ameerika Ühendriikide Kongress müksu nende iseteadvusele: mormoonide mäed, orud, soolanõmmed ja kõlbmatud lagendikud muu-

deti «Utah' territooriumiks», ent ometi määrati Brigham Young selle kuberneriks. Järgnevate aastate jooksul liikusid ümberasujad laine laine järel läbi mormooniqe kõrbe ja maade Kaliforniasse, ent sellest hoolimata jäi mormoonide kirik vankumatult truuks oma käskijale ja isandale. Nälg, janu, viletsus, mured, vihkamine, põlgus ja ümberringi asetsevate inimeste vaenulikkus ei suutnud kõigutada mormoone nende usus ja andumuses oma juhi vastu. Nad suutsid võitu saada isegi ahvatlevast kullapalavikust — aga kui paljude rahvaste juures on see hävitanud õitsva noorsoo, kui paljudelt on see viimase elumahla välja imenud! Kõigist võimalikest katsumustest on kullapalavik kõige karmim, ja rahvas, kes suudab sellele vastu panna, peab olema äärmiselt tugeva sisemise veendumusega.

Utah' territoorium ja Great Salt Lake City lõid õitsele. Enne Iowast lahkumist oli Brigham Young ilmunud kirikusse ning sooritanud kõigi poolt taganutetud prohvet Smithi rõivastuses viimase nimel pühaliku president Brigham Youngi ametisse pühitsemise! Rahvas neelas suure vaimustusega alla selle püha mõru pilli ja Brighami võim oli saanud lõpliku kinnituse. Pärast seda (polnud möödunud veel viit aastatki!) kuulutas ta mitmenaisepidamise üheks mormoonide kiriku põhidogmaks, viidates «ilmutusele», mida olevat juba üheksa aastat enne seda näinud Joseph Smith, kuigi kõik teadsid, et Joseph Smith oli kuni surmani selle pahe vastu võidelnud.

Oma karjääri tagasihoidliku alguse ja järkjärgulise suuruse ja kuulsuse omandamise poolest võis Brighami võrrelda Andrew Johnsoni [1] endaga. Järkjärgult käis ta läbi kõik astmed: lihtne mormoon, misjonär kodumaal, misjonär välismaal, kirjastaja ja toimetaja, apostel, apostlite departemangu president, mormoonide koguduse pea, vaimuliku ja ilmaliku võimu kandja; taeva tahtel sai temast Smithi järeltulija, «prohvet», «äraneedja», «jumala ilmutaja». Oli jäänud veel vaid üks aste ning ta tõusis

[1] Andrew Johnson — viitsepresident, kes sai pärast president Lincolni Ameerika Ühendriikide presidendiks (1865—1869).

ka sellele, jäädes selle juures ise ülirahulikuks: ta kuulutas enese issand jumalaks!

Temale on ette nähtud, nagu ta ise kinnitab, pärast surma isiklik paradiis, kus ta on jumalaks, tema naised jumalannadeks ja lapsed taevavürstideks ja -vürstinnadeks. Kõik ustavad mormoonid pääsevad sellesse paradiisi koos oma perekondadega ja elavad seal vastavalt naiste ja laste arvule, keda nad on suutnud enestele maa peal soetada. Kui keegi ustavatest hingedest sureb, jõudmata koguda naisi ja lapsi niisugusel hulgal, mis on vajalik selleks, et olla hauataguses elus lugupidamise vääriline, siis võib keegi tema sõpradest võtta endale mõned naised kadunu nimel ja kasvatada temale vajakajäänud järglasi; kõiki neid loetakse kadunu omadeks ning viimase väärikus tõuseb vastavalt sellele.

Ei tohi unustada, et mormoone värvatakse enamasti võhiklike, naiivsete, vähe arenenud inimeste hulgast, kelle silmaring on piiratud; ei tohi samuti unustada, et mormoonide naised on samal tasemel, ja et nende abieludes sündinud lapsed võivad vaevalt oma vanematest erineda; ei tohi silmapaari vahele jätta ka seda, et neljakümne aasta jooksul on neid õnnetuid taga kiusatud, väsimatult ja armutult jälitatud! Rahva hulgas karjuti nende peale, neid peksti ja tulistati; nad neeti ära, neid põlati, kihutati maapakku; nad põgenesid mahajäetud paikadessse, kõrbetesse, olles juba enne seda tõbedest ja näljast kurnatud; nende oigamised häirisid asustamata paikade vaikust, nende pikka teekonda tähistasid arvukad hauakünkad. Ja kõike seda talusid nad üksnes selleks, et elada ja uskuda nii, nagu nende südametunnistus neid käskis. Seda kõike tuleb meeles pidada, ja siis saab mõistetavaks ka see vaibumatu viha, mida mormoonid tunnevad meie rahva ja valitsuse vastu.

See viha lõi jälle käärima kõigi vanade ülekohtuste tegude pärmi najal, kui mormoonide Utah territoorium hakkas õitsema ning nende kirik rikastuma ja tugevnema. Territooriumi kubernerina andis Brigham otseselt kõigile mõista, et Mormoonia eksisteerib ainult mormoonidele. Ühendriikide valitsus püüdis asja parandada sellega, et määras

Utah'sse valitsuse ametnikke Uus-Inglismaalt ja teistelt mittemormoonide aladelt, kuid Brigham tegi nende ametnike tema poolt valitsetavale territooriumile pääsemise äärmiselt raskeks. Ameerika Ühendriikide valitsus pidi kihutama kolme tuhande mehelise sõjaväe läbi kõrbe, et paigutada oma ametnikke neile määratud ametikohtadele. Aga kui need džentelmenid olid paigale pandud, siis polnud neist rohkem kasu kui kivist iidolitest. Nad andsid välja seadusi, millele keegi ei reageerinud ja mida oli võimatu ellu viia. Maal, kus kuritegevus ja vägivald määratsesid igal sammul, ei suutnud föderaalkohtunikud jultunud rahva hulgas midagi ette võtta; neil tuli olukorraga leppida, sest polnud kedagi, kelle üle kohut mõista; neil polnud midagi teha, sest kohtuistungeid ei peetud. Kui toimuski mõni harv kohtuprotsess, ja kui hagejaks oli «pagan», siis tegid mormoonidest vandekohtunikud niisuguse otsuse, nagu neile meeldis; föderaalkohtu otsuseid mormoonid ei tunnistanud ning neid oli lausa võimatu täide viia. Meie presidendid saatsid Utah'sse ühe partii ametnikke teise järel, kuid tulemus oli ikka üks ja seesama; need inimesed istusid süngelt ära teatud kindla aja, neelates iga päev alla solvanguid, nähes enda ümber süngeid nägusid; ja iga katse puhul täita oma kohust, kohtasid nad kõõrdpilke ja otseseid ähvardusi; lõpuks said neist olukorraga leppijad ning mormoonide armetud tööriistad, või siis pidid nad ära hirmutatuna territooriumilt lahkuma. Kui aga juhuslikult mõni ametnik ei kuulunud argade kilda ja kui tal õnnestus oma vaprust näidata, siis tõttas otsekohe mõni lipitsev president nagu Buchanan [1] või Pierce [2] neid ametist vabastama ning järjekordse puupakuga asendama. 1857. aastal, kui Cradlebow oli kohtunik, pidi äärepealt Utah' kuberneriks määratama kindral Harney. Sõnal «hirm» oli nende kahe meelest kõige abstraktsem tähendus. Kas või seepärast, et nad tõid vaheldust mõnevõrra monotoonsesse föderaalvõimude lipitsemise ja abituse ajalukku, tuleb kahetseda, et need kaks meest ei saanud olla ühekorraga Utah' territooriumi ametis.

[1] James Buchanan — Ameerika Ühendriikide president 1857—1861.

[2] Franklin Pierce — Ameerika Ühendriikide president 1853 — 1857.

Niisuguse olukorra leidsime eest, kui meil õnnestus Utah'sse pääseda. Territooriumi valitsus oli häbiväärselt abitu ja ainukeseks reaalseks jõuks võis pidada Brigham Youngi. Tema oli absoluutne monarh — monarh, kes ei arvestanud meie presidenti, kes naeris meie armee üle, kui see tema pealinna piirama läks, ja kes kuulas ilma vähimagi erutuseta teadet selle kohta, et Ameerika Ühendriikide kõige auväärsem Kongress oli pidulikult kuulutanud mitmenaisepidamise seadusevastaseks, ja soetas enesele ülirahulikult veel kakskümmend viis või kolmkümmend naist.

B. SARVE AASA TAPATALGUD

Mormoonid maksid kätte ja teevad seda praegugi tagakiusamiste pärast, mille osaliseks nad said (nad arvavad, et neid kiusatakse taga tänapäevalgi, sest omavalitsust neile pole ju antud). Nüüd juba unustusehõlma vajunud «Sarve aasa tapatalgud» oli nende kätetöö. See lugu tekitas omal ajal suurt sensatsiooni — kogu Ameerikas muust ei räägitud kui sellest metsikusest. Värskendame seda üldjoontes lugeja mälus. Kord liikus suur Missourist ja Arkansasest väljarännanud ümberasujate killavoor läbi Salt Lake City; vooriga ühinesid mitmed rahulolematud mormoonid, kes lootsid selle katte all põgeneda. Sellest oli aga küllalt, et puhuda lõkkele mormoonide ninameeste raevu. Sellele lisandus veel asjaolu, et ümberasujad — sada nelikümmend viis või poolteistsada mitte midagi aimavat hinge — olid tulnud Arkansasest, kus üürikest aega enne kirjeldatavat sündmust oli tapetud keegi suurekaliibriline mormooni misjonär, ja Missourist, osariigist, mida mormoonid mäletasid kui kõige ägedamat esimeste «pühakute» tagakiusajat tol ajal, kui mormoonide kogudus oli veel väikesearvuline, vaene ja sõpradeta. Niisiis ei äratanud need rändurid mingit sümpaatiat. Ja lõpuks — vooris oli suur rikkus — kari: hobused, muulad ja igasugust muud varandust; kuidas siis võisid mormoonid, kes püüdsid kõigiti iid-

seid Iisraeli lapsi järele aimata, rahulikuks jääda? Nad lihtsalt pidid ära võtma «saagi» vaenlase käest, kelle issand jumal ise «oli andnud nende meelevalda».

Niisiis, väljendudes missis S. V. Waiti sõnadega tema huvitavast raamatust «Mormooni prohvet», juhtus nõnda, et «Brigham Youngile, suurele ja kõige kõrgemale isandale, teiste sõnadega jumalale, näidati «ilmutust», mille peale ta käskis president J. S. Hate'i, piiskop Higbyt ja John D. Leed (Brighami kasupoega) koguda suuremal arvul inimesi nende hulgast, kellele võis kindel olla, rõivastada need indiaanlasteks, tungida kallale neetud paganatele (nii oli «ilmutuses» öeldud) ja nottida kõik kuni viimseni maha Kõigevägevama nooltega, et keegi ei saaks enam maailmale teada anda, kuidas see sündis; vajaduse korral võisid nad ka ehtsaid indiaanlasi liitlasteks võtta ja lubada neile osa saagist. Oma kohust pidid nad täitma täpselt ja viivitamatult, kari tuli ajada ära enne talve tulekut, sest niisugune oli kõige vägevama issanda jumala tahtmine».

«Ilmutuse» kaudu antud ülesanne täideti väga hoolikalt. Suur mormoonide salk rõivastus indiaanlasteks, kõik maalisid oma näo kirjuks; voori rünnati umbes kolmsada miili Salt Lake Cityst lõuna pool. Ümberasujad võtsid sedamaid sisse ringkaitse, muutsid oma furgoonid reduutideks ja lõid mehiselt ning edukalt tervelt viis päeva lahinguid ründajate vastu. Ega missuurilasi ja arkansaslasi olegi nii kerge ehmatada «metsikute indiaanlaste» viletsa paroodiaga, liiati veel juutalaste ettekandes! Iga ümberasuja oli valmis võitlema kas või viiesaja ründaja vastu.

Kuuendal päeval otsustasid mormoonid kasutada sõjakavalust. Nad taganesid «Aasa» kõrgema serva taha, riietusid ümber, pesid nägudelt värvi maha ja sõitsid hambuni relvastatult oma furgoonidega piiratud ümberasujate juurde, hoides kõrgel ülal parlamentääride valget lippu. Valgeid inimesi nähes heitsid ümberasujad relvad käest ja tervitasid neid rõõmuhüüetega. Vastuseks valgele lipule tõstsid nad kõrgele üles valgesse rõivastatud väikese lapse —

vaevalt nad ise aimasidki oma žesti suurt pateetilisust.

Nende ootamatute valgete «päästjate» eesotsas ratsutasid president Hate ja mormooni kiriku piiskop John D. Lee. Nende ninameeste edasisest käitumisest jutustas mister Cradlebow (kes täitis tol ajal Utah' föderaalkohtuniku kohuseid ja kes oli hiljem Nevada senaator) oma Kongressil peetud kõnes:

«Nad teatasid, et on indiaanlastega heas vahekorras ja et viimased olevat äärmiselt metsikult häälestatud. Seepärast pakkusid nad end vahemeesteks ja lubasid ümberasujaile nende eest kosta ja indiaanlasi rahustada. Läbirääkimised kestsid mitu tundi ja pärast (olematut) nõupidamist indiaanlastega esitasid parlamentäärid ultimaatumi, mis pidi olema metslaste poolt dikteeritud; nõuti, et ümberasujad peavad kõik viimase kui üheni oma laagrist lahkuma ja jätma maha kogu oma vara, relvad kaasa arvatud. Mormoonide juhid lubasid tuua sõjaväesalga ja konvoeerida asunikke lähima asulani. Oma perekondade päästmise nimel võtsid ümberasujad need tingimused vastu. Mormoonid lahkusid ja tulid hiljem tagasi kolmekümne- või neljakümnemehelise relvastatud salgaga. Ümberasujad rivistusid kolonni; kõige ees liikusid naised ja lapsed, nende järel mehed ja lõpuks mormoonide kaitsesalk. Kui sel viisil oli liigutud juba ligi üks miil, anti signaal ja algas verepulm. Peaaegu kõik mehed tapeti kohe lasuga selga. Ainult kahel õnnestus põgeneda saja viiekümne miili kaugusele kõrbesse, kuid ka sealt nuhiti nad üles ja tapeti maha. Naised ja lapsed jõudsid joosta paarsada jardi, enne kui nad «kaitsesalga» ja indiaanlaste poolt maha notiti. Kogu voorist jäi ellu seitseteist hinge — need olid lapsed, kellest kõige vanem oli kaheksa-aastane. Nii toimus 1857. aasta 10. septembril üks kõige julmemaid, alatumaid ja verejanulisemaid massimõrvu kogu meie kodumaa ajaloos.»

Selles tapatalgus hävitasid mormoonid sada kakskümmend inimest.

Ennekuulmatu mehisusega avas kohtunik Cradlebow kohtuistungi ja süüdistas Mormooniat massi-

mõrvas. Milline pilt! Karm veteran, üksik, uhke ja mehine, heitmas hävitavaid pilke mormoonidest vandekohtunikele ja eranditult mormoonidest koosnevale auditooriumile. Ta ironiseerib nende variseride üle ja ründab neid oma raevuvälkudega!

Sellele sündmusele pühendatud juhtkirjas kirjutas «Territorial Enterprise» järgmist:

«Kohtunik tegutses ja kõneles Jacksonile [1] väärilise meelekindluse ja kartmatusega; kuid vannutatud mehed keeldusid kuritegu tunnistamast; nad ei suvatsenud isegi süüdistusakti punktide kohta sõna võtta; kõikjalt sadas ähvardusi kohtuniku ja valitsusvägede aadressil; mormoonid püüdsid sundida kohtunikku võetud kursist taganema.

Olles veendunud vannutatud meeste täielikus tarbetuses, saatis kohtunik nad laiali ja tegi nende aadressil äärmiselt sarkastilisi märkusi. Siis kasutas ta oma täidesaatvat võimu ja asus üksi, ilma kõrvalise abita, asja juurde. Ta kuulas üle tunnistajad, pani kõikjal toime areteerimisi ja tekitas «pühameeste» ridades niisugust segadust, mida need polnud veel näinud kogu mormoonide koguduse ajaloo jooksul. Hirmunud vanemad ja piiskopid jooksid, nagu viimased andmed kõnelevad, laiali, püüdes oma nahka päästa; järgnesid üllatavad paljastused ja selgus, et kõige kõrgemad kirikuteenrid olid segatud arvukatesse mõrvadesse ja «paganate» röövimistesse, mis olid aset leidnud viimase kaheksa aasta jooksul.»

Kui tol korral oleks olnud Utah' kuberneriks Harney, siis oleks Cradlebow temalt toetust leidnud, ja sel puhul oleksid kohtuniku poolt avaldatud tõendid mormoonide süü kohta viimase tapatalgu pärast, samuti ka paljude varem sooritatud mõrvade pärast garanteerinud nii mõnelegi kodanikule prii haua ja pealekauba veel võimaluse seda kasutada. Kuid tol korral oli föderaalkuberneri ametikohal keegi Cumming, kes veidrast soovist eputada oma «objektiivsusega» püüdis kõigiti kaitsta mormoone õiglase

[1] Andrew Jackson — Ameerika Ühendriikide president 1829—1837.

kohtu karistuse eest. Ühel juhul ta isegi esines ajakirjanduses protestiga sel puhul, et kohtunik Cradlebow kasutas valitsusvägesid oma ülesannete täitmiseks.

Missis Wait lõpetab oma ülimal määral huvitava aruande metsiku tapatalgu kohta järgmise märkusega ja põgusa süütõendite ülevaatega, mis paistab silma täpsuse, usutavuse ja korraliku formuleeringu poolest:

«Nendele, kes kipuvad veel kahtlema Youngi osavõtus ja mormoonide süüs, lisame juurde järgmise süütõendite loetelu, millest selgub, et siin pole tegemist nende süü võimalikkusega, vaid et nende süü on tuvastatud täielikult:

1. Mormoonide eneste — asjaosaliste tunnistused, mis anti kohtunik Cradlebow'le Ameerika Ühendriikide šerifi abi Rodgersi juuresolekul.

2. Selle fakti mahavaikimine indiaanlaste asjade inspektori Brigham Youngi poolt esitatud aruandes. Samuti täielik vaikimine sellest kirikus; sellest tapatalgust hakati kirikus kõnelema alles mitu aastat pärast mainitud sündmust.

3. Kõrgelseisvate mormoonide vaimulike ja ilmalike võimukandjate põgenemine mägedesse selle kohtuasja uurimise algul.

4. Kiriku häälekandja «Desert News» — ainuke ajaleht, mis tol ajal Utah's ilmus — vaikis sellest loost; ja kui ajaleht mitu kuud hiljem sellest mainis, siis üksnes selleks, et eitada mormoonide osavõttu sooritatud kuritööst.

5. Pärast tapatalgut ellujäänud laste tunnistused.

6. Fakt, et järgmisel päeval pärast tapatalgut ilmus paljudesse mormooni perekondadesse lapsi ja tapetutele kuulunud varandust.

7. Mõrvapaiga lähedal asetsenud indiaanlaste tunnistused; neid tunnistusi anti Cradlebow'le ja Rodgersile ning seda kinnitavad ka mitmed ohvitserid, samuti ka J. Forney, kes oli 1859. aastal indiaanlaste asjade inspektori ametikohal Utah's. Oma tunnistusi mainitud isikutele andsid indiaanlased vabatahtlikult ja korduvalt.

8. Teise tragunirügemendi kapten R. P. Campbelli tunnistus, kes komandeeriti 1859. aasta kevadel

Santa Clarasse Kaliforniasse rändavate ümberasujate kaitseks ja samuti indiaanlaste poolt sooritatud kallaletungide uurimiseks.»

«MÄRKMIKEST»

[1892—1895. Saksamaa. Itaalia. Inglismaa. Prantsusmaa]

Juba esimesel pühapäeval käisin kirikus ja teisipäeval sain arve kahekümnele margale kiriku toetamiseks. Külalt! Ma ei või enesele lubada luksust tunnistada usku niisuguse hinna eest. Siin on hingede päästmine võimalik ainult rikastel.

Bob Ingersoll jutustas presbüüterlaste pühakust, kes läks paradiisist põrgu ekskursioonile ja maksis sõidu eest sinna ja tagasi ette ära; hiljem ei saanud ta enam kellelegi tagasisõidupiletit kaela määrida.

Džaipuris kordasin mõningaid söör John Lebbocki katseid sipelgatega ja tulemused olid samad. Hiljem sooritasin omaenda katseid. Need näitasid, et sipelgad orienteeruvad hästi vaimsete huvide sfääris. Ehitasin neli miniatuurset templit: musulmanide mošee, india pühakoja, juudi sünagoogi ja kristlaste kiriku — ning asetasin need kõrvuti. Seejärel märkisin ära viisteist sipelgat punase värviga ja lasksin nad vabaks. Need jooksid edasitagasi, uudistasid templeid, aga sisse ei roninud. Päästsin valla veel viisteist sipelgat, need märkisin enne ära sinise värviga. Sinised käitusid täpselt samuti nagu nende punased kaaslased. Kuldasin üle ja lasksin valla veel viisteist sipelgat. Tulemus oli sama. Kõik nelikümmend viis sipelgat sagisid siia-sinna hetkekski peatumata, käisid ära kõigi templite juures, kuid ei roninud ühessegi. Pidasin tõestatuks, et minu poolt valitud sipelgatel ei ole kindlaid religioosseid veendumusi; see oli vajalik eeldus minu järgnevale, veelgi tähtsamale eksperimendile.

Asetasin iga templi sissekäigu juurde valge paberilehe. Mošee ette panin paberile tükikese kitti, india pühakoja ette pisut tökatit, sünagoogi ukse ette tilgutasin tärpentini ja kiriku ukse ette tükikese suhkrut. Nüüd lask-

sin valla punased sipelgad. Need põlgasid ära kiti, tökati ja tärpentini ning sööstsid suure aplusega ja, nagu mulle näis, siira tundega suhkru kallale. Lasksin lahti sinised sipelgad; need kordasid täpselt punaste tegevust. Ka kullatud sipelgad toimisid samuti, ilma ühegi erandita. Kõik see ei jätnud kahtlust selles, et ilma kindla usutunnistuseta sipelgad eelistavad vaba valiku puhul kristlikku religiooni kõikidele teistele.

Katse kontrollimiseks pistsin sipelgad karpi tagasi, paigutasin kiti kirikusse ja suhkru mošeesse. Lasksin korraga kõik sipelgad lahti ja need tormasid rüsinal kirikusse. Olin hingepõhjani liigutatud ja läksin kõrvaltuppa, et seda suurepärast katset kirja panna. Tagasi tulles nägin, et kõik sipelgad olid ristiusust taganenud ja muhamedi usku üle läinud. Taipasin, et olin järeldustega kiirustanud. Mul oli piinlik ja valus. Olin enesekindluse kaotanud ja otsustasin katse lõpule viia. Paigutasin suhkru esmalt kolmandasse ja siis neljandasse templisse. Ja mida ma kindlaks tegin? Ükskõik millisesse pühakotta ma suhkru paigutasin, kohe tormasid kõik sipelgad sinna. Sel teel jõudsin vääramatule järeldusele, et religiooni suhtes on sipelgad inimesele täielikuks vastandiks. Inimene läheb sellesse templisse, kus kuulutatakse tõelist usku. Sipelgas aga sinna, kus antakse suhkrut.

Kui mulle tehtaks ülesandeks luua jumal, siis ma varustaksin teda mõningate iseloomujoonte ja kommetega, mis praegusel (piibli) jumalal puuduvad.

Tema ei hakkaks manguma inimeselt kiitust ja lipitsemist ning oleks küllalt suuremeelne, et seda mitte jõuga nõuda. Ta peaks endast lugu pidama vähemalt niisama palju kui iga korralik inimene.

Ta ei oleks kaupmees, hangeldaja. Ta ei ostaks kokku lipitsevaid kiitusi. Tema ei laseks müügile maapealseid rõõmusid ja igavest õndsust, ta ei hangeldaks selle kaubaga ega vahetaks seda palvete vastu. Ma sisendaksin temale eneseväärikuse tunnet, mis on omane korralikule inimesele.

Tema hindaks üksnes niisugust armastust enda vastu, mis sünnib iseendast vastuseks heategudele, ja põlgaks niisugust armastust, mille puhul makstakse heategude eest vastavalt lepingule. Siiras kahetsus sooritatud pat-

tude pärast kustutaks need igaveseks, ja inimeselt, kes hingepõhjast kahetseb, ei ootaks ega nõuaks keegi sõnades väljendatud vabandusi.

Tema piiblis ei esineks surmapattu. Tema tunnistaks enese patu autoriks ja leiutajaks, samuti ka patutegemise teede ja vahendite autoriks ja leiutajaks. Tema paneks vastutuse sooritatud pattude eest kogu raskusega selle turjale, kes on nendes süüdi, ja tunnistaks enese peamiseks ja ainukeseks patuseks.

Tema ei oleks kade ega väiklane. Isegi inimesed põlgavad enestes seda joont.

Tema ei oleks kiitleja.

Ta varjaks seda, et tunneb vaimustust iseenda üle. Tema saaks aru, et enesekiitus tema positsiooni juures on rumal. Tema ei tunneks kättemaksuiha; sel puhul ei peaks ta ka tasuhimulisi kõnesid.

Ei oleks olemas mingisugust põrgut, kui me ei arvesta seda, milles elame hällist kuni hauani. Ei oleks olemas mingisugust paradiisi, vähemalt niisugust mitte, mida kirjeldatakse kõigi uskude piiblites.

Tema pühendaks osa oma igavikust järelemõtlemiseks, miks ta lõi inimese õnnetuks, kui ta oleks võinud niisama edukalt teha ta õnnelikuks. Ülejäänud ajal täiendaks ta oma teadmisi astronoomia valdkonnas.

1898. — Juba palju sajandeid asub saatan nelja viiendiku inimkonna ja kogu inimsoo poliitiliste peade vaimse juhi tähtsal positsioonil; nii et ei tohi alahinnata tema esmaklassilisi organisatsioonilisi võimeid. Tema kõrval on kõik meie poliitikamehed ja Rooma paavstid armetud putukad, keda tuleb vaadelda läbi mikroskoobi.

Tal ei ole ühtegi palgalist abilist. Vastaseid on tal aga miljon.

Ühed kummardavad aukraade, teised kangelasi, kolmandad jõudu, neljandad jumalat; sellepärast nad vaidlevad omavahel, — kuid kõik kummardavad üksmeelselt raha.

Jumalal ei jätku iseloomukindlust, tugevaid veendumusi. Ta peaks olema katoliiklane, või presbüüterlane; või mõni muu, ükskõik kes, kuid ta ei peaks püüdma jõuda kõikjale ühekorraga.

Kiruge ja vanduge, kuni on veel õige aeg, sest paradiisis seda meile ei lubata.

Inimene loodi loomise viimasel päeval, kui jumal oli juba väsinud.

Kui loed piiblit, siis imestad rohkem jumala võhikluse kui tema kõiketeadmise üle.

Kui inimese oleks loonud inimene, siis ta oleks häbenenud oma töö vilja pärast.

Jumal on metsik Vanas Testamendis ja veetlev Uues Testamendis — püha romaani doktor Jekyll ja mister Hyde.[1]

Miski ei ole nii hämmastamapanev kui ime, — võibolla ehk ainult naiivsus, millega sellesse usutakse.

Ainult surnutel on olemas sõnavabadus.

Ainult surnutel on lubatud kõnelda tõtt.

Ameerikas, nagu kõikjal mujalgi, on sõnavabadus ainult surnutel.

Ei ole olemas ühtegi inimesele kuuluvat õigust, mis poleks vägivalla produkt.

Pole olemas ühtegi õigust, mis oleks kõigutamatu. Seda võib alati hävitada järjekordse vägivalla abil; järelikult inimesel pole olemas ühtegi kõigutamatut õigust.

Jumal kujutab endast vägivalda (ta on kaval, äraandlik, õel).

USUST JUMALASSE

Sugugi mitte arutlusvõime ei loo presbüüterlast, baptisti, metodisti, katoliiklast, muhameedlast, budisti või mormooni, kirjutas ta palju aastaid hiljem, neid loob keskkond.

Ainsaks reaalseks jumalaks pean ma Olemist, mis on loonud selle majesteetliku maailmaruumi ja valitseb

[1] Tegelane inglise kirjaniku R. L. B. Stevensoni (1850—1894) jutustusest, kes vastavat imerohtu kasutades muutus kord verejanuliseks tapjaks ja siis jälle üliheaks inimeseks.

seda... Tema tõeline olemus on selgete sõnadega kirja pandud tõelises piiblis — Looduses ja tema ajaloos.

«Mitte ei saa aru, mil kombel võib huumorimeelega inimene olla usklik? Võib-olla ainult seetõttu, et ta suleb meelega oma mõistuse silmad ja hoiab neid jõudu pingutades kinni.»

«Mina usun kõige vägevamasse jumalasse.

Ma ei usu, et ta on kunagi saatnud mingisuguseid sõnumeid inimkonnale, ega ka seda, et ta on endast teada andnud suusõnal või et ta on kunagi ja kusagil ilmunud nähtavana surelike silme ette.

Ma usun, et Vana Testament ja Uus Testament on loodud ja kirja pandud inimese poolt ja et mitte ühtegi rida nendes ei ole jumala poolt kinnitatud ja veelgi vähem tema poolt dikteeritud.

Ma pean õigeks, et jumala headus, õiglus ja halastus ilmnevad tema loomingus: ma näen, et need näitavad ennast minu suhtes maises elus; siit teen ma loogilise järelduse, et need avalduvad minu suhtes ka tulevases elus, kui see üldse olemas on.

Ma ei usu ilmutusi. Ma usun, et maailma juhivad karmid ja kõigutamatud seadused. Kui katku ajal mõni perekond hukkub ja teine perekond jääb ellu, siis on see seaduse tulemus; jumal ei sega ennast niisugusesse pisiasja, et hakkab abistama üht või karistama teist.

Mina ei mõista, mil kombel võivad igavesed hauatagused piinad teenida õilsaid eesmärke ja seepärast ei usu neisse. Võib-olla on isegi mõistlik inimest karistada, et ta paremaks muutuks; võib-olla on ka mõistlik hävitada ta hoopis, kui selgub, et ta ei saa paremaks muutuda; kui teda alatasa õrritada mõnu pärast, näha, kuidas ta vingerdab, siis on see igatahes ebamõistlik: isegi kõige metsikuma jumala, kelle juudid on välja mõelnud, tüütaks see vaatepilt lõppude lõpuks ära.

Võib-olla on hauatagune elu olemas, aga võib-olla ka mitte. Olen selle küsimuse suhtes täiesti ükskõikne. Kui mulle on määratud veel kord elada, siis kindlasti juba millegi mõistlikuma pärast, mitte aga selleks, et viselda ja väänelda terve igaviku tulejärves segaste ja üksteisele vastukäivate reeglite rikkumise pärast, mida peetakse (ilma tõestatud aluseta) jumala poolt kehtestatuks. Kui

aga surmale järgneb täielik häving, siis ma seda ei tunneta ja järelikult ei liiguta see mind põrmugi.

Ma usun, et inimühiskonna moraaliseadused on sünnitanud sellesama ühiskonna kogemused. Selleks et inimene mõistaks tapmist, vargust ja muid kuritegusid kui kahjulikke nähtusi niihästi nende sooritajatele kui ka nende tulemusel kannatavale ühiskonnale, polnud vaja jumala laskumist maa peale.

Kui ma rikun neid moraaliseadusi, siis ma ei näe, miks peaksin sellega jumalat riivama... Mis on temal asja minu tempudega? Niisama edukalt võiksin katsuda määrida mingisugust planeeti selle pihta pori loopimisega. Mulle näib, et minu kuriteod ja üleastumised on kahjulikud ainult mulle endale ja teistele inimestele. Nendele seadustele alludes ei saa ma rõõmustada jumalat — nagu ei rõõmusta ka planeet selle üle, et ma teda poriga ei pillu. (Kõike seda lugedes tuleb meeles pidada, et minu sügavamate veendumuste põhjal sain ma need seadused ainult inimeselt, hoopiski mitte jumalalt.) Seepärast ei saa ma aru, mis asja pärast tuleks mind tulevases elus karistada või kiita selle eest, mida ma olen teinud sellessinases maailmas.»

«Salzburg, 24. september 1897. Ebameeldiva kellahelina järgi otsustades võib arvata, et see kahekümne seitsme tuhande kuuesaja elanikuga linnake koosneb peamiselt kirikutest. Raha kehastab tööd, higi, väsimust. Seda kõike läksid rahvale maksma need kasutud kirikud; kõiki kasutuid vaimulikke ja munki peab ülal pidama rahvas.» ... «Vaimulikkond ja kirik vaesestavad rahvast, levitavad vaimupimedust, ebausku ja orjameelsust; pärast seda aga muudavad nad ennast jumalaks oma ülla töö eest, mis seisab selles, et jagatakse heategevaid raasukesi, kusjuures neid ei võeta omaenda kukrust, vaid nende kerjuste taskutest, keda nad ise on sünnitanud.»

PIIBLI ÕPETUS JA RELIGIOONITAKTIKA

Jeanne d'Arc, aastatelt laps, harimatu, kirjaoskamatu külatüdruk, keda keegi ei tundnud, kellel polnud mingeid sidemeid, leidis oma suure kodumaa aheldatuna, abituna ägamas võõramaalase kanna all; riigikassa oli tühi, sõdurid olid laiali jooksnud, kõik olid juhmistunud, vaprus oli südametes kustunud aastaid kestnud välismaise ikke ja feodaalide omavahelise sõdimise tagajärjel, kuningas oli ära hirmutatud, alistunud oma saatusele ja valmistus piiri taha põgenema. Jeanne pani oma käe sellele laibast riigile — ja see tõusis taas ellu, ajas enda sirgu ja järgnes vaprale tütarlapsele. Jeanne viis prantslased võidult võidule, tegi täispöörde saja-aastases sõjas, andis surmahoobi Inglismaa võimsusele ja hukkus, kandes teenitult PRANTSUSMAA VABASTAJA aunime, mis kuulub talle ka tänapäeval.

Ja tänu asemel vaatas Prantsuse kuningas, kelle Jeanne oli troonile tõstnud, osavõtmatult pealt, kuidas Prantsuse preestrid võtsid kinni ülla tütarlapse — kõige süütuma, kõige kaunima ja imetlusväärsema olevuse, keda maailm on kunagi tundnud, ja põletasid ta elusalt tuleriidal.

XIV PEATÜKK

Jeanne võitleb «Kaheteistkümne valetunnistuse» vastu

Saabus aprillikuu. Jeanne oli haige. Ta oli haigestunud 29. märtsil, teisel päeval pärast kolmandat kohtuistungit. Tal oli juba siis väga halb, kui toimus äsja minu poolt kirjeldatud stseen vangikongis. Selline talitlusviis oli väga iseloomulik Cochonile: ta püüdis ära kasutada tütarlapse haigust.

Vaatleme lähemalt mõningaid punkte uuest süüdistus-

dokumendist, mida võib nimetada «Kaheteistkümneks valetunnistuseks».

Esimeses punktis öeldakse, et Jeanne olevat kinnitanud, nagu oleks talle kindlustatud hinge päästmine. Ta polnud aga kunagi midagi niisugust ütelnud. Esimeses punktis oli samuti mainitud, et Jeanne olevat keeldunud kirikule allumast. See on samuti vale. Jeanne oli nõus andma kõik oma teod Roueni tribunali kohtu arutada, peale nende, mida ta oli sooritanud jumala käsul, täites temale pandud missiooni: neid tegusid oli ta nõus andma üksnes jumala kohtu kätte. Ta keeldus kirikuks tunnistamast Cochoni ning tolle alandlikke orje, kuid oli valmis astuma paavsti või Baseli kirikukogu kohtu ette.

Ühes neist kaheteistkümnest punktist kinnitati, nagu oleks Jeanne enda tunnistuse põhjal ähvardanud surmaga neid, kes talle ei allunud. See on ilmne vale. Teises punktis oli märgitud, et Jeanne olevat kinnitanud, nagu oleks ta sooritanud kõik oma teod jumala käsul; tegelikult aga ütles ta: «Kõik, mida ma tegin, on hea.» Selle paranduse, nagu te mäletate, tegi ta ise.

Ühes punktis märgitakse, et Jeanne olevat nimetanud ennast patust puhtaks inimeseks. Ta ei olnud seda kunagi teinud.

Üks punkt kuulutas patuseks tema meherõivad. Kui nõnda, siis tal oli selleks luba autoriteetsetelt vaimulikelt isikutelt — Reimsi peapiiskopilt ja kogu Poiters' tribunalilt.

Kümnes punkt süüdistas Jeanne'i selles, et ta olevat kuulutanud prantslaste sümpaatiat pühale Katariinale ja pühale Margareetale, ja seda, et need olevat kõnelnud prantsuse, mitte aga inglise keeles.

Need kaksteist punkti esitati heakskiitmiseks Pariisi ülikooli õpetatud jumalasõna uurijatele. 4. aprilli õhtuks olid need ümber kirjutatud ja valmis. Samas sooritas Manchon veel ühe julge teo: ta kirjutas dokumendi servadele, et paljud kaheteistkümnest punktist kirjutavad Jeanne'i arvele lausa vastupidist sellele, mida ta on tegelikult ütelnud. Sellel pisiasjal ei saanud olla mingit tähendust Pariisi ülikoolile; see ei oleks saanud mõjutada ka õpetatud meeste otsust ega kutsuda neis esile kaastunnet, kui ülikool olekski selleks võimeline olnud; Manchon suunas ilmselt ülikooli oma poliitiliste ülesannete täitmisele ja toimis sellega üllameelselt.

Järgmisel päeval, 5. aprillil, saadeti dokument Pariisi. Tol päeval valitses Rouenis erutus, peatänavatel liikusid ärevusse aetud inimesed ja kõik ootasid kannatamatult uudiseid: oli levinud kuuldus, et Jeanne d'Arc on surmas. Lõputud istungid olid tütarlapse tõepoolest ära kurnanud ja ta oli haige. Inglise partei ninamehed olid tõsises mures: äkki Jeanne sureb kiriku hukkamõistu ära ootamata ja läheb hauda rüvetamatult? Rahva armastus ja kaastunne teevad tema kannatused ja surma märterluseks, ja pärast hingeheitmist muutub Jeanne Prantsusmaal veelgi võimsamaks, kui ta oli elusana.

Krahv Warwik ja Inglise kardinal Winchester tõttasid kindlusesse ja saatsid kohe teenrid arstide järele. Warwik oli julm ja toores inimene, kes ei teadnud, mis on kaastunne. Haige tütarlaps lebas aheldatuna raudses puuris; see vaatepilt oleks pidanud ohjeldama karme sõnu, ent Warwik ütles Jeanne'i kuuldes valjul häälel arstidele:

«Vaadake, et te teda hästi ravite. Inglise kuningas ei soovi kaugeltki mitte, et ta sureks omaenda surma. Kuningas teab tema väärtust — ta on selle tüdruku eest kallist hinda maksnud — ja ta ei luba temal surra teisiti kui tuleriidal. Tüdruk tuleb terveks ravida maksku mis maksab.»

Arstid küsisid Jeanne'ilt, mis tal viga on. Tütarlaps vastas, et piiskop Beauvet oli saatnud talle kala... Külap vist sellest see haigus tuligi.

Siis hakkas Jean d'Estivet tütarlast roppude sõnadega sõimama. Ta arvas, et Jeanne süüdistab piiskoppi mürgitamiskatses, ja see talle ei meeldinud. Ta oli üks kõige orjameelsemaid Cochoni tallalakkujaid ega võinud lubada, et Jeanne riivaks tema isanda au inglastest ülemuste silmis, kes oleksid võinud Cochoniga arveid õiendada ning oleksid seda ka tingimata teinud, kui neil oleks tekkinud kahtlus, et viimane tahab päästa Jeanne'i tuleriidalt ning muretseb tütarlapsele mürki, röövides sellega inglastelt kõik eelised, mida nood lootsid, kui ostsid Jeanne'i Burgundia hertsogilt.

Jeanne'il oli kõrge palavik ja arstid otsustasid talle aadrit lasta. Warwik ütles:

«Vaadake aga hästi ette. Tüdruk on kelm! Ta võib ise enesele otsa peale teha.»

Ta kartis, et Jeanne püüab tuleriida eest pääseda, rebib

eneselt sidemed ja jookseb verest tühjaks. Arstid lasksid talle ikkagi aadrit ja tütarlapsel hakkas parem.

Muide, mitte kauaks. Jean d'Estivet ei saanud kuidagi rahu — teda oli ajanud marru kaebus mürgitamise pärast, mida ta tütarlapse sõnadest välja luges. Õhtul tuli ta õnnetu vangi juurde tagasi ja ähvardas teda seni, kuni palavik jälle uue jõuga lõkkele lõi.

Kui Warwik sellest kuulda sai, läks ta lausa marru: jälle oli tema saak käest libisemas ja jälle mingisuguse lollpea liigagaruse pärast. Warwik puistas d'Estivet' üle valitud sõimuga, mis paistis asjatundjate arvates silma pigem jõu kui kauniduse poolest, ja too ei toppinud oma nina enam vahele.

Jeanne põdes üle kahe nädala; viimaks andis haigus järele. Ta oli ikka veel väga nõrk, kuid suutis juba taluda teatavaid annuseid tagakiusamist, ilma et see oleks ta elu eriti ohustanud.

Cochon hakkas otsekohe selle eest hoolt kandma. Ta kutsus kokku mõned oma jumalasõnauurijad ja läks jälle tütarlapse juurde vangikongi. Meie Manchoniga läksime samuti, et protokollida, s. t. üles kirjutada kõik, mis võis sobida Cochonile, ja jätta märkimata kõik muu.

Jeanne'i nähes ma lausa võpatasin. Temast oli jäänud üksnes vari! Ma ei suutnud uskuda, et see hingeldav, jõuetult norgu vajunud õnnetu näoga kogu on seesama Jeanne d'Arc, kes oli nii palju kordi minu silme ees tulvil tuld ja vaimustust ratsutanud vägede eesotsas surmatoovate suurtükikuulide rahe all... Nüüd tõmbus mul teda nähes süda valust kokku.

Kuid Cochoni see ei liigutanud. Ta pidas maha veel ühe variserliku ja salakavala kõne. Ta ütles Jeanne'ile, et mõningad tema tunnistused õõnestavad usu aluseid; nähes tütarlapse võhiklust pühakirja tundmise suhtes, tõi ta õnnetu vangi juurde koolitatud ja püüdlikke inimesi, kes võivad tütarlast õpetada, kui ta seda vaid soovib. Cochon ütles:

«Meie oleme kiriku teenrid ning oleme oma kohuse ja samuti sisemise kutsumuse sunnil valmis tegema sinu heaks kõik, mis meie võimuses, ning me tunneksime rõõmu sinu hinge ja ihu päästmisest, nagu me tunneksime rõõmu oma kõige lähedasemate inimeste ja enestegi päästmisest. Selles järgime me meie püha kiriku eeskuju,

kelle rüpp on alati avatud nendele äraeksinud lammastele, kes tahavad sinna tagasi pöörduda.»

Jeanne tänas teda nende sõnade eest ja vastas:

«Ma olen haige ja paistab, et mu surm on ligi. Kui jumalale on meelepärane, et ma pean surema siin, siis palun anda mulle jumala armu. Tahan teile pihtida ja soovin, et mind maetaks pühitsetud mulda.»

Cochon arvas, et tal avaneb soodne juhus: ihujõult nõrgenenud Jeanne kartis surra ilma pattu kahetsemata, ta tundis hirmu põrgupiinade ees. Tähendab, et nüüd on kerge murda tütarlapse alistumatut vaimu. Ta ütles jälle:

«Kui sa tahad saada jumala armu, siis pead alluma kirikule nagu kõik head katoliiklased.»

Cochon ootas kannatamatult vastust, kuid see tunnistas, et vang ei mõtle veel alla anda. Jeanne pööras talle selja ja lausus väsinult:

«Mul pole rohkem midagi öelda.»

Cochon sattus lausa raevu; ta tõstis ähvardavalt häält ja ütles, et mida lähemal õnnetu hing on surmale, seda enam peab ta püüdma oma patte lunastada; ta lükkas jälle tütarlapse palve tagasi, kuna too polnud nõus kirikule alluma. Jeanne ütles:

«Kui ma suren vangikongis, siis palun matta mind pühitsetud mulda; kui te aga ei taha minu palvet täita, siis annan enese oma Lunastaja kätesse.»

Nii kestis veel mõni aeg, kuni Cochon hakkas jälle ähvardades nõudma, et Jeanne alistuks täielikult kõigis oma tegudes kiriku kohtule. Kuid tema ähvardused ja raev olid asjatud. Jeanne oli küll ihult nõrgaks jäänud, kuid ta vaim oli jäänud Jeanne d'Arci vaimuks. See andis talle jõudu mehiseks vastuseks, mida need vihatud inimesed olid temalt juba korduvalt kuulnud:

«Tulgu mis tuleb, ma ei ütle ega tee midagi teisiti, kui ma juba kohtus ütlesin.»

Auväärsed jumalasulased hakkasid üksteise võidu tütarlast piinama igasuguste arutlustega, argumentidega, pühakirjast võetud tsitaatidega, hoides kogu aeg oma vangi ees söödana hingeõnnistust, mida õnnetu vangi süda ihaldas, ning püüdes teda viimase sakramendi hinnaga ära osta; andku ta aga oma missioon kirikukohtule, teiste sõnadega — nende kohtule. Nagu oleksid nemad esindanud kirikut! Kuid see kõik oli asjatu vaev. Oleksin

võinud seda neile juba ettegi öelda, kui seda minult oleks küsitud. Kuid minult ei küsitud midagi — mina olin väike inimene.

Jumalasulased lõpetasid vestluse kohutava ähvardusega — ähvardusega, mis viib uskliku katoliiklase meeleheite kuristikku:

«Kirik käsib sind sõna kuulata. Kui sa tema manitsusi kuulda ei võta, siis heidab ta sinu enese rüpest välja nagu pagana.»

Olla kirikust välja heidetud! Hüljatud selle kõige kõrgema jõu poolt, mis hoiab enda kätes inimkonna saatust; kelle võimsus ulatub kõige kaugemate taevas vilkuvate tähtedeni; selle poolt, kellel on võim miljonite elavate üle, miljardite üle, kes värisedes ootavad puhastustules oma lunastust või igavest hukkumist! Kui see jõud on sinu vastu heatahtlik, siis avanevad sinu ees paradiisiväravad; kui see jõud aga vihastab, siis oled sa määratud igavesti loitvasse põrgutulle. See võimas jõud jätab varju kõik maised isandad, nagu maise monarhi võim on üle mingisugusest armetust külakesest. Kui sinu kuningas ennast sinust lahti ütleb, siis tähendab see surma, ja see on väga ränk asi; aga olla Rooma poolt põlu alla pandud, kirikust välja heidetud? Surm on sellega võrreldes tühi asi, sest see tähendab, et oled määratud igavesele elule — aga m i s s u g u s e l e e l u l e!

Nägin juba oma vaimusilme ees hõõguvaid laineid, mis mässavad ääretus tulemeres; nägin, kuidas asjatult heitlevad nendes hukkuvate hingede mustad tombud. Teadsin, et mõttesse jäänud Jeanne'i kujutluses on seesama pilt, ja ma ei kahelnud, et ta peab alla andma; ma isegi soovisin seda — sest need inimesed siin olid võimelised oma ähvardust täide viima ja heitma teda igavestesse piinadesse... Jah, need inimesed olid selleks võimelised.

Kuid seda oodata ja loota oli rumal. Sest Jeanne d'Arc oli täiesti iseäralik inimene, kes ei sarnanenud teistega. Ustavus põhimõttele, ustavus tõele, ustavus oma sõnale — kõik see oli tal veres ja temast lahutamatu. Ta ei saanud muuta oma loomust ja sellest taganeda. Ta oli ustavuse kehastus, visaduse kehastus. See, millesse ta uskus, oli talle lõpuni püha ja isegi põrgu ei suutnud teda sellest eemale peletada.

XVII PEATÜKK

Hukkumise äärel kerkib Jeanne esile kogu oma suuruses

Möödus veel kümme päeva ootuses. Pariisi ülikooli nimekad piibliuurijad, ülitargad ja õpetatud mehed, arutasid ja õiendasid ikka veel «Kaheteistkümne valetunnistuse» ümber.

Nende kümne päeva jooksul oli mul vähe tööd ja ma hulkusin suurema osa ajast koos Noeliga mööda linna. Kuid need jalutuskäigud ei valmistanud meile mingit rõõmu — olime liialt rusutud. Jeanne'i ümber oli kogunenud üha enam kõuepilvi. Võrdlesime tahtmatult omaenda saatust tema omaga; vabadust ja päikesevalgust tema vangikongi ahelate ja pimedusega; meie sõbralikku liitu tema üksindusega; kõike, mis ehtis meie elu, tema julma viletsusega. Tema oli harjunud vabadusega — nüüd aga oli ta sellest ilma jäetud; ta oli üles kasvanud vabas õhus — nüüd aga oli ta suletud nii ööl kui päeval raudsesse puuri nagu püütud loom. Ta oli harjunud valgusega — aga teda peeti pilkases pimeduses, kus ta suutis suurivaevu teda ümbritsevaid esemeid eraldada. Ta oli harjunud helide ääretu mitmekesisusega, pulbitseva elu rõõmsa muusikaga — nüüd aga kuulis ta ainult valvurite mõõdetud sammude kaja. Ta armastas sõpradega vestelda — nüüd aga polnud tal kellegagi sõna vahetada. Ta armastas naerda — nüüd aga oli see naer vaibunud. Ta oli sündinud sõpruseks, rõõmsaks ja reipaks tööks, liikumiseks, tegevuseks — siin aga valitses ainult rusuv nukrus, piinav tegevusetus, kurjakuulutav vaikus ja rõhuvate mõtete lootusetu lõputu keeris, mis kurnas aju ja näris südant. Jah, see oli surm elusalt! Kõigele lisandus veel üks kohutav piin. Kannatav naine vajab oma õdede kaastunnet, lohutust ja hoolitsust, mida üksnes nemad suudavad anda. Jeanne aga ei näinud oma julma vangipõlve pikkade kuude jooksul enda lähedal mitte ühtegi naisolevust. Kuidas ta oleks rõõmustanud oma sugupoole esindajat kohates!

Seda kõike tuleb kujutleda, kui tahetakse mõista Jeanne d'Arci kogu suurust. Niisugusest põrgust tuli ta iga päev nädalate ja kuude kaupa üksinda võitlema Prantsusmaa kõige rafineeritumate tarkpeade vastu ja lõi põrmuks nende kõige kavalamad plaanid, kõige riu-

kalikumad sepitsused, avastas kõik nende hoolikalt peidetud lõksud ja püünised, külvas segadust nende ridadesse, lõi tagasi nende rünnakud ja väljus võitjana igast lahingust — vankumatult kindel oma usus, kaljukindlalt truu oma ideaalile, kartmata piina, kartmata tuleriita, ja vastates nendele, kes teda põrgupiinadega ähvardasid: «Tulgu mis tuleb — mina jään enda juurde kindlaks ega tagane.»

Jah, kui te tahate mõista Jeanne'i kogu tema hinge ülevuses, tema tarkuse kogu sügavuses ja tema vaimu selguses, siis vaadake teda nüüd, millal ta täiesti üksi peab pikka, viimast võitlust Prantsusmaa kõige rafineeritumate kavalpeade ja kõige koolitatumate õpetatud meeste vastu ning lisaks neile ka veel kõige räpasema pettuse, kõige alatuma reeturlikkuse ja ülima julmuse vastu, mida üldse võib esineda mis tahes maal, olgu see kristlik või paganlik.

XVIII PEATÜKK

Hukka mõistetud, kuid murdumatuks jäänud

Kümne päeva pärast võttis Pariisi ülikool vastu otsuse Kaheteistkümne punkti kohta. Jeanne tunnistati süüdi kõigis kaheteistkümnes; ta pidi lahti ütlema oma eksiarvamustest ja pattu kahetsema, või muidu ähvardati ta anda ilmaliku kohtu karistada.

Ülikooli otsus oli tõenäoliselt tehtud juba enne, kui talle saadeti Kaksteist punkti, ent ometi kulus õpetatud meestel selle avaldamiseks kaks nädalat — viiendast kuni kaheksateistkümnenda kuupäevani.

Arvan, et see venitamine oli tingitud kahest keerulisest probleemist:

1. Kes olid kurjad vaimud, kes ilmusid Jeanne'i juurde pühakute kujul?

2. Kas kõnelesid tema pühakud ainult prantsuse keeles?

Ülikool tegi üksmeelselt kindlaks, et Jeanne'iga kõnelesid kurjad vaimud, ja auväärsel kogul oli tarvis seda tõestada, mida ta ka tegi. Tarkpead selgitasid välja, kes need vaimud olid, ja süüdistusaktis mainitakse neid isegi nimepidi: Peelial, Saatan ja Peemot. Mulle on see alati tundunud kahtlasena ja ebausutavana, ning seda järgmi-

sel põhjusel: kui ülikool oleks tõepoolest teadnud, et tegemist on nimelt nende kolmega, siis poleks ta kunagi unustanud hooplemast, millisel viisil see talle teatavaks sai, ega piirdunud vaid paljasõnalise kinnitusega. Jeanne'i sunniti ju selgitama, miks ta neid kurjadeks vaimudeks eipea. Mulle näib, et see oleks olnud loogiline. Teadusmeeste positsioon tundub mulle nõrgana ka veel seepärast: nemad kuulutasid, et Jeanne'i juurde ilmusid kurjad vaimud inglite kujul; kõigile on ju teada, et kurjad vaimud võivad võtta enesele niisuguse kuju ja selles suhtes on ülikoolil täielik õigus. Kuid edasi sattus ta ometi vastuollu: ta kinnitas, et temale endale on antud võime tunnetada taoliste nähtuste olemust, kuid ei tunnistanud, et see võime on olemas tütarlapsel, kellel

polnud vähem aru peas kui mis tahes ülikooli tarkusetunglal.

Õpetatud doktoritel oli tarvis enestel neid vaime näha, et neid ära tunda, ja kui Jeanne viidi nende poolt eksitusse, siis kõneleb see ometi selle kasuks, et ka teadusmehed võisid omakorda eksida, sest nende mõistus ja otsustusvõime polnud igatahes selgem kui tütarlapsel.

Mis puutub teise võimalikku komplitseeritud probleemi, juurdluse venitamise põhjusesse, siis käsitan seda siin vaid möödaminnes. Ülikool tegi kindlaks, et Jeanne oli rüvetanud jumalat, kui ta kinnitas, nagu oleksid tema pühakud kõnelenud prantsuse, mitte aga inglise keeles ning seisnud prantslaste eest. Minu arvates häiris õpetatud jumalasõnauurijaid järgmine asjaolu: nad tegid kindlaks, et hääled tulid saatanalt ja kahelt tema kaaslaselt; kuid nad tegid samuti kindlaks, et need hääled ei olnud prantslaste poolt, — teiste sõnadega: nad olid inglaste poolt; kui nad aga olid inglaste poolt, siis ei saanud neid pidada enam kurjadeks vaimudeks, vaid ingliteks. Muidu oleks tekkinud suur segadus. Ülikooli peeti kõige targemaks ja õpetatumaks asutuseks maa peal ning ta tahtis oma reputatsiooni nimel olla järjekindel. Seepärast nähtigi nii palju päevi vaeva, et püüda kooskõlastada esimest punkti, mis kuulutas, et hääled tulid kuraditelt, kümnenda punktiga, mis kinnitas, et tegemist oli inglitega. Kuid neist katsetest tuli loobuda. Väljapääsu ei õnnestunud leida. Nii jäigi kuni tänapäevani: esimese punkti järgi tunnistas ülikool need kuraditeks, ja kümnenda punkti järgi ingliteks, ja seda vastuolu ei õnnestunud kuidagi kõrvaldada.

Ülikooli saadikud toimetasid selle otsuse Roueni, koos sellega ka kirja Cochonile, kes õpetatud meestele selle eest ohtralt kiitust jagas. Ülikool omakorda ülistas teda agaruse eest, millega ta püüdis hävitada naist, «kes oma mürgiga on rüvetanud usklike päid kogu Läänes», ja tõotas temale autasuks «surematuse oreooli taevas».

J a m u u d m i t t e m i d a g i? Oreooli taevas? See on ju midagi üpris ebakindlat — niisama hea kui žiirota vekšel. Ja pooltki sõna polnud mainitud Roueni peapiiskopi kohast, mille pärast Cochon oma hinge hukutas. Oreool taevas! Pärast kogu seda ränka tööd pidi see kõlama tema kõrvus lausa pilkena. Mis on t e m a l taevas peale hakata? Tal ei oleks seal ees ühtegi tuttavat.

19. mail tuli peapiiskopi lossis kokku viiskümmend kohtunikku, et otsustada Jeanne'i saatus. Mõned pooldasid seda, et tütarlaps antaks sedamaid ilmaliku kohtu alla, kuid enamus tahtis veel kord proovida «õrna ülesriputamist».

Seepärast tuli kahekümne kolmandal kuupäeval kokku sama kohtukoosseis ja Jeanne toodi ülekuulamisele. Roueni kanoonik Pierre Maurice pöördus Jeanne'i poole kõnega, milles püüdis tütarlast veenda, et too päästaks oma elu ja hinge, ütleks lahti oma eksivaadetest ja alistuks kirikule. Oma kõne lõpetas ta kurjakuulutava ähvardusega: kui õnnetu vang mõtleb veel jonnida, siis tähendab see tema hinge kindlat hukkumist ning ilmselt ka ihu hävimist. Ent Jeanne jäi vankumatuks. Ta kostis:

«Kui mind oleks ka juba hukka mõistetud ja ma näeks enda ees tuleriita ja timukat, kes on valmis seda süütama; kui oleksin ka juba leekide keskel, ka siis ei ütleks ma midagi peale selle, mida ma juba rääkisin kohtus, ja sellega ma sureksin.»

Valitses sügav vaikus, mis kestis mitu minutit.

PIIBLI ÕPETUS JA RELIGIOONITAKTIKA

Muudatused tsivilisatsioonis ja rahvaste iseloomus pole kunagi toimunud ilma religiooni kõige aktiivsema osavõtuta. Nii on see olnud kogu inimkonna ajaloo kestel ja

nii see kahtlemata ka jääb kõikideks aegadeks. Vähemalt kuni selle ajani, millal inimene muutub aeglase evolutsiooni teel millekski tõeliselt kauniks ja ülevaks, kuid selleks kulub veel miljardeid aastaid.

Ristiusu piibel kujutab endast tegelikult apteeki. Selle ravimite sortiment on jäänud muutumatuks; muutunud on vaid nende kasutamise meetodid. Kaheksateistkümne sajandi jooksul on need muudatused olnud vaevalt märgatavad. Meetod on jäänud allopaatiliseks [1] — allopaatiliseks selle sõna kõige tooremas ja julmemas mõttes. Nürimeelne ja nõme eskulaap [2] on kallanud ööd ja päevad käsi rüppe laskmata oma patsiendile sisse tohutute, uskumatute annustena kõige vastikumaid rohtusid, mida üldse on olnud võimalik apteekrite ladudest välja nuhkida. Ta on lasknud põdejatele aadrit, pannud kuppusid, andnud oksendamisvahendeid ja lahtisteid, kutsunud esile haiglast ilastamist ega ole andnud patsiendile kunagi võimalust tõvest paraneda ja oma loomulikku jõudu taastada. Niisuguse vaimse tõve seisundis on too eskulaap hoidnud oma ohvrit kaheksateist sajandit, ja kogu selle aja jooksul ei ole patsient näinud ühtegi helget päeva. Mis aga puutub medikamentide tagavarasse, siis on see alati koosnenud võrdsel määral tapvatest või nõrgestavatest mürkidest ning ravimitest, rahustavatest rohtudest. Muide, võimas eskulaap on alati lähtunud oma aastaterohkest praktikast ning on ikka kasutanud üksnes esimest sorti medikamente, ning selle tulemusel on ta võinud alati oma patsiendile ainult kahju teha. Seda on ta ka teinud.

Üsna hiljuti, juba meie sajandil, toimusid ravimeetodites olulised muudatused. Tõsi küll, need leidsid aset peamiselt või õigemini ainult Inglismaal ja Ameerika Ühendriikides. Teistel maadel kasutab patsient veel praegugi kas endist viisi keskaegseid vahendeid või tuleb toime hoopis ilma arstita.

Nende rahvaste hulgas, kes räägivad inglise keelt, olid meie sajandil esinenud muudatused tingitud sellest, et patsient tõstis mässu ravimeetodite vastu; igatahes eskulaapide poolt ei olnud need muudatused küll ette nähtud. Patsient otsustas ravida ennast ise, ja eskulaap

[1] Allopaatia (kr. k.) — ebateaduslik aegunud ravimisviis.
[2] Eskulaap — arst naljatlevas või pilkavas tähenduses.

nägi, et haigete hulk hakkas katastroofilise kiirusega langema. Kartes ilma tööta jääda, otsustas eskulaap oma meetodit muuta. Ta tegi seda järk-järgult, suure vastumeelsusega ja ainult noil juhtumeil, millal asjaolud teda selleks sundisid. Kõigepealt lõpetas ta igapäevase põrgu ja igavese needuse väljakirjutamise ning lubas haigel neid kasutada ülepäeviti. Hiljem hakkas ta neid vahendeid veelgi harvemini kasutama. Kui ta oli juba piirdunud ainult pühapäevadega ja otsustanud, et selle juurde võib jääda, ilmus lagedale homöopaat [1], kes sundis teda üldse loobuma põrgust ja igavesest needusest ning võttis selle asemel kasutusele kristliku ligimesearmastuse, lohutuse, halastuse ja kaastunde. Neid leidus ju kogu aeg üliküllu ses kiriku apteegis ja nende kullatud etiketid torkasid eriti silma vastikute lahtistite, oksendamisvahendite ja mürkide hulgas, mille kõrval nad pikkadel riiulitel ilutsesid. Selles, et neid ei kasutatud, ei saa süüdistada farmatseute, — lihtsalt ravimeetodid olid niisugused. Kiriku eskulaabile, kes elas viiskümmend aastat tagasi, olid kõik tema eelkäijad kaheksateistkümne sajandi jooksul olnud ainult posijad; kaasaegsele kiriku eskulaabile on tema eelkäija, kes elas viiskümmend aastat tagasi, samasugune posija. Kelleks muutub kunagi tänapäeva kiriku eskulaap inimese silmis, kes muutub ise enesele vaimseks arstiks? Kui ei jää seisma ega osutu väljamõeldiseks evolutsioon, mis oli reaalsus juba neil aegadel, millal Maa, Päike ja kõik planeedid kujutasid endast vaid lendavat meteoorse tolmu pilve, siis on täiesti selge, milline saatus ootab meie tänapäeva kiriku eskulaapi.

Kirikumeeste poolt kasutatavad meetodid on üsnagi huvipakkuvad ja nende ajalugu kütkestav. Kõikidel aegadel on Rooma kirik pidanud orje. Ta on neid ostnud ja müünud, ta sanktsioneeris orjakauplemise ja isegi õhutas seda. Kaua aega pärast seda, kui mõned kristlikud rahvad lasksid oma orjad vabaks, jätkas kirik ikka veel orjapidamist. Kuid kas võib kahelda selles, et kirik ei võinud toimida teisiti — sest eks tehta ju kõike vastavalt issanda tahtele, kirik aga oli jumala ainukeseks

[1] Homöopaatia (kr. k.) — ravimisviis, mille kohaselt haigusi ravitakse niisuguste ravimite üliväikeste annustega, mis tugevais annuseis kutsuvad esile ravitavaile haigustele omaseid haigusnähte.

esindajaks maa peal, tema piibli täievoliliseks ja pühaks tõlgendajaks. Oli olemas pühakiri, mida võis tõlgendada ainult nõnda, ja mitte teisiti; kirikul on alati olnud õigus: tema toimis vaid nõnda, nagu piibel talle ette kirjutas. Kindlana oma õiguses ei tõstnud kirik paljude sajandite jooksul kordagi häält orjuse vastu. Täna saime lõpuks kuulda, et Rooma paavst on kuulutanud orjakauplemise patuks ja saadab Aafrikasse isegi spetsiaalse ekspeditsiooni, et uute orjade hankimist seisma panna. Niisiis, dogmad jäid endisteks, muutus vaid taktika. Miks? Aga sellepärast, et inimkond otsustas piiblit parandada. Kirik ise ei lähe kunagi selle peale välja, kuid samal ajal ei lase ta kunagi mööda juhust ronida sündmuste sappa ja kirjutada teiste teeneid enda arvele. Nimelt nõnda toimib ta ka antud juhul.

Kristlik Inglismaa toetas ja ülistas orjust kahesaja viiekümne aasta jooksul; tema pühad isad olid sellega nõus; aeg-ajalt võtsid nad orjakauplemisest aktiivselt osa, aeg-ajalt aga jäid sellest kõrvale. Võib muidugi väita, et huvid, mida Inglismaa sel alal silmas pidas, olid kristlikud huvid ja et kogu orjakauplemine kandis puhtkristlikku iseloomu. Enam kui keegi teine tegi Inglismaa jõupingutusi selleks, et pärast pikemat seisakut jälle orjakauplemist õitsele viia, ja lõppude lõpuks muutus orjade müük isegi kristlikuks monopoliks, teiste sõnadega — see läks ainult kristlike riikide kätte. Inglise parlament toetas orjakauplemist ja oli selle eestkostjaks. Kaks Inglise kuningat olid isegi orjakauplejate kompaniide osanikud. Inglise esimene elukutseline orjakütt John Hawkins [1], kelle mälestust veel tänapäevalgi austatakse, pani oma teise ekspeditsiooni ajal toime niisuguse laastamise, ründas pärismaalaste külasid nii edukalt, põletas neid maani maha, vigastas, hävitas, nabis kinni ja müüs orjusesse nende kaitsetuid elanikke, et vaimustusse sattunud kuninganna tõstis ta rüütliseisusesse — sellessesamasse seisusesse, millega kord autasustati kõige väärikamaid, kes olid sooritanud kangelastegusid ristiusu auks ja kuulsuseks. Värskeltküpsetatud rüütel maalis puhta inglise avameelsuse ja jämedavõitu lihtsameelsusega oma vapile ahelasse needitud põlvitava neegerorja. Söör Johni tegevus oli tõeliselt kristlik leiu-

[1] Inglise admiral ja orjakaupleja (1532—1595), kes pidas Ginea rannikul jahti neegritele.

tis, ja veerandi aastatuhande jooksul jäi see verine ja kohutav monopol kristlaste kätte. Selle abil hävitati elamuid, lahutati perekondi, orjastati eraldi mehi ja naisi, purustati lugemata hulgal inimeste südameid — ja kõike seda üksnes selleks, et kristlikud rahvad võiksid õitseda ja elada külluses, et nad võiksid ehitada ristiusu kirikuid, et vaga ja halastaja Lunastaja sõna võiks levida kogu maailmas. Kuigi varem selles keegi ei kahelnud, on nüüd selge, et söör Johni laeva nimi sisaldas eneses varjatud ennustust. Tema laeva nimi oli «Jeesus».

Kuid jõudis kätte päev, millal üks täisväärtusetu inglise kristlane [1] tõusis üles orjuse vastu. Huvitav fakt: kui mõni kristlane tõuseb üles juurdunud pahe vastu, siis on see inimene alati täisväärtusetu kristlane, kes kuulub mingisugusesse teisejärgulisse, kõigi poolt põlatud ususekti. Puhkes äge võitlus, kuid lõppude lõpuks tuli siiski orjakauplemisest loobuda. Piibli õpetus jäi püsima, kuid muutus taktika.

Hiljem aga juhtus tavaline lugu. Meie maad külastanud inglane — üks neist, kes alati näevad pindu võõra silmas — tõstis taeva poole oma jumalakartlikud käekesed ning oli õudses ahastuses m e i e orjust nähes. Tema ahastust on võimatu kirjeldada, ta sõnad olid tulvil kibestust ja põlgust. Tõsi küll, ta valas pisaraid nimelt meie orjade pärast, keda oli vähem kui poolteist miljonit, samal ajal kui tema Inglismaa pidas endiselt oma meretagustes valdustes kahtteistkümmend miljonit orja; kuid viimane asjaolu ei vähendanud tema hüsteerilist kisa, ei pidurdanud tema pisarate voolu ega pehmendanud karmi hukkamõistu. Sel faktil, et iga kord, kui meie esivanemad püüdsid orjusest vabaneda, seadis nimelt Inglismaa meile igasuguseid tõkkeid ja lõi segi kõik meie plaanid; sel faktil polnud tema meelest mingit tähtsust: see oli juba muutunud ajalooks, mida ei maksa isegi meenutada.

Kuid viimaks läksime ka meie teise usku ja hakkasime samuti orjuse vastu häält tõstma. Kõikjal leidus pehme südamega inimesi, hea tahtmise juures võis igast maanurgast leida kas või kõige väiksemaidki tunnuseid selle kohta, et oli kasvamas halastus orja vastu. Igas maanur-

[1] Autor mõtleb ilmselt William Wilberforce'i (1759—1833), evangelisti, kes juhtis parlamendis võitlust orjakauplemise vastu.

gas — peale kiriku. Tõsi küll, lõppude lõpuks ei suutnud ka kirik vastu pidada. Ta on ju alati nõnda toiminud. Esialgu pidas ta meeleheitlikku ja visa võitlust, siis aga tegi seda, mida ikka — püüdis sündmuste sappa ronida. Orjuseahelad langesid. Neid õigustanud pühakiri jäi alles, muutus vaid taktika. Ja ongi kõik.

Paljude sajandite jooksul on eksisteerinud nõiad. Igatahes nõnda kinnitab piibel. Ja nimelt tema käskis neid hävitada. Seepärast asus kirik, kes oli kaheksasaja aasta jooksul täitnud oma kohustusi laisalt ja vastumeelselt, täitma seda oma püha missiooni täie tõsidusega: võllaste, piinariistade ja lõõmavate tuleriitade abil. Üheksa sajandit kestnud igapäevase innuka tööga pistis kirik vangikongi, piinas surnuks, poos üles ja põletas tuhaks terve armee nõidasid, pestes kogu kristliku maailma puhtaks nende roojase verega.

Kuid ootamatult sai teatavaks, et mingisuguseid nõidasid ei ole ja et neid pole kunagi olnud. Nüüd juba lihtsalt enam ei tea, mida peale hakata, kas nutta või naerda. Kes siis avastas, et nõidasid ei ole? Võib-olla kirikumehed? Ei, need ei ole kunagi mingeid avastusi teinud. Salemis[1] jätkas vaimulik liigutava visadusega klammerdumist pühakirja külge, mis kutsus hävitama nõidasid isegi pärast seda, kui koguduseliikmed olid otsustanud seekord piibli kõrvale jätta ning kahetsesid pisarsilmi kuritegusid ja julmusi, mida neid sunniti korda saatma. Vaimulik ihkas veel verd, veel piinamisi, veel julmusi, aga nimelt just pühast valgusest ilma jäetud koguduseliikmed olid need, kes tema käe peatasid. Šotimaal tappis vaimulik nõia isegi pärast seda, kui kohus oli tunnistanud tolle süütuks. Ja kui kirikust kaastundlikumad ilmalikud võimud tegid ettepaneku kõrvaldada vastikud nõidade vastu sihitud paragrahvid seadusekoodeksitest, ilmusid välja preestrid, kes palvete, pisarate ja needuste abil püüdsid seaduseandjaid veenda, et nad seda ei teeks.

Nõidasid pole olemas. Kuid piibel, milles tunnistatakse nende olemasolu, on alles. Muutus vaid taktika. Pole olemas mingit põrgutuld, aga piibel hirmutab inimesi ikka veel sellega. Pattulangemise lugu osutus muinasjutuks, kuid piibel jätkas ikka veel kinnitamist, et see patt on olemas. Üle kahesaja paragrahvi, mis nägid ette surmanuhtluse, on koodeksitest kadunud, kuid piibel, mis need paragrahvid sünnitas, on alles.

Kas ei väärі tähelepanu see fakt, et suurest hulgast piibli lausetest, mida inimese hävitav sulg on maha tõmmanud, pole kordagi maha kustutatud midagi head ja kasulikku? Aga kui see on nõnda, siis võib loota, et edasise arengu puhul suudab haritud inimene lõppude lõpuks anda oma religioonitaktikale midagi sündsusetaolist.

[1] Salem — linn Massachusettsi osariigis, mis on eriti kuulus oma «nõiaprotsesside poolest».

LINTŠIVAD ÜHENDRIIGID

I

Niisiis, suur Missouri osariik on langenud! Mitmed tema pojad on liitunud lintšijatega ja häbiplekk on langenud meile kõigile. Käputäie tema poegade armust on meie kohta nüüd välja kujunenud vastav arvamus, meile on silt külge kleebitud: nüüdsest peale ja igavesti oleme meie kogu maailma elanike silmis «lintšijad». Inimesed ei hakka ju pikalt ja laialt arutlema — see pole neil kombeks, nad on harjunud järeldusi tegema mingist üksikust faktist lähtudes. Nemad ei ütle: «Missuurilased püüdsid kaheksakümne aasta jooksul luua endile auväärsete, lugupeetavate inimeste reputatsiooni, aga need sada lintšijat seal kuskil osariigi piiril ei ole tõelised missuurilased: need on renegaadid.» Ei, nii terve mõte ei saa neile pähe tulla; nemad teevad järelduse ühe või paari ebatüüpilise juhtumi põhjal ja ütlevad: «Missuurilased on lintšijad!» Inimesed ei oska põhjalikult järele mõelda, neil ei ole loogikat ega mõõdutunnet. Arvusid nende jaoks ei eksisteeri; arvud ei ütle neile midagi, ei kutsu esile mingeid mõistlikke arutlusi. Inimesed on näiteks võimelised ütlema, et Hiinamaa muutub kunagi tingimata täielikult kristlikuks, ja seda õige pea, kuivõrd iga päev ristitakse kümme hiinlast meie usku; seejuures ei pööra nad põrmugi tähelepanu sellele, et Hiinas sünnib iga päev kolmkümmend kolm tuhat paganat ja et see asjaolu muudab kogu nende argumentatsiooni nulliks. Inimesed ütlevad: «Neil on seal sada lintšijat; tähendab — missuurilased on lintšijad.» See üsnagi oluline fakt, et kaks ja pool miljonit missuurilast ei kuulu lintšijate hulka, ei saa nende otsust muuta.

II

Oo Missouri!

Tragöödia toimus Pears City lähedal, osariigi kaguserval. Ühel pühapäevasel päeval tuli keegi noor valge naine kirikust ja peagi leiti ta mõrvatuna. Jah, seal on kirikud olemas; minu ajal oli usk Lõunas sügavam ja laialdasemalt levinud kui Põhjas, ja see paistis minu arvates silma suurema siiruse, suurema mehisuse poolest — mulle näib, et niisuguseks on see ka jäänud. Niisiis, noor naine leiti tapetuna. Ja kuigi selles ümbruses on palju kirikuid ja koole, hakkas rahvas mässama; lintšiti kolm neegrit (neist kaks olid raugaeas mehed), põletati maha viis neegrionni ja kihutati metsa kolmkümmend neegriperekonda.

Ma ei kavatse peatuda sellel, mis kihutas inimesi kuritegudele, kuna sellel pole mingit pistmist antud asjaga; küsimus seisab järgmises: kas võib mõrvar ise kohut mõista? See küsimus on lihtne ja õige. Kui on tõestatud, et mõrvar on rikkunud seaduse prerogatiivi, mis mõistab hukka tema poolt sooritatud kuriteo, siis pole siin millestki rääkida: ka tuhanded põhjused ei saa teda õigustada. Pears City elanikel olid tõsised põhjused (mõningate üksikasjade järgi otsustades olid neil kõikidest põhjustest kõige tõsisemad), kuid asi ei ole ju selles; nad otsustasid ise kohut mõista, kuigi kohalike seaduste järgi oleks nende ohvrid nagunii üles poodud, kui asjale oleks antud tavaline käik, sest selles ümbruskonnas on vähe neegreid, neil ei ole kõrgeid ametikohti ja neil pole vajalikku jõudu, et vandekohtunikke mõjutada.

Miks on saanud lintšimine oma barbaarsete atribuutidega mõnedes meie riigi osades armastatuimaks kättemaksuvahendiks niinimetatud «tavaliste kuritegude» eest? Kas mitte sellepärast, et see õudne vastik karistusviis tundub inimestele näitlikuma õppetunnina ja tõhusama hirmutamisvahendina kui hukkamine poomise läbi vangla õuel ilma tunnistajateta ja ilma igasuguse lärmita? Normaalsed inimesed muidugi mõista nõnda ei arva. Isegi väike laps ei usuks seda. Ta teab, et kõik ebatavaline, mis kutsub esile palju arutlusi, leiab silmapilk järeleaimajaid, sest maailmas leidub enam kui küllalt kergesti nakatuvaid inimesi, kes, kui neid õige pisutki õrritada, kaotavad viimase mõistuseraasu ja hakkavad korda saatma niisuguseid tegusid, millest nad muul ajal mõeldagi ei oska.

Ta teab, et kui keegi hüppab alla Brooklyni sillalt, siis leidub tingimata inimene, kes sellele eeskujule järgneb; kui keegi otsustab vaadis Niagaara joast alla sõita, siis leidub inimesi, kes tahavad teha sedasama; kui mingisugune Jack Nülgija saab kuulsaks naiste tapmise pärast pimedatel kõrvaltänavatel, siis leidub ka temale järeleaimajaid; kui mõni inimene sooritab atentaadi kuningale ja ajalehed pasundavad sellest üle kogu maailma, siis sigineb kuningatapjaid lugematul hulgal. Isegi väiksele lapsele on selge, et kui mõni neeger peaks sooritama sensatsioonilise kuriteo ja tapmise, siis piisab sellest, et panna käärima paljude teiste neegrite meeled ja tuua kaasa terve rea neidsamu tragöödiaid, mida ühiskond nii väga püüab vältida; et iga taoline kuritegu toob omakorda kaasa rea teisi, ning selle tulemusel nende pahede loetelu muutub aasta-aastalt üha pikemaks, selle asemel et väheneda; ühe sõnaga — lintšijad ise on oma naiste, tütarde ja õdede kõige õelamad vaenlased. Lapselegi on selge, et seadused, mida me ise oleme kirja pannud, muudavad järeleaimajateks niihästi üksikuid inimesi kui ka terveid külasid ja linnu, et mingisugune lintšimine, mis kutsub esile palju arutlusi, tekitab paratamatult uusi lintšimisi nii siin kui seal ja kõikjal, ja et aja jooksul muutub see maaniaks, moeks — moeks, mis hakkab levima aasta-aastalt üha laiemalt ja mis haarab nagu epideemia üha uusi osariike. Lintšikohus on juba jõudnud Coloradosse, Kaliforniasse, Indianasse ja nüüd . . . Missourisse! Täiesti võimalik, et ma elan veel selle päevani, millal keset Union Skvääri New Yorgis hakatakse viiekümnetuhandelise rahvahulga silme ees neegreid põletama, ja mitte ühtegi seaduse ja korra esindajat pole läheduses — ei šerifit, ei kuberneri, ei politseinikku, sõdurit ega vaimulikku.

«Lintšimiste» arvu kasv. 1900. aastal oli kaheksa lintšimist rohkem kui 1899. aastal, ja käesoleval aastal tuleb neid ilmselt rohkem kui mullu. Praegu, millal on vaevalt möödunud esimene poolaasta, on meil juba registreeritud kaheksakümmend kaheksa lintšimise juhtu, kuna kogu möödunud aasta kohta tuli neid sada viisteist. Eriti paistavad selles suhtes silma neli lõunaosariiki: Alabama, Georgia, Louisiana ja Mississipi. Möödunud aastal pandi Alabamas toime kaheksa lintšimist, Georgias kuusteist, Louisianas

kakskümmend ja Mississipis kakskümmend. Seega langeb üle poole lintšimistest nendele osariikidele. Käesoleval aastal on Alabamas toime pandud juba üheksa lintšimist, Georgias kaksteist, Louisianas üksteist, Mississipis kolmteist; jällegi üle poolte kogu Ameerika Ühendriikides esinenud lintšimiste üldarvust.» (*Chicago «Tribune».*)

Täiesti võimalik, et lintšimiste arvu kasvu võib seletada inimesele omase järeleaimamise instinktiga — sellega ja veel kõige levinenuma inimliku nõrkusega: hirmuga, et sind ei hakataks halvaks pidama ja sinu peale näpuga näitama, kui sa ei toimi samuti nagu kõik teised. Selle nõrkuse nimi on Moraalne Argus ja see on domineerivaks iseloomujooneks 9999 inimesele igast kümnest tuhandest. Ma ei pretendeeri sellele avastusele — südame põhjas teab isegi kõige nürimeelsem meie hulgast, et see on tõsi. Ajalugu ei luba, et me unustaksime või jätaksime tähele panemata selle meie ühitähtsa iseloomujoone. Ajalugu on järjekindel ja tuletab meile õelalt meelde, et juba maailma loomisest alates on kõiki mässe inimese alatuse ja rõhumise vastu algatanud üks vapper süda kümne tuhande hulgast, samal ajal kui ülejäänud on arglikult oodanud ning aeglaselt, vastumeelselt selle inimese ja tema mõtekaaslaste (teiste kümnete tuhandete hulgas) mõjutusel liikumisega ühinenud. Abolitsionistid[1] mäletavad seda. Avalik arvamus oli salajas juba ammugi nende poolt, kuid igaüks kartis sellest avalikult kuulutada, kuni viimaks mõningate vihjete abil aimas, et tema naaber mõtleb salajas samuti kui tema. Siis alles tõusis suur kära. Nii juhtub alati. Saabub päev, kui mii saab olema New Yorgis ja isegi Pennsylvanias.

Arvatakse ja kõneldakse, et lintšimine pakkuvat inimestele meelelahutust, et rahvas tunneb rõõmu võimaluse üle näha huvitavat vaatepilti. Kuid see ei saa tõsi olla, kogemused tõestavad vastupidist. Lõunaosariikides elavad inimesed on ju tehtud samast taignast, millest need, kes elavad Põhjas, ja rõhuv enamus nendest viimastest on korralikud ja südamlikud inimesed, ning nad oleksid sügavasti, kuni hingepõhjani kurvad taolist vaatepilti

[1] Abolitsionist — orjuse kaotamise pooldaja Ameerika Ühendriikides möödunud sajandi keskel.

nähes ja... Nad läheksid seda vaatama ja teeksid näo, et see neile väga meeldib, kui arvaksid, et vastasel juhul nad võiksid esile kutsuda üldise hukkamõistu. Niisugused me oleme ja siin pole midagi parata. Muud loomad ei ole niisugused, kuid ka siin ei saa me midagi parata, neil puudub Moraalne Kriteerium, meie aga ei saa sellest vabaneda, ei saa seda kas või pealekauba maha müüa. Moraalne Kriteerium dikteerib meile, mis on hea... ja kuidas kõrvale hoiduda headest tegudest, kui need ei ole populaarsed.

Nagu ma juba mainisin, arvavad mõned, et lintšimisele kogunenud rahvahulk saab sellest meelelahutust. See on muidugi vale, seda on võimatu uskuda. Viimasel ajal on hakatud avalikult kinnitama (olete seda võinud korduvalt ajakirjanduses näha), et oleme seniajani valesti mõistnud, milline impulss kihutab tagant lintšijaid; neis ei kõnelevat nendel hetkedel kättemaksuiha, vaid lihtsalt loomalik tung näha inimese kannatusi. Kui see oleks nõnda, siis oleks rahvahulk, kes nägi pealt hotelli «Windsor» põlemist, sattunud vaimustusse nendest õudustest, mille tunnistajaiks nad olid. Aga kas nad sattusid vaimustusse? Niisugune mõte ei tule kellelegi pähe, taolist süüdistust ei söandaks keegi esitada. Paljud riskisid eluga, päästes lapsi ja täiskasvanuid hukatusest. Miks nad seda tegid? Sellepärast, et mitte keegi poleks hakanud neid selle eest hukka mõistma. Miski ei sidunud ega piiranud neid — nad võisid järgneda oma südame kutsele. Aga miks samasugused inimesed, kes kogunevad kokku Texases, Colorados, Indianas, seisavad ja vaatavad lintšimist, püüdes kõigiti demonstreerida, et see vaatepilt pakub neile ääretut naudingut, kuigi neil südames on nukker ja raske? Miks selles rahvahulgas keegi ei liiguta sõrmegi ega ütle ainsatki sõna protestimärgiks? Ma arvan, ainult seepärast, et niisugune inimene jääks vähemusse: igaüks kardab esile kutsuda oma naabri hukkamõistu — reainimesele on see rängem kui haavatasaamine või surm. Niipea kui ümbruskonnas levib kuuldus eelseisvast lintšimisest, rakendavad inimesed kohe hobused ette ja kihutavad naiste ja lastega maha mitu miili, et seda vaatepilti pealt näha. Aga kas tõesti selleks, et pealt vaadata?... Ei, nad sõidavad kohale vaid seepärast, et kardavad koju jääda: äkki märkab keegi nende puudumist, ja teeb hiljem nende

kohta halvustavaid märkusi! Seda võib uskuda, sest me kõik teame, kuidas me ise suhtuksime niisugusesse vaatepilti ja kuidas me toimiksime niisuguses olukorras. Meie ei ole paremad ega vapramad teistest ja meil pole põhjust seda varjata.

Mingisugune Savonarola [1] võiks ainsa pilguga rahustada ja laiali ajada lintšijate jõugu — selleks on võimelised ka Marylle ja Balot [2]. Pole olemas niisugust jõuku, kes ei võpataks, kui ilmub külmaverelisuse ja mehisuse poolest tuntud inimene. Pealegi püüab lintšijate jõuk meeleldi laiali joosta, sest te ei suuda nende hulgast leida kümmetki inimest, kes ei eelistaks viibida mis tahes teises paigas, ega poleks muidugi siin, kui neil vaid jätkuks selleks vaprust. Juba lapsepõlves nägin, kuidas üks uljaspea sõimas mürgiselt läbi kokkukogunenud rahvahulga ja sundis selle laiali minema; hiljem Nevadas nägin, kuidas üks tuntud kõrilõikaja sundis kahtsada inimest liikumatult istuma põlevas majas, kuni ta viimaks lubas neil hoonest lahkuda. Kui inimene pole argpüks, siis võib ta üksipäini paljaks röövida kogu reisirongi, ja kui ta on argpüks ainult pooleldi, siis võib ta kinni pidada postitõlla ja röövida paljaks kõik, kes selles sõidavad.

Järelikult selgub, et lintšimist võib välja juurida järgmisel teel: igasse kogukonda, kes on sellest pisikust nakatatud, tuleb paigutada mõni vapper inimene, kes ergutaks, toetaks ja tooks päevavalgele hukkamõistu lintšimise suhtes, mis on peidus (selles pole mingit kahtlust) kõikide südametes. Siis leiavad need kogukonnad enestele kaugelt sobivama järeleaimamise objekti, sest nad koosnevad ju inimestest, kes muidugi peavad kedagi järele aimama. Aga kust leida niisuguseid vapraid inimesi? Selles asja nael peitubki, sest peagi ei leidu neid maakeral rohkem kui vaevalt kolmsada. Kui oleks vaja üksnes niisuguseid inimesi, kellel on küllalt ainult füüsilist vaprust, siis oleks ülesanne hõlpsasti lahendatav —

[1] Itaalia dominikaani munk (1542—1598), kes paljastas kiriku ja ilmaliku võimu pahesid ja kes põletati ketserina tuleriidal.

[2] Marylle — Georgia osariigi Caroli krahvkonna šerif; Balot — Indiana osariigi Princetoni linna šerif. Mõlemad ohjeldasid lintšijaid üksnes tänu sellele, et neid tunti ääretult mehiste inimestena. (M. T.)

taolisi leidub niipalju kui kulub. Kui Hobson [1] ütles, et talle on vaja seitse vabatahtlikku, kes järgneksid talle tegelikult kindlasse surma, siis astus ette neli tuhat meest, faktiliselt terve laevastik, sest kogu maailm oleks selle heaks kiitnud; ja inimesed teadsid seda. Aga kui Hobsoni plaan oleks välja naerdud ja välja vilistatud sõprade ja seltsimeeste poolt, kelle head nime madrused kalliks pidasid, siis ta poleks suutnud kokku saada isegi seitset meest.

Ei, põhjalikuma järelemõtlemise tulemusel ei kõlba minu projekt kuhugi. Kust võtta vapra hingega inimesi? Meil ei ole materjali, millest sepistatakse vapra hingega mehi; selles suhtes oleme me kerjused. Meil on olemas need kaks šerifit Lõunast, kes... Aga mis neist räägida — nagunii ei jätkuks neist kogu meie riigile; las nad siis parem jäägu oma kohale ja hoolitsegu omaenda kogukondade eest.

Kui meil oleks veel kas või kolm-neli taolist šerifit! Kas see aitaks? Arvan, et aitaks. Sest me kõik oleme ju järeleaimajad: tublide šerifite eeskujule järgneksid teised; olla kartmatu šerif — see muutuks reegliks, ja nende peale, kes ei oleks niisugused, vaadataks siis hukkamõistva pilguga, mida kõik nii väga püüavad vältida; sellel ametikohal asuva inimese vaprus muutuks tavaks ja selle puudumine võrduks autusega — just nagu nekruti kartlikkus muutub aja jooksul vapruseks. Ja siis ei esine enam lintšimisi, ei jookse kokku metsikuid inimesi ja...

See kõik on väga hea, kuid igale üritusele on tarvis algatajaid; aga kust me neid algatajaid võtame? Kas me saame neid ajalehekuulutuse peale? Hea küll, siis paneme lehte vastava kuulutuse.

Aga seni on mul teine plaan. Võtkem kätte ja toogem tagasi ameerika misjonärid Hiinast ning tehkem neile ettepanek, et nad pühendaksid ennast võitlusele lintšimise vastu. Kuivõrd igaüks neist 1511-st Hiinas viibivast misjonärist pöörab aastas kaks hiinlast ristiusku, samal ajal kui iga päev ilmub maailma kolmkümmend kolm

[1] Richmond Pearson Hobson oli USA laevastiku ohvitser, kes Hispaania-Ameerika sõjas 1898. aastal uputas laeva Santiago lahe suudmesse (Kuuba rannikul), lootes sellega sulgeda Hispaania laevastikule väljapääsutee.

tuhat paganat [1], siis kulub üle miljoni aasta, et ristiusku pööratud inimeste hulk vastaks sündinute hulgale ja et Hiinamaa «ristimine» muutuks palja silmaga nähtavaks suuruseks. Järelikult, kui me võime pakkuda oma misjonäridele sama rikkaliku tegevusvälja omaenda kodus (seejuures väiksemate kuludega ja hoopis ohtlikumat tööd), siis miks nad ei peaks koju tagasi pöörduma ja õnne katsuma? See oleks õiglane ja õige. Hiinlased on üldsuse arvamuse kohaselt suurepärane rahvas: aus, korralik, töökas, hea jne. Jätke nad rahule — nad on niigi küllalt head. Pealegi riskib peaaegu iga ristiusku astunud hiinlane nakatuda meie tsivilisatsioonist. Poleks sugugi halb, kui oleksime ettevaatlikumad. Ei teeks viga, kui me hästi järele mõtleksime, enne kui niisugusele riskile välja läheme — sest niipea kui muudame Hiina tsiviliseeritud maaks, on teda juba võimatu detsiviliseerida. Meie aga pole sellele mõelnud. Aga pole viga — mõtleme praegu, kuni pole veel hilja. Meie misjonärid näevad, et meil on olemas nende jaoks tegevusväli — ja mitte üksnes 1511-le, vaid 15 011-le inimesele. Lugegu läbi järgmine telegramm ja otsustagu, kas neil Hiinas võib leiduda midagi isuäratavamat. See telegramm on Texasest:

> «Neeger veeti puu juurde ja tõmmati oksa külge rippuma. Tema alla tehti halgudest ja hagudest suur tuleriit. *Samas tegi keegi märkuse, et ei tohi lasta neegril nii kiiresti kärvata; õnnetu päästeti oksa küljest lahti; samal ajal läksid mõned mehed Dexteri, paari miili kaugusele, petrooleumi tooma.* Tuleriit valati petrooleumiga üle ja asi viidi lõpule.»

Me lihtsalt anume misjonäre, et nad tuleksid kodumaale tagasi ja abistaksid meid meie hädas. Seda nõuab neilt patrioodi kohus. Meie kodumaa on praegu viletsamas olukorras kui Hiina; misjonärid on ju meie kaasmaalased ja kodumaa kutsub neid sel raskel katsumuse tunnil appi. Nemad teavad, mida teha; meie rahvas aga ei tea. Nemad on harjunud mõnituste, pilgete, sõimu ja

[1] Need arvud ei ole väljamõeldis, vaid õiged ja vastavad faktidele. Allikaks on Hiinas asuvate misjonäride ametlikud aruanded. Vt. doktor Morrisoni raamatut tema reisi kohta Hiinas; ta avaldab need arvud koos allikatele viitamisega. Ta oli aastaid Londoni «Times'i» Hiina korrespondent ja viibis Pekingis linna piiramise ajal. (M. T.)

ohtudega; meie linn ei ole sellega harjunud. Neile on omane märterlikkus, ja üksnes see inimene, kes on valmis märtrisurmaks, on võimeline vastu seisma lintšijate jõugule, võimeline seda taltsutama ja laiali ajama. Nemad võivad päästa oma kodumaa; me vannutame neid, et nad pöörduksid tagasi ja päästaksid oma maa. Me palume neid ikka ja jälle läbi lugeda Texasest saabunud telegramm, kujutleda seda stseeni ja selle üle kainelt järele mõelda, siis korrutada seda 115-ga, liita 88, seada need 203 inimtõrvikut ritta nõnda, et igaühe ümber oleks kuussada ruutjalga vaba ruumi, kuhu mahuksid viis tuhat pealtvaatajat, Ameerika kristlast, mehi, naisi, lapsi, noormehi ja neide. Suurema efekti saamiseks kujutlegu nad, et asi toimub öösel, järk-järgult tõusval lagendikul, nii et need sambad oleksid paigutatud tõusvas joones ja et silm küüniks haarama kogu kahekümne nelja miili pikkust lõõmavate inimihude lõkete ahelikku. (Kui me paigutaksime need lõkked tasandikule, siis me ei suudaks näha aheliku lõppu, sest et maakera kumerus varjaks selle meie silme eest.) Ja kui siis kõik on valmis ning saabub pimedus ja valitseb rusuv vaikus — ei tohi olla ühtki liigset heli, kui mitte arvestada öise tuule kaeblikku oigamist ja õnnetute ohvrite summutatud nuukseid —, ja süttigu kõik kaugusesse kaduvad petrooleumiga ülevalatud tapvad tuleriidad üheaegselt ja tõusku leegid koos surmaeelsete valukarjetega otse taevasse, Kõigevägevama aujärje ette.

Pealtvaatajaid on kogunenud üle miljoni, tuleriitade kuma toob ööpimedusest esile viie tuhande kiriku tornide ähmased kontuurid. Oo hea misjonär, oo kaastundlik misjonär, tule ära Hiinast, tule koju ja tee nendest kristlastest ristiinimesed!

Ma arvan, et kui keegi suudabki peatada seda verise meeletuse epideemiat, siis on need kartmatud inimesed, kes on võimelised värisemata ja julgesti jõugule vastu astuma; ja kuna niisugust laadi inimesed karastuvad üksnes ohtude atmosfääris, mehistuvad võitluses, siis võib neid kõige enam leida misjonäride hulgast, kes on viimase või paar viimast aastat teinud Hiinas tühja tööd. Meil on nende jaoks tohutult tööd, mida jätkub veel paljudele sadadele ja tuhandetele, ning nende tegevusväli laieneb iga päevaga. Kas me leiame niisuguseid inimesi? Katsuda igatahes võib. Seitsmekümne viie miljoni ameeriklase

hulgas peab ju veel leiduma Marylle'e ja Baloteid, ja seaduste järgi, mida me ise oleme teinud, äratab iga eeskuju seni uinunud, nendega ühte suurde ordusse kuuluvad rüütlid ning nihutab need võitlejate esiridadesse.

LÕHNADEST

«Independenti» viimases numbris kirjutab kõrgeauline isa Tolmedge Brooklynist lõhnade teemal järgmist:

«Mul on sõber, hea kristlane; kui ta istub kirikus esimeses pingis ja kui samal ajal astub tagumisest uksest sisse tööline, siis tunneb ta tolle otsekohe lõhna järgi ära. Minu sõbrale terava haistmismeele pärast etteheiteid teha oleks sama rumal, kui nuhelda pointerit selle eest, et tema haistmine on teravam kui lollil õuepenil. Kui kõik kirikud muutuksid üldkättesaadavaks ja kui korralikud inimesed seguneksid täielikult lihtlabastega, siis kannataks pool kristlikust maailmast alatasa iiveldustunde all. Ja kui te kavatsete taolisel kombel tappa kirikut halbade lehkadega, siis ei taha ma üldse tegemist teha teie evangeeliumijutlustega.»

Meil on alust oletada, et ka tööinimesed pääsevad paradiisi; peale nende lastakse sinna ka veel küllaltki palju neegreid, eskimoid, Tulemaalt pärit olevaid inimesi, araablasi, mõningaid indiaanlasi ja võimalik, et isegi hispaanlasi ning portugallasi. Jumal on kõigeks võimeline. Kõik need inimesed on paradiisis meie kõrval. Aga oh häda — nende hulka sattudes jääme ilma doktor Tolmedge'i seltskonnast. See aga tähendab, et me kaotame selle, kes võiks taevale anda rohkem tõelist «ilmalikkust» kui mis tahes teine surelik, keda Brooklyn üldse on võimeline ohverdama. Ja ülepea, mida võib pakkuda igavene rõõm ilma doktorita? Jah muidugi, õndsust, seda teame niigi väga hästi, aga kas see õndsus saab olla ilma temata *distinqué* [1], kas see saab olla *recherché* [2]? Püha Matteus paljajalu, püha Jeremias paljapäi, seljas kandadeni ulatuv kotiriie, püha Sebastian peaaegu alasti — neid me näeme, ja seda vaatepilti me naudime; aga kas me ei

[1] Vääriline (pr. k.).
[2] Rafineeritud, peen (pr. k.).

hakka seal puudust tundma fraki ja glasseekinnaste järele, ja kas ei hakka meid vaevama kibe kahetsustunne ja kas me ei ütle ehk Idamaa külalistele: «See kõik on kena küll, aga kui te saaksite kas või silmanurgastki näha meie Tolmedge'it Brooklynist!...» Ma kardan, et paremas maailmas ei viibi ka see «hea kristlane», mister Tolmedge'i sõber. Tõepoolest, kui ta peaks istuma jumala püha aujärje hiilguses ja kui väravavaht laseks parajasti sisse, ütleme näiteks, Benjamin Franklini või veel mõne taolise tööinimese, siis see «sõber» haistab tänu oma hiilgavatele loomulikele võimetele (mis kahtlemata veel tohutult kasvavad higipooride vabanemise tõttu) esimesel sõõrmetõmbel, võtab sedamaid oma kübara, kummardab ja lahkub.

Kõigi väliste tunnuste järgi otsustades on auväärne isa Tolmedge tehtud samast taignast, millest on valmistatud ka tema varajasemad eelkäijad pastoriteenistuse alal; ent ometi on otsekohe tunda, et peab olema üsnagi oluline erinevus tema ja Lunastaja esimeste jüngrite vahel. Võib-olla seisab asi selles, et tänapäeval, üheksateistkümnendal sajandil evib doktor Tolmedge eeliseid, mida Paulusel, Peetrusel ja teistel ei olnud ega saanudki olla. Neil ei jätkunud elegantsi, häid kombeid ja rafineeritust, ning see torkab tahtmatult silma. Nemad tegid terveks kõige viletsamad kerjused ja käisid iga päev läbi inimestega, kes lausa võimatult lehkasid. Kui käesoleva kommentaari aine või objekt oleks olnud väljavalitu esimeste hulgas — üks kaheteistkümnest apostlist —, siis ta poleks soovinud teistega ühineda, sest ta poleks suutnud taluda kalalehka, mis tulvas mitmest tema kaaslasest, kes olid tulnud Galilea järve kaldalt. Tema oleks oma volitused maha pannud ja kasutanud seejuures peaaegu samasuguseid väljendeid, mis esinevad ülaltoodud kärpes. Ta oleks öelnud: «Oo õpetaja, kui sa kavatsed taolisel kombel tappa kirikut halbade lehkadega, siis ei taha ma üldse tegemist teha teie evangeeliumijutlustega.» Tema on jünger ja hoiatab oma õpetajat õigeaegselt; kogu häda on vaid selles, et ta teeb seda üheksateistkümnendal sajandil, mitte aga esimesel.

Huvitav oleks teada, kas mister Tolmedge'i kirikus on olemas koor? Ja kui on, siis kas ta on kunagi heaks arvanud niivõrd madalale laskuda, et laulda koraali, milles üsnagi jämedalt mainitakse töölisi:

Oo püha mees, puusepa poeg,
nüüd võta vastu minu töö.

Ja veel: kas on võimalik, et pisut vähem kui kahekümne sajandi jooksul on kristlik vaim degenereerunud üllalt heroismilt, mis ei kohkunud isegi tuleriida, risti ja kirve ees, niivõrd armetu pepsikuseni, et põrkab tagasi ja kapituleerub ebameeldivat lõhna tundes? Me ei suuda seda uskuda, kuigi auväärne doktor ja tema sõber seda kinnitada püüavad.

TÄHTIS KIRJAVAHETUS

mister Mark Twaini (San Francisco) ja auväärse isa jumalasõna doktori piiskop Haugase (New York), auväärse isa Phillips Brooksi (Philadelphia) ja auväärse isa doktor Cummingsi (Chicago) vahel Issanda Armu peakiriku eestseisja vakantse koha täitmise teemal

Olen juba pikemat aega sügava huviga jälginud katseid värvata ülalmainitud auväärseid jumalasulaseid (õigemini ükskõik keda nendest) jutlustaja ametikohale kaunisse San Francisco templisse, mis kannab Issanda Armu peakiriku nimetust. Kui ma nägin, et kirikunõukogu püüdlused kõik tühja jooksid, siis pidasin oma kohuseks isikliku mõjuga (olgu see siis nii suur või väike kui tahes!) vahele segada ja toetada nende õilsat üritust. Seejuures ei lipitsenud ma kirikunõukogu ees ega ajanud taga mingeid isiklikke huve, millest küllaltki selgelt kõneleb fakt, et ma ei kuulu Issanda Armu peakiriku koguduseliikmete hulka, pole kunagi rääkinud sellest kirikunõukoguga ega pole isegi iitsatanud oma soovist pühadele isadele kirjutada. See, mida ma tegin, sai tehtud vabal tahtel, ilma et keegi oleks seda minult palunud; minu tegevus oli tingitud täielikult altruistlikest ajenditest ja sümpaatiast Issanda Armu peakiriku koguduseliikmete vastu. Ma ei oota mingit tasu oma teene eest, vajan vaid puhast südametunnistust, rahulikku enesetunnet ja teadmist, et olen täitnud oma kohuse kõige paremal viisil.

M. T.

Minu ja auväärse isa doktor Haugase vahel toimus järgmine kirjavahetus.

Minu kiri auväärsele isale Haugasele:

«San Francisco, märts, 1865

Kallis doktor!

Mulle sai teatavaks, et Te telegrafeerisite Issanda Armu peakiriku nõukogule ja ütlesite ära San Francisco kiriku eestseisja ametikohast; Te polnud nõus pakutud tingimustega — seitse tuhat dollarit aastas; seoses sellega otsustasin pöörduda Teie poole käesoleva kirjaga. Ütlen Teile omavahel (seda ei maksa avalikkusele kuulutada, parem on, kui sellest keegi teada ei saa!), pange oma kimpsud-kompsud kokku ja tõtake siia; mina korraldan kõik eeskujulikult. Kirikunõukogu tahtis kavaldada; ta teab väga hästi, et seitse tuhat dollarit Teid ei rahulda, kuid ta arvas, et Teie nimetate oma hinna ja et sel juhul on võimalik Teiega kauplema hakata. Nüüd ma võtan juba ise selle asja käsile, puistan läbi kõik vaimulikud, ja selle tulemusel hakkate siin teenima poole aastaga rohkem kui New Yorgis terve aasta jooksul. Ma tean, kuidas seda tehakse. Kohalik vaimulikkond võtab alati minu sõnu arvesse, eriti aga auväärne isa doktor Wadsworth ja auväärne isa mister Stebbins: mina kirjutan neile jutlusi (muide, viimane asjaolu on publikule teadmata ja ma palun Teid selles suhtes saladust hoida!) ja võin igal ajal neid tagant kihutada, et nad Teile palgalisa nõuaksid.

Te jääte kindlasti selle kohaga rahule. See on kaugelt kütkestavam kui kõik muud mulle tuntud paigad. Esiteks, siin on grandioosne tegevusväli: patuseid on lausa jalaga segada. Piisab vaid võrgu heitmisest ja loomus on Teile kindlustatud; paneb lihtsalt imestama — isegi kõige igavam venitatud jutlus kihutab Teie juurde vähemalt pool tosinat patukahetsejat. Uskuge mind, Teid ootab üpris vilgas tegevus isegi sel juhul, kui Teie omalt poolt teeksite vaid kõige tagasihoidlikumaid jõupingutusi. Toon Teile niisuguse näite: kord soperdasin kokku jampsliku, mõttetu jutluse — vaevalt olete Teie kunagi midagi niisugust kuulnud — piiskopikiriku vaimulikule, ja ta püüdis sedamaid oma võrku seitseteist patust hinge. Siis tegin oma jutluse pisut ringi, et see kõlbaks metodisti-

dele, ja auväärne isa Thomas püüdis kinni veel üksteist hinge. Mõtlesin pisut ja tegin jälle kiires korras mõned muudatused, ja nüüd juba pööras Stebbins oma unitaaride usku [1] mitu inimest; ma polnud laisk, kohendasin oma jutlust veel kord, ja doktor Wadsworth kasutas seda sama edukalt nagu minu kõige paremaidki teoseid selles žanris. Nii rändas see jutlus ühest kirikust teise, iga kord rüüd vahetades, et olla kooskõlas järjekordse religioosse kliimaga, kuni oli lõpuks kogu linna läbi rännanud. Jutluse mõju tulemusel püüdsime ühtekokku oma võrkudesse sada kaheksateist kõige vastikumat patust hinge, kes olid otseteed põrgusse veeremas.

Töö on siin kerge, seda saate kohe näha: üks koguduseliige kuulutab, millist koraali laulda, teine loeb palve, kolmas peatüki evangeeliumist; Teile jääb üle ainult jutlust pidada ja liturgiat lugeda — õigemini, mitte lugeda, vaid laulda. Siin on tavaks katoliiklaste kombel liturgiat laulda; muide, see on parem ja meeldivam kui lugemine. Laulu suhtes ärge kartke; õppige ära mõni lihtne viisike — selleks pole tarvis rohkem kuulmist ega muusikalist haridust kui selleks, et kisendada meil New Yorgis: «Kirjaümbrikud liimiga, neli tsenti kaks tosinat!» Mulle meeldib, kui liturgiat lauldakse. Mis sest, et meloodia on pisut üksluine, aga tulemus on ilmselt suurepärane. Eks tea ju meil kõik, et auväärsele isale Keepile on elevant kõrva peale astunud, aga ometi saadeti ta Euroopasse laulu õppima. Niisiis, kordan: teha pole siin peaaegu midagi; jutlused ja liturgia ongi kogu Teie töö; ja omavahel öeldes, kui Teie, kallis doktor, oskate kasutada populaarsete ja kõigile tuntud laulukeste viise, siis teete siin sensatsiooni, see on enam kui kindel. Mulle näib, et võin Teile seda rahulikku südamega lubada. Ma ei kahtle põrmugi, et kui Teie suudate tuua meeldivat mitmekesisust liturgia meloodiasse, siis tõmbate sellega õige pea enesele usklike tähelepanu ja see toob Teile rohkem kuulsust kui kõik Teie muud anded.

Jutlusepidamine on siin lihtsast lihtsam. Tooge aga siia tünnitäis oma vanu, moest läinud jutlusi — siin kõlbab kõik.

Visake mulle paar rida paberile, kallis Haugas, kuigi

[1] Kolmainsuse kultust hülgav protestantlik usulahk Inglismaal ja Ameerika Ühendriikides.

ma pole Teiega tuttav ja olen ainult kuulnud, mida Teie kohta räägitakse, olete mulle siiski sümpaatne. Palga suhtes ärge muretsege, mina korraldan kõik. Muide, parem on, kui kirikunõukogu meie kirjavahetusest midagi ei tea. Asi seisab selles, et ma ei kuulu peakiriku koguduseliikmete hulka, ja nõukogule võib jääda arusaamatuks, mille pärast ma nii väga püüan; kuid ma kinnitan Teile, et olen praegu täiesti vaba ja see ei ole mulle mingiks vaevaks, vaid üksnes meelelahutuseks. Soovin vaid üht: et Teie saaksite seda, mis Teile on ette nähtud. Ja ma viin selle läbi! Tuuseldan siin kõik läbi nagu kord ja kohus, olen vana kala, tunnen kõiki käike ja telgitaguseid, kuigi minu välimuse järgi seda võib-olla ütelda ei saa. Ja kuigi ma ei kuulu niinimetatud väljavalitute hulka, tunnen ometi tõsist huvi niisuguste asjade vastu ega kavatse seista kõrval ja vaadata ükskõikse pilguga, kuidas inimesed püüavad Teid meelitada viletsa summa, seitsme tuhande dollariga! Vastasin nõukogule (tegin seda Teie nimel), et Te pole nõus väiksema summaga kui kaheksateist tuhat, kuna Te oma linnas võite saada koguni kakskümmend viis tuhat. Andsin isegi mõista sellele nõukogule, et olen nõus kirjutama Teile jutlusi — mulle tundus, et see jätab hea mulje —, teate isegi, et siin etendab iga asi oma osa! Niisiis, asuge aga teele; kõik läheb korda, selles ma ei kahtle. Võite isegi särgid maha jätta, mul jätkub neid meile mõlemale. Mina ei ole ahne inimene ja küllap Te veendute selles: mina hakkan kandma Teie ülikondi, Teie aga võtke minu omad, olge lahke, elame nagu vennad. Kui mulle juba keegi meeldima hakkab, siis meeldib ta mulle nii, et olen valmis tema eest minema läbi tulest ja veest. Kõik mu sõbrad hakkavad samuti Teid armastama ja võtavad vastu nagu vana tuttava. Teen Teid kõigi nendega tuttavaks, Teil saab nendega mõnus olema. See on kindel rahvas. Piisab, kui Te näitate mõne peale näpuga, kes võib Teie meelest olla ebasümpaatne tüüp, ja nad teevad sellele sedamaid lõpu peale.

Tõtake meie juurde, auväärne isa! Tulen Teile vastu ja viin otse oma koju. Elage minu juures niikaua, kui süda lustib, ma ei võta Teilt selle eest tsentigi.

Mark Twain.»

Haugase vastus:

«New York, aprill, 1865.

Mu kallis Mark!

Kuigi ma varem pole Teist midagi kuulnud, siis ometi pärast Teie armastusväärse kirja kättesaamist tundus mulle, et oleme Teiega tuttavad juba terve igaviku. Kui hästi Te mõistate meid, issanda viinamäel töötajaid, kuidas Te tunnete kaasa meie võitlusele olemasolu eest. Õnnistagu Teid jumal Teie maiste asjade eest, Teid ootab tasu teises maailmas. Mul on väga kahju, et ei saa Teie juurde sõita; nüüd ma mõistan, milline õnn on ausale tööinimesele tegutseda San Franciscos. Kuid saatus otsustas teisiti ja ma allun temale vajaliku kuulekusega. Ma ei kavatsenud lõplikult ära öelda Teie poolt pakutud ametikohast, vaid tahtsin üksnes patuse inimese keeles väljendades oma hinda pisut üles kruvida. Niisugune kavatsus on ju seaduspärane ja õiglane, sest asi ei puutu ju üksnes minusse, vaid ka nendesse, kelle elu ja heaolu olenevad minust. Võib-olla Te mäletate, kuidas ma kord vastasin kirikunõukogule, kelle ees ma taotlesin oma palga tõstmist, viidates minu perekonna suurusele; nõukogu aga lükkas mu taotluse tagasi ja viitas evangeeliumile: taevas pidavat hoolitsema lindude eest, varesepoegade eest. Mina aga vastasin lõbusa sundimatusega, et haukapoegade kohta pole kuskil midagi öeldud. Olin tookord väga õnnelik oma leidlikkuse üle ja tuletasin seda korduvalt meelde, kui südamesse hiilis nukrus ja kui kogu maailm tundus sünge ning rõõmutuna; isegi praegu tuletan ma seda suure mõnuga meelde.

Kordan, ma ei tahtnud sugugi, et minu otsust võetaks lõplikuna, kuid asjaolud lahendasid kõik minu eest. Loobusin oma kogudusest Baltimore'is, kus mulle väga hästi maksti, ja siirdusin New Yorki vaatama, kuidas seal on lood kirikutega. Ja kujutage ette, mul oli rohkem edu, kui lootsin. Valisin välja oma vanade jutluste hulgast kõige paremad, mis olid juba ammugi kõigi poolt unustatud, ja kandsin neid kord nädalas ette kohalikus Õnnistamise Kirikus. Nende vanade jutluste vaim hakkas elama, mänglema ja tungis usklike südametesse, nagu vana hea vein kallab uut jõudu väsinud kehasse. Edu oli ennekuulmatu. Ja kui lisaks saabus veel ettepanek San Franciscost, ülimalt parajal ajal, tõusid mu aktsiad jalamaid väga

kõrgele. Kõik hakkasid kohe minu väärtust hindama. Ühe kirikukoguduse esindajad pakkusid mulle kümme tuhat dollarit aastas ja otsustasid isegi osta mulle linna ülemises osas suure märtri püha Jüri kiriku või ehitada uue templi, nii nagu mina paremaks pean. Kallis Mark, ma leppisin nendega ülaltoodud tingimustes kokku, sest ma tean, et kõige väiksemgi lind ei lange maha meie püha isa tahtmiseta; muide, juhtugu mis tahes, ega ma ise ka maha ei lange, kuni puuvillahinnad püsivad praegusel kõrgel tasemel. Saage aru, ma olen osaliselt seotud puuvillaga, ja see on üks põhjusi, miks ma ei riski New Yorgist ära sõita. Paigutasin teatud kapitali puuvillasse; asi on praegu veel värske ja peremehe silma tuleb peal hoida.

Muide, aeg lendab, kallis Mark, pole midagi parata, ja ka mul on juba aeg oma läkitus lõpetada. «Hüvasti, hüvasti, ja kui igaveseks, siis jää igaveseks hüvasti!» Aga niisugust sõpra ei saa ma kunagi unustada!

Teie siiras osavõtt minu asjadest, Teie haruldane leidlikkus, mis pani Teid kirjutama kirikunõukogule, et neid mehi heldemaks muuta, Teie geniaalne taip, millega Te esitasite oma kirju minu omade pähe ja, püüdes kirikunõukogu minu kasuks mõjutada, teatasite, et kavatsete kirjutada mulle jutlusi, — Teie kuninglik heldus, mis sundis Teid tegema mulle ettepaneku kanda Teie särke ja muuta ühiseks ka muud tualetiesemed, mis meile mõlemale kuuluvad, — Teie südamlik lubadus, et Teie sõbrad hakkavad mind armastama ja osutama mulle erakordseid teeneid, Teie rõõmustav kutse jagada Teiega suurepärast elumaja — kõik see kutsub minus esile kõige õrnemaid tundeid, ega kutsu neid esile ilmaaegu, kullakallis Mark! Palun kogu oma eluaja Teie eest jumalat ja säilitan Teist mälestuse oma üllas ja liigutatud südames.

Veel kord võtke vastu, andekas sõber, palavad tänusõnad ja kõige paremad soovid Teie alandlikult teenrilt

auväärselt isalt *doktor Haugaselt.*»

Eks kirjuta vägevasti, mis?

Aga kui piiskop kasutab lubamatuid väljendeid ja tunnistab hoolimatult, et võtab ette mõningaid samme eesmärgil «oma hinda üles kruvida», kas ta siis ei veereta üllatava osavusega vastutust lepliku patuse õlgadele?

Ja peab veel omas vanas eas eputama nende idiootlike

teravmeelsustega lindude kohta! Kui ta kogu aeg seda meelde tuletab ja seepärast ennast erakordseks tarkpeaks peab, siis hakkab ta asja ees, teist taga õige pea nõudma enesele niisugust palka, mis laostab iga kiriku! Muide, kui see talle nii väga meeldib ja kui ta tõepoolest peab oma nalja suurepäraseks, siis ma ei hakka tema illusiooni hajutama ega tema rõõmu riisuma. Muide, see tuletas mulle meelde ajakirja «Harpers» toimetaja artiklit, mis avaldati kolm aastat tagasi ja milles too isik palus lugejat olla armulik armetute paberimäärijate kahjutu auahnuse suhtes, kes peavad ennast talentideks. Nende eneste tööd tunduvad neile võrratutena, kirjutab toimetaja ja lisab: «Aga kas vaene Martin Farquhar Tupper ei uhkusta oma labasustega ega kujutle, et see on poeesia?!» Just nimelt! Uhkustagu ka see piiskop isiklikult leiutatud naljaga ja pidagu seda huumori kvintessentsiks.

Kuid huvitav oleks teada, mis salapärane kirik on see suure märtri püha Jüri tempel? Olgu öeldud, et piiskop ei kaldu täielikult usaldama isegi suurt märtrit püha Jüri ja riskima oma haukapoegade heaoluga — ta orienteerub targu puuvillale. Ja küllap tal on õigus. Looda jumala peale, aga ära ise ka muidu vahi!

Aga mida te arvate tema kirja lõpuosa kohta? Kas teile ei tundu, et ta pakkus üle, nagu patused inimesed taolistel puhkudel ütlevad? Kas te tõesti uskusite, et nende südantlõhestavate fraaside taga peitub otsekohesus? Kas te kontrollisite? Mina ka ei tea: nii tugevad omadussõnad, üleliia tugevad — mõnikord näib mulle, et siin on tegemist kerge irooniavarjundiga. Aga ei, vaevalt küll! Võimalik, et ta hakkas tõepoolest mind armastama. Kui ma aga seevastu veenduksin, et auväärne humorist harjutab minu arvel oma teravmeelsust, siis ei kirjutaks ma talle enam kunagi, kuni elu lõpuni. Ta kuulutab, et mind «ootab tasu teises ilmas» — ei, niisugused asjad mulle ei sobi!

Aga ta lubab minu eest paluda. Mis siis ikka, minu isikule pole midagi kasulikumat, ja ta ei leiaks ka vist tänulikumat patust kui mina. Nähtavasti satun ma «muude patuste» rubriiki; muidugi pole ma parem mis tahes teisest patusest ja mul pole õigust pretendeerida erilisele tähelepanule. Kõigepealt paluvad nad oma kongregatsiooni eest (ja seda teevad nad teadagi üpris energiliselt);

siis paluvad nad (juba mõõdukama tulisusega) teiste religioonide eest; siis oma kongregatsiooni lähimate sugulaste eest; siis kaugemate sugulaste eest; siis koguduse eest; siis oma osariigi eest; siis riigitegelaste eest; siis Ameerika Ühendriikide eest; siis Põhja-Ameerika eest; siis kogu Ameerika mandri eest; siis Inglismaa eest, Iirimaa, Šotimaa eest, Prantsusmaa eest, Saksamaa ja Itaalia eest, Venemaa, Preisimaa ja Austria eest; siis Norra, Rootsi ja Timbuktu elanike eest; seejärel Saturni, Jupiteri ja New Jersey elanike eest; lõpuks mainitakse palves neegreid, hindusid, türklasi ja hiinlasi; ja kui halastuse fontään on juba lõplikult ära kasutatud ja kuivaks muutunud nagu ämber soolaga, siis raputavad nad põhjajäänud tolmu seest välja ka meid vaeseid, «muid patuseid».

See pole just kõige õiglasem, eks? Pean ennast ikkagi presbüüterlaseks, kuulun ühe kõige tähtsama presbüüteriliku kiriku koguduseliikmete hulka ja seepärast tuleb mul mõnikord seista harda ilmega, silmad maas ja käed eelmise pingi seljatoel; mõne aja kuulan ma keskendunult, siis hakkan jalalt jalale tammuma, asetan käed selja taha, sirutan ennast ja võtan piduliku ilme; siis asetan käed rinnale risti, kõverdan kaela ja hakkan kurvalt ettepoole vaatama; siis piilun vaimulikku, lasen pilgul üle publiku libiseda, muutun hajameelseks — ja äkki taban end sellelt, et loen, kui palju on kirikus pitskraesid ja kui palju kiilaspäid; siis hakkan huvi tundma selle vastu, kui suur osa kohalviibijaist tukub ja kui suur osa ärkvel olles jutlust kuulab; siis hakkan laisalt arutama, kas jõuab pirisev kärbes, kes üleval aknal ronib ja ühtepuhku alla libiseb, kunagi oma eesmärgile; lõppude lõpuks muutub ka see tüütavaks ja ma vajun nukrasse poolunne — aga just siis jõuab vaimulik minu asjade juurde ja virgutab mu taas ärkvele, äratab minus lootusi hea sõnaga õnnetute «muude patuste» aadressil.

Aga nii mõnigi kord unustatakse meid hoopis ja me lahkume kirikust mõru maitsega suus; niisugustel juhtudel meenub mulle üks väike poisike lihtsast perekonnast, kellel oli suur kirg kuumade pirukate vastu; kord oli neil külaline ja ema lubas poisile, et too saab endale kõik pirukad, mis õhtueinest järele jäävad, kui ta tuleb lauda ning on seal vaikne ja korralik; poisike jälgis külalist, kes suure isuga pirukaid hävitas; viimaks hakkas poisi

hing aimama ilmselt järgnevat katastroofi ja ta pistis kisama: «Säh sulle nüüd, seda ma kartsin! Teadsin juba ette, et nii see läheb! Löögu mind välk maha, kui see mees seda viimast pirukat praegu kohe nahka ei pane!»

Aga mina ei kaeba — sest väga harva saavad hindud, türklased ja hiinlased tasuks kõik pirukad ja jätavad meid, «muid patuseid», näljasteks. Tõsi küll, pahatihti nad istuvad lauda ja me peame korralikult väsima oma järjekorda oodates. Aga mis oleks, kui kärbiks ilukõnet? Mis oleks, kui me nõuaksime eraldi õnnistust ainult oma kongregatsioonile ja oma kogudusele, siis aga paluksime tulise innuga kõigi ülejäänute eest, kogu maailmaruumi eest korraga? Kas poleks parem võtta kasutusele «Meie Isa» palve lihtsus, lakoonilisus, kaunidus ja selgus? Muide, paistab, et ma ronin niisugusesse sfääri, mis ei kuulu minu jurisdiktsiooni.

Minu kirjad auväärsele isale Phillips Brooksile Philadelphias ja auväärsele isale doktor Cummingsile Chicagos kutsega sõita siia ja võtta vastu Issanda Armu peakiriku eestseisja ametikoht ja lubadusega osutada neile igakülgset abi, avaldatakse tuleval nädalal koos vastustega mainitud isikutelt.

Mark Twain.

*

Möödunud nädalal lubasin avaldada käesolevas *«Californiani»* numbris oma kirjavahetuse auväärse isa Brooksiga, kes elab Philadelphias, ja auväärse isa doktor Cummingsiga, kes elab Chicagos, kuid nüüd olen sunnitud paluma, et lugejad vabastaksid minu sellest lubadusest. Sain äsja telegrammid mõlemalt auväärselt jumalasulaselt, milles kinnitatakse, et ma toimiksin taktitult, kui avaldaksin nende kirjad trükis. Seda seisukohta kinnitatakse nii kaalukate, veenvate ja vaieldamatute argumentidega, et kuigi see mulle varem ei tundunud taktituna, siis nüüd pean tunnistama, et tõepoolest oleks taktitu nende kirju avaldada. Erilist kasu see ei tooks, kahju aga oleks suur, sest see kutsuks esile publiku haiglase uudishimu jumalasulaste eraasjade vastu. Toon ära mõlemad telegrammid sõna-sõnalt:

Auväärselt isalt Phillips Brooksilt:

PHILADELPHIA, REEDEL, 12. MAIL.

MISTER MIKE TWAIN![1] KÕNELDAKSE, ET TE AVALDASITE PIISKOP HAUGASE KIRJA. TE HUKUTATE VAIMULIKKONNA! MINU KIRJA EI TOHI TRÜKKIDA. VÕTKE ARU PÄHE. JÄTKE OMA TEMBUD. ÄRGE MÄNGIGE LOLLI. PAKUN VIISSADA DOLLARIT.

PHILLIPS BROOKS

Kuigi ma saan aru, et mu kohus on hoida Brooksi kirja salajas, pean ma ometi publikule teatama, et Brooks saab Philadelphia kirikult rohkem raha ja seepärast ei pea võimalikuks siia sõita. Peale selle spekuleerib ta naftaga.

M. T.

Vagalt isalt doktor Cummingsilt:

CHICAGO, NELJAPÄEVAL, 11. MAIL.

MISTER MACSWINE[2]! KAS TE TÕESTI OLETE NII LOLL, ET AVALDASITE TRÜKIS PIISKOP HAUGASE KIRJA? SEE ON KURAT TEAB MIS! MINU OMA ÄRGE TRÜKKIGE, ÄRGE HULLAKE, MIKE. OLEN VALMIS MAKSMA VIIS VÕI KUUSSADA DOLLARIT.

CUMMINGS

Taipasin, et on taktitu tuua doktor Cummingsi kiri avalikkuse ette, kuid ometi pole liigne märkida, et ka tema teenib rohkem ega soovi seepärast Kaliforniasse tulla. Peale selle spekuleerib ta Chicagos teraviljaga.

M. T.

Kardan, et kiirustasin piiskop Haugase kirja avaldamisega. Kahetsen seda väga. Nüüd ei maksa enam oodata, et ta mulle veel oma Kaalukat Argumenti pakub.

VÄLISMAINE KIRJAVAHETUS

Mul on neetud kalduvus suruda kõigile peale palumatuid teeneid — olen selle harjumuse õnnetu ohver! Keegi ei palunud mind abistada Issanda Armu peakiriku nõu-

[1] Palun vabandust õela telegraafi eest — see moonutab alati eesja perekonnanimesid. — M. T.

[2] Swine = siga (ingl. k.).

kogu eestseisja otsingutel; pugesin ise sellesse loosse oma idiootliku entusiasmi puhangus ja ise tõmbasin tulised söed oma pea peale! Neid vaimulikke, keda ma tahtsin värvata, ei saanud ma nagunii kätte, selle eest aga langes mulle rahena kaela terve parv odavaid nurgataguseid jutlustajaid, nii et ma isegi oma tembust kohkusin. Kardan, et kutsusin välja vaimud, keda ma enam taltsutada ei suuda. Piisab sellest, kui tsiteerin näitena üht neist neljakümnest kaheksast kirjast, mis mulle erinevatest paikadest saadeti, et teile saaks selgeks, millist huvi äratas minu poolt avaldatud kirjavahetus.

Auväärselt isalt mister Brownilt:

«Rohutirtsu loss, 1865. aastal

Vend Twain! Aiman, et viimaks on mul avanenud võimalus tasuda kas või osakegi nende lugematute hüvede eest, mis on sadanud — lausa kullavihmana — minu väärritu pea peale. Kui teie aitate mul saada ametikohta Issanda Armu peakirikusse, siis annan oma nõusoleku viivitamatult, ja mind rahuldab igasugune palk; kuigi ma pean seejuures loobuma paljudest maistest hüvedest ja valmistama kohutavat muret oma armsale kogudusele, kuid mu hing võtab kuulda kutset, ja mina, tagasihoidlik jumalasulane, ei saa sellele vastu seista. (Plärakas, mida Te sellel kohal näete, tekkis minu pisaratest!) Olen kurb, mõeldes sellele, et tuleb maha jätta armsaks saanud kogudus; vabandage minu sentimentaalsust, kallis sõber, kuid ma olen pastorina hoolitsenud selle eest pikki aastaid, kasvatanud teda, olen talle andnud vaimutoitu ja nagu ustav karjane oma lambaid püganud — oh, kuidas püganud! Ma ei suuda jätkata — lämbun pisaratesse. Kuid ma võtan Issanda Armu peakirikult vähem kui mis tahes teine ameerika vaimulik, kui Te ainult aitaksite mul seda kohta saada. Saadan Teile oma jutlused näidisena — mõned neist on spetsiaalselt kirjutatud, mõned aga raamatutest võetud, kuid redigeeritud...

Teie alandlik teener *T. Saint-Matthew-Brown.*»

Kõik nad paluvad ametikohta Issanda Armu peakirikus. Kõik nad on rõõmsad seitsme tuhande dollarilise aastapalga üle. Kõik nad on valmis ohverdama maiseid hüvesid, katki rebima kõige kallimaid hingesidemeid ja

lahkuma kodupaigast, et võidelda püha usu eest meie ilusas templis. Kõik nad on veendunud, et võivad tuua rohkem kasu ja paremini teenida oma taevast käskijat, kui neil lubataks oma tegevusvälja laiendada. Kõik nad on veendunud, et nende südamed ei või enam lukku jääda. Ja nad lausa tormavad siia sõitma, et tiibu laiali sirutada. Kuid kõige kohutavam on see, et nad mürgitavad oma rumalusega m i n u elu: saadavad oma jutlusi m i n u l e, sõidavad siia ja ilmuvad otse m i n u majja ja puistavad oma pagasi m i n u esikusse, ja hõivavad jõuga m i n u magamistoa, ja istuvad rüsinal m i n u laua taha, selle asemel et kiusata Issanda Armu peakiriku nõukogu, kes oma positsiooni tõttu peaks olema nende ohver! Ei tea, mis asja pärast nad just m i n u juurde ronivad? Mis on minul sellega pistmist? Ma pole isegi oma jalga nende kirikusse tõstnud ja nendele pastori palkamine puutub minusse niisama vähe kui Alžeeria beisse! Kui nad ometi jätaksid minu kiusamise! Ronisin sellesse loosse ettevaatamatusest, pikemalt järele mõtlemata, ja kui mul nüüd õnnestuks sellest välja rabelda, siis ei hakkaks ma enam kunagi ennast niisugustesse asjadesse toppima, ausõna, mitte iialgi!

Minu majas on mitu teenijat, kuid kõik nad on juba täiesti ära piinatud. Minu virtin on juba mässu lävel. Eile teatas ta mulle järgmist: «Varsti ma igatahes viskan mõne vaimuliku välja!» Ja nõnda kindlasti juhtubki. Kuid mul on kahju. Kas tohib olla südametu vaimuliku vastu, kui näed, et teda on sinu majast «välja visatud»? Mis ma peaksin peale hakkama? Olen täiesti abitu. Hakkan hulluks minema — mind ennast visatakse välja!

Minu juures külas olevad vaimulikud on kõik terved inimesed. Isu on neil suurepärane. Mingit erilist toitu nad enestele ei nõua. Praetud kanapojad rahuldavad neid täielikult. Kuid mind häirib nende juuresolek: Mississipil arvatakse, et laeva ähvardab oht, kui selle pardal viibib korraga rohkem kui kaks vaimulikust seisusest reisijat. Niisugusel juhul võib tosin taolisi isikuid, kes minu majas viibivad, heast peast maavärisemise esile kutsuda! Kõneldakse, et kolm vaimulikku võivat laeva madalikule ajada, neli auriku uputada, ja viis pluss hall mära — selle õhku lasta. Kui mul oleks tallis hall mära, siis laseksin kohe, õhtut ära ootamata, linnast jalga!

Mark Twain

SAATANA
HEA SÕNA

Tehti niisugune eksperiment.

Saatanat hakati laimama; vandenõulased tegid talle üksteise võidu mürgiseid etteheiteid, sõimasid teda halastamatult, süüdistasid julmalt, — ja lõpuks langes vandenõu kergeusklik ohver lõksu. Ta nõustus sellega, et süüdistused on õiglased, et saatan on tõepoolest pahedesse uppunud, nagu nad rääkisid; aga kas temasse suhtuti õiglaselt? Patune on patune ja muud midagi; ja saatan on samasugune patune kui kõik teised. Mispärast siis kõik teised pääsesid? Kas tõesti üksnes omaenda jõupingutustega? Ei, sel kombel pole keegi pääsenud. Nende nõrkadele jõupingutustele lisandusid härdad armupalved, mida peetakse iga päev kristliku maailma kõikides kirikutes ja mis tulevad kõigi kaaskannatajate südamest. Kes aga palub saatana eest? Kes on tuhande kaheksasaja aasta jooksul lihtsalt, inimlikult palunud selle patuse eest, kellele on seda kõige rohkem vaja — meie kaasvenna eest, kes vajab kõigest enam sõpra ja kellel pole ühtegi niisugust; kes on palunud selle patuse eest, kellel on ilmne ja vaieldamatu õigus, et tema eest palutaks nii ööd kui päevad sel lihtsal ja vaieldamatul põhjusel, et ta vajab seda kõige suurema patusena rohkem kui kõik teised?

SAATANA HEA SÕNA

Ajakirja «Harpers Weekly» toimetuselt: «Meil on alust arvata, et allpool avaldatud ja saatana allkirja kandev kiri on tegelikult Mark Twaini temp.»

Ajakirja «Harpers Weekly» toimetajale.

Kallis söör ja sugulane!

Tehkem igaveseks lõpp sellele tühjale jutule. Välismaiste Kristlike Missioonide Ameerika Büroo võtab igal aastal vastu ohvriande minult, miks ta siis peaks ära ütlema mister Rockefelleri[1] annetustest? Alati, kõikidel aegadel on kolm veerandit kõigist heategelikuks otstarbeks annetatud summadest moodustanud «südametunnistuse raha»[2], milles on kerge veenduda, kui uurida minu kassaraamatuid. Seda määratlust võib edukalt kasutada ka mister Rockefelleri annetuste kohta. Kogu Ameerika Büroo poodi finantseeritakse peamiselt haudadest. Kui soovite, võib seda nimetada surmajärgseks annetuseks. «Südametunnistuse raha» on vanade kuritegude tunnistamine ja teadlik uute kuritegude sooritamine, sest kui kadunu tegeleb heategevusega, röövib ta sellega oma pärijaid. Ja kas misjonärid tõepoolest lükkavad tagasi need annid üksnes seepärast, et ohverdajad on süüdi vanades või uutes kuritegudes, või nagu enamasti juhtub, nii ühes kui teises?

Teie loal ma jätkan. Mister Rockefelleri vastu suunatud kõige visam, õelam ja halastamatum süüdistus seisab selles, et tema annetused olevat igaveseks määritud vande murdmisega, millist häbi ei saa maha pesta ja milline

[1] John D. Rockefeller (1839—1937) — naftamagnaat, USA suurima korporatsiooni «Standart Oil Company» asutaja.

[2] Raha, mida kantakse (tavaliselt anonüümselt) riigikassasse nende isikute poolt, kes on kunagi ebaseaduslikult mingisuguseid summasid omastanud või kes on maksude tasumisest kõrvale hiilinud.

kuritegu on tõestatud mitmete kohtuinstantside poolt. Minu valdustes paneb niisugune süüdistus kõiki muigama, sest teie hiigellinnas ei leidu ühtki rikast inimest, kes ei murraks vannet igal aastal, kui jõuab kätte maksude tasumise tähtaeg. Kõik nad on pealaest jalatallani kaetud kümnekordse valekihiga, kõik nad on aheldatud nii-öelda igavese pettuse soomusesse. Kui leiduks kas või üks rikas inimene, kes selles suhtes süüdi ei ole, siis ostaksin ma suurima heameelega ta ära oma harulduste muuseumile ja maksaksin tema eest dinosauruse hinna. Teie ütlete, et näete nende rikaste inimeste tegevuses üksnes iga-aastasi katseid seadusest mööda hiilida, mitte aga seaduserikkumist? Mis siis ikka, kui see teile meeldib, siis võite lõbu tunda terminoloogia peensustest, kuid seda ainult üürikest aega! Aga kui te kord minu valdustesse ümber asute, siis ma näitan teile midagi äärmiselt huvitavat: kogu põrgu on tulvil džentelmene, kes on püüdnud seadu-

sest mööda hiilida! Kui mõnel avalikul seaduserikkujal õnnestub haruharva paradiisi lipsata, siis need härrased, kes püüavad seadusest mööda hiilida, langevad kõik minu saagiks.

Pöördugem siiski tagasi meie lammaste juurde. Tuletan teile meelde, et minu miljonäridest võllaroad ohverdavad üsnagi tihti raha Välismaiste Kristlike Missioonide Ameerika Büroole; kuid see raha on tegelikult riigilt varastatud; see on osa riigikassasse tasumatajäetud maksude summast, s. t. see on patune raha, kuradi raha, minu raha. Tähendab, ongi selge, et see on minu annetus; teiste sõnadega, minu avaldus on õige: kui Välismaiste Kristlike Missioonide Büroo võtab iga päev vastu minu annetusi, siis miks ta peaks tagasi lükkama mister Rockefelleri annetuse?! Sest Rockefeller, kõnelgu mitmesugused kohtunikud mis tahes, pole põrmugi halvem kui mina!

Saatan

TEHING SAATANAGA

Siis jõudsingi otsusele müüa oma hing Saatanale. Teraseaktsiate kurss langes. Sama juhtus ka teiste aktsiatega; kõige kindlamad ettevõtted läksid pankrotti. Aga kuna ma ise kujutasin endast veel teatavat väärtust, siis tuli see võimalikult kiiremini käiku lasta, et varandust koguda. Pikemalt aru pidamata saatsin kirja kohalikule maaklerile mister N-le pakutava kauba üksikasjaliku kirjeldusega ja ülevaatega selle seisukorrast; kokkusaamine Saatanaga määrati viivitamatult kindlaks tingimusel, et maakler saab 2,5 protsenti komisjonitasu, kuid üksnes siis, kui tehing toimub.

Istusin mõttesse vajunult pimedas ruumis ja ootasin Saatana ilmumist. Valitses surmavaikus. Viimaks kostis lähedalt kõmavaid, madalaid kellalööke, mis kuulutasid kesköödi: pomm-pomm, ja ma tõusin, et külalist vastu võtta; valmistusin sisemiselt ette kõrvulukustavaks piksekärgatuseks ja väävlisuitsuks, mis minu kujutluste järgi pidi saatma tema saabumist. Kuid ei olnud piksemürinat ega vänget suitsu. Läbi suletud ukse astus käratult sisse kaasaegne Saatan, täpselt niisugune, nagu me oleme harjunud teda nägema laval — pikk, sihvakas, väle, ihuligi liibuvas trikoos, mõõk vööl, lai lühike

mantel õlgadel, rippuva sulega kübar uljalt lömmi löödud, peen mefistolik naeratus targal näol.

Kuid teda ei saatnud punased tulekeeled, ta polnud üldse leegitsev, sugugi mitte! Ta oli nagu üleni helendav tõrvik, või sammas, või obelisk, mis on kaetud tulivalge viirastusliku roheka läikega; ta kiirgas hõbedaselt nagu virvendav veepind troopikamere kaldal, milles peegeldub pilvitus taevas kõrguv kuu.

Saatan tervitas mind viisakalt oma tavalise ja kõigile tuntud kummardusega: asetanud vasaku käe mõõgapidemele, haaras ta paremaga kübara peast ning tegi sellega sujuvalt enda ees poolkaare. Võtsime istet. Oh kui tore ta oli oma imekaunis läikes, kuidas talle sobis see uus värv! Ta vist märkas vaimustust minu näol, mida valgustas tema kiirgus, kuid ta ei liigutanud kulmugi — ilmselt oli ta juba ammugi harjunud selle mõjuga, mida ta jätab temaga taolistesse tehingutesse astuvatele kristlastele.

. . . Istusime pool tundi tulist punši juues, vestlesime ilmast, kusjuures ma püüdsin vahetevahel mõningaid küsimusi esitada, mille peale minu külaline vastas: «Ei, niisugust hinda ma vist maksta ei või.» See vastus kahandas mu häbelikkust, sain oma enesevalitsemise täielikult tagasi ning söandasin isegi mõnevõrra rahuldada mind vaevanud uudishimu. Avaldasin nagu muuseas imestust selle üle, et ta ei vasta kaugeltki meie kujutlustele temast, ja küsisin, millest ta on tehtud. Saatan ei solvunud ning vastas siiralt ja lihtsalt:

«Raadiumist.»

«Ah nii on lood! Noh, siis on arusaadav!» hüüdsin ma. Tõepoolest, minu silmad polnud veel kunagi näinud meeldivamat läiget. Sellega ei saa üldse võrrelda surnud külma elektrivalgust. «Kuid see tähendab, et teie majesteet kaalute ligikaudu . . . umbes . . .»

«Olen kuus jalga ja üks toll pikk, nii et kui ma oleksin lihast ja verest, siis kaaluksin kakssada viisteist naela. Kuid raadium on nagu teisedki metallid raske, — järelikult kaalun ma pisut rohkem kui üheksasada naela.»

Puurisin temasse oma ahne pilgu: milline rikkus! Kui tohutu raadiumi varu! Üheksasada naela . . . Ütleme, et naela hind on kolm miljonit . . . see teeb kokku . . . see teeb . . . Ja samas vilksatas läbi mu palavikulise aju salakaval mõte!

Kuid Saatan puhkes lõbusalt naerma:

«Lugesin teie mõtteid! Varastada Saatan, luua aktsiaselts, lasta välja osatähti kümne miljoni dollari eest, summa eest, mis kolm korda ületab põhikapitali, ujutada nendega üle kogu maailm. Kui uudne! Kui originaalne!»

Mu põsed lõid nii intensiivselt õhetama, et hõbedane kiirgus meie ümber muutus vabarnpunaseks kumaks, nagu päikeseloojang, millesse mähkuvad Firenze kuplid ja tornid ja mis täidab südame joovastava rõõmuga. Saatanal hakkas minust kahju ning oma järgneva tõsise õpetliku jutuga valas ta palsamit minu hingele, nii et ma suutsin vähehaaval rahuneda ning isegi tänasin teda tema suuremeelsuse eest. Selle peale kostis ta:

«Teie head sõnad ei lähe asjata kaotsi. Armastusväärsusele vastan armastusväärsusega. Kas te ka teate, et ma olen juba palju sajandeid olnud ärilistes suhetes vaese õnnetu inimsooga, kuid esmakordselt kohtan praegu inimest, kellel jätkub mõistust taibata, kui väärtuslikust materjalist ma olen loodud.»

Lõin tagasihoidlikult silmad maha, kuid kogu mu sisemus lausa laulis meeleheast.

«Jah, teie olete esimene, kes seda taipab,» jätkas Saatan. «Kogu keskaja jooksul ostsin ma kristlaste hingi muinasjutulise hinnaga: ehitasin ühe ööga valmis sillad, kirikud, ja peaaegu iga kord, kui mul oli tegemist vaimulikust seisusest isikuga, veeti mind ninapidi — seda tunnistab ajalugu; kuid aeg-ajalt sain ikkagi kasu ausate ilmalike kaudu — seda tunnistan ma ise. Kuid mitte keegi pole kunagi seda taibanud, mille abil võiks tõeliselt rikastuda. Teie olete esimene.»

Täitsin taas tema pokaali ja pakkusin talle veel ühe sigari. Seekord Saatan juba teadis, millega tal tegemist on. Ta uuris sigarit kaua ja küsis siis:

«Kui palju te nende eest maksate?»

«Kaks tsenti tükist. Aga kui kastiviisi osta, siis tuleb odavam.»

Ta uuris ikka veel sigarit ja sosistas midagi, nähtavasti pidas endamisi aru.

«Tume, karune, rabe, ebamäärane vorm, kortse täis nagu puukoor, kohati on kuivanud leht kipra tõmbunud, ühe sõnaga tuletab meelde nende kottade kõrbenud nahka, mis seisavad põrgu põhjas pühapäevahommikuti iga numbritoa ukse taga.»

Saatan ohkas oma kodu meenutades, vaikis hetke ja küsis siis viisakalt:

«Olge nii hea ja jutustage mulle lähemalt sellest teravmeelsest junnist.»

«See on ühe silmapaistva Itaalia riigitegelase Camillo Cavouri [1] leiutis. Kord töösse süvenenult süütas ta sigari, asetas selle siis kõrvale ja unustas. Sigar sattus tindipotti ja sai märjaks. Cavour märkas seda ja asetas sigari ahju peale kuivama. Kui ta selle hiljem uuesti süütas, tundis ta kohe, et sigar oli omandanud mingi erilise maitse. Siis ta . . .»

«Aga kas ta ütles, missugune maitse oli sellel varem?»

«Paistab, et mitte. Aga ükskõik — ta kutsus välja riigi kõige tähtsama keemiku ja käskis selgitada, kust on pärit see uus maitse. Too pani toime vajaliku uurimistöö ja jõudis järeldusele, et erilise maitse annab sigarile raudvitriol koos äädikaga, need on aga teatavasti iga tindi koostisosadeks. Riigi finantsidest rõõmu tundes käskis Cavour luua uue sigarimargi. Ja sellest ajast peale käib see sort enne müügilelaskmist läbi tindivabrikust, kus toimub vastav töötlus, mis üllataval kombel avaldab mõju nii tindile kui ka sigaritele. Niisugune on «Cavouri» sordi loomise ajalugu, teie majesteet, ja see kõik on sulaselge tõsi, milles pole kübetki väljamõeldist.»

Saatan võttis kingituse vastu, puudutas nimetissõrmega sigariotsa. See lõi kohe hõõguma ja hakkas suitsema . . . Kuid suitsetama ta ei hakanud, ilmselt mõtles ta ümber, asetas torpeedo lauale ja pöördus erakordse viisakusega minu poole:

«Teie loal hoian selle Voltaire'ile.»

Olin kirjeldamatult rõõmus ja meelitatud: sidugu vähemalt see pisiasi mind suure inimesega, puudutagu minu nimi tema kõrva kas või sellelgi tühisel ettekäändel (ma ei kahelnud põrmugi, et selle juures mind mainimata ei jäeta). Tõin ruttu veel poolsada samasugust sigarit, et Saatan võiks nendega kostitada ka teisi suuri surnuid — Goethet, Homerost, Sokratest, Konfuutsiust —, kuid Saatan lükkas mu kingituse tagasi, seletades, et n e n d e inimeste vastu polevat tal midagi. Siis laskus ta jälle kauge mineviku meenutamisse ja sõnas mõne aja pärast:

[1] Itaalia riigimees (1810—1861) Sardiinia kuningriigi peaminister 1852—1861.

«Tol ajal ei olnud keegi veel raadiumist midagi kuulnud. Muide, kui nad oleksidki kuulnud, mis kasu sellest oleks olnud? Inimkond oli raadiumi suhtes teadmatuses kakskümmend miljonit aastat, kuni sündis uut ajastut kuulutav üheksateistkümnes sajand — auru- ja masinate sajand, ja see sündis kõigest mõned aastad enne teid. Üheksateistkümnes sajand oli imede sajand, kuid tema imed on lapsemäng võrreldes sellega, mida toob kahekümnes sajand.»

Küsisin talt, miks ta nii arvab, ja ta selgitas:

«Asi seisab selles, et energia oli väga kallis, aga kõik toimub ainult energia abil — vedurid, aurikud, eranditult kõik liigub energia abil. Süsi — selles seisabki asja konks! Seda tuleb kaevandada, ilma selleta ei ole auru, ei elektrit, pealegi on kaod tohutud: sütt põletatakse ja ta kaob jäägitult. Raadium on aga hoopis teine asi! Minu üheksasaja naelaga võib soojendada kogu maailma, seda valgusega üle ujutada, anda energiat kõigile laevadele, kõigile tööpinkidele, kõigile raudteedele — ja seejuures ei kulutata ära isegi viit naela raadiumi! Ja siis . . .»

«Kallis esiisa ja looja! Siin on teile minu hing, võtke see, ja asutame kompanii!»

Kuid Saatan päris minu vanust ja kui kuulis, et olen kuuekümne kaheksa aastane, lükkas viisakalt mu ettepaneku tagasi; küllap ta vist ei soovinud kasutada oma ilmset üleolekut. Siis jätkas ta raadiumi ülistamist: sellesse ainesse kätketud soojus võib ööpäeva jooksul üles sulatada niisuguse jäätüki, mis ületab kakskümmend neli korda tema kaalu, kusjuures raadiumi hulk ei vähene karvavõrdki; kui asetada sekundiks sellesse ruumi nael raadiumi, siis muutub kõik silmapilkselt söeks, nagu oleks sähvatanud põrguleek, inimesest jääb järele ainult peotäis tuhka, ja nii edasi ikka sellessamas vaimus; kuid ma katkestasin teda:

«Aga teie majesteet... Teie — aga see tähendab, et üheksasada naela raadiumi on ju praegu siin selles ruumis; mul aga pole põrmugi palav, otse vastupidi — temperatuur on kõige meeldivam. Olen nõutu.»

«Ehee, kas teate mis,» alustas ta ebalevalt, «see on saladus, kuigi ma võiksin selle ju muuseas ka teile avaldada, sest need vastikud talumatud jultunud keemikud jõuavad varem või hiljem nagunii selle välja uurida. Te vist juba teate, mida madam Curie kirjutas raadiumist; te teate,

kuidas too daam väsimatult töötas selleks, et avastada raadiumi imesaladust, et kõiki üksikasju välja selgitada. Ta kirjutab: «Ained, mille koosseisus leidub raadiumi, kiirgavad ise valgust.» Pange tähele; pole tarvis mingit sütt valguse saamiseks. Madam Curie ütleb: «Raadiumi sisaldav klaasnõu laeb end ise elektriga.» Pange tähele: pole tarvis mingit sütt, mingit vett, et toota elektrit. See naine kirjutab: «Raadiumil on haruldane omadus vabastada soojust iseenesest ja piiramatul hulgal.» Nagu näete, pole tarvis mingit sütt, et panna liikuma kogu maailma masinaid. See naine sõelus läbi terve mäe uraanimaaki radioaktiivseid aineid otsides ja õngitses sellest välja tervelt kolm elementi, millele ta andis ka nimed: üks, mis kontsentreerub vismutiühendites, nimetati polooniumiks; teine, mis sarnaneb baariumiga, sai nimeks raadium; kolmas ristiti aktiiniumiks. See daam ütleb: «Nüüd tuleb meil eraldada poloonium vismutist. See on kõige raskem ülesanne, me tegeleme sellega juba palju aastaid.» Palju aastaid, mõtelge ainult, palju aastaid! Jah, nii töötavad nad kõik, need ohjeldamatud hinged, need teaduseinimesed — uurivad, puurivad, ähivad ja puhivad. Kui ma saaksin ka oma majapidamisse ühe partii nii püüdlikke hingi. Küll oleks siis võimas kokkuhoid. Mõelda ainult, palju aastaid! Niisugused inimesed ei tagane. Kannatus, usk, lootus, visadus — ja niisugused on nad kõik, kogu nende vennaskond, Kolumbus ja teised. Raadiumi saades avastas see naine uue ajastu teie planeedil, suurendas teie rikkusi ja asus sellega Kolumbuse ning teiste temataolistega ühte ritta. Tema seadis enesele eesmärgiks eraldada kooniumi vismutist; kui ta sihile jõuab, siis saavutab ta, mis te arvate, mida?»

«Pole aimugi, teie majesteet.»

«Ta suurendab veelgi inimeste võimsust, nende ees avanevad tohutud võimalused. Ma selgitan teile nüüd oma mõtet, sest nii teie kui isegi madam Curie pole võimelised ette kujutama tema lähima avastuse kogu grandioossust.»

«Olen tähelepanu ise, teie majesteet!»

«Poloonium puhtal kujul, vismutist vabastatuna, on selleks ainsaks aineks, mille abil võib valitseda raadiumi, ohjeldada selle purustavat jõudu, taltsutada seda, hoida kuulekuses, sundida teda inimest teenima. Kombake mu nahka. Noh, mis te selle kohta ütlete?»

«See on õrn, siidine, läbipaistev, õhuke kui želatiinikiht, väga kaunis, teie majesteet!»

«See ongi polooniumi. Kõik muu minus on raadiumist. Kui ma eneselt kesta ära heidaksin, oleks kogu maailm suitsu ja tuld täis, muutuks tuhaks, ja kuust jääksid järele üksnes üle kogu maailmaruumi laialihajutatud kübemed.»

Õudus aheldas mu keele, hakkasin üleni värisema.

«Nüüd peaks teil kõik selge olema,» jätkas ta. «Minu sisemuses märatseb tuli, ma kannatan talumatult ja olen määratud igavesele piinale, kuid teil ja teie maal pole midagi karta — te olete polooniumiga kindlalt kaitstud. Soojus on jõud, energia, kuid see toob kasu ainult siis, kui osatakse seda valitseda, reguleerida. Praegu pole teil veel võimu raadiumi üle, aga niipea kui polooniumi pistab teile pihku taltsutaja piitsa, muutub raadium kohe teie ees kuulekaks. Võin vabastada minusse kätketud energia väikeste ja suurte portsjonite kaupa, nii nagu ma heaks arvan. Kui tahan, võin liikuma panna daami käekella mehhanismi või hävitada kogu maailma. Te ju nägite, kuidas ma sõrme puudutusega süütasin selle jumalavallatu sigari?»

Jah, ma nägin seda.

«Kujutage ette, kui väike oli tol hetkel vabanenud energia hulk! Teile on muidugi teada, et maailmas koosneb kõik tillukestest liikuvatest molekulidest, absoluutselt kõik — nii mööbel, kivid, raud, hobused, inimesed —, ühe sõnaga kõik, mis eksisteerib.»

«Jah, on teada.»

«Et molekulid erinevad üksteisest kaalu ja suuruse poolest, kuid pole ühtegi neist, mis oleks nii suur, et seda võiks vaadelda läbi mikroskoobi?»

«Jah, on teada.»

«Aga kas te teate, et molekulid koosnevad tuhandetest vabadest igavesti liikuvatest ülitillukestest osakestest, mida nimetatakse aatomiteks?»

«Jah, tean.»

«Seda, et viimase ajani peeti kõige väiksemaks aatomiks, mida teadus tundis, vesiniku aatomit, mis on tuhandeid kordi väiksem teiste ainete molekulide ehitamiseks vajalikest aatomitest?»

«Tean.»

«Niisiis, raadiumi aatom, millel on positiivne laeng, on

viis tuhat korda väiksem vesiniku aatomist. Seda kirjeldamatult tillukest aatomit nimetatakse elektroniks. Minu aastatepikkune kiindumus teie ja teie auväärsete esivanemate vastu on nii suur, et ma avaldan teile saladuse, mida seni ei tea veel ükski õpetlane — jaanimardikate saladuse. Kuulake: nende mardikate kiirgamine tuleneb ühestainsast elektronist, mis peitub polooniumi aatomis.»

«Sire [1], ma olen vapustatud. Kogu maailma teadlased oleksid teile väga tänulikud nii väärtusliku teate eest, sest nad jändavad selle avastuse kallal juba üle kahe sajandi. Mõelda ainult! Elektron, mis on viis tuhat korda väiksem silmale nähtamatust aatomist, ongi see lõbus tuluke, mis kaunistab suveööd!»

«Ja võtke arvesse,» jätkas Saatan, «et see ainuke juhus, millal raadium eksisteerib puhtal kujul, ilma mingi seoseta, millal ka poloonium asetseb täpselt samasuguses vabas olukorras, ja nimelt see nende kooseksisteerimine kutsubki esile tolle üllatava ja meeldiva efekti. Kujutlege, et polooniumist kaitsekiht katkeb — siis sähvaks kohe hetkeks raadiumileek, ja jaanimardikas muutuks auruks. Kas see vana hektograaf on teile väga väärtuslik?»

«Ei, teie majesteet, mitte väga, see pole minu oma.»

«Siis hävitan selle teie silme ees. Süütasin selle teie ... kuidas selle nimi oligi ... Cavouri kõigest üheainsa elektroni energiaga, niisama suure energiahulgaga, mis peitub jaanimardikas. Nüüd aga annan löögi, mille energia tekib kahekümnest tuhandest elektronist.»

Minu külaline puudutas käega massiivset hektograafi ja see lõhkes nagu suurtükimürsk, nii et järele ei jäänud märga kohtagi. Kolm minutit hõljus ruumis tihe roosakas sädemeteudu, mille läbi terendas ähmase laiguna Saatana kuju; siis udu haihtus ja jälle hakkas mänglema ere ja õrn kuuvalgus. Saatan ütles:

«Kas veendusite? Kahekümnesse tuhandesse jaanimardikasse kätketud raadiumi hulgast piisab, et panna liikuma automootor igaveseks ajaks. Seejuures ei ole mingeid kadusid, see kütteaine on ammendamatu.» Ja ta lisas möödaminnes: «Meie juures põrgus kasutatakse ainult raadiumi.»

Olin hämmastunud ja muidugi mõista ka äärmiselt

[1] Sire (häälda «siir»). Majesteedi kõnetlustiitel prantsuse keeles.

huvitatud, sest nendes põrguurgastes viibis küllaltki palju minu sugulasi ja häid tuttavaid. Olin seniajani arvanud — nagu mulle lapsepõlves sisendati —, et kütteainena kasutatakse seal sütt ja väävlit. Saatan luges mu mõtteid ja ütles:

«Sütt ja väävlit — nii räägib legend, see on tõsi. Kuid see on üldine eksitus. Äärmisel juhul oleksime võinud ju läbi ajada ka söe ja väävliga, kuid sellel kütteainel on terve rida olulisi puudusi: palju mustust, ei põle kõige kuumema leegiga ja pühapäeviti oleks lihtsalt võimatu hoida vajalikku temperatuuri; pealegi, kust võtta nii palju sütt ja väävlit — kogu maailmaruumi tagavaradest ei piisaks isegi pooleks igavikuks. Kui poleks raadiumi, poleks olemas ka põrgut nagu kord ja kohus.»

«Mispärast?»

«Siis tuleks hinged pista mingisse muusse materjali. See aga põleks momentaanselt ära ja patused pääseksid sellega põrgupiinadest. Nad ei peaks tundigi vastu. Siin pole midagi arusaamatut!»

«Nüüd ma saan aru, te selgitasite mulle selle asja. Mina, kas teate, arvasin kogu aeg, et patused annavad põrgutulele oma loomuliku ihu; nii vähemalt kujutatakse seda Sixtuse kabeli freskodel, raamatutes leiduvatel piltidel.»

«Jah, meie patused näevad välja täpselt samasugused, nagu nad olid elusalt, kuid siin pole tegemist nende ihuga; ihuga oleks juhtunud sama lugu mis teie hektograafigagi: pauk, sähvatus, sädemetevihk — ja kõik; nii poleks mingit mõtet saata neid põrgusse igavesele piinale. Uskuge mind, raadium on ideaalne materjal.»

«Jah, nüüd on mul kõik selge,» kostsin ma ja tõmbusin kössi tulevastele ebamugavustele mõeldes. «Teil on õigus, sire.»

«Ja kuidas veel. Mul on kolossaalsed kogemused. Aga mis sest rääkida, küllap veendute selles ise, kui sinna satute.»

Ta vist arvas, et ma põlen uudishimust, kuid ta lihtsalt tundis mind veel vähe. Pärast hetkelist mõtiskelu lausus Saatan:

«Otsustasin abistada teid rikastumisel.»

Nende sõnade mõjul muutusin sedamaid lõbusamaks. Tänasin teda ja teritasin kõrvu.

«Te võib-olla teate, kus asuvad Uus-Meremaal väljasurnud linnu — moa kondid? Neid on seal terve mägi, mille

kõrgus on kakskümmend jalga; seal on tuhandeid skelette. Aga kas teate, kus asuvad jääajal elanud mammutite kihvad? Leena jõe suudme lähedal; seal on mõne aakri suurusel pindalal neid lugematul hulgal ja seal käivad juba viis sajandit hiina karavanid väärtuslikku lasti toomas. Ja kas te teate midagi fosfaadilademetest teie riigi lõunaosas? Need asuvad võimsate kihtidena paljude miilide ulatuses maakamara all, ning need ei kujuta endast midagi muud peale ammugi maa pealt kadunud hiigelloomade tohutu surnuaia; ja kõikjal teie planeedil leidub taolisi surnuaedu. Kust oli pärit nende loomade instinkt, mis sundis neid läheneva surma eel kogu jõudu kokku võtma ja ühte paika hinge heitma minema? See on looduse suur saladus ja isegi teadus on võimetu sellesse tungima. Kuid niisugused on faktid ja seepärast kuulake edasi. Juba palju miljoneid aastaid eksisteerib jaanimardikate surnuaed.»

Tulvil rõõmsaid lootusi vajus mu suu kuulates lahti. Saatan tegi mulle märkuse, et ma selle suleksin, ja jätkas:

«See surnuaed asetseb ühes lumises Kordiljeeride mäestiku harus, kausikujulises süvendis, mis pole suurem kui umbes pool sellest toast. Ja see kauss on ääreni täis — mis te arvate, mida? Kõige puhtamat jaanimardikate raadiumi, põrgulõõska ja palavust. Juba palju tuhandeid aastaid lendavad sinna iga päev jaanimardikate müriaadid, et leida selles kausis surma, ja iga jaanimardikas toob kaasa oma panuse — oma ainukese surematu osakese, puhta raadiumi elektroni. Sinna kogunenud energiast piisab, et kallata valgusega üle kogu maailm, et varustada kuni sajandi lõpuni kütteainega kõiki maailma masinaid, kogu transporti. Kogu maailmas ei leidu niipalju raha, et seda aaret ära osta. Niisiis, teie olete minu ja raadium on teie. Kui madam Curie saab kätte puhta polooniumi, siis valmistage endale sellest vastav rõivastus ja asuge oma aaret otsima!»

Ja ta kadus, jättes minu pimeduse ning mu tänukõne katkes poolelt sõnalt. Raadiumist tulvil kausi leian ma taevas virvendava kuma järgi; ja õige varsti: kui see geniaalne naine Prantsusmaal eraldab polooniumi vismutist, siis saan selle määratu asendamatu aine oma käsutusse. Aktsiaid juba müüakse. Pöörduge Mark Twaini poole.

SALAPÄRANE TUNDMATU

(Katkendid)

Mul tuli pähe mõte kõnelda Saatanaga tema tempudest, veenda teda, et ta muutuks paremaks, heatahtlikumaks. Tuletasin talle meelde kõike, mida ta on korda saatnud, ja palusin teda, et ta edaspidi ei toimiks enam nii hoolimatult ega hukutaks asja ees, teist taga inimesi. Ma ei süüdistanud teda halbades kavatsustes, vaid üksnes palusin, et ta enne kui midagi teha otsustab, võtaks aega ja mõtleks järele, kas ehk mõni tema tembu tõttu kannatada ei saa. Sest kui ta lakkab kergemeelselt ja huupi tegutsemast, on õnnetuid kaugelt vähem. Saatan ei vihastunud põrmugi minu otsekohesuse üle, ent ometi oli näha, et minu jutt teda üllatas ja lõbustas. Ta ütles:

«Miks sa arvad, et ma tegutsen huupi? Ma ei toimi kunagi nõnda. Sa tahaksid, et ma võtaksin aega ja mõtleksin järele, milleni minu tembud viivad. Mul pole seda vaja teha. Tean alati täpselt ette, milleni need viivad.»

«Miks sa siiski nii toimid, Saatan?»

«Luba, ma vastan sulle, sina aga püüa mõista, kui suudad. Sina ja sinutaolised olete ainukesed oma laadi olevused. Iga inimene on kannatamise masin ja rõõmude masin. Need kaks mehhanismi on ühendatud keerulise ühendsüsteemiga ja tegutsevad vastastikuse seose alusel. Niipea kui esimene mehhanism registreerib meelehea, valmistab teine juba teile valu, õnnetust, tervet õnnetuste seeriat. Enamikul inimestest kujuneb elu nõnda, et rõõmusid ja muresid esineb võrdselt. Seal aga, kus niisugust tasakaalu ei ole, domineerib õnnetus. Õnn ei domineeri kunagi. Esineb inimesi, kes on ehitatud nõnda, et kogu nende elu on allutatud kannatuste mehhanismile. Niisugune inimene ei tunne üldse õnne sündimisest kuni surmani. Kõik on temale kannatuste allikaks, kõik, mida ta teeb, valmistab talle valu. Küllap sa oled vist isegi kohanud niisuguseid inimesi. Elu on neile hukatuslik and. Mõnikord maksab inimene aihukese naudingutunni eest paljude kannatuste aastatega — nii on ta juba kord loodud. Kas sa siis seda ei tea? Või pean tooma näiteid? Otsekohe toon. Mis aga puutub teie küla elanikesse, siis neid pole minu jaoks lihtsalt olemas. Sa vist oled seda juba isegi märganud.»

Ma ei tahtnud olla järsk ja ütlesin, et jah, mul on tõepoolest jäänud niisugune mulje.

«Nõndaks, ma kordan: neid pole minu jaoks olemas. Ja see on täiesti loomulik. Erinevus meie vahel on liiga suur. Alustaksin ehk sellest, et nad on mõistusest ilma jäetud.»

«Mõistusest ilma jäetud?»

«Jah, neil pole aruraasugi. Kunagi tutvustan sind sellega, mida inimene nimetab oma mõistuseks. Harutan selle kaose osadeks, ja sa näed, et mul on õigus. Mul pole inimestega midagi ühist, ei vähimatki kokkupuutepunkti. Nende läbielamused on viletsad ja tühjad, niisama jultunud aga on nende pretensioonid ja auahnus. Kogu nende tühine ja totter elu pole midagi rohkemat kui naeruväärsus, ohe, kustuv tuluke. Neil pole üldse mingeid tundeid, kui mitte arvestada Kõlblustunnet. Kohe selgitan sulle oma mõtet näite varal. Punane ämblik pole suurem nööpnõelapeast. Mis sa arvad, kas võib elevant tunda tema vastu huvi, muretseda sellepärast, kas too ämblik on õnnelik või õnnetu, rikas või vaene, kas ta pruut teda armastab, kas ta ema on terve, kas tal on edu seltskonnas, kas ta tuleb toime oma vaenlastega, kas sõbrad toetavad teda hädas, kas täituvad ta lootused karjäärile, kas ta teeb edusamme poliitilisel areenil, kas ta leiab oma lõpu perekonna rüpes või hukkub üksikuna ja kõigi poolt põlatuna võõrsil? Elevant ei saa kunagi selle vastu huvi tunda, neid ämblikke pole tema jaoks olemas, ta ei suuda vähendada ennast nende mikroskoopiliste mõõtmeteni. Inimene on minu jaoks seesama, mida see punane ämblik elevandile. Elevandil pole midagi ämbliku vastu, keda ta suurivaevu suudab silmitseda. Mul pole midagi inimeste vastu. Elevant on ükskõikne ämbliku suhtes. Mina olen ükskõikne inimeste suhtes. Elevant ei võta vaevaks ämblikule kahju teha — vastupidi, kui ta ämblikku märkab, siis ta võib-olla ehk isegi abistab teda millegagi, muidugi mõista möödaminnes, oma toiminguid jätkates ja nagu muuseas. Mina olen inimesi korduvalt abistanud ja pole kunagi püüdnud neile millegagi kahju teha. Elevant elab sada aastat, punane ämblik ühe päeva. Erinevus nende vahel nii füüsilise jõu, vaimse andekuse kui ka tunnete suuruse suhtes väljendub üksnes astronoomilistes arvudes. Lisan, et erinevus minu ja inimeste vahel niihästi selles kui ka kõiges muus

on võrratult suurem kui erinevus elevandi ja ülitillukese ämbliku vahel.

Inimese mõistus on kohmakas. Suurivaevu pingutades kõrvutab ta elementaarseid fakte, et teha neist järeldusi — ei maksa parem rääkidagi, millised need on. Minu mõistus loob! Mõtle, mis see tähendab! Minu mõistus loob silmapilkselt, loob kõike, mida ma soovin, loob eimillestki. Loob tahke keha, või vedeliku, või värvi — kõike, mida ma tahan, kõike, mida ma tahan tühjusest, sellest, mida nimetatakse mõtte liikumiseks. Inimene leiab siidikiu, pärast seda leiutab masina, mis ketrab sellest lõnga, siis mõtleb välja mustri, seejärel näeb vaeva terveid nädalaid, et kududa sellest siidlõngast riiet. Minul aga piisab vaid mõttekujutlusest, et teha seda kõike korraga, ja ongi gobelään minu ees, mina lõin selle.

Mina kutsun mõtteliselt ellu poeemi, muusikateose, malepartii, mis tahes — ja ma loon neid! Minu mõistus on surematu olevuse mõistus, millel pole mingit piiri. Minu pilk tungib kõikjale, ma näen pilkases pimeduses, kalju on minule läbipaistev. Mul pole vaja raamatut lehitseda, mina ammutan sellesse kätketud sisu ainsa pilguga, läbi köite; isegi miljoni aasta pärast mäletan seda peast ja tean, missugusel leheküljel on midagi kirja pandud. Ma näen, mida mõtleb iga inimene, lind, kala, putukas; looduses pole midagi minu eest varjatud. Ma tungin teadlase mõttesse ja haaran ühe hetkega kõike seda, mida ta on kogunud kuuekümne aasta jooksul. Tema võib selle kunagi unustada ja unustabki, kuid mina mäletan igavesti.

Praegu ma loen sinu mõtteid ja näen, et sa said minust aru. Mis siis edasi? Oletame, et teatud tingimuste juures õnnestub elevandil tillukest ämblikku näha ja ta hakkab tundma tolle vastu sümpaatiat. Muidugi mõista ei saa elevant teda armastama hakata: armastada võib üksnes oma tõugu olevusi, omataolisi. Ingli armastus on ülev, jumalik — inimene pole võimeline seda isegi umbkaudu kujutlema. Ingel võib armastada ainult inglit. Inimene, keda tabab ingli armastus, põleb sellest ühe hetkega tuhaks. Meie ei tunne inimeste vastu armastust, oleme nende suhtes vaid armulikult ükskõiksed ning haruharva juhtub, et nad kutsuvad meis esile sümpaatiatunde. Sina meeldid mulle, mulle meeldivad ka sinu sõbrad, mulle

meeldib isa Peter. Teie pärast ma kostangi teie küla elanike eest.»

Ta märkas, et ma pidasin tema viimaseid sõnu pilkeks, ning otsustas neid selgitada.

«Ma teen head teie küla elanikele, kuigi esimesel pilgul võib tunduda, et ma tekitan neile kahju. Inimesed ei oska ju vahet teha, mis neile kasuks tuleb ja mis kahju teeb. Nemad selles ei orienteeru, sest nad ei tunne tulevikku. See, mida mina teen teie küla elanike heaks, kannab rikkalikku vilja; mõningaid nendest viljadest saate te ise maitsta, muu on aga määratud tulevastele põlvedele. Mitte keegi ei saa kunagi teada, et ma muutsin nende inimeste elu kulgu, kuid see on nõnda. On olemas mäng, mida sa oled korduvalt oma sõpradega mänginud. Te paigutate telliskivid üksteise kõrvale. Tõukate esimest kivi, see kukub kõrvalasetsevale, lükkab selle ümber, see omakorda järgmise ja nii edasi, ja nii edasi, kuni kõik kivid on ümber kukkunud. Nii on korraldatud ka inimeste elu. Nooruses tõukab inimene esimese kivi. Edasi järgneb kõik raudse paratamatusega. Kui sina suudaksid lugeda tulevikku nagu mina, siis näeksid nagu minagi kõike, mis juhtub edasi. Inimese elu kulgemise määrab esimene tõuge. Mingeid ootamatusi selles ei esine, sest iga järgmine tõuge oleneb eelmisest. See, kellele on kättesaadav niisugune ettenägelikkus, teab ette kogu inimese elukäigu hällist kuni hauani.»

«Kas siis jumal ei juhigi inimeste elu?»

«Ei, see on ette määratud keskkonna ja tingimustega. Inimese esimene tegu toob endaga kaasa teise ja nii edasi. Kujutlegem hetkeks, et kellegi elust langeks välja üks niisugune vältimatu tegu, olgu see kas või kõige tühisem. Inimene pidi teatud kindlal päeval, teatud kindlal tunnil, minutil ja sekundil — võib isegi olla, et kõne all on sekundi murdosad — minema kaevule vett tooma, kuid ta ei läinud. Alates sellest hetkest muutub tema elu põhjalikult. Kuni surmani ei kulge see enam mööda seda rada, mis oli talle ette määratud tema esimese teoga, vaid areneb hoopis teist teed mööda. Kui ta oleks läinud kaevule vett tooma, siis oleks võinud see teda troonile tõsta. Tema aga ei läinud kaevule — ja nii ootavadki teda üksnes häda ja viletsus. Võtame näiteks Kolumbuse. Kui ta oleks, ütleme, lapsepõlves kaotanud tillukese tühise lüli oma tegude ahelast, mis oli alanud ja kindlaks kujune-

nud juba tema esimese teo tulemusel, oleks kogu tema elu kujunenud teiseks. Temast oleks saanud vaimulik mõnes Itaalia külakeses, ta oleks surnud tundmatuna ja Ameerika avastamine oleks veel päarsada aastat edasi lükkunud. Mina tean seda kindlasti. Kui Kolumbus poleks sooritanud kas või ühtainsatki tervest miljardist talle ettenähtud teost, oleks ta saatus täielikult muutunud. Mina vaatasin läbi miljard Kolumbuse elujoont ja üksnes ainuke nendest viis Ameerika avastamisele. Inimesed ei mõista, et iga nende tegu, olgu see suur või väike, on ühtviisi tähtis nende elus. Püüda kärbest, kes on teile püüdmiseks määratud, võib olla niisama tähtis teie edasisele saatusele kui näiteks...»

«Kui vallutada kuningriik?»

«Jah, just nimelt. Praktiliselt muidugi ei olene inimese tahtest loobumine tegudest, mida ta on määratud sooritama; seda ei saa kunagi juhtuda. Kui talle tundub, et ta teeb mingi otsuse oma käitumise suhtes, siis nii või teisiti tingib tema kõhklemine omakorda sellesama ahela lüli, ja otsus, mille inimene teeb, on ikkagi varem kindlaks määratud. Inimene ei saa oma ahelat katki murda. See on võimatu. Ütlen veelgi enam, kui ta midagi taolist kavatseb, siis on ka see kavatsus ikkagi sellesama ahela lüli — see pidi paratamatult tekkima tema peas teatud kindlal hetkel nagu vastavate tegude järeldus, mis on pärit juba tema lapsepõlvest.»

Olin masendatud sellest pildist, mille Saatan mulle ette maalis.

«Inimene on määratud eluaegsele vangistusele,» ütlesin nukralt, «ja ta ei saa vabadusse pääseda.»

«Jah, ta pole võimeline vabanema nendest tagajärgedest, mille on tinginud juba lapsepõlves sooritatud esimene tegu. Kuid mina olen võimeline teda sellest vabastama.»

Vaatasin küsivalt Saatanale otsa.

«Olen juba muutnud nii mitmegi inimesi saatust teie külas.»

Möödus mitu päeva ja Saatan ilmus jälle meie juurde. Ootasime teda alati suure kannatamatusega, sest temaga oli elu lõbusam. Ta tuli meie juurde metsas, meie esimese kohtumise paigas. Meelelahutuse janus palusime teda nagu poisikesed, et ta meile midagi näitaks.

«Hea küll!» kostis ta. «Ma näitan teile inimsoo ajalugu — seda, mida te nimetate tsivilisatsiooni kasvuks. Kas tahate?»

Ütlesime, et tahame.

Mõtte kiirusel muutis ta meid ümbritseva metsa Eedeni aiaks. Aabel tõi ohvri altarile. Ilmus Kain, malakas käes. Ta läks meie lähedalt mööda, aga ilmselt ei märganud meid; ta oleks tingimata mulle jala peale astunud, kui ma poleks seda õigel ajal eest ära tõmmanud. Ta hakkas midagi arusaamatus keeles oma vennale rääkima. Tema toon muutus üha järsemaks ja ähvardavamaks. Teades ette, mis pidi kohe juhtuma, pöörasime silmad ära; kuulsime raskeid lööke, karjatusi ja oigeid. Järgnes vaikus. Kui me jälle altari poole vaatasime, lebas Aabel vereloigus, Kain aga seisis tema surnukeha juures, kättemaksuhimuline, tundmata mingit kahetsust.

Nägemus kadus ja selle järel venisid meie silme eest mööda lõpmatus reas meile tundmatud sõjad, tapmised ja hukkamised. Seejärel nägime veeuputust. Noa laev eksles märatsevatel lainetel. Silmapiiril paistsid läbi vihma ja udu kõrged mäed. Saatan ütles:

«Tsivilisatsiooni algus osutus ebaõnnestunuks. Kohe tehakse uus algatus.»

Stseenid vaheldusid. Nägime Noad, kes oli purjus. Seejärel näitas Saatan meile Soodoma ja Komorra häbitegusid. Loti-lugu nimetas ta «katseks leida maailmas kas või kaks-kolm korralikku inimest». Seejärel nägime Lotti tütardega koopas.

Edasi järgnesid vanade juudalaste sõjad. Need tapsid maha kõik võidetud ja hävitasid nende karja. Ellu jäeti ainult noored tütarlapsed, kes langesid võitjatele saagiks.

Me nägime, kuidas Jael hiilis telki ja lõi vaia magava külalise oimu kohta. See toimus otse meie kõrval; haavast purskunud veri voolas väikese punase nirena meie jalge ees ja me oleksime võinud seda isegi sõrmedega puudutada, kui oleksime tahtnud.

Meie silme eest käisid läbi egiptlaste sõjad, kreeklaste sõjad, roomlaste sõjad, kogu maa oli verre kastetud. Roomlased petsid salakavalalt kartaagolasi, nägime selle vapra rahva kohutavat hävitamist. Caesar tungis Britanniasse. «Seal elanud barbarid ei teinud talle midagi halba, kuid tema tahtis vallutada nende maa ning tsiviliseerida nende leski ja orbusid,» selgitas meile Saatan.

Ilmus ristiusk. Tegevus kandus Euroopasse. Nägime, kuidas sajandite jooksul sammusid ristiusk ja tsivilisatsioon käsikäes, «jättes oma teele maha nälja, laastamise, surma ja muud progressi tunnused,» nagu Saatan ütles.

Sõjad, sõjad, ikka ja jälle sõjad ja sõjad kogu Euroopas, kogu maailmas. Saatana sõnade järgi peeti neid dünastiate erahuvide nimel, mõnikord aga selleks, et suruda maha rahvast, kes oli teistest nõrgem. «Mitte kunagi ei ole vallutaja alustanud sõda õilsal eesmärgil,» lisas Saatan. «Niisuguseid sõdu ei ole inimkonna ajaloos esinenud.»

«Niisiis vaatasime koos läbi inimkonna progressi kuni meie päevini,» lõpetas Saatan. «Kes võib öelda, et see ei vääri äärmist imestust? Nüüd aga heidame pilgu tulevikku.»

Ta näitas meile lahingut, milles kasutati veelgi ähvardavamaid sõjariistu ja mis olid veelgi kohutavamad hukkunud elude arvu poolest.

«Te võite veenduda,» ütles ta, «et inimsugu ei jää peatuma oma arengus. Kain tappis oma venna malakaga. Vanad juudalased tapsid mõõkade ja nooltega. Kreeklased ja roomlased võtsid kasutusele piigid ja lõid sõjaväelise rivi ja sõjakunsti. Kristlased leiutasid püssirohu ja tulirelvad. Paari-kolme sajandi pärast täiustavad nad oma surmatoovaid taparelvi tohutul kombel ja kogu maailm on sunnitud tunnistama, et ilma kristliku tsivilisatsiooni abita oleks sõda jäänud igavesti laste mänguks.»

Selle peale puhkes Saatan halastamatu õelusega naerma ja hakkas mõnitama inimsugu, kuigi ta teadis väga hästi, kuidas see meie eriesearmastust riivab. Mitte keegi peale ingli ei käituks niiviisi. Kannatused ei tähenda inglitele midagi, nemad tunnevad neid vaid kuulduste järgi.

Nii mina kui Seppi püüdsime Saatanale korduvalt, ettevaatlikult ja delikaatselt selgitada, kui väär on tema suhtumine inimestesse. Ta jäi selle peale iga kord vait ja me pidasime tema vaikimist nõusoleku tunnuseks. Seepärast oli viimane Saatana kõne meile tugevaks löögiks. Meie veenmised polnud nähtavasti avaldanud talle mingit märgatavat mõju. Olime pettunud ja kibestunud nagu misjonärid, kelle jutlused on tühja jooksnud. Muide, meie ei näidanud talle oma tundeid, sest taipasime, et hetk polnud selleks sobiv.

Saatan naeris oma julma naeru, kuni väsis. Siis ta lausus:

«Kas see siis pole silmapaistev saavutus? Viimase viie või kuue aastatuhande jooksul on sündinud, õitsele puhkenud ja üldise tunnustuse võitnud vähemalt viis või kuus tsivilisatsiooni. Nad on selle aja jooksul lavalt lahkunud ja kadunud, kuid ükski neist ei suutnud leiutada oma suurusele vastavat, lihtsat ja arukat inimeste tapmise meetodit. Kas võib neid süüdistada selles, et nad oleksid selles suhtes vähe püüdnud? Tapmine on olnud inimsoo kõige armsamaks tegevuseks juba tema hällist alates, kuid üksnes kristlik tsivilisatsioon on saavutanud sel alal enam-vähem väärilisi tulemusi. Möödub veel paar-kolm sajandit, ja keegi ei või enam eitada, et kristlased on kõige kõrgema kvalifikatsiooniga mõrtsukad, ja siis tulevad paganad kristlaste juurde õppima — muidugi mõista ei tule nad usu järele, vaid nendelt tapariistu hankima. Türklane ja hiinlane ostavad neilt relvi, millega tappa misjonäre ja vastristitud kristlasi.»

Nüüd avas Saatan jälle oma teatri ja meie silme eest möödusid paljude maade rahvad tohutus protsessioonis, mis venis inimajaloo paari või kolme sajandi pikkuseks; lugematud inimhulgad tormasid pöörasesse heitlusesse, uppusid vereookeani, lämbusid musta suitsu, millest paistsid vaid sätendavad lipud ja kumavad suurtükitule sähvatused. Kanonaad ja heitlevate sõdurite surmaeelsed karjed ei vaibunud hetkekski.

«Milleks see kõik?» küsis Saatan kurjakuulutava naerulaginaga. «Absoluutselt mitte millekski. Iga kord läheb inimkond tagasi lähtepunkti. Juba oma tubli miljon aastat te paljunete kõige igavamal kombel ja tapate ükskteist samuti äärmiselt monotoonselt. Milleks? Ükski tarkpea ei suuda minu küsimusele vastata. Kes saab kõigest sellest kasu? Üksnes käputäis aadlikke, aristokraate ja tühiseid isehakanud monarhe, kes põlgavad teid ja kes peavad enesele rüvetavaks, kui te neid puudutate, ja kes löövad ukse teie nina ees kinni, kui te nende poole pöördute. Nende kasuks te töötate nagu orjad, nende eest te võitlete ja surete (ja isegi uhkustate selle üle, selle asemel et pidada end häbistatuks). Juba nende inimeste olemasolu ise on löögiks teie väärikusele, kuigi te kardate seda tunnistada. Nad ei ole midagi muud kui üksnes päevavargad, keda teie oma armust ülal peate, kuid need

päevavargad kõõritavad teie peale nagu heategijad armetute kerjuste peale. Nad kõnelevad teiega nagu isand orjaga, ja kuulevad vastuseks isanda poole pöörduva orja lalisemist. Teie ei väsi nende ees kummardamast, kuigi oma hinge põhjas, kui teil üldse on veel hingest midagi säilinud, põlgate iseennast selle pärast. Esimene inimene oli silmakirjateener ja argpüks ning pärandas silmakirjalikkuse ja arguse oma järeltulijatele. See ongi pärm, mis on kergitanud teie tsivilisatsiooni. Joogem siis selle auks, et ta ka edaspidi õitseks! Joogem, et see ei kustuks! Joogem selleks, et . . .»

JÄRELSÕNA

(Sama kogumiku venekeelsele väljaandele, mille autoriks on F. I. Garkarenko. Avaldatakse mõningate kärbetega)

Suure ameerika satiiriku Mark Twaini alias Samuel Langhorne Clemensi (1835—1910) looming on nõukogude lugejate hulgas väga populaarne. Tunneme Twaini andeka romaanikirjanikuna, teravmeelse jutustajana, olukirjelduste autorina, kes kajastab oma teostes temaaegset Ameerika tegelikkust ning kritiseerib halastamatult kodanliku ühiskonna moraali ja kombeid.

Hoopis vähem tunneme Twaini religiooni kriitikuna. Põhjuseks on siin asjaolu, et paljud kirjaniku ateistlikud teosed jäid kauaks ajaks avaldamata, osa neist nägi päevavalgust alles viimastel aastatel. Ometi kujutab Mark Twain endast musternäidist inimesest, kes hoolimata oma sugulaste ja tuttavate kõigist katsetest «teha temast kristlast», hoolimata teda ümbritsenud tingimustest, milles oli väga raske ja keeruline ateistlikke ideesid väljendada, muutus kirglikuks religiooni kriitikuks ning ründas kõiki usuliike. Pärast kirjaniku surma avaldatud biograafilistest materjalidest saime teada väga palju uut tema suhtumisest religiooni.

Et mõista, miks Twain oma testamendis tegi korralduse, et paljud tema usuvastased teosed avaldataks trükis alles pärast tema surma, tuleb lähemalt vaadata olukorda, milles ta elas ja töötas.

Kirjaniku lapsepõlv möödus väikeses Ameerika linnakeses Hannibalis, kus valitses protestantlik elulaad. Keskkond, milles Twain kasvas, nõudis religioossete vooruste kasvatamist, kristlike käskude kõige piinlikumat austamist, absoluutset loobumist kõigest, mida kirik pidas halvaks. Kõik see tekitas Twainis igavust ja vastikustunnet, mis nagu «viirastused peitusid sügaval tema teadvuses». Puritaanlik jumalakartus hoidis Hannibali linnakest tugevasti oma pihtide vahel: igasugune lapselik vallatus kutsus siin esile kahtlustusi; käsku «Sina pead

hingamispäeva pühitsema» tuli vastuvaidlematult täita. Kohutavate karistustega hirmutati lapsi, kes seda rikkusid laupäeviti palli mängides, jõe äärde kalale minnes jne. Pühapäevakooli õpilased pidid teadma peast pikki piiblitekste. Twain kirjutas, et ta oli lugenud läbi kogu piibli «juba viieteistkümneaastaselt».

Kodus sai tulevane kirjanik aga teistsuguse kasvatuse. Tema isa John Clemens ei olnud usklik inimene, vaid kuulus «vabamõtlejate» hulka, «kes ei käinud kunagi kirikus ega rääkinud iialgi religioonist». Suurt mõju Mark Twaini tulevastele vaadetele avaldas tema onu John Quarrels, kes esines avalikult kalvinistliku ettemääratud saatuse õpetuse vastu. Ka Twaini ema ei olnud eeskujulik kristlane. Ta käis kirikus vastumeelselt «ega lugenud tihti pühakirja».

Kõik see ühtekokku põhjustas seda, et 1853. aastal Hannibalist lahkudes viis Mark Twain endaga südames kaasa vihkamise «papimeelsuse» vastu. See vihkamine süvenes veelgi, kui ta mõni aasta hiljem saabus Euroopasse ühe ajalehe korrespondendina ja sattus Itaaliasse, «otse papimeelsuse riigi südamesse — õnnelikule, endaga rahulolevale, hoolimatule, võhiklikule, ebausklikule, kerjuslikule, logelevale ja ületamatu nürimeelse tühisuse ja mahajäämuse maale». Jälgides Itaalia töörahva elu, inimeste armetut, poolnälgivat virelemist, pani kirjanik vastutuse selle eest katoliku kirikule, kes lausa upub luksusesse ega hooli põrmugi maal valitsevast viletsusest.

Mark Twaini tee ateismile ei olnud lihtne ega sile. Kuigi ta juba noorpõlves hakkas religioonis kahtlema, uskus ta siiski kaua aega kristliku moraali kasulikkusesse. Ta kutsus kirikut üles vabastama ristiusku variserlikkusest, enesepettusest, valest ja silmakirjalikkusest. Ta püüdis veenda inimesi, et need loobuksid traditsioonilisest usust ja looksid uue religiooni, mis aitaks kaasa tsivilisatsiooni arengule. Täielikule religiooni eitamisele jõudis ta pärast kestvat ja rasket võitlust.

1870. aastal abiellus Twain Olivia Langdoniga. Olivia oli sügavalt usklik naine, kes püüdis teha oma mehest «eeskujulikku kristlast». Twain ei tahtnud talle pettumust valmistada ja lubas, et teeb kõik, mis võimalik. Aga kui raske see oli, sest «valgustav usutunne» ei tahtnud kuidagi tema juurde tulla. «Raske on olla hingelt kristlane,» märkis ta ühes kirjas.

Olivia katsed teha oma mehest veendunud kristlast andsid hoopis vastupidise tulemuse. Twain loeb veel mitu korda piibli otsast lõpuni läbi ja jõuab järeldusele, et «see raamat on üsnagi huvitav. Selles on suurepäraseid poeetilisi kohti; ja nii mitugi küllalt arukat muinasjuttu; ja mitu verist ajaloolist kroonikat; ja mitu kasulikku kombeõpetust; ja suur hulk roppusi; ja uskumatult suur hulk valet.»

«See piibel on koostatud peamiselt teiste, veelgi vanemate piiblite fragmentidest, mis on kunagi oma aja ära elanud ja põrmu varisenud. Muidugi mõista on piibel ilma jäetud igasugusest originaalsusest.» Niisuguse järelduse teeb Twain oma «Kirjades Maa pealt». «Kirjades» ütles Twain otse ja avameelselt välja, mida ta arvas kristlaste «pühast» raamatust. Ta tõi esile piibli vastuolud, arvukad totrused selle raamatu lehekülgedel, naiivse ettekujutuse maailma loomise kohta. Kirjanik toetub oma kaasaja teadusele, teadlaste uurimustele, mis kummutavad religiooni dogmasid. «Maailm, mille avastas teadus, on liiga suur piibli rändrahvaste jumalale,» kirjutas Twain. Tema teostes võib leida palju viiteid teaduslikele avastustele, ajaloolaste, astronoomide, arheoloogide, bioloogide ja teiste teadlaste uurimustele. Oma eredas pamfletis «Kas maailm on loodud inimese jaoks?» teeb kirjanik mürgist kriitikat nende kirikuteenrite aadressil, kes jutlustavad looduse otstarbekusest. Twain annab «oma» pildi elu arengust maa peal, mille aluseks on Darwini poolt esitatud evolutsiooniteooria ja suure teadlase järelkäijate uurimused. Peatudes orgaanilise maailma arengul arhaikumi ja kambriumi perioodil paleozoikumi ajastul, paljastab ta kodanliku teadlase Wallace'i väljamõeldisi, kes püüdis importida teadusesse piibli müüti maailma loomise kohta jumala poolt.

Teaduse andmeid kasutab kirjanik ka teistes oma teostes, milledes ta kummutab religioosseid kujutlusi. Twaini religiooni kriitika lähtub alati mõistuse ja teaduse positsioonidelt. Ta rüütab oma piiblikriitika teravasse satiirilisse vormi. Ta naeruvääristab piibli vaateid propageerivaid kirikumehi ja tunneb siiralt kaasa usklikele, kes võtavad kõiki totrusi puhta kullana.

Kuid olukord kirjaniku kodus kujunes niisuguseks, et tal polnud võimalik oma vaateid avalikult väljendada. Kartes rikkuda oma suhteid naise, sõprade ja kirjastaja-

tega, ütles ta kord: «Las see kõik ilmub trükis pärast minu surma.» Ja Twaini «jumalavallatud» teosed peideti pikkadeks aastateks seifi.

Väliselt käitus Mark Twain nagu korralik kristlane. Ta käis koos perekonnaga kirikus, luges enne lõunasööki palve, kuulas õhtuti jumalasõna ja piibli lugemist. Kõik see aga rõhus kirjanikku. Ja ta kuulutas avameelselt: «Ma muutun silmakirjateenriks. Ma ei usu piiblit. Minu mõistus ei saa seda vastu võtta. Ma ei suuda enam istuda siin ja kuulata ning pidada seda pühaks jumalasõnaks.»

Nii ei saanudki Twainist «korralikku kristlast». Ta jäi religiooni suhtes ükskõikseks. 1873. aastal kõneleb ta endast kui «sügavasti ja täielikult uskmatust inimesest». Ja viis aastat hiljem tunnistab ta ühele oma sõbrale: «Ma ei usu põrmugi teie religiooni. Kui minu käitumine on mõnikord andnud põhjust teisiti mõelda, siis see käitumine on olnud võlts. Minu elus on esinenud hetki, millal mulle peaaegu tundus, et olen uskuma hakanud, kuid need hetked möödusid kiiresti.»

«Märkmiku» trükis avaldamata katkendis, mis on pärit 1887. aastast, mainib Twain, et tema veendumused on jäänud samasuguseks, nagu need olid juba 1860. aastal, millal ta kirjutas vennale: «Mitte ei saa aru, kuidas võib inimene, kellel on huumorimeelt, olla usklik — võib-olla ainult seetõttu, et ta suleb teadlikult oma mõistusesilmad ja hoiab neid jõuga kinni.»

Niihästi «Märkmik» kui ka «Autobiograafia», mis on tänapäevani trükis täielikult avaldamata, omavad tohutut tähtsust kirjaniku vaadete mõistmisel, kes kogu oma eluaja ei saanud öelda avameelselt oma sõna religiooni kohta. Ta kirjutas: ««Autobiograafiat» luues mõtlen kogu aeg sellele, et ma kõnelen hauast, sest et ma suren enne, kui see raamat päevavalgust näeb. Kuid hauast kõnelen ma parema meelega kui elavate keeles, ja seda järgmisel põhjusel: ma võin seda teha vabalt...»

Twaini testament näeb ette, et tema «Autobiograafia» erinevad osad avaldatakse trükis viiekümne, saja, viiesaja aasta pärast. On arvamusi selle kohta, et Kristuse eksisteerimine pole tõestatud, oma vastikustunnet jumala ja religiooni vastu, oma hinnangut jumala kui verise, kättemaksuhimulise ja tigeda olevuse kohta ei lubanud ta «kellelegi näidata enne 2406. aastat».

1905. aastal kirjutas Twain jutustuse «Sõjaline palve». Kirjanik palus selle avaldada pärast tema surma, sest selles jutustuses ütles ta tõtt usu moraali kohta, mida «sellessinases maailmas võib rääkida ainult surnu».

Jutustust «Kapten Stormfieldi teekond» alustas Twain aastail 1866—1867. Kuid peaaegu kahekümne aasta jooksul ei teadnud keegi tema lähedastest selle teose olemasolust. «Ühel õhtul,» kirjutas Twaini tütar Susanne, «kui me vestlesime raamatukogus, ütles ta mulle, et kavatseb kirjutada ühe raamatu ning on pärast seda nõus kirjutamisest loobuma ning surema. Hiljem ta lisas, et on juba üht-teist kirja pannud, mida ta isegi pole oodanud, ja see raamat — ainuke, mille kallal ta töötas erilise meeleheaga — on paigutatud seifi alumisse sahtlisse ja seda ei avaldata.» See seletus on kirja pandud 1886. aastal. Jutustus ilmus trükis tugevasti kärbitult 1907. aastal; täielikult avaldati see alles 1952. aastal. Selles käsitleb kirjanik üht ristiusu tähtsamat dogmat — usku teise maailma, põrgu ja paradiisi olemasolusse.

Isegi surnud Mark Twainile ei antud võimalust kõnelda religioonist. Tema testamendi täitjad ja tütar Clara Clemens (Gabrilowich) võtsid «Autobiograafia» trükki valmistamisel sellest välja terveid peatükke. Kirjastatud teoste tekste prepareeriti täiesti omavoliliselt. Nii valmistati Ameerika Ühendriikides trükiks ette ka «Kirju Maa pealt».

Twaini arhiivis on suur hulk teoseid, mis on seni avaldamata ja mida me tunneme üksnes väikeste katkendite või tunnistajate kaudu, kes on tuttavad kirjaniku käsikirjadega. Nende hulgas on ka pamflett «Grandioosne rahvusvaheline protsessioon», millest me tunneme vaid üht väikest katkendit. Selle teose paljastavat jõudu iseloomustab ühe protsessioonist osavõtja — «kristluse» kirjeldus. See on «monumentaalne kuju verest läbiimbunud lehvivas rüüs. Tema peas on kuldne okaskroon, mille okaste otsa on pistetud oma kodumaa eest elu andnud patriootide pead: buuride, «bokserite», filipiinlaste pead. Ühes käes hoiab kristlus lingu, teises käes evangeeliumi, mis on avatud järgmisest kohast: «Aita oma ligimest»... Mõrv ja Silmakirjalikkus toetavad kristlust käe alt. Neil on käes transparent deviisiga: «Armasta oma ligimese varandust nagu iseennast!» Nende embleemiks on must lipp.»

Mark Twaini usukriitika on lahutamatult seotud kirjaniku sotsiaal-poliitiliste vaadetega; ta piitsutas imperialismi ja selle anastuslikku poliitikat, rassismi ja neegrite lintšimist, kolonialismi ja kristlikke misjonäre. Eriti löövad on need paljastused niisugustes pamflettides, nagu «Lintšivad Ühendriigid», «Inimene, kes kõnnib pimedas», «Minu misjonäridest kriitikutele» ja teised.

Tavaline pole ka lugu «Kirjade Maa pealt» avaldamisega Ühendriikides.

Juba mitu aastakümmet tegelevad Twaini loomingu uurijad tema kirjandusliku pärandiga. Nad on avaldanud ka mõningaid teoseid, kuid enamus olukirjeldustest, visanditest ja märkmetest on veel praegugi laiale lugejaskonnale tundmata.

Alles kolm aastakümmet pärast Twaini surma valmistas Ameerika kirjandusteadlane, satiiriku biograaf ja tema loomingu uurija De Voto trükiks ette kolm köidet seni avaldamata teoseid. Kuid kirjaniku tütar Clara oli kategooriliselt selle vastu, et väljaandesse võetaks sisse «Kirjad Maa pealt». Nagu ajalehed teatasid, olevat Clara Clemens, kes on sügavasti usklik naine, hirmsasti kohkunud, kui oli tutvunud «Kirjadega». Ta kuulutas, et need moonutavat tema isa ideelisi positsioone.

Clara Clemens andis nõusoleku «Kirjade» avaldamiseks alles 1962. aastal. Sama aasta septembris ilmus raamat Ühendriikides, mis koosneb reast satiirilistest teostest ja katkenditest ning jaguneb kahte põhilisse ossa: esimene hõlmab «Kirju Maa pealt», «Aadama perekonnaarhiivi» ja «Kirja Maa peale», milles naeruvääristatakse piibli legende, näidatakse nende totrust ja vastuolu terve mõistusega. Raamatu teise ossa on koondatud mitmesugused kirju temaatikaga materjalid seni avaldamata käsikirjadest. See väike osa nendest materjalidest, mis on poolikud ja mis ei käsitle ateismi teemat, on käesolevast eestikeelsest tõlkest välja jäetud.

Pidades vajalikuks võimaldada nõukogude lugejale saada täielikumat pilti Mark Twaini suhtumisest religiooni, on käesolevasse kogumikku võetud terve rida katkendeid ka Mark Twaini teistest usuvastastest teostest.

Kogumik ei hõlma kaugeltki mitte kõiki suure satiirimeistri ateistlikke teoseid. Kuid ka need jutustused, pamfletid, katkendid, mis siin on avaldatud, annavad küllaltki selge pildi kirjaniku vaadetest religioonile.

KOMMENTAARID JA MÄRKUSED

KIRJAD MAA PEALT

Esimesele kirjale andis autor nimeks «Inimese loomine». Arvestades seda, et järgnevad kirjad on sellega orgaaniliselt seotud, jättis De Voto, kes valmistas teost ette Ameerika väljaandeks, pealkirja ära. Ühtlasi jättis ta esimese kirja lõpust ära kuus rida, kuna käsikiri katkes poolelt lauselt.

Twain jättis mõned järgnevad kirjad ilma numbrita, mõnele aga paigutas väga suure numbri. Ilmselt tahtis ta näidata, et on säilinud ainult osa Saatana kirju. Käesolevas väljaandes on kirjad järjekorras nummerdatud.

AADAMA PEREKONNAARHIIV

Selles teoses kasutab Twain huvitavat kirjanduslikku võtet. Ta esineb «tõlkijana», kes paneb ümber tema poolt avastatud inimsoo kõige vanema perekonna — adamiitide keeles kirjutatud dokumente.

«Aadama perekonnaarhiivis» avaldatud fragmendid kirjutas autor erinevatel aegadel. Twaini kommenteerija De Voto mainib Ameerika väljaandes, et kirjanik, kes nimetas ennast ühes avaldamata töös «New Jersey piiskopiks» ja «Ajaloo isaks», tundis suurt huvi «inimsoo kõige vanema perekonna eraarhiivi» vastu ka kui «filosoof» ja «ajaloolane». Kirjaniku teostes ei ole mainitud, kuidas see «arhiiv» tema kätte sattus. Käsikiri jäi lõpetamata. Uurijate arvates pidi see olema seotud teise käsikirjaga, mille pealkiri oli «Teine raamat», mis on seni avaldamata. Selles raamatus, mis on dateeritud «tuhat aastat pärast Mark Twaini surma» ilmuvad teemad, millega kirjanik esines teoses, mis kuulus «maailma loomise 920. aastasse». Seega võib arvata, et kirjanik tahtis tõmmata paralleeli iidse ajastu ja Ameerika Ühendriikide

kõige hilisema tsivilisatsiooni vahel, nii nagu tema seda kujutles.

Käesolevas väljaandes on «arhiivi» täiendatud «Aadama päevikuga» ja «Eeva päevikuga», mis on avaldatud Mark Twaini kogutud teostes.

KATKEND EEVA AUTOBIOGRAAFIAST

1893. märtsis lõpetas Mark Twain oma «Aadama päeviku» «tõlke». 1905. aastal ta «tõlkis» «Eeva päeviku» ja alustas tööd «Eeva autobiograafiaga».

De Voto kirjutab, et «Autobiograafia» tekitas «tõlkijale» palju tüli. Esimese perekonna «dokumentides» leidus niisama palju segadusi kui Moosese esimeses raamatus. Ja «ajaloo isa» ise (nagu Twain ennast nimetab) ei suutnud otsustada, missugune kolmest tema poolt «leitud» Eedeni kirjeldusest enne pattulangemist on arhiivis «ehtne».

Ameerika väljaandes jäeti välja osa teksti. Koostaja kärpis Aadama ja Eeva esimese tutvumise, kuna see pidi olema vastuolus «Päevikuga» ja peale selle «igav ja sentimentaalne».

Twaini arhiivis säilinud märkused «Eeva autobiograafia» «tõlkimata» osade kohta võimaldavad järeldada, mida kirjanik tahtis öelda edasistes peatükkides. Ta tahtis näidata, et Eeva tunneb väga suurt huvi «imettegeva kultuse» tsüklilise tekkimise (see tähendab religiooni tekkimise) vastu. «Ajaloo isa» pidi omakorda järeldusele jõudma, et niisuguse religiooni tekkimine, nagu seda on «kristlik teadus», on ühiskonna mandumise tunnuseks. Kui inimesed hakkavad taolist religiooni propageerima, siis asetseb tsivilisatsioon hukatuse äärel ja on tingimata vaja veeuputust.

Kõiki neid tekste dateeritakse umbes 1905.—1906. aastatesse.

LEHEKÜLG EEVA AUTOBIOGRAAFIAST 920. AASTAL MAAILMA LOOMISEST

Selles katkendis tõmbab Twain kõige selgemini paralleele Eeva-aegade ja oma kaasaja vahele. Teine aastakümme X sajandil pärast maailma loomist tuletas «ajaloo isale» kangesti meelde XX sajandi esimest aastakümmet.

«Tõlge» on tehtud 1906. aasta paiku.

ESIMENE KATKEND METUUSALA PÄEVIKUST

Selle päeviku «tõlge» kuulub perioodi, millal Twain tegeles Inglismaa ajalooga, valmistudes kirjutama jutustust «Prints ja kerjus». Nimelt siis avastas kirjanik «sarnasuse ja vastavuse Tudorite Inglismaa ja uputuseeelse maailma vahel». Sellest «sarnasusest» tuletas ta hiljem «ajaloo üldise seaduse».

Edaspidi tahtis Twain näidata analoogiat Aadama ajastu ja temaaegse Ameerika vahel. Peale selle tahtis ta avaldada oma arvamust veeuputuse kohta, «millest üleliia vagad lollpead palju lobisevad ja mida nad aeg-ajalt ette kuulutavad».

Metuusala esineb selles katkendis oma ühiskonna kriitikuna. Ta kõneleb rumalusest, silmakirjalikkusest, ümbritseva ühiskonna julmusest ja muretseb kehtestatud orjuse pärast. Twaini märkustes «tõlkimata» päevikuosade kohta tähendatakse, et see mure kasvab nõnda, et lõppude lõpuks on Metuusala valmis kummutama religioosse seadusandliku süsteemi, mille ta rahvas on loonud. Ühtlasi mõtleb Metuusala prohvetite ennustustele, et maailm läheb vastu langusele, hukkumisele.

Metuusala ajastu poole pöördudes avastab «ajaloo isa» selles palju ühist olukorraga, mis valitses Ameerika Ühendriikides XIX sajandi viimasel veerandil. Vastavalt «perioodiliste kordumiste seadusele» peab ajalugu kordama. Twain arvab, et tema kaasajal nagu Metuusala ajalgi on suur tsivilisatsioon saavutanud niisuguse arenguastme, millal hakkavad võimust võtma seni varjatud hävitavad jõud. Need peavadki tsivilisatsiooni hukatusse viima.

TEINE KATKEND METUUSALA PÄEVIKUST

Mark Twain kavatses «tõlkida» «Metuusala tähelepanekud», mis puudutavad temaaegse ühiskonna kombeid ja moraali. Kuid ta jättis selle «tõlke» pooleli. Katkend on kirjutatud nähtavasti 1876.—1878. aastatel.

MAAILM 920. AASTAL PÄRAST LOOMIST

See osa on eelmisega orgaaniliselt seotud. Maailm on juba küps hukkumiseks ja Noa ehitab laeva. Tekstis mainitakse vihjamisi kedagi diktaatorit, kes ilmselt pidi etendama tähtsat osa «arhiivi» viimastes «dokumentides». Kahjuks ei jõudnud Twain neid «tõlkida». Võib oletada, et diktaator kerkib esile «demokraatia eksperimendi» nurjumise tulemusel, mis pidi aset leidma V sajandil ja millest räägitakse «Metuusala päevikus». Teiselt poolt, nagu märgib De Voto, on see «tööstusrevolutsiooni otsene sünnitus», mis on pärit VIII sajandist. Twain eeldas, et teaduse ja tehnika areng toob kaasa tsivilisatsiooni kokkuvarisemise XX sajandi algul.

Käsikiri on pärit arvatavasti 1906. aastast.

KAKS KATKENDIT KEELATUD RAAMATUST, MILLE PEALKIRI OLI «PILK AJALUKKU» VÕI «AJALOO PEAJOONED»

Nendes katkendites tõmmatakse paralleele Metuusala-aegse demokraatia langemise ja «ajaloo isa» poolt oodatava demokraatia langemise vahel, mis pidi toimuma Ühendriikides XX sajandi algul. Punktiir iga katkendi algul kuulub autorile.

KATKEND SEMI PÄEVIKUST 920. AASTAL PÄRAST MAAILMA LOOMIST

See on viimane «tõlge» «Aadama perekonnaarhiivist», mis kuulub 1907. või 1908. aastasse. On andmeid, mis kõnelevad, et kirjanik kavatses «tõlkida» «arhiividokumente» ka edaspidi, kuid tal ei saanud oma kavatsust teoks teha.

RELIGIOOSSED KÄSUD JA PALVED

Sellesse ossa paigutatud kirjutised kujutavad endast visandeid, mida Twain tegi oma viimastel eluaastatel. Kirjaniku arhiivis on palju taolisi visandeid. Mõned neist on jäänud lõpetamata, mitmetel on erinevaid variante.

Avaldatud katkendites esineb satiirik terava kriitikaga usumoraali vastu, näitab kodanluse esindajate täielikku moraalset mandumist.

Katkend «Prantslased ja komantšid» on üks neist peatükkidest, mida ei võetud raamatusse «Mööda Euroopat» (1879. aastal).

Jutustus «Kiri Maa peale» on ilmunud Twaini kogutud teostes pealkirja all «Kaitseingli kiri».

KAS MAAILM LOODI INIMESE JAOKS?

Üks filosoofilisi visandeid, mille Mark Twain kirjutas viimasel eluaastal, töötades raamatu kallal «Mis on inimene» ja «Salapärane tundmatu».

AMETLIK ETTEKANNE IRTI-le

Kirjutatud 1909. aastal.

KRISTLIK TEADUS

Twain on oma olukirjeldustes korduvalt pöördunud «Kristliku teaduse» religioosse voolu vastu, mis sai Ameerika Ühendriikides möödunud sajandi lõpul laia leviku. 1903. aastal valmistas ta ette raamatu «Kristlikust teadusest», kuhu ta koondas kõik varem kirjutatud esseed. Raamat ilmus trükist 1907. aastal.

Kirjanik paljastab «Kristliku teaduse» rajajat Mary Baker-Eddyt, kes spekuleeris mõningate psüühiliste haiguste ravimisel sisendamisjõuga. Twain nimetas teda «kõigi šarlatanide ja variseride kuningannaks».

Selle uue õpetuse pooldajate ebatavaliselt kiire kasv kutsus kirjanikus esile kartuse, et «Kristlik teadus» saab 1940. aastaks «vabariigi valitsevaks jõuks», s. t. muutub riiklikuks religiooniks, et «trust («Kristlik Teadus»)... muutub selleks ajaks kõige häbematumaks poliitiliseks religioosseks türanniks, mida inimkond on üldse tundnud...».

Mark Twaini väljaastumine selle religioosse organisatsiooni vastu etendas suurt osa selle paljastamisel.

VAIMUDE KESKEL

Selles 1866. aastal kirjutatud jutustuses paljastab kirjanik spiritismi, mis oli laialt levinud kodanlikes maades möödunud sajandi lõpul.

KAPTEN STORMFIELDI TEEKOND PARADIISI

See jutustus avaldati esmakordselt tugevasti kärbitult 1907. aastal, täielikult ilmus ta alles 1952. aastal. Teos kuulub kõige eredamate ateistlike kirjutuste hulka.

Twain oli jutustuse kangelasesse tugevasti kiindunud. Tema nime järgi hüüti ka maja, kus kirjanik veetis oma viimased elupäevad.

Selles teoses paljastab ta teravas satiirilises vormis kristlaste kujutlusi hauatagusest elust, paradiisist ja põrgust. Ta näitab paradiisi, mis erineb vähe maisest maailmast. Taevas pole samuti õiglust, võrdsust ega vendlust. Kirikumeeste poolt väljamõeldud paradiisis ei ole paika vagadele, vaid kõige paadunumatele patustele. Kas siis maksab niisugusesse paradiisi uskuda?

Käesolevas kogumikus avaldatakse katkendeid sellest jutustusest, mis on täielikult ilmunud Twaini kogutud teostes.

MORMOONID

Katkendid on võetud raamatust «Kerges rüüs» ja neis antakse iseloomustus ühele Ühendriikides eksisteerivale ususektile. Väga huvitav on mormoonide piibli iseloomustus, selle sekti ajalugu ja ülevaade nende kommetest.

MÄRKMIKEST

Need katkendid on võetud silmapaistva ameerika progressiivse ajaloolase Philipp S. Foneri raamatust «Mark Twain — sotsiaalne kriitik».

ISIKLIKUD MÄLESTUSED JEANNE D'ARCist

Talutüdruk Jeanne d'Arci elu, kes juhtis XV sajandil prantsuse rahva võitlust inglise okupantide vastu, on köitnud paljude kirjanike tähelepanu. Temale on pühendanud oma teoseid niisugused silmapaistvad sõnakunstnikud, nagu Voltaire, Schiller, Anatole France, Bernard Shaw.

Jeanne d'Arci isiksus, tema ebatavaline saatus köitis ka Mark Twaini. Kirjanik töötas romaani kallal suure innuga. Ta kirjutas: «Kõigist minu raamatutest armastan

ma kõige enam «Jeanne d'Arci»; see on neist parim, tean seda väga hästi...»

Religioosses kirjanduses on kujutatud tolle prantsuse tütarlapse kangelastegu nagu imet, mis on sooritatud jumala tahtel. Twain aga nägi Jeanne'i isiksuses hoopis muud. Mitte jumala tahe, vaid armastus inimeste vastu, oma rahva vastu, patriotism, visadus ja vaprus juhivad romaani kangelanna tegusid, kes on igavesti läinud Prantsusmaa ajalukku.

Selles romaanis esineb Mark Twain katoliku kiriku, inkvisitsiooni, usuteenrite veriste kuritegude paljastajana. Kunstiliste vahenditega loob ta jõulise pildi ühest kõige õudsemast roimast, mida on sooritanud katoliku kirik.

PIIBLI ÕPETUS JA RELIGIOONITAKTIKA

Kirjutamise aeg teadmata. Esmakordselt trükis ilmunud 1923. aastal.

LINTŠIVAD ÜHENDRIIGID

Pamflett kirjutati 1901. aastal, ilmus esmakordselt trükis 1923. aastal. Ajendiks oli siin lintšijuhtumite järsk kasv Ühendriikides.

TÄHTIS KIRJAVAHETUS

See ere publitsistlik teos kirjutati 1865. aastal. Twain paljastab vaimulikke väljamõeldud kirjavahetuses.

Autor maalib väljendusrikkad portreed tolleaegsetest Ameerika kirikutegelastest, kes tegid äri religiooniga.

SAATANA HEA SÕNA

Kirjutatud 1905. aastal.

SALAPÄRANE TUNDMATU

See Twaini teos avaldati esmakordselt 1916. aastal. Twaini biograafid jutustavad, et selle teose ajendiks oli Twaini poolt 1867. aastal ühest New Yorgi raamatukogust leitud «huvitav raamatuke» — 1621. aastal väljaantud Uue Testamendi apokriiva, milles kirjeldati Kristuse poolt sooritatud imesid. Selles raamatus kirjeldatud sündmused elustusid taas «Salapärases tundmatus», kuid peategelaseks ei olnud enam Kristus, vaid tema antipood

Saatan, «protestiv» olevus. Tegevuspaik viidi Austria külla Eseldorfi ning kõik sündmused keskaega.

Jutustuse sisu kujutab endast Mark Twaini vaadete sünteesi tolleaegsele ühiskonna elule. Teos on kirjutatud filosoofilise jutustuse vormis. Peategelasele Saatanale ei ole antud konkreetset iseloomustust. Talle on jäänud vaid inimese nimi — Philipp Traum. Ta esineb jutustuses julge ja õiglase paljastajana, ja juba sellest piisab, et heita halastamatu väljakutse ristiusule.

Ühel maihommikul ilmub laste hulka, kes kuulavad jutustusi vaimudest, nõidadest ja haldjatest, ilus võõras poiss. Tal on imepärane omadus lugeda valjusti avaldamata mõtteid, täita oma noorte sõprade iga soovi, muuta ühe käeviipega vesi jääks. Küsimusele, kes ta on, vastab tundmatu, et ta on ingel, ning hakkab savist tillukesi inimesi voolima. Hiljem ütleb ta oma nime — Saatan. Noor Saatan on kuueteistkümne tuhande aastane. Ta on patuse Saatana vennapoeg ja kuulub selle perekonna patuta harusse. Saatan on näinud maailma ja inimese loomist, on tundnud Simpsonit ja Caesarit, põrgut ja paradiisi, võib esile kutsuda tormi, maavärisemise, luua elu ja surmata. Twaini Saatan avab vanglamüürid oma kaaslase — poisikese Theodori — ees, ning näitab talle piinakambrit, kus vaevatakse inimesi. Poisike kohkub metsikust nähes. Ta ütleb, et see on elajalik. Saatan aga vastab: «Ei, see on inimeste töö, teie ei tohi solvata elajaid selle sõna kuritarvitamisega... Ükski loom ei soorita julma tegu; see on nende eesõigus, kellel on olemas moraal.»

Saatana suu kaudu piitsutab Twain kõigepealt omanikujulmust. Ta näitab lastele kaasaegset vabrikut, et iseloomustada «inimlikku julmust». Väsinud, kurnatud ja nälginud töölised — raskest piinavast tööst poolsurnud mehed, naised ja lapsed — lämbuvad kuumas õhus ja tolmupilvedes. Neile näidates hüüab Saatan: «Ja see on moraal! Omanikud on rikkad ja auväärsed, kuid tasu, mida nad annavad nendele oma vaestele vendadele ja õdedele, on vaevalt piisav selleks, et vaesekesed nälga ei sureks.» Saatan nagu näeks enda ees täiesti reaalset pilti Ameerika Ühendriikide ettevõtete töötingimustest XIX sajandi lõpul, ja ta ütleb: «Neid sunnitakse töötama aasta läbi neliteist tundi ööpäevas, kella kuuest hommikul kuni kella kaheksani õhtul, nii lapsi kui täiskasvanuid. Ja vabrikust on nende hurtsikuteni, kus töölised elavad, neli

miili; iga päev, päevast päeva, aastast aastasse, olgu vihm ja muda, lumi või torm, peavad nad selle vahemaa kaks korda maha vantsima. Puhkuseks ja uneks jääb neile neli tundi ööpäevas. Nad virelevad kolme perekonna kaupa ühes puuris, kohutavas mustuses ja haisus, haigestuvad ja põevad kõiksugu tõbesid. Mis süü neil on, et peavad taluma nii julma piina? Ei mingit; vast ehk see, et nad on sündinud inimestena siia maailma... Aga vabriku omanik ütleb, et tal on olemas Kõlblustunne, mille põhjal ta peab eraldama head kurjast — aga näete, missugune tulemus sellel on. Inimesed arvavad, et nad on paremad kui koerad. Ah, kuivõrd loogika- ja aruvaene on see tõug! Ja kui alatu, kui alatu!»

Indias, kuhu Saatan oma kaaslased viib, sooritab ta imeteo: äsja mulda pistetud seemnest kasvab silmapilkselt banaane, viinamarju, aprikoose, pirne, kirsse ja muid vilju kandev suurepärane puu. Kuuldus sellest imest levib välgukiirusel kogu külas. Inimesed täidavad oma korvid puuviljaga. Puu aga on väsimatu: samas kasvavad puu okstele uued viljad ja jälle täidetakse korvid. Viimaks ilmub «välismaalane valges ülikonnas, korkkiiver peas» ja hüüab vihaselt: «Laske jalga! Käige kus kurat, koerad! Puu kasvab minu maa peal ja on minu omandus!» Selles välismaalases pole raske ära tunda kaasaegset kolonisaatorit.

Ristiusu legend kujutab Saatanat «inimsoo vaenlasena». Mark Twain kujutab Saatanat ekspluateerijate vaenlasena ja muudab ta ekspluateeritavate ja rõhutute sõbraks. Ta ühendab Saatana kujus oma arusaamasid mõttevabadusest, otsusevabadusest, arukusest, ilust, osavusest ja mis kõige peamine — õiglusest. Ja kõike eitav Saatan neab jutustuse lõpus ära selle ebaõiglaselt korraldatud inimeste maailma.

«Salapärane tundmatu» on teos, mis on dikteeritud neistsamadest mõtetest ja tunnetest, mis sundisid Twaini surma eel kirjutama: «Ameerika avastamine oli suurepärane asi, kuid oleks veelgi suurepärasem, kui see manner jälle kaotataks...»

«Salapärases tundmatus» ennustas Mark Twain hämmastava täpsusega oma kodumaa tulevikku: «... Rõhuv enamus inimesi, olgu nad ürgaegses olukorras või tsiviliseeritud, on oma südame põhjas head ega taha kellelegi haiget teha; kuid agressiivse halastamatu vähemuse

ees ei julge nad oma vaateid kaitsta. Mõelda ainult: üks loomult hea inimene spioneerib teise hea olevuse järele, nõudes temalt, et ta teeniks sõnakuulelikult seda kurja, mis on neile mõlemale vastik ... Möödub natuke aega, ja te näete järgmist üllatavat vaatepilti: kõnemehi aetakse tribüünidelt minema kividega ja märatsejate jõugud tormavad kägistama sõnavabadust, kuigi salajas südamepõhjas on need inimesed endist viisi jäänud ühte nõusse nendega, keda nad kividega pilluvad — nad ei julge seda ainult valjusti välja öelda. Ja nii on juba terve rahvas, kirik ja kõik muu kaasa arvatud, haaratud sõjahüsteeriast; nad kisendavad vastikult, panevad toime omakohtu iga ausa kodaniku kallal, kes julgeb suud avada, ja peagi ei ava enam keegi oma suud. Seepeale hakkavad riigitegelased kokku soperdama jämedaid võltsinguid, süüdistavad selle maa rahvast, keda nad kavatsevad rünnata; ja inimesed võtavad selle vale meeleldi omaks, uinutavad oma südametunnistust, kordavad innukalt väljamõeldisi ega taha kuulda mingeid ümberlükkamisi. Ja nii suudab vähehaaval iga inimene veenda ennast, et see sõda on õiglane, ja tunneb rõõmu, et nii õudsele enesepettusele alistununa võib ta nüüd, jumalale tänu, rahulikult magada.»

SISUKORD

KIRJAD MAA PEALT

Saatana kiri 12
II kiri 13
III kiri 20
IV kiri 26
V kiri 29
VI kiri 32
VII kiri 36
VIII kiri 44
IX kiri 49
X kiri 50
XI kiri 58

AADAMA PEREKONNA ARHIIV

Aadama päevik *(Katkendid)* 65
Eeva päevik 78
Aadama päevikust *(Katkend)* 90
Eeva päevikust 92
Pärast pattulangemist 95
Nelikümmend aastat hiljem 97
Eeva haual 97
Katkend Eeva autobiograafiast 98
Eeva autobiograafiasse paigutatud katkendid tema päevikust 102
Lehekülg Eeva autobiograafiast, 920. aasta maailma loomisest 110
Metuusala päevik 110
Esimene katkend 110
Teine katkend Metuusala päevikust 116

Katkend artiklist, mis ilmus ajalehes «Radikaal» 916. aasta jaanuaris 122
Maailm 920. aastal pärast loomist 124
Emanda päevikust, kes kuulub kolmandasse sugulusastmesse 124
Väljavõte Reginald Selkirki, hullu filosoofi vestlusest tema auväärsusega, kes täidab inimkonna pea kohustusi 128
Katkend loengust 129
Katkend positsiooniga inimese päevikust. Hullu filosoofi päevikust 132
Katkend päevikust 137
Kaks katkendit keelatud raamatust, mille pealkiri on «Pilk ajalukku» või «Ajaloo peajooned» 138
Katkend Semi päevikust 920. aastal pärast maailma loomist 142

RELIGIOOSSED KÄSUD JA PALVED

Loomast madalamal 147
Loomade kohtus 157
Jumala mõistus 158
Prantslased ja komantšid (peatükk, mis jäeti välja käsikirja «Jalgsi mööda Euroopat» lõplikust variandist) 160
Kiri Maa peale 167
Sõjaline palve 173
Mõni sõna kahetsusest 176
(Prääniku palve) 177
Uudishimulik Bessie 180
Mister Rockefeller ja piibel 182

RELIGIOON KRIITILISE MÕISTUSE PALGE EES

Kas maailm loodi inimese jaoks? 193
Ametlik ettekanne IRTI-le 198
Kristlik teadus 201
I peatükk 201
II peatükk 203
III peatükk 212
IV peatükk 216
Vaimude keskel 219
Kapteni jutustus 225
Kapten Stormfieldi teekond paradiisi (Katkendid) 229

Mormoonid (raamatust «Kerges rüüs») 245
XV peatükk. Paganlik urgas. Arutlused mitmenaisepidamisest. Lapselaps ja vanaema. Kanala errulastud naistele. Lapsed tuleb ära märkida. Isalik hoolitsus heidikute eest. Abieluvoodi 247
XVI peatükk. Mormoonide piibel. Tõendid selle jumaliku päritolu kohta. Plagiaat. Nefi jutustus. Omapärane lahing. Kilkenny kasside häbistamine 253
Kolme pealtnägija tunnistus 254
Ja samasugune tunnistus kaheksalt pealtnägijalt 255
A. Lühike ülevaade mormoonide ajaloost 261
B. Sarve aasa tapatalgud 267
«Märkmikest» (1892—1895. Saksamaa. Itaalia. Inglismaa. Prantsusmaa) 272
(Usust jumalasse) 275

PIIBLI ÕPETUS JA RELIGIOONITAKTIKA

Isiklikud mälestused Jeanne d'Arcist... (Katkendid) 281
XIV peatükk. Jeanne võitleb «kaheteistkümne valetunnistuse» vastu 281
XVII peatükk. Hukkumise äärel kerkib Jeanne esile kogu oma suuruses 287
XVIII peatükk. Hukka mõistetud, kuid murdumatuks jäänud 288
Piibli õpetus ja religioonitaktika 291
Lintšivad Ühendriigid 297
Lõhnadest 306
Tähtis kirjavahetus 308

SAATANA HEA SÕNA

«Autobiograafiast» 323
Saatana hea sõna 324
Tehing Saatanaga 326
Salapärane tundmatu (Katkendid) 336
Järelsõna 345
Kommentaarid ja märkused 351

Марк Твен
ПИСЬМА С ЗЕМЛИ

На эстонском языке

Художник В. Горяев

Издательство «Ээсти Раамат»
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja L. Riikoja
Kunstiline toimetaja L. Kruusmaa
Tehniline toimetaja H. Tüksammel
Korrektorid M. Sepp ja M. Laido

Ladumisele antud 14. X 1965. Trükkimisele antud 12. II 1966. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 22,75. Tingtrükipoognaid 19,11. Arvestuspoognaid 19,76. Trükiarv 20 000. Tellimise nr. 2765. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42. Trükipaber nr. 3 — M. Gorki nim. Paberivabrik nr. 1 — Leningrad.

Hind 68 kop. 7—3